

VASO BOGDANOV

ULOGA VOJNE KRAJINE
I NJENIH ZASTUPNIKA
U HRVATSKOM SABORU 1861

(Povodom stogodišnjice sabora)

I

VAŽNOST VOJNE KRAJINE
U HRVATSKOJ NARODNOJ POLITICI GODINE 1861

Pitanje Vojne Krajine i njena zastupstva u Hrvatskom saboru iz godine 1861 pokrenuto je još na Banskoj konferenciji, koju je ban Šokčević na osnovi kraljevskog ručnog pisma od 20. X. 1860 sazvao u Zagrebu 26. XI. 1860 u cilju da se učine sve pripreme za prvi budući sabor Hrvatske.

Značajno je, da je ta Banska konferencija, sastavljena pretežno od crkvenih (biskupa, vladika) i svjetovnih dostojanstvenika (grofova, baruna, plemića), tek na svojoj sedmoj sjednici od 15. I. 1861 uzela u razmatranje krajiško pitanje, prema kome su i austrijski dvor i bečka vlada bili veoma osjetljivi. Nasuprot tome, problem sjedinjenja i saborskog predstavnštva Dalmacije raspravljan je već na prvoj sjednici konferencije od 26. XI.

Raspravu o Krajini potaknuo je jedan od sasvim rijetkih, demokratski i antiaustrijski nastrojenih članova konferencije, Mirko Bogović, koji je na sedmoj sjednici podnio prijedlog: »da se prosto odstrani osnovna izbornog reda, što ju odbor jedanaestorice izradi za prvi budući sabor trojedne kraljevine, i da se isti sabor sakupi na temelju izbornog reda godine 1848., *polag kojeg i vojnička hrvatsko-slavonska krajina na saboru zastupana biti mora*«. ¹

Na osnovi Bogovićeve prijedloga Banska konferencija je na istoj sjednici donijela ovaj zaključak: *»glede izbornog reda za sabor, da se*

¹ Spisi saborski sabora kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861. Uredili i izdali bar. Dragojlo Kušan i dr. Mirko Suhaj. Svezak I. Zaključci saborski. Zagreb 1862. Str. XXXV. (I ovaj, i sav ostali kurziv u citiranom tekstu je moj, - nap. V. B.)

nj. apoštolsko veličanstvo zamoli, da izvoli sabor dalmatinsko-hrvatsko-slavonski što prije sazvati na temelju onoga izbornoga reda, na kojem je sazvan bio sabor hrvatsko-slavonski godine 1848., uzamši obzir na novoustrojenu županiju riječku i na Međumurje, tim većma, što je člankom 35. ovaj sabor samo odgođen bio; izim toga, da konferencija očekuje, da premda po tom, što bi se budući sabor imao sastaviti na temelju od godine 1848. samo po sebi slijedi, da i vojnička krajina hrvatsko-slavonska, razumijevajuć amo i regimentu petrovaradinsku i slobodne općine i štabsko-slavonska mjesta u Srijemu, ima biti na budućem saboru zastupana; — da se cjelokupni dio kraljevine hrvatsko-slavonske s nikakovih obzirah, ma još tolikih i takovih, pri sazivanju i sastavljanju budućega sabora hrvatsko-slavonskoga će mimoići tim manje, što inače sabor hrvatsko-slavonski ne bi se podnipošto smatrali mogao kao potpun i cjelovit.

Pretpostavlja pako konferencija, da će se i vojničkoj krajini osigurati dovoljna sloboda izbora zastupnika, kao i u ostaloj zemlji.²

U vezi s tim zaključkom sastavljena je, i na devetoj sjednici Konferencije od 17. I. 1861 prihvaćena predstavka kralju, koja sadrži ovu formulaciju zahtjeva o saborskom zastupstvu Krajine: »Premda u ostalom preponizna banska konferencija nema povoda dvojiti o tom, da će u tom slučaju, ako Vaše apostolsko veličanstvo premilostivo blagoizvoli sazvati sabor ove kraljevine na temelju izbornoga reda od godine 1848., i svakolika hrvatsko-slavonska vojnička krajina, razumijevajuć amo i pukovinu Petrovaradinsku i slobodne vojničke općine u Srijemu, biti, onako kao i godine 1848 na istom saboru zastupana; zato ipak usudjuju se banska konferencija osobito očinsku pozornost Vašega apostolskoga veličanstva preponizno obratiti na ovaj vojnički, od vjekova pod oružjem stojeći dio ove kraljevine, ter dodati tu preponiznu, osobitu i prilježnu molbu: neka bi Vaše apostolsko veličanstvo blagoizvoljeło premilostivo odrediti, da se vojnička krajina hrvatsko-slavonska, koja je po naravi i zakonu cjelokupni dio ove kraljevine, nipošto, nit s ikakvih obzirah ne mimoide pri sazivanju i sastavljanju sabora hrvatsko-slavonskoga, nego da svakako pridrži mjesto na istom pristojno i primjereno važnosti dotičnoga kraja i pučanstva. Pri tom očekuje preponizna banska konferencija s punim pouzdanjem, da će se shodnim sredstvima i na način shodan u vojničkoj krajini osigurati izbor zastupnika saborskih slobodan i od svakoga uticaja prost i nezavisan isto tako kao i u kraljevini ostaloj.«³

Car i kralj Franjo Josip nije udovoljio zahtjevu Banske konferencije, uskratio je provođenje izbora u Vojnoj Krajini i njeno zastupanje u Hrvatskome saboru iz godine 1861, koji je 15. IV otpočeo u Zagrebu svoje zasjedanje bez prisutnosti krajiških narodnih zastupnika.

Razlozi takvog odbijanja bili su jasni: dvor i bečka vlada smatrali su tada da je u njihovu interesu održati pod svaku cijenu svoju nepo-

² Isto, str. XXXVI.

³ Isto, str. XL.

srednu vlast nad vojnički organiziranom Krajinom, i to ne samo zato, što je ona još uvijek značila za austrijsko carstvo razmjerno najbrojniji i najjeftiniji izvor vojske, nego i zato, što su računali, da će tu vojničku silu, koja se usred Hrvatske nalazi pod direktnom komandom Beča, moći i sada kao zastrašujuće sredstvo upotrebiti i protiv anti-austrijski nastrojene civilne Hrvatske, i protiv renitentnih Mađžara u slučaju njihova ponovnog suprotstavljanja austrijskoj centralističkoj politici.

Ali time krajiško pitanje nije bilo skinuto s dnevnoga reda hrvatske narodne politike u godini 1861.

Problem ukidanja vojničke uprave u Krajini i njena saborskoga zastupstva postavljen je u krajnje akutnom obliku već desetak dana nakon otvorenja sabora, na sedomj sjednici od 26. IV.⁴ Otada krajiško pitanje će se nalaziti u središtu saborskih rasprava sve do naglog raspuštanja sabora 12. XI 1861.

Sabor je tako veliku važnost pridavao Krajini prije svega zato, što je ona obuhvatala golem dio teritorija i stanovništva Hrvatske. To je već na devetoj saborskoj sjednici od 29. IV u svom govoru isticao Kukuljević: »A kod nas, gospodo zastupnici... je bolja polovica naroda našega u Krajini vojničkoj živuća. Pitam ja, dakle, da li zaslužuje zastupanje na saboru.«⁵

Za neke, ponajradikalnije saborske zastupnike, Vojna Krajina je bila naročito značajna zbog toga, što u njoj živi naoružani hrvatski i srpski narod, kome bi u borbi za nacionalno i političko oslobođenje mogla, u slučaju potrebe, pripasti uloga od najvećeg, presudnog značenja. Zalažući se za nacionalnu slobodu i državnu samostalnost Hrvatske Kvaternik je u svom saborskom govoru od 18. VI rekao: »Stoga ja vam kažem gospodo moja! da bi u ovom saboru samo jedna stranka, jedna duša politička bila; pa kad bi nas evo braća naša. *Krajišnici kao zastupnici 100.000 hrvatskih bajoneta pripomogli: tako mi živoga Boga! je da li ne bi bili u roku 30 dana najčestitiji narod među austrijskim narodima?*«⁶ Značajno je pritom, da u saboru iz god. 1861 Kvaternik s takvim svojim pogledima o ulozi Krajišnika nije bio osamljen.⁷

Za držanje saborskih zastupnika prema krajiškom pitanju bila je, međutim, od presudne važnosti činjenica, da se bez razvojačenja i sjedinjenja Vojne Krajine nije moglo ni zamisliti ostvarenje glavnog, najkrupnijeg zadatka Hrvatskog sabora iz 1861: izvojevanje teritorijalne cjelokupnosti, samostalnosti i ustavne slobode Hrvatske.

⁴ Vidi *Dnevnik sabora trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, držanu u glavnom gradu Zagrebu god. 1861*. Zagreb, 1862. Str. 37-48.

⁵ Vidi na istome mjestu, str. 66.

⁶ Isto, str. 195. - Sudeći po tom i po nekim drugim Kvaternikovim govorima, održanim u Hrvatskome saboru godine 1861, može se utvrditi da je on već tada nosio u sebi ideju o podizanju oružanog ustanka s krajiškim pukom protiv Austrije - koju ideju će deset godina kasnije pokušati da realizira svojom Rakovičkom bunom.

⁷ Vidi, na primjer, saborski govor krajiškog narodnog zastupnika Petra Vrdo ljaka, održan 9. VII. Isto, str. 405-406.

Rješenje krajiškog pitanja u slobodarskom, demokratskom, protiv austrijskom smislu – javljalo se godine 1861 kao glavni preduvjet pro-
vedenju opće oslobodilačke narodne politike u Hrvatskoj.

U trenutku, kada se radilo prije svega o tome, da se poslije deset-
godišnjeg Bachova centralističko-apsolutističkog tlačenja Hrvatska oslo-
bodi Austrije i da prema njoj izvojuje svoju samostalnost – za sve po-
bornike nacionalne slobode i nezavisnosti bilo je od najveće važnosti,
da Vojna Krajina, koja čini polovicu teritorija i polovicu stanovništva
Hrvatske, ne samo ne bude na strani bečke centralističke vlade, nego
da se pridobije za zajedničku borbu protiv austrijskih ugnjetača
Hrvatske.

Uz to treba imati u vidu, da su zajedno s Kvaternikom i neki drugi
članovi sabora iz godine 1861 u borbi za slobodu i samostalnost Hrvat-
ske računali na podršku naprednog, demokratskog javnog mnijenja
Evrope. Oni su bili na čistu s time, da se te simpatije najsigurnije mogu
pridobiti tako, što će se pred svijetom pokazati, da se tu radi o slobod-
oljubivom, naprednom narodu Hrvatske, koji je poveo svoju borbu
na temelju opće priznatih, progresivnih, demokratskih principa o rav-
nopravnosti i prirodnom pravu svakog nacionalno svijesnog naroda na
svoju slobodu i nezavisnost.

U tom cilju trebalo je evropskoj javnosti na djelu, činjenicama do-
kazati da su klevete koje su svijetu servirali Nijemci i Mađžari o tome
kako je hrvatski i srpski narod reakcionaran nalazeći se tobože uvijek
u slijepoj službi bečke reakcije – neistinite, i, naročito, trebalo je
sprati onu ljagu, koja je još i godine 1861 ležala na našem narodu baš
zbog krivo prikazane uloge hrvatskih i srpskih Graničara kao besvij-
esnog sredstva Habsburške dinastije u ugušivanju svih slobodoljubi-
vih pokreta nenjemačkih naroda Austrije, a prije svega Talijana i
Mađžara. Takvo, najgore mišljenje o Graničarima bilo je u to doba još
uvijek ukorijenjeno kod mnogih evropskih naroda.

I nije slučajno, da su i krajiški i nekrajiški članovi sabora iz god.
1861 skidanje te ljage s nacionalne časti hrvatske i srpske smatrali
jednim od glavnih i najprećih zadataka tadašnje narodne politike.
Tako je krajiški narodni zastupnik Josip Akšamović u svom sabor-
skom govoru od 1. VII između ostalog rekao: »A što je naša Granica
u oku civilizirane Evrope? Stid me je kazati... ali ipak: kazati ću: mi
smo, tako vele, poludivljaci, vandali, tlačitelji slobode i čovječanskoga
napretka... Tko može da tu pogrdu podnese? tko vandalom ostat
more? – Mora, mora vlada grdno ime sa nas skinut, jer ga je sama
narodu poštenomu nadjela.«⁶

3. VIII, na sam dan izglasavanja saborskog zaključka o neodašiljanju
hrvatskih zastupnika u bečki Reichsrath usprkos kraljevu zahtjevu i
prijedlogu, Ivan Kukuljević je – ističući važnost manifestiranja zajed-
ničke volje i graničarskih i negraničarskih članova sabora za slobodom

⁶ Dnevnik Sabora 1861, str. 322.

i samostalnošću prema Austriji – naglasio ovo: »Pomislite samo, kako će to djelovati, ne samo na naš narod, nego i na sve narode austrijske i preko granica Austrije, kad se narod hrvatski, kojega su toliko sumnjičali, kojega su isti njegovi sinovi sumnjičali, otvoreno izjavi pred licem kralja, oslanjajući se na stara prava svoja i sveti ustav, da on prijedloga (kraljeva o pozivu hrvatskih zastupnika u Reichsrath, što bi, da je poziv prihvaćen, značilo podvrgavanje Hrvatske centralističko-apsolutističkoj vladavini Austrije, napom. V. B.) – primiti ne može ...«⁹

Za rješenje krajiškog pitanja u duhu narodnih interesa nisu se, međutim, u saboru iz 1861 zalagali samo istinski pobornici slobode i samostalnosti Hrvatske. Osloboditi Krajinu vojničke despocije i neposredne apsolutističke austrijske vlasti i sjediniti je s ostalom, građanskom Hrvatskom, – odgovaralo je i unionističkim, mađžaranskim članovima sabora, kojima je kao eksponentima peštanske, tada protubečke politike, išlo u račun svako slabljenje Austrije.

Uz to se malobrojni, od Beča zavisni činovnički elementi i crkveni dostojanstvenici među članovima sabora nisu usuđivali otvoreno suprotstavljati općoj slobodarskoj narodnoj politici u pitanju Krajine.

I dok je tako, na jednoj strani, kod većine saborskih zastupnika iz civilne Hrvatske zalaganje za oslobođenje i ujedinjenje Krajine postalo centralnim nacionalno-političkim problemom, – dotle je, na drugoj strani, doprinos predstavnika krajiškoga puka u općoj borbi za slobodu i samostalnost Hrvatske bio od presudne važnosti. Bez učešća krajiških narodnih zastupnika, podjednako i hrvatskih i srpskih, bez njihove odlučne, smione, požrtvovne podrške borbi za oslobođenje od Austrije, Hrvatski sabor iz godine 1861 – sastavljen u razmjerno velikom broju od oportunističkih elemenata, crkvenih i svjetovnih dostojanstvenika, viših i drugih činovnika – ne bi bio 3. VIII jednodušno donio zaključak o neodašiljanju hrvatskih zastupnika u bečki Reichsrath, a 5. VIII saborska odluka o tome, da između Hrvatske i Austrije ne postoje nikakvi zajednički interesi, ne bi bila dobila većine.

Oslobodilačka, protivaustrijska politika, manifestacija volje hrvatskoga i srpskog naroda za slobodom i samostalnošću ne bi doživjela u saboru iz godine 1861 svoj najveći trijumf bez slobodarskog, borbenog držanja pučkih zastupnika Vojne Krajine.

Interesi hrvatskog naroda najoštrije su se sukobili s interesima Habsburške dinastije i bečke vlade na krajiškome pitanju. To je jasno došlo do izražaja i u saboru, gdje se borba između slobodarske, narodske većine i eksponenata dvora najvećma zaoštrila zbog suprotstavljanja reakcionarne austrijske vlade razvojačenju i sjedinjenju Krajine. Saborska većina vodila je borbu s bečkim vlastodršcima i oko ujedinjenja Dalmacije, ali volja dvora nije se nigdje tako otvoreno i drastično sukobila s općom voljom naroda kao u vezi s Krajinom. Tu se protuhrvatska politika Habsburške dinastije nije mogla prikrivati iza

⁹ Isto, str. 601.

tobožnjeg raspoloženja stanovništva, u Krajini nije bilo talijanaša i austrofilskih elemenata, koji su, favorizirani od austrijskih vlasti, poslužili Beču kao sredstvo i izgovor u sprečavanju ujedinjenja Dalmacije. Volja krajiškoga puka za oslobođenjem i ujedinjenjem bila je odlučno i jednodušno izražena i u saboru, i izvan sabora. Onemogućiti ostvarenje te opće narodne volje Beč je mogao samo upotrebom najgrubljeg nasilja. Otuda je borba slobodoljubive saborske većine za eje-lokupnost, za slobodu i samostalnost Hrvatske nužno morala doći u otvoren, žestok sukob s kraljem i s austrijskom vladom u saborskim raspravama o rješenju krajiškog pitanja.

Sve ono, što je u saboru izrečeno za slobodu Krajine i, naročito, govori krajiških narodnih zastupnika, predstavljaju najdragocjeniji pri-log općoj narodnoj borbi za oslobođenje Hrvatske od Austrije. Ti slobodarski protivaustrijski govori predstavnika krajiškoga puka u sa-boru utoliko su značajni, što nisu značili samo verbalna izjašnjenja izuzetnih, rijetkih pojedinaca, nego su bili otkupljeni činom: glasanjem svih graničarskih pučkih zastupnika za slobodu i samostalnost Hrvatske prema Austriji – usprkos svem pritisku i svim progonima, što su ih austrijske vlasti vršile nad Krajišnicima zbog takvog njihova antibeč-kog držanja u saboru.

Slobodarstvo i otvoreno, smiono neprijateljstvo krajiških zastupnika prema Austriji, – začudilo je i zapanjilo članove sabora iz civilne Hr-vatske, kod kojih je, sve do prvog nastupa Krajišnika u saboru, vladalo krivo vjerovanje o tobožnjoj njihovoj slijepoj, vojničkoj poslušnosti i privrženosti Habsburškoj dinastiji i Austriji.

Zbog toga je u ovoj radnji posvećena glavna pažnja držanju krajiških zastupnika u saboru i govorima, što su ih oni i ostali saborski članovi izrekli za slobodu i sjedinjenje Krajine. Što potpunije iznošenje doku-mentarnog materijala u vezi s borbom oko Krajine potrebno je nadalje i zato, da bi se opovrgle sve one lažne tvrdnje austrijskih i nekih za-padnonjemačkih učenjaka o tome, da su sve do I svjetskog rata svi nenjemački narodi Austrije, a naročito Hrvati i Srbi, bili sretni i zado-voljni svojim položajem pod vlašću Beča, i da sve do tog doba nisu nikada ni htjeli ni radili na svome odcjepljenju od Habsburške monar-hije, – a da je i u toku toga rata protivaustrijsko raspoloženje bilo uneseno agitacijom izvana, a nije se zasnivalo na želji i volji onih naroda, koji su se do 1918 nalazili u sklopu Austrije. Tu svoju tezu su pomenuti »učenjaci«, profesori sveučilišta i akademici na Međunarod-nom kongresu historičara, održanom u Stockholmu 1960, upotrebili kao glavni argument u svom nastojanju, da uvjere svijet o neophodnoj potrebi ponovnog uskrisivanja Austrije, u koju bi u svom interesu tre-bali da uđu svi raniji njeni narodi (Jugoslaveni, Česi i Slovaci, Mađžari, Rumunji i dr.) koji poslije sloma austrijskog carstva u svojim novim nacionalnim državama stenju pod jarmom istočnjačkog despotizma.

PITANJE KRAJINE U SABORU
PRIJE DOLASKA KRAJIŠKIH NARODNIH ZASTUPNIKA

Prvi put se u saboru postavilo pitanje Vojne Krajine 26. IV. 1861, kada je na sedmoj saborskoj sjednici izvjestitelj središnjeg verifikacionog odbora M. Mrazović pročitao »Glavno izvješće« toga odbora. U onom dijelu Izvješća, koji govori o hrvatskim zemljama koje nemaju svoje zastupnike u Hrvatskome saboru, iznosi se o Krajini ovo:

U red onih čestih trojedne kraljevine, koje su izbornim redom posvema ispuštene, te nisu pozvate u nazočni sabor, spada:

a) vojnička Krajina hrvatsko-slavonska t. j. regimente lička, otočka, ogulinska, slunjska, prva i druga banska, gradiška, brodska, petrovaradinska, križevačka i gjurjevačka, ujedno sa povlaštenim općinama, stono leže u opsegu istih regimenta, dakle i grad Senj... Što se tiče vojničke Krajine, glede nje mnije ovaj odbor, da sabor trojedne kraljevine ima dovoljnoga zakonitoga i tvrdoza pravnoga temelja tražiti ne samo da bude Krajina zastupana na saboru trojedne kraljevine na ravni način kao što i ostala takozvana provincijalna Hrvatska i Slavonija, nego da ima isto tako tvrdo ugovorno pravo naprama prejasnoj vladajućoj kući, da od nje zašite neodvlačni povratak i utjelovljenje vojničke Krajine materi zemlji, i rastegnuće ustavnih institucija na cijelu Krajinu. Da se ni ne vraćamo u starija vremena, naći će visoki sabor, ako samo krepko ushtije, dovoljne potpore u čl. 11. 12: 1608, 27: 1609, 39: 1635, 5663: 1647, u diplomi Leopolda I. od 10. srpnja 1703, u čl. 113 i 116: 1815, u rezoluciji kraljevskoj od 13. siječnja 1791; zatim u razlozih čl. 18: 1792 u faktu godine 1848 i u riječi kralja i vladara našega Franje Josipa u patentu od 7. svibnja 1850, §§ 2 i 4 u napokon u pravdi božjoj, javnom mnijenju čitave Evrope i u odlučnoj volji samih Krajišnika... Stoga predlaže ovaj odbor: da se za utjelovljenje Krajine i Dalmacije prije svakoga saborskoga posla krepka i razlozima poduprta predstavka Nj. Veličanstvu, premilostivomu našem kralju i vladaru po posebnom odboru saborskom osobno u Beč podnese i da se Nj. Veličanstvo umoli, da na temelju tristogodišnjih obećavanja svojih prejasnih preda i svojega vlastitoga, toliko puta očitovanoga, bude Hrvatom pravedno.¹⁰

Navedeni prijedlog središnjeg verifikacionog odbora značajan je po tome, što se, s jedne strane, u njemu ne traži samo zastupanje Krajine u saboru, nego zahtijeva i njeno bezodvlačno utjelovljenje Hrvatskoj, protezanjem hrvatskoga ustava i na krajiško područje, — a s druge strane, što se tu ne poziva samo na historijsko pravo, nego i na »odlučnu volju samih Krajišnika«. Jedan od najutjecajnijih članova verifikacionog odbora bio je Dragojlo Kušlan, pa je po svoj prilici do tako radikalne stilizacije zahtjeva o Krajini došlo njegovom inicijativom.

Na devetoj saborskoj sjednici od 29. IV. otpočela je rasprava o Vojnoj Krajini. Prvi govornik, Ivan Kukuljević, rekao je u vezi s Krajinom ovo:

Kad nam je koncem prošle godine, nakon desetgodišnjeg jadnog i tužnog živovanja pod gospodstvom sisteme tude njemačke, njeka dobra zgoda naš ugrabljeni starodavni ustav opet povratila, i to ustav što ga je narod naš preko hiljadu godina skoro neprekidno uživao, tada su pomislili mnogi oni domoljubi, kojim je nada svim

¹⁰ Dnevnik Sabora 1861, str. 42.

stalo do blagostanja i bolje budućnosti naroda svoga, da je udario ujedno onaj sretan sat, u kom će razorenoj našoj kraljevini mudra i pravедna vlada povratiti nezgodom vremenah otete joj zemlje, i sjediniti sva otkinuta uda naroda našega, koj u istom carstvu živi; te tako ovdje na jugoistoku carstva utemeljiti krepku stranu države, koja bi mogla postati tvrđavom i vabilom naprema pograničnim narodima izvanjskim. Ali politika što nam upravlja, nije htjela, ili nije znala shvatiti težnje naših domoljuba, te tako ostadoše njihove želje samo želje.

Nu ako pravo i zakon, i velike zasluge naroda našega, ako svetinja ideje narodnosti, koja sada svijetom kreće, u našoj carevini nisu puke obsjene i nišetnosti; tada se ima nadati uprav ovaj naš sabor, da će ono zadobiti, što sav naš narod želi i želiti mora; a to je cjelokupnost ovoga sabora i zemalja trojedne kraljevine, kao i sjedinjenje svega naroda hrvatsko-slavonskoga, ako ne čitavog jugoslavenskog, što toliki umni i uzneseni dusi našega naroda sa svih stranah žele.

Kad vidimo, gospodo zastupnici, kako u današnje vrijeme svi skoro narodi oko nas na svom historičkom i narodnom temelju sjedinjivati i ustrojivati se spremaju — grozna tuga mora da obuzme svakoga našega domoljuba, što uprav našem narodu tuđinci i domaći sinovi, koji nisu shvatili duh narodnosti svoje, ni duh vremena, to isto učiniti priječe. Naša kraljevina, što se njezga protezala od Dunava i Mure do arbarske Bojane, te od bosanske Drine do istarske Raše i kranske Sane, omeđana je sada, kao razvalina njezgašnje veličine na maleni prostor od nekolicine raskidanih i razorenih županija, na koje također vrebaju naši prijateljski i neprijateljski susjedi, da ih što prije progutaju ili sebi utjelove.

Nu ako u našem narodu svaka moralna snaga izgubljena nije, ako u nas, sinova jednoga roda i doma, imade one neodvisne samosvijesti i narodnoga ponosa, kojim se ostali izobraženi narodi oko nas diče i ponose; ako znamo shvatiti ideju i okolnosti vremena sadašnjega: onda ne dvojim, da ćemo svi ovdje sakupljeni, u smislu također mnogih naših slobodnih municipija, jednodušno milostivoga našega kralja zamoliti, da nam prije svega cjelokupnost našu oživotvori i da zemlje one, što kruži našoj pripadaju, opet pod vlast iste krune i ustava našega stavi.

Medu ovim zemljama ide prvo mjesto našu vojničku Krajinu. Zakonita ova i historička zemlja krune i kraljevine naše, naseljena čistim narodom našim, otkinuti dio sada još postojećih, ili njezga bivših županija naših, cvili i stenje još i sada, kad je svim pokrajinama carstva austrijskog ustavna sloboda podana, pod teškim apsolutizmom njemačkoga upravljanja i vojničke sisteme, te čeka i mora čekati jedino od nas, braće i susjeda svojih, spasenje i slobodu svoju.

Znam ja, da imade dosta ljudi u domovini, kao i izvan domovine naše, koji se svakoj obnovi, a ponapose svakomu zastupanju Krajine vojničke protive; nu pitam ja njih prije svega: što bijaše prvobitna misija ili zadaća krajine vojničke? Bijaše braniti svoju domovinu i kroz to čitavo kršćanstvo protiv turskom barbarstvu! Nu ova misija svršena je skoro sasvim, te mi, koji smo većom stranom ili sinovi ili unuci onih otaca, što su također na krajinu svoje domovine prolijevali krv svoju za obraniti se velikoj sili turskoj, što je njezga čitavom Europom tresla, znamo veoma dobro, da te stare turske sile više ne ima, i da će za koju godinu, ako ne za koj mjesec, sveti, slobodu i prosvjetu nosići krst podijeliti morati tiransko gospodarstvo korana, što je nauk svoj zasadio usred naših najljepših i najbogatijih zemalja, podsjećajući tamo klicu svakoga napretka, blagostanja te iste čovječnosti, na sramotu kršćanske diplomacije, koja tepa da se i danas crkve i manastiri kršćanski ruše i čitava plemena radi vjere iskorenjuju.

Kad je dakle prvobitna misija Krajine vojničke u našoj domovini skoro sasvim svršena, zašto proklinje svaki prosvječeni domoljubni Krajišnik svoju sudbu, što mu je dosudila roditi se na zemlji hrvatsko-slavonskoj? Zato, gospodo zastupnici, što je na toj zemlji sudeno: da malo djetetaše isto tako, kao i nejakli starac, nevina žena isto tako kao i junački muž, koj je može biti u devet do dvanaest bitaka proslavio se, kojega prsi zlatne i srebrne kolajne rese, što svi ovi, od poroda svoga do hladnoga groba, pod željeznom šibom vojničke zapovijedi stenjati moraju; i to na porugu 19. vijeka prosvjete, ustavnosti i ravnopravnosti naroda. Tvrde istina-bog oni; koji se visokom politikom bave, da naša vojnička Krajina još jednu veliku misiju svršiti ima, i ta je: izbaviti braću svoju preko Une i Save. Nu odgovoriti bi im se moglo,

jao braći onoj! ako se sama ili po drugom ne izbave, nego samo po Krajini, dok je cijelo njezino pučanstvo onim duhom odgojeno i napojeno, koj im kroz vjekove zapovijeda; jer za drugoga slobodu brinuti se, i na slobodu drugoga poticati, može samo slobodan čovjek, slobodan narod.

Krajini dakle našoj treba slobode, a ovu može samo kroz zastupanje steći. Valja dakle za svima silama za ovo raditi. Krajina vojnička, koju jasni zakoni, i sada pročitano zapisniku napomenuti, isto tako kao i riječ sadašnjega našega kralja, za cjelokupan dio kraljevine naše priznavaju, — Krajina, koja sve do nesretnoga vremena Josipa II. na svime našim saborima ne samo zastupana, nego u političkom i ekonomičkom upravljanju od istih sabora zavisna bijaše, budući da su se na istim ovim saborima, još u zlokobno vrijeme Marije Terezije zemaljski komisari za vojničku Krajinu izabrali, koji su imali nadzirati i upravljati političkom i ekonomičkom upravom krajiškom, — Krajina, koja je zajedno s ostalim našim narodom na saboru god. 1527. u Cetinu usred Krajine, Ferdinanda I. i njegove nasljednike za svoga zakonitog vladara izabrala, isto tako kao što je god. 1712. na zagrebačkom saboru sankeiju pragmatičku primila i pri istom odboru što je saboru odluku u Beč nosio, zastupana bila, — Krajina, koja je g. 1848. na saboru punim brojem prisustvovala, te u isto vrijeme preko 40.000 svojih sinova za uzdržanje prestola i carstva žrtvovala, — Krajina, kojoj je carska riječ u krajiškom zakonu od 7. travnja 1850., pa ako se ne varam i u najnovijem »Grundgesetze« saborno zastupanje obrekla, a ovo zastupanje, budući da je dio naše kraljevine, drugdje nego na našem saboru biti ne može, — Krajina napokon koja ima više zasluga za prestolja i za carevinu nego sve ostale pokrajine austrijsanske, a više jada i tereta nego ikoj narod u carstvu, ona mora biti zastupana, ona mora dobiti polakšice od svoga sabora, ako ima i malo čovječnosti i pravdoljublja u onih ljudi, koji njezinom sudbinom u Beču upravljaju.

Ja ne ću da nabrojam ovdje potanko sve jake i terete krajišničke, o kojima, kako sami Krajišnici vele, mogle bi se napisati čitave knjige, ali samo jedno pitam one, koji se protiv svakomu zastupanju Krajine vojničke. Što bi rekao izobraženi svijet, kad bi se budi u kojoj strani svijeta, budi u kojoj državi, to načelo u zakonu ustanovilo, da ona porodica, koja podaje državi kroz vjekove dva do tri najjača člana za vojničku službu, a uz to je uvijek pripravna sve svoje blagostanje, te isti svoj život, u svaki hip za istu državu žrtvovati, pa da uprav ova porodica radi toga po zakonu ima biti lišena svih onih političkih i državljanjskih prava, koja svi njezini ostali susjedi i sudržavljeni uživaju, što su slobodni i prosti od svakoga teškoga službovanja i krvi prolivanja. — Svijet bi na to rekao: to je najveća nepravda, to je nečovječnost nečuvena, kako se postupa s onom porodicom. — A kod nas, gospode zastupnici! nije samo jedna takova porodica, nego je bolja polovica naroda našega u Krajini vojničkoj živuća. Pitam ja dakle, da li zaslužuje zastupanje na saboru ... Iz tih dakle razloga predlažem ja glede zastupništva Krajine vojničke i Dalmacije, da se od strane sabora ovoga krepka predstava milostivnomu našem kralju svim razlozima poduprta podnese, i da istu predstavku svečana deputacija sastojeca iz članova sabornih što prije u Beč kralju našem odnese, jer što ovom važnomu saboru za ruku poći ne će, za ono će uzalud i potomstvo naše moliti.¹¹

Poslije Kukuljevićeva govora, saborska rasprava o Vojnoj Krajini tekla je ovako:

Robert Zlatarić. Poslije sjajnoga govora gosp. vel. župana Kukuljevića, suviše bi bilo o tom predmetu još govoriti.

Ja mislim, da ne će biti nikoga među nama, koj ne bi bio osvjedočen, da se ovaj članak tiče našega narodnog bića, narodnog ponosa i cjelokupnosti trojedne kraljevine. Ovo je paladium naše ustavne slobode svakomu tako sveti kao najsvetija dogma, da u jedinoga Boga vjeruje. Pošto je po g. vel. županu već sve iscrpljeno, ne imam ništa primetnuti, nego bi samo predložio, da svi ustanemo i da jednodušno kažemo, to je volja naroda.

(Na ovo prisane sav sabor dignu se uz gromovito živio.) Ja mislim, da je ovo, što je odbor verifikacionalni predložio, koj je također na sve okolnosti obzir uzeo,

¹¹ Isto, str. 65-67.

dovoljno, zato mnijem, da se predlog primi, i da se deputacija pošalje (Svi: to je već primljeni predlog).

Franjo Šagovac. Ja radi prvog predmeta gledč zastupništva Krajine slažem se sa predlogom verifikacionalnog odbora... Moja gospodo! vojnička Krajina i Dalmacija jest naša, naša po bogu i po krvi, naša po povijesti, naša po javnom pravu.

Ja scijenim gospodo! da visoki ovaj sabor ne samo ima najjasnije pravo tražiti, da se Krajina našoj zemlji povratiti, nego i najsvetiju dužnost.

Mi imamo svetu dužnost, kada nas je naše ustavno sunce ugrijalo, da u veselju ne zaboravimo na našu braću tolikim jadom prokušana.

Na Krajinu imamo mi pravo neoborivo.

Krajini je učinjena nepravda, to svaki uviditi može i to je nami poznato.

Pošto je u najnovije vrijeme diplomom od 20. listopada svim pokrajinama i zemljama carevine povraćen a stranom podijeljen ustav; jedina Krajina je isključena i nalazi se pod sustavom, koj naše pučanstvo u Krajini iskoreniti mora, koj Krajinu duševno i materijalno ubija.

Priznajem ja gospodo, da je velika korist, koju carevina iz Krajine crpi, ali neka znadu oni koji se nepravdom ovom ograduju, da se je ova korist crpiti dala samo nezakonitim odcjepljenjem od ustavne trojedne kraljevine.

Neka oni znadu, da je zavod taj nezakonit, da postoji uproti tolikim predstavkama i zadatim riječima kraljevskim.

Jest gospodo! veliku korist crpi vlada iz vojničke Krajine, ali ja pitam, je da li je pravedno, da Krajina, koja 35. dio carevine sačinjava samo, 5. dio krvne šitbre plaća.

Što smo mi zadnje vrijeme od vladara tražili, nismo tražili nje ukinuće, nego da naša braća jednokrvena dođu na naš sabor i da nam svoje tuge i jade ovdje otkriju; to je pravda, koja svakomu čovjeku dapače najvećemu zločinu po zakonu ide.

To je uskraćeno Krajini, koja je rijeke krvi za slobodu i civilizaciju prolila.

Pošto je ovaj predmet iscrpljen, to se ja potpuno slažem glede toga predloga s verifikacionalnim odborom, da se sjajna deputacija pošalje u Beč, da traži od našega vladara, da prema Krajini jedared pravedan bude i da cijela Krajina bude zastupana na ovom saboru, i da se mi, dok to pitanje riješeno ne bude, u daljnja životna pitanja ne upuštamo.

Slavoljub Vrbanić. Pravедnost našega zahtijevanja radi vojničke krajine i Dalmacije tako je jasna, da je suvišno o tom što više progovoriti. Da se tomu pravednomu zahtjevu dosada od strane bečke vlade zadovoljilo nije, tomu se ja ne čudim. Ja pristajem na predlog odbora, jer je većina jur uza nj prionula, ali se ne nadam nikakvom povoljnomu uspjehu, dotle dok se bude austrijska vlada nalazila u onim rukama, u kojima je danas.

Mi smo gotovo priviknuli onoj perfidiji, koja se s nami tjera, a tjerat će se s nami tako dugo, dok ne budemo dali od sebe znak da smo se osvijestili i otvorili oči, i da se više slijepiti ne damo...

Stjepan Pavleković. Ja sam toga mnijenja, da se napomene da se u granici inadu preduzeti slobodni izbori zastupnika.¹²

Poslije završene rasprave, saborski bilježnik Makso Prica pročitao je ovaj zaključak u vezi s Krajinom: »Zaključeno je, moliti Nj. Veličanstvo, da Krajina bude pozvana na sabor, i da njeni zastupnici budu na temelju slobodnog izbora izabrani i naše inštitucije protegnu na Krajinu...« Taj zaključak je ustajanjem svih prisutnih članova sabora jednoglasno prihvaćen.¹³

U zapisniku devete sjednice zaključak o Krajini ima ovu stilizaciju: »Iza više izvrsnih, velevažni taj predmet gotovo iscrpljujućih govora

¹² Isto, str. 67, 68, 69, 70.

¹³ Isto, str. 70-71.

pristade sabor na glavne točke osrednjega odbora uz slijedeće potonje zaključke, i to: 1. da se predstavka Nj. Veličanstvu podnese o tom, da se vojnička Krajina kao bezdvojbena cjelokupni dio trojedne kraljevine pozove i zastupa već na ovom saboru, i to na temelju slobodnoga izbora, a ustavne naše inštitucije da se imaju protegnuti i na Krajinu.¹⁴

Na istoj, devetoj saborskoj sjednici izabran je Odbor koji će u smislu donesenog zaključka izraditi reprezentaciju kralju; u odbor su ušli: Kukuljević, Kušlan, Veber, Šuhaj i Rački. Uz to je izabrana i delegacija sabora od 25 članova na čelu s banom, koja će predati reprezentaciju kralju.¹⁵

Na devetoj sjednici pročitana je i ova predstavka općine grada Kostajnice, upućena saboru: »Prevedromu ter visokoumnomu saboru trojedne kraljevine otvorenomu u Zagrebu 16. travnja 1861.

Najvišnjom poveljom Nj. Veličanstva našega premilostivoga kralja od 20. listopada p. g. izrazi se ustavnost za pojedine narode, iz koga obzira i na temelju ravnopravnosti općina grada Kostajnice pod zastupništvom niže potpisatih najponiznije usudjuje se, za njezino i cijele vojničke Krajine zastupanje kod istog sabora vapijati, za postići sredstvo kako bi svoje jade i tegobe izjaviti, ter utjehu i polakšicu pribaviti si mogla.

Koje da se pred našega najmilostivnijeg kralja predstavi, i od njega isposluje, prevedri i visokoumni sabor najnužnije umoljava se.

U Kostajnici 16. travnja 1861.

Općinski zastupnici: Tomo Petrović, Filip Orić, Tone Pavčić, M. V. Miškić, Mato Abenbradić, Mato Krkljuš, Mojo Alexić, Antun pl. Miškić, Jov. Zubanović, Joso Maraković, Ivo Pejanić, Jovo Popović, Anto Grgić, St. Radošević, Gr. Jov. Medarević, Ivo Stucin, opć. predsjednik, N. Stijaković predsjedatelj zastup.¹⁶

Saborska reprezentacija (predstavka) kralju u stvari Krajine, izrađena po odhodu ad hoc, pročitana je i prihvaćena na desetoj saborskoj sjednici. Nakon toga je izabrana deputacija otputovala u Beč, a sjednice sabora odgođene do njena povratka (do 15. V. 1861).

Na saborsku predstavku o Vojnoj Krajini Franjo Josip je odgovorio svojim otpisom od 9. V. 1861, koji je pročitao na jedanaestoj saborskoj sjednici 15. svibnja. Taj kraljevski otpis u cijelosti glasi:

Časnim, poštovanim, poglavitim i velemožnim, uglednim i plemenitim, mudrim i obzirnim stališem i redovom i zastupnikom naroda na saboru kraljevnih Naših Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sakupljenim, ljubljenim vjernim Našim službeno u Zagrebu.

Mi Franjo Josip prvi po božjoj milosti cesar Austrijski, kralj Ugarski i Češki, Lombardeski i Mljetački, Dalmatinski, Hrvatski, Slavonski, Galički, Vladimirski i Ilirski, arkivojvoda Austrijski i t. d.

Časni, poštovani, poglaviti i velemožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljani, vjerni Naši!

¹⁴ Isto, str. 62.

¹⁵ Isto, str. 70.

¹⁶ Isto, str. 64.

Usljed preponizne predstave, koju su Nam Vjernosti Vaše poradi zastupstva vojničke krajine na hrvatsko-slavonskom saboru putem deputacije podnijele iz saborske sjednice, držane u Zagrebu 1. svibnja 1861 uvažavajuć, da se državopravna pitanja, koja saboru tom nadležu, i koja se jednako tiču teritorija tako provincijalnoga kano i krajiškoga kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, ne mogu pravovaljano riješiti bez sudjelovanja vojničke Krajine, spadajuće na cjelovitost tih kraljevinah, obnašli smo premilostivo dozvoliti i izdat u tom smislu shodne naloge na ratnog ministra Našega, da se u tu svrhu zastupnici dotičnih teritorijah vojničke krajine u smislu izbornoga reda, što je bio u porabi godine 1848 bez odlake pozovu na sakupljeni već hrvatsko-slavonski sabor.

Po dovršenom pretresivanju tih državnopravnih pitanjah ne će zastupnici vojničke krajine sudjelovati pri daljnjih vijećanjih hrvatsko-slavonskog sabora, već će se povratiti u svoj zavičaj, budući da se zaključci provincijalnog sabora, kako smo to u ručnom našem pismu od 21. veljače 1861 na bana baruna Josipa Šokčevića izrikom očitovali, pogledom na inovrsni posvema značaj uprave u krajinu vojničku ne mogu protegnuti na taj teritorij, bez da bi se ukinulo njegovo vojničko ustrojstvo, i jerbo s druge strane pučanstvo krajine vojničke ne može uzet odlučna upliva na političku djelatnost koje rezultati za nj ne imadu valjanosti.

Nalazimo dakle Vašim Vjernostim premilostivo naložiti, da smatrate i primite zastupnike vojničke krajine kao cjelovite članove hrvatsko-slavonskog sabora u pomenutih državnopravnih pitanjih.

Dajući tim načinom ovim kraljevinam Našim nov dokaz očinske Naše skrbi za usćuvanje prava njihovih, ostajemo Vam Našom c. kr. milostju blagonaklonjeni.

Dano u Našem glavnom i stolnom gradu Beču u Austriji dne devetoga mjeseca svibnja, godine hiljadu osamsto šezdeset i prve.

Franjo Josip, s. r.

I. Mažuranić s. r.

Franjo Žigrović Pretočki, s. r.¹⁷

Onaj dio kraljevskog otpisa, kojim se odbija saborski zahtjev o razvojačenju i sjedinjenju Krajine s provincijalnom Hrvatskom izazvao je golemo nezadovoljstvo ne samo kod predstavnika unionista (mađžarona, grof. Janković, M. Šuhaj i dr.) koji tada u skladu s Peštom opoiraju bečkoj politici, nego i kod svih onih članova sabora koji su se godine 1861 iskreno zalagali za ostvarenje teritorijalne cjelokupnosti i ustavnosti Hrvatske. (Kvaternik, Starčević i dr.) Nasuprot oportunističkom prijedlogu zastupnika Franje Lovrića, da sabor izrazi radost zbog dolaska krajiških zastupnika i zahvalnost banu i deputaciji ma i na djelomičnom uspjehu, — golema većina govornika u raspravi o kraljevskom otpisu (na jedanaestoj sjednici od 15. V.) otvoreno je izrazila negodovanje protiv takvog kraljeva rješenja krajiškog pitanja. U diskusiji to je nezadovoljstvo došlo do izražaja u ovim govorima:

Grof Janković. Ja s pogleda konstitucionalnog ne mogu se radovati na ovo vis. pismo; ja mislim da je od potrebe, da svaki ovo ručno pismo u rukama ima da ga promotri, neka se dade štampati, i pretresivanje u odsjecima preduzme.

Mirko Šuhaj. Ja iz rečenog pisma drugo naučio nisam, nego da se vlada naša drži tradicionalne politike, kojom s nami i našim susjedima od 300 godina upravlja, politike one najme, da vlada zna našim fizičnim i materijalnim silama dobro uživati se, a kad se radi o pravednoj želji ili nagradi, da onda malo ili ništa ne daje. Mi smo iskusili tu politiku od 300 godina, i prekomjernomu veledušju naroda našega ponajviše se pripisati imade, da je kobna ota naprama nam politika tako dugo trajati mogla. Poznato je najme da je narod naš za prestolj carice Marije Terezije

¹⁷ Isto, str. 90.

borio se i krv proljevao, premda je sa t. z. grenzreichte od 1754 upravo pod istom caricom ubitačnoj onoj za našu Krajinu sistemi prvi postojani temelj postavljen bio; poznato je nadalje, da je narod naš u vrijeme francuskih ratova hiljade i hiljade sinova svojih žrtvovao, premda ga je malo prije Josip II. narednosti i ustava lišio bio, napokon i nas imena lišiti htio; znamo i to iz najnovijeg vremena, i to iz veoma teških 12 prošlih godina kad smo opet za nagradu naših za prestolj svukoliku carevinu neizmjernih zasluga najvećega nam blaga t. j. ustava opet lišeni bili (Živio!) Kad je sad vlada opoznala da se ovdje radi ozbiljno o cjelokupnosti naše zemlje, i da bude vojnička Krajina ukinjena, zašto smo osvjedočeni, da zavod Krajine niti s idejom čovječanstva niti kršćanstva niti slobodnog napretka niti ustava ne slaže se, onda je mislila nam opet nešto dati i nas zaslijepiti morati, da odstupimo od tih zahtjeva naših, i dala nam je, da bude granica ovdje zastupana; nu ograničila je to zastupanje samo na uplivanje njezino u nekvoja državopravna pitanja, te ujedno nam izjavi, da o protegnuću ustava našega na Krajinu govora biti ne može, budući ona i nadalje cjeloviti dio carstvene vojske ostati imade! (Živio!)

Zelio bi zato, da u tom obziru ne slijedimo više primjer praotaca naših zadovoljivih se i popustivih toliko puta na golemu naroda našega štetu višjim nalozima i odredbama, bez da bi se u pitanja razglabanja i posavjetovanja apustili bili, nego da upitno kralj. pismo predmetom ozbiljnog pretresanja učinimo i u tu svrhu po-najprije na dotične odsjeke otpravimo.

Miroslav Kraljević: Što se tiče vis. Kraljevskog otpisa vidim da našoj molbi zadovoljeno nije, nu u razloge upuštati se za ovaj čas ne mogu... da je Nj. Veličanstvo dozvolilo, da bi bila Krajina sasvim slobodna, onda bi bila ova odluka konstitucionalna, ali ovako je nekonstitucionalna. Ja ne govorim radi toga, kao da se ja bojim, da bi naša jednokrva braća u pitanju najvažnijem ista proti želji ovog sabora odlučili i nama kakvi udarac dali, što naprovo stavljam da ne će biti, a ipak bi nam miliji bio udarac od brata nego od tuđeg čovjeka; stoga sam i ja istoga mijenja, da se ovaj velevažni predmet, jer sadržaje uvredu ustavnog života, za da ga uzmogmo razborito riješiti, u odsjeke predade.

Eugen Kvaternik: ... ako granica ostane i nadalje kako jest, to smo opet tamo dospjeli, gdje smo u 9 vijeku bili kad su Franki nastojali, muški spol Hrvata iskoreniti, i mušku djecu psom za hranu bacati da tako utamane hrvatski narod. Jer gospodo zastupnici naroda! kakav posljedak mora napokon zavedenje Krajine za naš narod imati, ako ne iskorenjenje muškog poroda plemena našeg?...¹⁸

Najodlučnije i najradikalnije suprotstavio se kraljevskom otpisu o Vojnoj Krajini Ante Starčević, na jedanaestoj saborskoj sjednici od 15 svibnja 1861. To je njegov prvi saborski govor, jer mu je zastupnički mandat tek toga dana verificiran. tako da ga na prvih deset saborskih sjednica (od 1. travnja do 1 svibnja) nije bilo. Već iz tih prvih Starčevićevih riječi izbija onaj neuobičajeni oštri i smioni protuhabsburški i protuaustrijski ton, koji će ostati glavnom karakteristikom i svih kasnijih njegovih govora u saboru i čitave njegove pravaške politike. Starčevićev govor u cijelosti glasi:

Da budem ja bio u onoj sjednici u kojoj no je zaključeno da se taj odbor u Beč pošalje, ja bi se bio svom snagom opirao tomu zaključku, i za razlog moga protivljenja bio bi ovom visokomu saboru napomenuo *tristogodišnji život Hrvata u Austriji. Kroz to vrijeme narod hrvatski prošeć Austriju postade prosjakom, klanjajuć se Austriji on postade robom, koj se bude kroz duga vremena teškom mukom iz brloga potištenosti osoviti.* Ali jer učinjena stvar konca ne ima, ja sudim o tom događaju ovako: budući činjem, da su se gospoda odbornici o svom poslanstvu dogovarali ne samo s kraljem nego i s drugimi; ne valja da se odbornicima sabor zahvali, nego budući da su oni naputak sabora pogazili, treba da im se u zapisnik ukor zabilježi

¹⁸ Isto, str. 91, 92.

i da se njihovo dogovaranje o krajini, bilo s kim osim kralja, od strane sabora za ništetno proglasi.

Što se kraljeva otpisa tiče, ja mislim da nije vrijedno ni pretresivati ga i to jer sa takovim spisima pune su naše pismarine, i u tom se otpisu po običaju kaže: Hrvati, ako ništa ne pitate, ništa vam ne kratim.

Ako razmatramo piskaranja koja u Beču na svjetlo izlaze, piskaranja kojih sadržaja hudočnost i bezumlje izdaju črčkare za članove najviših bečkih krugova; ako pogledamo na Ungariju gdje se protuzakonita šibra silom neustavne soldačije otimlje, ako pazimo na tamne spletke koje bivaju po Franceskoj i po Italiji, ako gospodo, to sve razmotamo, moramo ispovijedati, da su to ona vječna pojavljenja, koja se vazda ponavljaju, kada treba grijehe Austrije krvlju Hrvata prati, moramo ispovijediti, da *Austrija nastoji i nadalje nami se služiti za svoje nečiste svrhe.*

Napokon moramo se bojati, da nam Austrija našu braću iz granice amo šalje ne u želji da nas oni pomažu, nego u namjeri da nas u razvijanju našega ustavnoga života upravo priječe.

Tim valja da budemo na oprezu, i da izjavimo, da ovim otpisom naše pravedne želje nisu nimalo uslišene, te da odgovornost za posljedice koje bi se oduvud mogle izleći, bacimo na njihova počutnika.¹⁹

(Uzimajući riječ poslije Starčevića biskup Strossmayer, član deputacije koja je predala kralju saborsku predstavku o Krajini i kojoj deputaciji je sabor bio naložio da u Beču ne smije o hrvatskim stvarima ni s kim, osim s kraljem pregovarati – odgovorio je na Starčeviću tvrdnju o prekršenju toga naloga ovo: »Ja se slažem s onom gospodom koja žele, da ov važni predmet dođe u odsjeke, i da se proglasi za prešan, te da svaki svoje mnijenje o tom izrazi; ja mislim da je u tom riješen taj predmet. Samo imam g. Starčeviću odgovoriti, kao da smo u Beču vijećali s ljudmi s kojima ne imasmo vijećati, i koji u naše stvari nekakvi upliv ne imaju. Ja mogu g. Starčevića umiriti i kazati, da mi sa Staatsministeriumu nikakva dogovora nismo imali, i kad smo o dalmatinskom pitanju vijećali, od strane Staatsministeriuma nije nitko polag bio, nego nekolicina nas Hrvatah, i ona većina i manjina Dalmatinaca. Kod toga dogovora predsjedao je c. kr. podmaršal Mertens buduć zna talijanski i što je naš vladar hotio imati izvješće o rezultatu dogovora.

U toliko mogu umiriti vis. kuću, da bez svake brige bude, da smo znali što je naša dužnost i što nam je naloženo, te da smo se čuvali što drugo učiniti, nego samo našu dužnost ispuniti.«²⁰

Kao rezultat diskusije o kraljevskom otpisu sabor je na jedanaestoj sjednici donio jednoglasni zaključak, da se taj otpis preda na odsjeke i da se meritorna rasprava o njemu proglasi prešnom.²¹

Još jedan povod nezadovoljstvu narodnih zastupnika s kraljevskim otpisom o Krajini – dalo je pitanje, da li će cjelokupna Vojna Krajina biti zastupana u Hrvatskome saboru, ili samo one regimente koje spadaju pod komandu zagrebačke generalkomande. Takvim ograničenjem Petrovaradinska regimenta ostala bi bez svojih predstavnika u saboru.

To pitanje pokrenuo je na jedanaestoj saborskoj sjednici narodni zastupnik Gustav Knežević: »... molio bih preuzv. g. bana, koje regimente su pozvane? U *Militär Zeitungu* sam pročitao, da su samo one regimente, koje pod zagrebački general-komando spadaju.«²²

Ban Šokčević nije odmah odgovorio na taj upit koji mu je direktno postavljen. On je očito nastojao da izbjegne diskusiju o tom veoma

¹⁹ Isto, str. 92–93.

²⁰ Isto, str. 93.

²¹ Isto, str. 92.

²² Isto, str. 92.

osjetljivom i važnom problemu koji je zasjecao u teritorijalnu cjelokupnost Hrvatske. Tek na ponovljen upit zastupnika Slavoljuba Vrbančića: »Na interpelaciju g. Kneževića, koje regimente su pozvane na sabor, molimo vašu pruzvišenost, da nam to izjasni«, — ban je dao ovaj odgovor: »Samo one regimente su pozvane, koje su pod našom general-komandom, sa Varadinskom regimentom ne imam ja zapovijedati.«²³

Na tu banovu izjavu reagirao je narodni zastupnik Dragojlo Kušlan: »Po smislu reskripta (kraljeva otpisa) mora se isposlovati, da bude cijela Krajina zastupana, jer se u njemu spominje teritorium, i da je vojnička Krajina cjelokupni dio Hrvatske i Slavonije.«²⁴

Pitanje Vojne Krajine uzeto je ponovo u razmatranje na trinaestoj saborskoj sjednici od 18. V. čitanjem izvještaja Osrednjeg odbora o kraljevskom otpisu u vezi sa krajiškim zastupstvom:

Što se zastupstva vojničke krajine na saboru hrvatskom i protegnuća ustava starodavna hrv. slav. na hrv. slavonsku vojničku krajinu tiče, to je osrednji odbor sa zalošću primijetio, da se spomenutim kr. otpisom od 9. svibnja t. g. vrućoj želji naroda hrv. slavonskog odgovorilo nije onako, ko što je on to svojom nebrojeno puta za vladajuću habsburško-lorensku dinastiju prohovenom krvlju zaslužio.

Krajina vojnička hrv. slav. ne samo što je dokazom saborskih spisa sve do vremena Marije Terezije na saboru trojedne kraljevine zastupana bila, već je ovo njezino tečajem vremena izginulo pravo g. 1848. neograničenim zastupanjem na saboru iste godine oživilo. Prema tomu dakle i gledeći na to, da je Nj. Veličanstvo narodu hrv. slavonskom u krajini istog imena živećem za svoga 11^{1/2} godišnjeg vladanja već po treći put, jedanput u cars. odluci od 7. travnja 1850. a drugi put u izdatku za istu temeljnom zakonu od 7. svibnja 1850. ustavno zastupanje obreći, dapače takovo i svojim otpisom kralji. od 9. svibnja 1861. u svih saboru hrvatsko-slavonskom nadležćim i jednako se teritorija tako provincijalnoga kao i krajiškoga trojedne kraljevine tiućih državopravnih pitanja, dakle u predmetima od pretežene važnosti, podijeliti izvolio, scijeni osrednji odbor:

da u ovoj stegi i u neprotegnutom na krajinu hrv. slavonsku ustavu leži tegoba ili gravamen, kojeg izvidanje bi imao sabor u Nj. Veličanstva s mjesia poiskati... Što je izim toga pozornost osrednjeg odbora na se povuklo, to je odgovor, kog je svijetli ban na interpelaciju jednog od zastupnika naroda, je li Petrovaradinska regimenta sa vojnićkim općinama, Karlovcima, Zemunom i Varadinom i s mjestom Mitrovicom na sabor pozvata, dao, rekavši, da to učinjeno nije, jer to pod drugu generalkomandu (Temišvarsku) spada.

Ova okolnost nije mogla bez uvaženja ostati, jer sudeći po »Militär-Zeitungu«, ovom oficijoznom listu ratnog ministra, koj Petrovaradinsku regimentu ne navada u broju onih, koje su na sabor pozvate, moglo bi se dogoditi da ova regimenta sa dotićnim općinama vojnićkim na ovom saboru ostane nezastupana proti naroćitoj volji Nj. Veličanstva, koje je svojim često hvaljenim kraljevskim otpisom izvolilo odrediti, da se svakolika hrvatsko-slavonska Krajina, spadajuća na cjelovitost teritorija tako provincijalnoga kao i krajiškoga kraljevine Hrvatske i Slavonije, dakle bez izuzeća petrovaradinske regimente, na sadašnjem hrv.-slav. saboru po svojim poslanicima zastupa.

S toga uzroka predlaže osrednji odbor:

da se svijetli ban umoli, neka bez odlake putem telegrafa ratnog ministra upita, je li po očivestu glasu više napomenutog kr. otpisa načinio naredbe, da se i u petrovaradinskoj regimenti i u vojnićkim općinama Karlovcima, Zemunu i Varadinu kao i u Mitrovici, ko što to bijaše g. 1848, izbori zastupnika na ov hrv.-slavonski sabor

²³ Isto, str. 92.

²⁴ Isto, str. 92.

čim prije preduzme, pa ako nije, da ga umoli, neka to s mjesta učini ili ako je kakava zapreka u tome, da ju odmah telegrafom natrag javi, za da sabor hrv.-slav. uzmogne za taj slučaj shodna u vremena odrediti.

Za prepriječiti pak u napredak sve ovakove nespodobštine, imenito za učinati, da se vrši našem narodu u više prilika napose u c. patentu od 7. travnja 1850, u ručnom pismu na svijetlog bana baruna Josipa Šokčevića od 21. veljače 1861. i u istom u ovom zapisniku pozvatom kr. otpisu od 9. svibnja t. g. zadata carska riječ, po kojoj svakolika hrv.-slavonska Krajina bez ikakvog izuzeća jedne ili druge regimente, sačinja cjeloviti dio provincijalnog dijela istog imena kraljevine, predlaže nadalje osrednji odbor:

da se Nj. Veličanstvu kralju našem apoštolskom predstava od strane sabora hrv.-slav. podnese, neka izvoli petrovaradinsku regimentu sa svima u području vojzinom nahodećim vojničkim općinama kao god. 1848. uslijed ustrojene srpske Vojvodine od slavonske Krajine otcijepljeni, ali poslije ukinute one Vojvodine na nju isto tako kao što i Srijem pod civilnu Slavoniju spadši cjeloviti dio sa ostalom slavonskom Krajinom sjediniti i upravi bana trojedne kraljevine, pod koju dokazom mnogih zakona od starine i spada, čim prije počiniti, daviši shodan nalog svomu ministru rata.²⁵

Odmah poslije pročitanoj izvještaja ban Šokčević je izjavio: »Što se poziva petrovaradinske regimente tiče, to bi bio taj put bađava. Ja sam telegrafirao jučer ratnom ministru u Beč, neka Nj. Veličanstvu caru predstavku učini, da zapovijeda, da bude ova regimenta pozvana.«²⁶

Meritorna rasprava o Krajinu u vezi s izvještajem osrednjeg odbora o kraljevskom otpisu nastavljena je na petnaestoj saborskoj sjednici 23. V. Prvi i glavni govornik Mato Mrazović rekao je tom prilikom između ostalog:

Uzimam si slobodu, glede ovoga predloga svoje mnijenje visokomu saboru predložiti:

Ja se ne slažem nipošto, da mi ovu stegu kao tegobu ili gravamen uzmemo. Naši stari gledali su ovu našu ranu izliječiti onim istim putem gravamina, što nam ga evo i osrednji odbor predlaže, pak im je kroz stoljeća tijek bezuspješan ostao. Vlada austrijska ili nije odgovorila na naše tegobe, ili je naše starce lijepim obećanjem zašutkala, a Krajina ostala je i do danas od svoje druge pole otrgnuta, i u gvozdeno lance samovolje sapeta. S toga ja nikako ne mogu biti za to, da mi ovim istim bezuspješnim putem gravamina tražimo lijeka za ovu dugovječnu ranu.

U otpisu kraljevskom od 9. svibnja nalazim ja povredu pozitivnih zakona naših, i povredu riječi Nj. Veličanstva sada vladajućeg kralja, akoprem jednostrano, ali ipak kraljevski zadane... Zato mislim, da ovaj sabor nikako ne može pristati uz izreku visokog otpisa kraljevskoga tvrdećega: da se zakoni ovog sabora ne mogu protegnuti na teritorium vojničke Krajine, jer se tim steže, dapače uništjuje ono pravo, koje zakonito već postoji.

Nadalje kaže isti visoki otpis, da se zaključci ovog sabora ne mogu protegnuti na Krajinu, bez da se ukinu njezino vojničko ustrojstvo.

Od ovuda se vidi, da vlada Nj. Veličanstva nikako nije nakanila vojničku Krajinu ukinuti. Ali ja držim, da je i to proti pozitivnim zakonima, koji su voljom naroda i kralja doneseni. Ja se naročito pozivam na rezoluciju kralja Leopolda I. od 10. srpnja 1703, koji je uz predstavku sabora trojedne kraljevine obećao, da će stegnute granice Hrvatske i Slavonije raširiti, u tu svrhu da će čitavu vojničku Krajinu među Unom, Kupom i Savom i generalat varaždinski trojednoj kraljevini pridružiti. Ne samo na ova starodavna, od trojedne kraljevine unaprijed prihvaćena obećanja, nego i na pozitivne zakone ugarske pozivam se, a to je članak 113, 116 od g. 1715 čl. 18

²⁵ Isto, str. 108.

²⁶ Isto, str. 109.

od g. 1792. Kad mi imamo dakle pozitivnih zakona, kojima je naročito izrečeno: da zakoni u saboru trojedne kraljevine ili na zajedničkom saboru ugarskom stvoreni imaju valjanost i u vojničkoj Krajini; kad mi imamo pozitivnih zakona, da se ima Krajina pošto je njezina glavna svrha prestala, provincijalizirati, pa pošto ne ima ni jednoga zakona tomu protivnoga, to ja u ovom vis. kralj. otpisu nalazim veliku povredu pozitivnih zakona zato, što se njim pretpostavlja, da se zaključci ovoga sabora ne mogu protegnuti na vojničku Krajinu, i da se vojnička Krajina ne može ukinuti.

Iz ovih razloga, i pozivajući se na kraljevsku riječ sada vladajućeg kralja, koji je u svojoj visokoj odluci od 7. travnja 1850 i također temeljnim zakonom za Krajinu, patentom od 7. svibnja 1850 izdanom, izreči blagoizvolio načelo, da hrv.-slav. Krajina i dotični provincijal sačinjavaju jedno te isto političko i državno tijelo, obećavši naročito, da će oni žitelji Krajine, koji nisu upravo vojnici, te ne čine cjeloviti dio vojske, »des Reichsheeres«, biti dionici onih istih političkih prava kao i ostali državljani cesarevine; iz ovih razloga velim, da ne držim se ja mnijenja osrednjeg odbora, i ne želim, da mi opet podemo po iskustvu nevaljanja putem gravamina, nego predlažem, da sabor odluči: protiv ovomu visokom otpisu, sadržavajućemu povredu i stegu prava naših u zapisnik protest staviti, te se odlučiti: da će i o ukinuću vojničke Krajine i o njenom redovitom zastupanju na ovom saboru zakon stvoriti, i da za izvedenje dotične osnove odbor ad hoc odredi.²⁷

Diskusija je dalje tekla ovako:

Jovan Živković: ... Danas vidimo, da je granica na putu; pitanje dakle jest, možemo li ona pitanja, koja se njih kao nas tiču u pretres ovaj bez njih preduzeti. Ja odričem ovu kompetenciju visokom saboru. Mi smo granicu iskali, da granica ovamo dođe; mi smo bili njezini advokati, mi smo za nju govorili, ali sad, počem je ona na putu k nama, stoji ono, nihil de nobis sine nobis; jer u tom pogledu baš što se njih tiče, nije zadovoljeno ... Ja predlažem, da se ovo pitanje odgodi na ono vrijeme, kad graničari dođu, da vidimo, što će oni reći ...

Josip Briglević: Ja se slažem sa mnijenjem g. Živkovića; pošto smo mi zahtijevali, da graničari ovamo dođu, da s njima zajedno vijećamo; zato mislim, da počekamo, dok oni dođu, da sva ova pitanja s njima zajedno riješimo.

Grof Janković: Ja u načelu se slažem sa g. Mrazovićem sasvim, da se pitanje o vojničkoj Krajini najviše stavi na stare zakone, i slažem se i u tom, da se odbor ad hoc imenuje, koj će ove stare zakone sve istražiti, i koj će nam ovo djelo pred oči staviti.

Ali ja mislim, da se sada dalje upuštati ne možemo iz razloga koje je g. Živković naveo, kojeg mnijenje sasvim dijelim, da se odbor ad hoc onda sastavi, kad graničari dođu, da također od njih nekogi u ovaj odbor dođu.

Mojstija Baltić: Ja bi se sasvim sa mnijenjem g. Mrazovića slagao i predložio, da bi se također odbor ad hoc imenovao, koj bi sve ove zakone pretresivao, i da bi se onda ovo pretresivanje u saboru preduzelo, i da se Nj. Veličanstvu izjavi protest ili molba, da se Krajina ukine. Ali ja mislim, i slažem se sa onim mnijenjem, da mi bez krajišnika u tom pitanju ništa zaključiti ne možemo. Ja se držim kralj. pisma, u kojem je naznačeno, u kojim pitanjima se krajišnici imaju izjaviti. Ako bi dakle ovo pitanje o valjanosti zakona, koj bi se na ovom saboru stvorio, morali i graničari pretresivati, onda se bojim, da bi njima zabraniti se moglo, o takovom pitanju se izraziti. Da se krajišnicima pravo pridržji, da mogu oni o ovom zakonu s nami vijećati, to sam ja toga mnijenja, da se protest izjavi proti naročito naznačenju pitanja, o kojim imaju graničari vijećati, da jim se otvori put, da mogu oni s nami valjano zaključiti o zakonima za svoju domovinu.

Slavoljub Vrbanić: Što se predloga iz stvarnog gledišta tiče, pristajem uz mnijenje g. Mrazovića; ali ne mogu pristati uz mnijenje g. Živkovića i g. Jankovića u toliko, u koliko mi ne bi kompetentni bili bez Krajine o tom predmetu vijećati. Mi smo bez Krajine Nj. Veličanstvu predstavku podaceli, mi smo bez Krajine na nju

²⁷ Isto, str. 124.

odgovor dobili, zato ne vidim razloga, zašto ne bi kompetentni bili, bez nje o tom pitanju vijećati.

Ja nisam zato, da se načelno isključi Krajina, nego da se ne kaže, da nismo kompetent bez nje ovo pitanje riješiti. S toga bi ja predložio, da se ovo pitanje odgodi na kasnija vijećanja, bez da se odvisno učini od upliva Krajine.

Eugen Kvaternik... buduć da mi nješto odgovoriti moramo, izrazimo odvažno i krepko, što o takovom nezakonitom postupanju ljudi, koji osobu kralja našega okružuju, držimo i kuda isto vladara voditi može. A što se tiče mnijenja g. Mrazovića, pristajem, da si svakako pridržimo pravo vijećati o daljnu našim pravima, kada graničari na naš sabor došli budu, i kad bude sabor potpun, onda ćemo dalje vijećati o tom, što nam je krivo učinjeno, što li ne.

Adolfo Veber. Ja mislim, ako se meni krivica učini, i ako su moja prava uvrijeđena, da ja onda imam pravo odmah protestirati, ne gledajući na to, je li time zadovoljan brai moj, koj uživa ista prava; jer ja od svoje strane kažem da su moja prava povrijeđena, i da nisam zadovoljan.

U tom slučaju nalazi se sabor naš i Krajina. Krajišnici naša braća, imaju također bđiti, da li su njihova prava povrijeđena, ali mi imamo ponajviše bđiti, da li su prava cjelokupnosti trojedne kraljevine povrijeđena, onda imamo pravo odmah, ne gledajući na mnijenje braće krajišnika sa svoje strane protestirati.

Zato sam ja toga mnijenja, da mi ne samo možemo nego i moramo sada očitovati naše mnijenje o tom predmetu, tim više, čim smo se sigurno osvjedočili, da će i naša braća Krajišnici ovo mnijenje objeručke prigrliti. Ako mi to sada činimo, mi ne uzimamo njima mogućnost, da i oni to činiti mogu. Zato je dobar predlog g. Kvaternika, da mi sada naše mnijenje izrazimo, i da ćemo onda, ako bude potrebno, kad naša braća Krajišnici dođu, u toj stvari raspravljati.

Zato mislim, da je potrebno, da mi sada očitujemo, da s tim rješenjem naših zahtjeva zadovoljni nismo. Mi znamo, da je u povlastici krajišnicima dano pravo, da smiju vijećati 1) o savezu sa Ugarskom, a 2) o centralnom organu, to dakle o državnopravnim pitanjima. Pitanje dakle jest hoće li se njima dozvoliti, da smiju vijećati i o ukincu Krajine, za koje bi pitanje nekji mogli reći, da nije državopravno vanjsko, već unutarnje pitanje; zato, da se već odmah sada izreče, što mislimo da je dužnost naša.

Ivan Kukuljević. Ja se slažem sa onom gospodom, koji su toga mnijenja, da se predlog g. Mrazovića i onaj g. Živkovića spojiu dade. Jer šta g. Mrazović predlaže? da mi, oslanjajući se na stare zakone, proti otpisu kraljevskom prosvjed stavimo, i da se glede osnove zakonske odbor *ad hoc* imenuje; a g. Živković predlaže, da bi se ovo pitanje onda meritorno riješilo, kad zastupnici krajiški ovamo dođu.

Ja mislim, da je predlog g. Živkovića tako važan, da najveću pozornost zahtijeva, buduć da se slaže sa naročitom voljom i nalogom Nj. Veličanstva kralja, jer u otpisu kaže se upravo, da zastupnici vojničke Krajine imaju vijećati u svim državopravnim pitanjima ove kraljevine. Ja mislim, da pitanje radi uvođenja ustava u Krajini, da pitanje glede promjene sisteme Krajiške, da pitanje glede vojnog stanja hrvatske naprama provincijalnog zasijeca u državna prava, dakle da mi u tim predmetima bez zastupnika Krajiških konačno ništa riješiti ne možemo. Zato predlažem, da se predlog gosp. Mrazovića glede imenovanja odbora *ad hoc*, koj ima izraditi osnovu zakona za buduće redovito zastupanje vojn. Krajine, primi, kao i da se meritorno rješenje ovog odnošenja odgodi na ono vrijeme, kad zastupnici Krajine ovdje budu.

Mirko Šuhaj. Jučer i danas bavimo se pitanjem, koje se kao veliki kuriozum smatra ti ima, takovi kuriozum, kojemu se već sadanji svijet jako čuditi mora i kojemu se potomci naši dosta diviti ne budu mogli.

Jučer smo se bavili sa pitanjem glede Dalmacije, i premda smo osvjedočeni, da cijeli narod Hrvatski želi združenje posestrima obiju kraljevina, i premda smo osvjedočeni, da najveći dio naroda hrvatskoga u Dalmaciji to isto želi, i premda znamemo, da je to i naročito izražena želja i volja Nj. Veličanstva, ipak to združenje obistiniti nije moguće.

Danas vijećamo, kako bi Krajinu u naše kolo povukli, Krajinu, koja je bez naše volje Krajinom učinjena u ono vrijeme, kad smo imali 19 lijepih županija, i koja uz prkos svim protivnim našim, i naših preda zahtjevima još dan danas stenje pod za-

konom takovim, da njezini ustroji obstanje sa nijednom onih ideja, kojima se sadanji vijek ravna, i koje i mi ovdje zastupamo, to jest niti idejom napretka, niti idejom ravnopravnosti, niti onom ustavnosti, niti idejom budi naravnog, budi postavnog prava, da niti idejom kršćanstva u suglasje kakovo takovo staviti, a kamo li opravdati bi moći. Kako je dakle to, da toli ozbiljna, koli postojana volja jednoga naroda ne može prodirjeti?

Ne ima drugog razloga, nego da moramo ispovjediti, kako će i historija, koja jednom čine naše nepriistrano bilježila bude, posvjedočiti, da je *narod hrvatski u unapređenju najsvetijih svojih interesa, u zaštićivanju najglavnijih svojih težnja jedino zato uvijek zaostao, jer je vazda prekomjerno lojalan bio*... Eto prekomjerne lojalnosti naše, nu ovo i u mjesto krvavo zaslužene nagrade postojane težnje tradicionalne one politike, koja već 300 godina s nami vlada, i koja je znala i znade svaku našu tegobu i težnju kao nekakvu buntovničku opornost, i svaki naš i najumjereniji zahtjev ako ne kao uvredu Veličanstva, a ono kao separatističku nekakovu tendenciju tumačiti.

Da se tomu doskoči, ne ima drugoga sredstva, nego da muževno i svijesno postu-pamo, a to je, da predlog g. Mrazovića sa cijelom dušom primimo, te u njegovom smislu prosvjed u zapisnik naš proti ovomu kralj. otpisu i stegi prava naših metnemo, a uz to odbor ad hoc imenujemo, koj će osnovu o redovitom zastupanju Kra-jine, i o ukinuću toga na porugu čovječanstva, u nas epstojećega - u Banatu jur 1750, a u Erdelju g. 1849 ukinutoga - zavoda izraditi, te saborskomu našem pretre-sivanju čim prije podnijeti.

Nakon toga je kao predlagáč ponovo govorio *M. Mrazović*:

Meni se čini, kao da nijc nitko moj predlog shvatio, zato molim, da mi se dopusti, da ga još jedanput razložim:

Ja sam predložio dvoje:

1. da se proti povredi i stegi prava pozitivnih protest u zapisnik stavi;

2. da se sabor odlučí, da će stvoriti zakon, kako da se vojnički zavod krajine hrv. slav. dokine, i da se vojničkoj krajini podijeli političkih prava putem redovitoga zastupanja na ovom saboru, t. j. da se i o tome zakon stvori.

Naprama tomu je g. Živković izvolio navesti, da se to bez krajišnika po načelu, de nobis sine nobis, ne bi moglo učiniti.

Ja sam za motiv naveo zakone u kojih stvaranje krajina redovitim zastupanjem nikada nije uticala, pak su ipak bili za nju učinjeni i krepostni... Stog razloga ne mogu se slagati sa g. Živkovićem, prem se ne da tajiti ni to, da se po načelna državoslovnim zbilja nekom anomalijom čini, da mi o Krajini bez nje zakone stva-ramo. Nu ta anomalija je samo prividna naprama pozitivnomu zakonu, i snijera upravo na to, da se pozitivnost barem za buduće dovede u sklad sa zahtjevima zdrave državoslovne doktrine... Ja sam predložio odbor ad hoc, koji bi imao osnovu izraditi, kako da bude krajina na saboru zastupana, i kako da se taj vojnički institut digne. Ja sam to predložio, jerho sam uvjeren, dokle sabor ovim putem ne pođe, da vojnički institut ne će biti dignut, a to mislim zato, što sam uvjeren, da oni vladini organi, koji su se u vojničkoj sistemi krajine na trošak puka priučili na svoju udobnost i sreću kao pulhovi u pušini, niti pojmiti ne mogu ili ne će, da ima išta savršenijeg do ustrojstva, kakovo je u krajini, ne mogu pojmiti, da narod može na drugi koji način sretnijim postati. Kako ćemo dakle od njih zahtijevati, da oni ika-kov predlog učine, koji bi za sadanju njihovu sreću poguban bio, budući ni ne poi-me, da je njihovo gospodstvo, njihova udobnost, njihova sreća upravo opora slobodi i sreći naroda. Zato je potrebno, da im sabor na ruku ide, i da im pokaže put, kojim valja poći, ako želimo, da se taj za naš narod nesretni i upravo pogubni institut ukinie... Zato se ja još tvrde i čvršće predloga svoga držim, da se odbor ad hoc imenuje, koj će izraditi osnovu, kako bi se taj zakon za Krajinu čim prije mogao učiniti, i Nj. Veličanstvu za potvrđenje podnijeti.

Preuzv. g. ban. Primajte li gospodo?

(Svi: primamo.)

Poslije toga prešlo se na raspravu prijedloga središnjeg odbora o sjedinjenju petrovaradinske regimente i njenom podvrgavanju banu. Povodom toga došlo je do duže polemike između Jovana Živkovića, na jednoj strani, — koji je, nadajući se u ponovno uspostavljanje Vojvodine Srpske, zahtijevao, da se o pripadnosti petrovaradinske regimente ne donosi odluka, dok se, na Srpskom kongresu u Srijemskim Karlovcima, ne zauzme stanovište o pitanju Vojvodine, — i Dragoljua Kušlana, Eugena Kvaternika i još nekih zastupnika, na drugoj strani, — koji su problem sjedinjenja petrovaradinske regimente promatrali kao principijelno pitanje obrane teritorijalne cjelokupnosti Hrvatske. Polemika je, uglavnom, tekla ovako:

Barun Kušlan. Čita 5. stavku zapisnika osr. odbora glede sjedinjenja petrovaradinske regimente sa slavonskom krajinom i podčinjenja banu troj. kraljevine.

Jovan Živković. Na ovaj članak, na koliko reče, da bude petrovaradinska regimenta ovdje zastupana, moram kazati, da sam zadovoljan s time, jer pripoznam, petrovaradinska regimenta spada na cjelokupnost trojedne kraljevine. Što se tiče daljne točke, u kojoj se Srijem spominje, leži u njoj jedan falsum, na koj se usudujem pozornost visoke kuće obratiti. Ovdje se kaže: »posle ukinuća Vojvodine«, a to se uzima kao fait accompli. To još naš premilostivi vladar izrekao nije, a ovim se Vojvodini unapred »opijelo« čita. U kraljevskom otpisu od 9. svibnja t. g. stoji, da se državopravna pitanja, koja se jednako tiču teritorija tako provincijalnog kao i krajiškog kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, bez sudjelovanja vojničke Krajine, spadajuće na cjelokupnost tih kraljevina, pravovaljano ni riješiti ne mogu dakle naš premilostivi vladar je izrekao, na koliko je moguće riješiti ova državopravna pitanja ne, povrijedivši cjelokupnost trojedne kraljevine ni s jedne ni s druge strane.

Ja mogu vis. kuću uvjeriti, da narod srpski time, što je zahtijevao Srijem za oživotvoriti se imajuću Vojvodinu, ne će ga odcijepiti od trojedne kraljevine, i ne želi time povrijediti pravo trojedne kraljevine. Ali buduć da Vojvodina još u načelu vladara ukinuta nije, jer je pozvao kongres, kao organ naroda srpskog, da želje svoje izjavi, drugo nosi naš vladar naslov velikog vojvode, a treće znamo i to, da je u Beču sada o tom pitanje, koje se neće riješiti bez sporazumljenja sabora trojedne kraljevine, kakav će biti odnošaj Srijema, a tako i petrovaradinske regimente prema trojednoj kraljevini. Zato se već sada ovaj pasus u osnovi osrednjeg odbora zadržati ne može.

Ja bih dakle želio, da se to tako stilizira, da se naš narod srpski ne bi uvrijedio; ja bi želio, tako da se formulira: »za slučaj, ako bi se« Vojvodina ukinula i t. d.«

Stavoljub Vrbanić. Ja mislim, da je svakomu Hrvat, kojemu je do sreće svojega naroda stalo, toliko težeće na sudbini braće Srbalja, kao što i svakom Srbinu. Koliko su Srbeji plakali na ovom postupanju, kad je faktično Vojvodina utjelovljena Ugarskoj, neka bude gos. Živković uvjeren, da smo i mi žalili ovo postupanje, i neka budu uvjereni svi Sriblji, da će svi Hrvati težnje Srbalja glede ustrojenja Vojvodine iz svega srea potpomagati. Da je Vojvodina ukinuta nezakonitim načinom, to je faktum. Zato bi ja želio, da se to tako formulira, da se ne bi dalo izvoditi, da mi nekako odobravamo ukinuće Vojvodine, i buduć da srpski narod izjaviti ima svoje želje na ugarskom i može biti i na našem saboru, to ja pristajom uz mnijenje g. predgovornika, da se u slučaju ukinuća vojvodine petrovaradinska regimenta ovomu generalatu podčini.

Barun Kušlan. Što se tiče prigovora g. Živkovića radi izraza »falsum« da je Vojvodina ukinuta, imam odgovoriti, da je to faktum, i dopustit ću, da je nezako-

²⁸ Isto, str. 124, 125, 126, 127.

nito ukinuta; a kad bude Vojvodina rehabilitirana, onda će se riješiti, što je gospodin Živković kazao, ali da se time ne povrijede prava trojedne kraljevine.

Eugen Kvaternik. Neugodno mi je o tom predmetu progovoriti, neugodno tim većma što sam iz dubljine srca moga uvjeren, da samo najtjesniji savez srduca i politički med hrvatskim i srpskim narodom, jest najsigurnije jamstvo bolje budućnosti obih tih samo imenom razlikujućih se naroda! Ali uprkos tome, ne mogav dopustiti da visoka ova kuća na predlog g. Živkovića kojeg evo učini, pristane, moram koju prozboriti za razjašnjenje ujevogog predloga.

Da bi se, gospodo zastupnici naroda, ono ispunilo, što on predlaže, mi bi se lišili kroz to najljepšeg kraja kraljevine naše. Pitanje je dakle, ili to stoji da Srijem ne sačinjava cjelokupnost trojedne ove kraljevine, ili da sačinjava. Ja moram tvrditi da prvo manjenje ne stoji.

Toga radi, kao god što se iz dubljine srca moga sa gospodinom Vrbančićem i Kušanom, što se čuvstva bratinstva med nami i Srbliji tiče, iskreno slažem, s jedne strani: to s druge strani moram obratiti pozornost visoke ove kuće na onu okolnost, da takovi koraci, kakove g. Živković nam predlaže, na vrat na nos poprimljeni, na vjekove mogu budućnost naroda trojedne kraljevine priječiti.

Ja ne ću, gospodo, ovdje u pitanje razgibanje upuštati se: je da li je Srijem od davne davnine sve do danas cjelokupni dio kraljevine Hrvatske; no to samo napominjem da i oni historici, koji upravo i nisu Croatophili tu istinu priznati se ne usućavaju... te ću se obustaviti kod g. 1848 - dobe, kada vojvodina srpska uskrсну, da dokažem da se hrvatski narod nikada svojine svoje srijemske odrekao nije, a to ni onda kada čut bratinstva svoga napram Srblija krvcom svoje najplemitije djece na poljanama Banata proljevanom, zasvjedočivaše.

Da vidimo što odredi sabor trojedne kraljevine g. 1848. i je li bude Srijem tako ustupljen Srblijem da bi oni danas istog na temelju opet uskrsnut imajuće Vojvodine ma u kojem vidu kao svoju svojinu smatrati na temelju godine 1848 mogli.

Ja u zapisniku sabora od g. 1848. čl. VII. među ostalima ova čitam: »da trojedna kraljevina ova u tijesni politički na temelju slobode i savršene jednakosti osnovani, Vojvodinu srpsku sa trojednom kraljevino u jedno čvrsto državno tijelo stapljajući savez stupiti želje« - buduć to i želja Srblija bijaše. Ali to ne bijaše još sve. Ujedno bo čitam u istom članku na koncu, da se imade po našem narodu izaslati saborski odbor, koji će »ustav međusobnih odnošenja Vojvodine pram trojedne kraljevine izraditi, i saboru ovom za odobrenje podnijeti«.

Dakle ako i jesmo mi Hrvati g. 1848 želje bratskog nam naroda za svoje primili, nismo mi ipak to u taman učinili, jer samo pod uvjetom spojenja u jedno državno tijelo nove Vojvodine s kraljevino Hrvatskom, primljene su želje srpske u načelu. No buduć da imenovani ad hoc odbor do dana današnjega nikakove osnove glede tog saveza učinio nije, to ni isto načelo dosad izvedeno nije. Ali i to ne bijaše još sve.

Jer u čl. XI. točki II čitamo slijedeći zaključak saborski: »Da narod trojedne kraljevine požešku, virovitičku i srijemsku županiju, kao i graničarske regimente gradišku, brodsku i varadinsku pod imenom doljne Slavonije poznate, smatra kao cjeloviti dio trojedne kraljevine i da će ih kao svoje suprot svakom makar kojega protivnika nastartanju krijepkio čuvati i braniti.« - »Tako isto sabor odlučio je i u predstavki dotičnoj na kralja ovo pravo štiti.« Vidi se dakle iz toga jasno, da ako i je čl. VII. sabor naš god. 1848 u načelu primio želje saborske (štamparska griješka, treba srpske, - napom. V. B.), nije ipak time hotio nit najmanje povrijediti prava teritorijalnosti svoje, - al i to ne bijaše još sve. Tako čitamo nadalje u čl. XII. točki 6 gledom na odsutnost poslanikah općine Varadinske, da je sabor slijedeća odredio. »Sl. grad Rijeka i vojnička opština Petrovaradin, koje ovdje zastupane nisu, da se odmah pozovu da po izdanoj naredbi banskog vijeća opredijeljen im broj zastupnika pošalju i uzrok dadu zašto to već dosad učinili nisu.«

Jasno je dakle da narod trojedne kraljevine nikad ništa od svoje svojine u Srijemu ostupio nikomu nije.

To su članci sabora našeg. Nu ko što rekoh: duboko cijenim vez, a i moram ga cijeniti a i svaki pošten Hrvat mora ga cijeniti, koji nas s braćom Srblija veže, u duhu osvjedočen da tijesni ovaj vez mora hrvatski i srpski narod spasiti.

Ali ako taj vez cijenu, ne mogu dopustiti da na temelju Bachove Vojvodine isto od svoje svojine popuščamo; jer to i sama braća Srbiji a i g. Živković ne može dopustiti da se u preporodu Vojvodine ono za temelj uzme, što bijaše zvano da bude nuž u srce Ugarske i Hrvatske ... Ako dakle temelj Bachov ne stoji; ako hrvatski narod na saboru svome g. 1848 nije se odrekao svojine svoje na Srijem, to ne mogu dopustiti da se novouskrsnut se imajuća vojvodina ma i u čem na uštrb teritorijalae cjelosti trojedne kraljevine podnese.

Mi ćemo sigurno opet dušom a tijelom, krvlju i imetkom - ako ureba - braću našu Srbije u postignuću goruće njihove želje i prava njihovih potpomagati, ali neka nitko ni najmanje ni iz daleka ne misli, da bi mi narodno naše tijelo osakaćivati zlo pojmijenoj sentimentalnosti za volju ikada već htjeli, na sve možemo pristati, ali na to lje nitko pristati ne će, nit ne može. Stoga ja predlažem da se želji po g. Živkoviću predloženoj pod nipošto ne zadovolji, želji kako god nedužno tobož formuliranoj, ipak takovoj koja bi naš narod, da ju prime, pravab njegovih na Srijem za vazda lišila.

Ladislav Ballog. Pošto je g. Kvaternik sve iscrpio, što sam ja o tom htio progovoriti, imam samo to g. Živkoviću primijetiti, da g. 1848 nije Vojvodini ustupljen sav, nego samo doljnji Srijem.

Ivan Kukuljević. Ja bi pokorno predložio, da se samo nješto ispusti iz predloga gos. Havlička, a to je ono, gdje kaže: »Srijem koj je posle ukinuća Vojvodine opet postao cjeloviti dio trojedne kraljevine.«

Mislim, da to naš sabor zakonito primiti ne može, jer je Srijem cjelovit dio trojedne kraljevine; mi to ne možemo priznati, jer to dokazuje historija i zakoni, da je Srijem cjeloviti dio trojedne kraljevine uvijek bio.

Jovan Živković. Na razloge g. Kvaternika prinuždan sam odgovoriti na kratko. Ja držim da nisam zastupnik naroda srpskog ovdje, a baš u ovom pitanju nisam pozvat ni opunomoćen, da razlažem njegova prava. Ali dopustite mi da i naš narod srpski ima privelegija, koja njemu prava njegova dovoljno označuju, i koja je on krvlju svojom zapečatio, i ovo tek posle 170 godina dobi ovaj narodni organ, kongres, da svoje pravde želje izradiiti može. Ja hoću samo da dokažem da srpski narod u svom zaključku tamo ne smjera da cjelokupnost trojedne kraljevine povijedi, nego je zaključio, da bude odnošenje Srijema prema trojednoj kraljevini kakovo je prije bilo, da Srijem ostaje u savezu prama trojednoj kraljevini, tako i petrovaradinska pukovnija.

Što se ovdje o osnovi kaže, isključuje želju naroda srpskog ne čekajući rješenje zaključenja srpskog kongresa, za ovdje se već sada podčinjava petrovaradinska pukovnija banu trojedne kraljevine, a ako bude vojvodstvo ustrojeno, petrovaradinska pukovnija mora biti pod srpskim vojvodom.

Time dakle što je srpski kongres zaključio glede provincijalnog Srijema i petrovaradinske pukovnije ne vrijeda se cjelovitost trojedne kraljevine.

Zato bi praktičnije bilo, da se visoka kuća na našeg premilostivnog vladara obrati, da nam se zaključenje srpskog narodnog kongresa u vidu kraljevine prepozicije dostavi, te tako da se ovo srpsko pitanje prama trojednoj kraljevini na čisto izvede. (S više strana: redakcija).

U tom slučaju prinuždan sam moj protest proti redakciji položiti iz uzroka da se srpski narod uvjeri i čuje, da sam za njegova prava govorio.

Biskup Strossmayer. Ja mislim, da ne ima nikoga među nami, koj ne bi sa velikim veseljem slagao se sa željom gospod. Živkovića i srpskog naroda, koja tamo smjera, kao 1848 godine da podignućem Vojvodine ne vrijeda cjelokupnost i pravo trojedne kraljevine; a neka bude g. Živković uvjeren, da ćemo mi kao braća jednokrvna sve učiniti, što srpski narod želi, samo kažem to, da se neka ne išće od nas, da se oskvrne cjelokupnost trojedne kraljevine. Buduć pako, da se pitanje Vojvodine tiče nas i državnih prava naših, a da s druge strane želji srpskog naroda zadovoljimo, ne će i ne može se to bez nas riješiti. Za pomirenje g. Živkovića bi se moglo reći, da se petrovaradinska regimenta zagrebačkom generalatu podčinja kako je to prije bilo, da se ono, ako želi, izbriše, da se podčinja banu trojedne kraljevine; a kad se Vojvodina uskrisi, tada će se definitivno riješiti pitanje, kamo će Srijem i petrovaradinska regimenta spadati. Ja mislim da će se g. Živković i srpski narod moći time umiriti i zadovoljiti.

Mato Mrazović. Čita formulaciju predloga:

Da se izvrši kraljevska riječ, zadata našem narodu više puta, a napose u kraljevskom otpisu od 7. travnja 1850 u previšnjem ručnom pismu na svjetloga bana baruna Josipa Šokčevića od 21. veljače 1861 i u malo prije napomenutom kraljevskom otpisu od 9. svibnja o. m., po kojem svakolika hrvatsko-slavonska Krajina čini cjeloviti dio hrvatsko-slavonske kraljevine, niti se tu izuzimlje petrovaradinska regimenta, spadavša dokazom mnogih zakona od starine na kraljevinu Slavoniju i po tom na trojednu kraljevinu: zato osrednji odbor predlaže, da sabor ovaj podnese Nj. Veličanstvu našem apoštolskomu kralju predstavku, u kojoj će ga zamoliti, neka izvoli petrovaradinsku regimentu sa svime u njezinom području nalazećim se vojničkim općinama sjediniti s ostalom slavonskom Krajinom i podčiniti ju banu trojedne kraljevine.

Preuzv. g. ban. Koji su za to, neka izvole ustati.

(Većina je, dakle zaključeno.)²⁹

Na kraju petnaeste saborske sjednice izabran je po prijedlogu M. Mrazovića odbor od sedam članova, da izradi zakonsku osnovu o ukidanju Vojne Krajine. U odbor su ušli: Mato Mrazović, Mirko Šuhaj, Mojsije Baltić, Makso Prica, Jovan Živković, Vinko Vranicani i Ante Starčević.³⁰ Iz tog *Krajiškog odbora* su kasnije istupili Vranicani, Šuhaj, Prica i Živković, pa je sabor na svojoj 51. sjednici od 30. VII na Starčevićev prijedlog izabrao ove nove članove: Kvaternika, M. Horvata, L. Baloga i A. Zoričića.

III

STRAHOVANJE SABORA OD KRAJIŠKIH ZASTUPNIKA KOJI PO CARSKOJ ZAPOVIJEDI DOLAZE U SABOR

Kraljev otpis kojim se određuje zastupstvo Vojne Krajine u Hrvatskome saboru iznenadio je mnoge narodne zastupnike iz civilne Hrvatske. Dobar dio njih je u donošenju saborske predstavke kralju o predstavnstvu Vojne Krajine sudjelovao iz teoretskih, principijelnih razloga obrane teritorijalne cjelokupnosti Hrvatske, — ali nije vjerovao da će kralj bilo kada pristati na to, da Vojna Krajina dobije svoje predstavnike u saboru banske Hrvatske.

Otvoreno nevjerovanje u to da će bečki dvor pristati na nčešće predstavnika Vojne Krajine u Hrvatskome saboru iz godine 1861, izrazio je, među ostalima, i Slavoljub Vrbančić na devetoj saborskoj sjednici od 29. IV, prilikom rasprave o prijedlogu saborskog odbora, da se kralju uputi molba u cilju ostvarenja krajiškog zastupništva u saboru: »Ja pristajem — rekao je Vrbančić — na prijedlog odbora, jer je većina jur uza nj prionula, ali se ne nadam nikakvom povoljnomu uspjehu dotle, dok se bude austrijsanska vlada nalazila u onim rukama u kojima je danas«.³¹

²⁹ Isto, str. 128, 129, 130.

³⁰ Isto, str. 131.

³¹ *Dnevnik Sabora 1861*, str. 69.

Sumnju u to, da će kralj udovoljiti saborskom zahtjevu u pogledu Krajine, otvoreno je izrazio i zastupnik F. Lovrić na četrnaestoj sjednici od 22. V 1861: »Ja moram iskreno očitovati, kada je deputacija išla u Beč, da se nisam nadao, da će biti Granica zastupana, pak je ipak to učinjeno.«³²

Uz to je onaj dio kraljevskog otpisa, kojim se nalaže da Krajišnici sudjeluju u raspravljanju (pa i glasanju) samo o dva takozvana državopravna pitanja: o odašiljanju hrvatskih zastupnika u Bečki Reichsrath i o uređenju odnosa između Hrvatske i Ugarske, – pobudio kod mnogih antiaustrijski raspoloženih članova sabora tešku sumnju i bojazan, da će dvor i austrijska general-komanda upotrebiti krajiške zastupnike kao sredstvo svoje centralističko-apsolutističke politike.

U vezi s kraljevskim otpisom samo sobom se nameće pitanje: zašto je dvor sada (9. V) dopustio sudjelovanje predstavnika Krajine u saboru, dok je takav zahtjev Banske konferencije od 15. I odučno odbio? Nesumnjivo je da takva odluka Beča nije bila donesena u cilju da se udovolji ponovljenom zahtjevu sabora; i taj, kao i gotovo svi ostali bitni saborski zahtjevi i zaključci, bio bi glatko odbijen, – da bečka vlada nije u novo nastaloj situaciji imala svojih posebnih interesa i manje više prikrivenih nakana.

U vremenu, koje je proteklo od 15. I, kada nije uvaženo traženje Banske konferencije u pogledu Krajine, do 9. V, do dana izdavanja kraljevskog otpisa o učešću Krajišnika u saboru – jasno se bila pokazala s jedne strane protivaustrijska renitentnost mađžarskoga sabora u Pešti, a s druge strane i slobodarska protubečka nastojenost Hrvatskoga sabora, njegova solidarnost s Mađžarima i gotovost na sklapanje hrvatsko-ugarskoga saveza u cilju zajedničke obrane protiv centralizma i apsolutizma bečkih vlastodržaca.

U takvim okolnostima došlo je do promjene u držanju dvora prema saborskom zastupstvu Vojne Krajine.

Povjerovavši informacijama i uvjerenjima svojih generalskih upravljača Krajine, da je krajiški narod apsolutno odan Austriji i bezuvjetno pokoran i vjeran dinastiji – dvor je poslušao savjet svoga pouzdanika bana i generala Šokčevića³³ da uputi krajiške zastupnike u sabor, očekujući sa sigurnošću da će oni svojim velikim brojem (Krajina je birala 55 zastupnika), udruženi s ostalim, od Beča zavisnim članovima sabora (biskupima, vladikama, velikim županima i ostalim višim i drugim činovnicima) skršiti anticeutralistički, protubečki otpor Hrvatskoga sabora i, razbivši tako njegovu opozicionu solidarnost s mađžarskim renitentima, uništiti s pomoću Hrvata i suprotstavljajući izoliranog peštanskog sabora Beču.

Nema sumnje, da je glavna nakana dvora u vezi sa slanjem krajiških zastupnika u Zagreb bila da se njihovom pomoći upokori i hrvatski

³² Isto, str. 118.

³³ Vidi o tome u daljem izlaganju Šokčevićovo pismo, pročitano u saboru 13. VIII. na 60. sjednici prilikom diskusije o Krajini.

i mađarski sabor, jer je i u jednom i u drugom bio preoteo maha slobodarski opozicioni antiaustrijski duh, koji se je otvoreno pokazao u čitavom nizu manifestacija tih obiju sabora.

Ograničavajući sudjelovanje krajiških zastupnika u saboru samo na vijećanje o odašiljanju hrvatskih predstavnika u Reichsrath i o odnosu s Ugarskom, – dvor je bio uvjeren da ne stavlja na kocku dalje održavanje svoje neposredne uprave nad Krajinom, jer je Krajišnicima bilo zabranjeno raspravljati o svim problemima unutrašnje politike, kakvim je bilo deklarirano i pitanje o preuređenju Vojne Krajine.

Svijesni da dvor šalje Krajišnike u hrvatski sabor zato, da skrši u njemu protubečku opoziciju, da ga prisili u Reichsrath i da spriječi ostvarenje hrvatsko-ugarskog saveza u cilju solidarne borbe protiv zajedničkog neprijatelja, protiv nastavljanja centralističko-aposlutističke vladavine Beča – slobodarski nastrojeni članovi sabora iz civilne Hrvatske su se pribojavali Krajišnika, a neki se čak i otvoreno izjasnili protiv njihova saborskoga zastupstva.

Na jedanaestoj saborskoj sjednici od 15. svibnja 1861 zastupnik M. Horvat je izjavio: »Ja znam da ima u saboru članova, koji su protiv zastupstva Krajine«.

Na tu Horvatovu izjavu ban Šokčević je odgovorio ovo: »Ako je tko proti zastupstvu Krajine, to je sad svejedno, carska je volja da bude Krajina zastupana«.³⁴

Takvo bahato reagiranje dvorskog eksponenta bana i generala Šokčevića samo je još više učvrstilo podozrenje slobodoljubivih zastupnika civilne Hrvatske prema predstavništvu Krajine u saboru.

U svom govoru od 15. V. Starčević je, upozoravajući sabor na opasnost »da Austrija nastoji i dalje nami se služiti za svoje nečiste svrhe« – ovako izrazio podozrenje u vezi s kraljevom odlukom, da se krajiškim zastupnicima dade mjesta u Hrvatskom saboru: »Napokon moramo se bojati, da nam Austrija našu braću iz Granice amo šalje ne u želji da nas oni pomažu, nego u namjeri da nas u razvijanju našega ustavnoga života upravo priječe«.³⁵

Bojazan, da je Franjo Josip dopustio zastupstvo Krajine u Hrvatskom saboru samo zato, da bi krajiški predstavnici po komandi Beča svojim glasovima prinudili sabor da ispuni centralistički zahtjev kralja i odašilje svoje zastupnike u bečki Reichsrath – otvoreno je izrazio i Franjo Pogledić u svom saborskom govoru na četrnaestoj sjednici od 22. V.³⁶

Strahovanje protivaustrijskih, slobodarski nastrojelih članova sabora od opasnosti, da će zastupnici Vojne Krajine u Hrvatskome saboru biti upotrebljeni kao sredstvo bečke reakcije – došlo je do otvorenog izražaja i u izvještaju saborskog osrednjeg odbora, kome je izvjestiteljem bio Dragojlo Kušlan. U tom izvještaju, pročitanom na trinaestoj sjednici sabora od 18. V. 1861, kaže se između ostalog:

³⁴ Dnevnik Sabora 1861, str. 92.

³⁵ Isto, str. 93.

³⁶ Vidi na istome mjestu, str. 118.

Još je jedno, radi česa se osrednji odbor sa spomenutim radi zastupstva Krajine na ovom saboru izdanim kralj. otpisom uz svukoliko važnost znamenite njime narodu našem u dio pale stečevine zadovoljiti ne može.

Osrednji bo odbor ne može se oteti onom u strahu, da će se kod nastajućeg u Krajini izbora svojim načinom onamo djelovati, da se samo onakovj zastupnici od onuda na sabor hrv.-slav. pošalju, koji će u nekim državnopravnim pitanjima, imenito u pitanju združenja s Ugarskom i u pitanju pošiljanja zastupnika u carstveno vijeće glasovati po volji bečke njemačke vlade, te tako izjavljene želje druge pole u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji živećeg naroda istog imena, ako ne osujetiti, a ono po mogućnosti paralizirati.

Proti tomu ne sasvime bestemeljnom striahu želi osrednji odbor, da se valjano sredstvo pronade i upotrebi, i zato kao takovo predlaže visokomu saboru, neka zaključiti:

1. da se u on čas, čim svi zastupnici iz Krajine ovamo prispiju u smislu čl. 5 poslovnika čitavi sabor nanovo u odsjeke podijeli i posao verifikacionalni sa zastupnicima krajiškim s mjesta preduzme, niti da se prije, nego što će se ovaj verifikacionalni posao, razumijevajući ovamo i rješenje vrhu tegoba i sumnja o valjanosti izbora nastalih, konačno riješiti, u sjednicama saborskim ikakovo budi državopravno, budi drugo koje pitanje, a kamoli jedno od onih dvih gore napomenutih životnih državopravnih pitanja u pretres uzme te konačno riješi.

2. Da se za slučaj onaj, kad bi se uslijed tužba proti valjanosti izbora u Krajini obavljenih istraga u smislu čl. 16 poslovnika odredila, onaj član, proti kojemu se istraga voditi imade, odlučnog glasa u saboru imati ne će. izim ako bude sabor u tom pogledu naročito protivno većinom glasova odredio.³⁷

Pribojavanje, da će se krajišnički zastupnici, kad dođu u sabor, držati onako, kako im bude dvor i austrijska general-komanda naložila, — došlo je donekle do izražaja i u govorima M. Mrazovića i St. Vrbanića, održanim na petnaestoj saborskoj sjednici od 23. V.³⁸

Od tih brojnih podozrenja, sumnjičenja i bojazni uzeo je krajiške zastupnike u obranu još prije njihova dolaska u sabor Franjo Šagovac. On je u svom govoru na petnaestoj saborskoj sjednici (23. V) odlučno pobijao onaj dio izvještaja osrednjeg odbora, kojim se predlagalo da se sabor unaprijed osigura od pretpostavljene reakcionarne djelatnosti Krajišnika. Šagovčev govor u cijelosti glasi:

Ja na ov predlog osrednjeg odbora u nijednoj točki sadržaja njegova pristati ne mogu, dapače ispovijedam, da me je ovaj način, kojim ga centralni odbor obrazložiti nastoji, veoma neugodno dirnuo s toga, što unaprijed njeko nepovjerenje napram braći Krajišnicima izriče, i posve netemeljito njeki monopol slobodoumlja brani, kao da smo mi samo sposobljeni svetu slobodu čutiti i za nju se oduševljavati, a da je apsolutizam u vojničkoj Krajini svako čuvstvo slobode udušio. Svjetli je ban pred licem visoke ove kuće svečano izjavio, da je stroge naredbe izdao, da se u vojničkoj Krajini izbor zastupnika po glasu izbornika od god. 1848. i na temelju potpune slobode obavi.

Otkad dakle onaj strah, komu se izvješćujući odbor oteti ne može? kano da će iz Krajine samo takovi zastupnici amo poslani biti, koji će po volji bečke apsolutne vlade glasovati. Sjede ovdje mnoga gospoda, koja su članovi našeg sabora od g. 1848 bila, pak pitam jih: je li tada naš sabor ovim nepovjerenjem bratinski pozdrav svoje jednokrvne braće odzdravio? je li ga tada ovaj strah obuzimao? Nije doista! dapače nas povjestnica onog vremena uči, da su se Krajišnici na tadanjem saboru sa inim članovima saborskim u ustavnom slobodoumlju slavno natjecali, da je Krajina naša tada u potpunoj samosvijesti narodnoj svoje oduševljenje za ustav-

³⁷ Isto, str. 108-109.

³⁸ Vidi na istome mjestu, str. 125, 126, 127.

nu slobodu na bojnomo polju junački posvjedočila. Od tada je 12 godina minulo; pak kojim razlogom tvrditi možemo, da se je naša Krajina za ovo kratko vrijeme u toliko zlosretno metamorfozirala, da joj svako čuvstvo ustavne slobde odrričemo, te da ja s toga mjesto bratske ljubavi i svestranog povjerenja, siletim (sic!) nepovjerenjem pratiti u interesu naše ustavnosti za potrebito nalazimo. Ali reći će možebit, koji apsolutizam puna tri stoljeća okrutnom svojom šibikom Krajinu našu ravna, pak zar nije s toga dovoljan temelj ovom strahu i bojazu? Ja velim: da nije; jer, gospodo, ako je tko zlu naviknuo, on ne će zato odbaciti dobro, ako mu ga podamo; ako je tko dulje vremena gladovao i žedao, ne će doista odbaciti jelo i pilo, ako mu ga pružimo, dapače čim je dulje gladovao, tim, će se željnije prihvatiti jela, ako ga mu ponudimo. A što je tijelu hrana, to je duhu sloboda sveta. Ja seijemim gospodo, da dok bude u našoj Krajini vrstnijeh junaka, da će ona dotle i na slobodoumlju obilovati, jer si ja pravo junaštvo bez slobodoumlja zamisliti ne uogu.

Na stran, dakle, gospodo, sa izrazitim nepovjerenjem, koje jednokrwnoj braći ne dohikuje, s nepovjerenjem i sumnjičanjem koli neosnovanim, toli nezastuženim, koje hi braću našu Krajišnike punim pravom duboko vrijedalo.

Dosta su nam kleti dušmani čemerike razdora posijali, nemojmo ju još i sami rasplodavati. Pošto sam dakle uvjeren, da razlozi oni, s kojih je ovaj predlog osrednjeg odbora učinjeh, ne obstoje, zato predlog ovaj u cjelovitosti njegovoj zabacujem, i usudujem se visokoj kući obzirom na drugu točku ovaj ispravak podnijeti: da se najme u slučaju onom, ako bi se protiva kojem zastupniku krajiškom u pogledu valjanosti njegova izbora po glasu čl. 10 poslovnika, istraga odredila, takovom zastupniku na temelju prenapunehutog čl. 16 pravo glasovanja prije obavljene istrage ne uskraćuje. — Poslovník je gospodo za sve članove ročećeg za sada visokog sabora sastavljen i odobren, a za što da se od njega u obziru Krajišnika odstupljuje, ja razloga nikakova ne uvidam. Jednaka neka budu prava svim onim, kojim jednake dužnosti prinadleže.

Ne mogu ni na onaj predlog osrednjeg odbora u prvoj točki izražen pristati, da se najme po nadošću zastupnika Krajiških čitav sabor na novo žrebanjem u odsjeke porazdijeli, jer hi se tada dosljedno novi izbor obijuh potpredsjednika, bilježnika, odbora peticionalnog, verifikacionalnog i inih drugih preduzeti imao, čemu ja niti razloga nalazim, a još manje kakove potrebe uvidam, da vrijeme skupoejeno novim dugotrajnim žrebanjem trošimo; s toga činim amendeiment: da se jedino nadošavši zastupnici iz Krajine žrebanjem među opstojeće odsjeke visokog sabora razmjerno porazdijele, te njih verifieiranje optstojećem odboru verifikacionalnom povjeri.

(Oba predloga budu primljena.)³⁹

Ubrzo se pokazalo da je Šagovac imao pravo i da su i računi bečke reakcije i strahovanje slobodarski nastrojehih članova sabora bili potpuno krivi, jer su se zasnivali na lažnim, generalskim informacijama o Krajini i na krajnjem nepoznavanju pravog raspoloženja krajiškoga puka.

Držanje krajiških narodnih zastupnika u saboru u potpunosti je potvrdilo izjavu, koju je jedan od njih, Ivan Ključec, dao na 35. saborskoj sjednici od 6. VII: »Naša (austrijska) vlada, kada se je velikodušno sklonila, da se granica slobodno na saboru trojedne kraljevine zastupa, mislila je bez dvojbe, da ćemo mi sa ushićenjem u centralizaciju na vrat na nos požuriti se. — No mogo bi reći, da se je u tom očekivanju prevarila, jerbo ona gvozdena šiba, koja nas sto i toliko godina kao graničare gnjaví, od ote treba da bjegamo, a ne da se k njoj približavamo.«⁴⁰

³⁹ Isto, str. 130-131.

⁴⁰ Isto, str. 396.

IZNENADJUĆI REZULTATI IZBORA
U VOJNOJ KRAJINI

Izbori su i u Krajini, kao i u civilnoj Hrvatskoj, obavljani prema izbornom redu iz godine 1848, koji sadrži ove specifične odredbe o načinu biranja u Krajini: svaka krajiška pukovnija birala je po 4 zastupnika; izbor se vršio po kumpanijama: kućne starješine («kućegazde») birale su na svakih 500 žitelja po jednog izbornika, koji su, sakupljeni u štopskom mjestu, izabirali zastupnike.

Odmah poslije saopćenja kraljevskoga otpisa o zastupstvu Vojne Krajine, u saboru se pojavila sumnja u način, na koji će se obaviti izbori u tom području koje se nalazi pod neograničenom vlašću carskih i kraljevskih austrijskih oficira. Mnogi članovi sabora iz civilne Hrvatske u nekoliko navrata su inzistirali na slobodi krajiških izbora baš zato, jer u tu slobodu vjerovali nisu. Tako je među ostalima 15. V 1861 na jedanaestoj saborskoj sjednici neposredno poslije pročitano kraljevskog otpisa o zastupanju Vojne Krajine u saboru, zastupnik Franjo Lovrić između ostalog predložio: »da se umoljava svijetli ban, da se izbori poslanika u Krajini što najbrže moguće, nu sašvim slobodno bez ikakvoga moralnoga i fizičnoga nasilja, prišaptivanja ili instruiranja od strane pretpostavljenih vojničkih zapovjednika obave«. ⁴¹

Na to je ban Šokčević izjavio: »Ja sam dao strogu zapovijed na regimente, da budu slobodni izbori, a najdulje do 27. ovog mjeseca moraju zastupnici iz Krajine ovdje biti«. ⁴²

Ne raspoložemo detaljnijim podacima o tome, na koji su način obavljani svibanjski izbori u Krajini. Ali bi se prema nekim okolnostima moglo zaključiti, da na izborima ili nisu vršena brojnija teža nasilja, ili da je usprkos svim pokušanim nasiljima volja krajiških pučkih izbornika došla do svog pravog izražaja. Za to govore ove činjenice:

1. U saborskim spisima nalazi se samo jedna krupnija žalba, podnesena protiv grubog nasilnog falsificiranja izbornih rezultata sa strane jednog višeg krajiškog oficira (pukovnika Zastavnikovića). ⁴³

2. Od ukupno 55 izabranih narodnih zastupnika bilo je svega tri oficira (dvojica nižih, natporučnici Ilija Obradović i Slavoljub Bosanac, i jedan viši, pukovnik Dragutin Rebrač). Uz to su izabrana još svega dva činovnika: nadučitelj Luger i podučitelj Stipetić.

3. Svi krajiški govornici u saboru, s izuzetkom dvojice činovnika i jednog oficira, odlučno su se izjasnili za bezodvlačno ukidanje austro-njemačke vojne uprave u Krajini, što je bilo u otvorenoj suprotnosti s voljom bečkoga cara i austrijske general-komande.

⁴¹ Dnevnik sabora 1861, str. 91.

⁴² Isto, str. 91.

⁴³ Pomenutu žalbu krajiških izbornika vidi u daljem izlaganju o verifikaciji mandata na kraju ovog poglavlja.

4. Svi krajiški zastupnici su na 55. saborskoj sjednici od 3. VIII jednodušno glasali protiv odašiljanja hrvatskih zastupnika u Reichsrath.

5. Golema većina onih Krajišnika, koji su prisustvovali 56.-oj saborskoj sjednici od 5. VIII, glasala je protiv postojanja bilo kakvih zajedničkih interesa između Hrvatske i Austrije; njih 26. – dok je za priznavanje tih interesa i za vijećanje o njima glasalo svega sedam krajiških zastupnika.

Sudeći po svemu tome najvjerojatnije će biti, da vojni upravljajući Krajinu nisu kod izbora primjenjivali sistematsko nasilje niti vršili brojnija falsificiranja. Ta pojava dala bi se objasniti s jedne strane vjerovanjem dvora i austrijskih generala u slijepu, vojničku odanost i pokornost Krajine prema dinastiji i Austriji, tako da su mjerodavni faktori, ispunjeni apsolutnom sigurnošću u pogledu svih Krajišnika, smatrali nepotrebnim svaku izbornu intervenciju; s druge strane sistematskije vršenje brojnih falsifikata bilo je onemogućeno kratkoćom vremena: kraljevski otpis kojim se određuje saborsko zastupanje Krajine datiran je 9. V; banova izjava u saboru, da je naložio provođenje izbora u Krajini, dana je 15. V, – a izabrani krajiški zastupnici pojavili su se već na 16. saborskoj sjednici 28. V. Dvoru se, čini se po svemu, veoma žurilo da u nepoćudni Hrvatski sabor što prije otpremi svoje »vjerne, vječno odane i poslušne Krajišnike«.

U vezi s krajiškim izborima treba upozoriti na jednu specifičnu i zanimljivu okolnost: u mnogim izbornim jedinicama svećenstvo je bilo isključeno od biranja. Na šesnaestoj saborskoj sjednici od 28. V pročitana je »Pritužba svećenstva iz pukovnije slunjske proti tome, što je bilo isključeno od izbora izabiračkih«. ⁴⁴ Na sedamnaestoj sjednici (29. V.) pročitana je »Tužba svećenstva Novokapelačkoga proti izboru zastupnika u satnijama doljnje čete Gradiške sa toga podnesena, što su isti izbori brez znanja i sudjelovanja njegova obavljeni«. ⁴⁵ Sličnu tužbu podnijelo je i svećenstvo sa područja Brodske pukovnije. Predstavnik pravoslavne crkve, vladika Kragujević je na osamnaestoj saborskoj sjednici od 1. VI povodom tih tužbi katoličkoga svećenstva zahtijevao da se povede istraga i zbog nesudjelovanja pravoslavnih svećenika u izborima nekih regimenti. ⁴⁶

To isključenje svećenstva od izbora u pomenutim regimentama teško se može objasniti. Vjerojatno je do toga došlo otuda, što su komandanti u Krajini striktno tumačili onu odredbu Izbornoga reda iz god. 1848-e, prema kojoj je pravo izbora pripadalo samo *kućnim starješinama* odnosno *kućegazdama*, a svećenici se nisu smatrali takvima. Možda je igrala ulogu i brzina kojom su obavljani izbori.

Veoma je zanimljivo, da se na osnovi saborskoga govora krajiškog narodnog zastupnika natporučnika *Ilije Obradovića* može zaključiti, da su neki predstavnici Krajine bili odlučno antiklerikalno nastrojani,

⁴⁴ *Dnevnik Sabora 1861*, str. 133.

⁴⁵ Isto, str. 141.

⁴⁶ Isto, str. 146.

smatrajući da popovima nema mjesta u narodnoj politici. Obradović je na osamnaestoj saborskoj sjednici od 1. VI rekao u diskusiji povodom svećeničkih žalba: »Što se gradiške regimente tiče, to imam kazati, da je izbor sada na isti način dovršen, kao i g. 1848. *I sam bio pri izborima onda kao i sada. I onda nije bilo svećenstvo jedne i druge strane pozvano, i sve je bilo zadovoljno...*«⁴⁷

Ako je i bilo na području nekih regimenta svećenicima onemogućeno vršenje aktivnog izbornog prava, ipak su u nekim krajiškim izbornim jedinicama izabrani i svećenici. Poznata su nam tri takva, godine 1861 narodska svećenika: katolički *Josip Akšamović* i *Ferdo Reljković*, i pravoslavni, *Nikola Begović*. Akšamović je bio čuven u Krajinu po svom otvorenom protuautrijskom stanovištu, a Begović je čak bio i policijski progonjen, osumnjičen da se u novinama zalaže za ukidanje vojničke uprave nad Krajinom.⁴⁸

Sudeći po navedenim izbornim rezultatima, – Krajina je i sad (1861-e) dobro birala, kao i godine 1848.

I s proljeća 1861-e isto onako kao i u proljeće 1848-e krajiški puk je najradije birao za svoje saborske zastupnike one, koji su se nalazili u otvorenom sukobu s austrijskim vlastima i bili na ovaj ili onaj način izvrgnuti progonom general-komande. Kao što su 48-e bili izabrani za zastupnike oni, koji su se nalazili u zatvoru zbog svog suprotstavljanja vojničkoj despotiji, tako su i sad poslani u sabor među ostalima i takvi Krajišnici, koje su ganjale i apsile vojne vlasti kao protucarske rebele.⁴⁹

I Četrdesetosme kao i šezdesetprve izabran je veoma malen broj oficira. U vezi s time značajna je ova izjava krajiškog zastupnika *Josipa Akšamovića*, dana na 30. saborskoj sjednici 1. VII: »*Vidite, Krajina je samo tri carsko-kraljevska častnika za zastupnike krajišničke na ovaj sabor izabrala, valjda su ta trojica gospode častnika sami, u koje je narod povjerenje imao. Gospodo! to je velik dokaz toga: što Krajina hoće, što li ne će. Mudroj glavi jedno oko dosta.*«⁵⁰

Veoma je zanimljiva činjenica, da su u krajiškim izborima god. 1861 sudjelovali mnogi još živi Krajišnici, koji su birali u Krajinu i god. 1848, – a neki od tih četrdesetosmaških Graničara bili su izabrani i za narodne zastupnike u sabor iz 1861.⁵¹ Još u većoj mjeri je zanimljivo, da se prema nekim okolnostima može zaključiti, kako su u sabor 1861-e birani i neki od onih krajiških četrdesetosmaških saborskih zastupnika, koji su se 1848-e otvoreno bili pobunili protiv bana Jelačića i njegove procarske, austrofilске politike pod vodstvom *Dimitrija Orelja*. Tako je 1861 izabran za krajiškog narodnog zastupnika četrdesetosmaški buntovnik *Petar Georgijević*; vrlo je vjerojatno isti slučaj i s Franjom

⁴⁷ Isto, str. 146.

⁴⁸ Vidi u daljem izlaganju njihove veoma zanimljive saborske govore.

⁴⁹ Vidi u daljem izlaganju slučaj progonjenog Stjepana Perencevića, koji je usred tih progona izabran za narodnog zastupnika u Krajinu.

⁵⁰ *Dnevnik Sabora 1861*, str. 321.

⁵¹ Vidi, na primjer, slučaj krajiškog zastupnika Ilije Obradovića i njegov govor na osamnaestoj saborskoj sjednici od 1. VI. 1861. *Dnevnik Sabora*, str. 146.

Pečarem (koji se kao Oreljev pristaša 1848-e navodi samo po prezimenu, ali je iz iste Križevačke regimente, kao i njegov prezimenjak Franjo Pečar, zastupnik iz 1861-e). Pada u oči i činjenica, da su neka prezimena četrdesetosmaških pobunjenika u saboru ista s prezimenima krajiških zastupnika iz 1861-e: Lučići (Ivo i Niko) iz 2. Banske regimente, Maravići (Đuro i Vaso) iz Ogulinske, Stojanovići (Mihat i Marko) prvi iz Brodske, drugi iz Otočke, Babić (48-e označen u popisu Oreljevih pobunjenika samo prezimenom) iz Prve Banske i Babić Mate iz Brodske.⁵² Sve to opravdava pretpostavku, da je krajiški puk 1861-e birao sebi za zastupnike Graničare iz onih obitelji, koje su bile poznate po svom protivaustrijskom buntovništvu.

Izvještaj saborskog odbora, podnesen na 18. sab. sjednici od 1. VI sadrži ove podatke u vezi s verificiranjem mandata krajiških narodnih zastupnika:

Mirko Horvat. Čita zapisnik verificacionalnog odbora (Glede Pilje):

Visoki sabore!

U tužnoj našoj krajini preoteše mah samosilje i bezakonje već tako, da se u njoj nijedan ma ni najnedužniji, i najpravedniji čin *bez samosilja obaviti ne dade*. Evo čina nedužna – komaj da nam naš milostivi kralj dozvoli, da si slobodno biramo za poslanike ljude, koje mi hoćemo; pa da ih šaljemo, na naš sabor u Zagreb, a mi ih izabramo, a naša gospoda ne puštise na sabor one koje mi izabramo, već one koje oni htjedoše. Dana 21. svibnja t. g. izabramo mi Sluinski krajišnici u Švarči većinom glasova za naše poslanike Josipa Mikšića, Simu Pilju, Lazu Pavića i Mihlu Badovinca, a naša gospoda, kojima na čelu naš dobar gospodin oberstar Zastavniković i njegova dva zloglasna vijećnika kapetani Kliska i Knotz stajase, odrediše, da ne će na sabor poći Mikšić i Pilja kao najviše glasova imajući, već druga dvojica Pavao Skukan i Jeličić, koji po pravu ne bi smjeli poći. – *Ako su ova naša gospoda tako bila nakanila učiniti, čemu nas k izboru zvaše, kad nam ne će one na sabor poslati, koje smo mi izabrali*. Pred nama ne opravdaše oni ovaj nezakoniti čin baš ničime, molimo indī (dakle) visoki sabor sniženo, da blagoizvoli isposlovati, da ta gospoda ovaj svoj čin pred saborom opravdaju, kad ga pred nama opravdati ne htjedoše, pa da se Mikšić i Pilja kao najviše glasova imajući na sabor pozovu.

Kad smo već s molbom pred Visokim saborom, neka nam dozvoljeno bude, još nekoje naše tuge i nevolje Visokom saboru otkriti. Mi bi se već odavna bili tužili, a ne imadomo se kome tužiti, ne imadomo kome bi naše tuge i jade pritužili, sada imadomo visoki naš sabor, pa njega molimo, da nas sluša i da našu molbu usliša. Kad ne imademo sreće našoj ostaloj hrvatsko slavonskoj braći u slobodi jednaki biti, i onu istu političku, i narodnu slobodu uživati koju oni uživaju, a ono neka blagoizvoli Visoki sabor, kod našeg premilostivnog cara i kralja nekoje polakšice, za nas tužne krajišnike isposlovati, i najme: *Neka se u Krajini smjesti politička i sudbena uprava od vojničke odcijepi*.

Neka Krajina odsele ne daje više nego 2 bataliona svaka regimenta u vojnu. i neka se ne piše u soldate svaki koji može pušku nositi, već kako je prije bilo od tri za djelo sposobnih uzimao se je za soldate 1, a od pet 2. i tako je vazda za radnju sposobnih kod kuće ostalo, od kad se tako u krajini u vojnike ne popisuje, zlo i naopako je u krajini, osiromašila je, jer joj ne ima tko obdelavati ona i onako neplodna zemljišta pak je svake godine glad i tužno stanje krajišniku sve to nesnosnije.

⁵² Isporedi V. Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj 1848/49*. Izdaje Jugoslavenske akademije, knjiga 39. Zagreb, 1949.

Cijelom je svijetu dobro poznato gorko cviljenje tužnih krajišnika, samo ih ne će čuti oni, kojih dužnost bi ih čuti bila, tako nam vjere, gorke su naše rane, što nam ih ubogim nepravda zadaje, i nismo ih kadri preboliti, ako nam naskoro za njih lijeka ne pribave. — *Cijeli svijet ide napred, bijedni krajišnik mora da ostaje u iznimnom nazadnom stanju, svi narodi pojmiše slobodu, i za njom čeznu, kao žedan za hladnom vodicom, samo ubog krajišnik, on ne smije ni znati što je sloboda, a kamoli slobodno govoriti, dapače njemu mora da bude najsvetija dužnost, da i ponos skućit se pod gospodsku palicu, i ropskim strahom pred svojim gospodarom puzati. O kletu udesu! zar si se vijekom zakleo krajišnika robom imati, ni jedan ti nije slobodan od 2 za djelo sposobnih 1 u vojake uvršćuje, tu se mora znati da se i starac od 60 godina sposoban za djelo broji i ne gledač na njegovu bolest i nemoć, otuda ima mnogo obitelji u krajini, koje za djelo sposobna nikakova muža ne imaju te polag toga spadoše kuća i gospodarstvo u krajini na ramena nemoćnim starcem, ili takovim koji su inače najbolje dobe, ali postojanom bolešću iznemogli ne mogu da se djelom bave; onaj pako, što je za djelo, i koji bi, da je pravice i ljubavi na svijetu, imao ostati pri gospodarstvu, da nemoćnu svoju obitelj bljebom brani, i od zla brani, morade sve svoje na milosti božjoj ostaviti, pa u vojnu poći, pa otuda dolazi, da ima u krajini i takovih kuća gdje je samo muž sa ženom i djecom pa i ovaj otac, prisiljen je izručiti svoju kuću, ženu, djecu i gospodarstvo tužnoj sudbini te služiti u trećem batalionu, pak ovi neka onda pridjelaju kruha za se i za ona 2 ili 3 u vojski služuća, pa onda pitaj otkud glad u krajini, tko će ju hraniti ako se civilizira, i ako slobodnom postane, ne pitaj, ne će onaj koji pita, već ona sama, imat će ruku pak imat će i kruha, uzmi joj ruke, uzmeš joj i kruh, jer kruh nigdje ne rodi ako se ne metne u zemlju, i ako se marijivo ne obdjelava, a tko će ga u krajini obdjelavati valjda iznemogli starci, žene i djeca, — indi glavno je to, da se vojna dužnost u krajini stogne; jer će inače populacija još za 10 procenta više pasti negoli je pala u ovih zadnjih 12. godina.*

K tomu molimo neka nam se dađe dovoljna potreba drva i prosta (slobodna) žirovina i pašarina, da si možemo gdje što stoke i blaga napasti, i time bar po nešto nadoknaditi ono što nam naša loša i bregovita zemlja ne daje, — pa zatim neka izvoli visoki sabor isposlovati ukinuće opstojećih naredbah u Slinjskoj pukov-niji, polag kojih nijedan krajišnik pa bio samo $\frac{1}{4}$ i pol sata od Karlovca udaljen ne smije bez pašuša u Karlovac i na sajmovne dane do 4 ure poslije podne na sajam, pak ako se kojoj siroti pripeti da proti ovim naredbam zagriješi, naša gospoda umjesto da ih otprave kući vučedu ih u štokaus pa kad već po čitav dan u štokausu prebave, dijele im jošte po 30-50 batinah i već su bi za takove prekršaje na hiljadu razdijelili, pa da li to biva u Bosni, ili morda u zemlji crnacah — a sigurno ne gospodo cvilec i plaćuc klečće pred Vami ubogi krajišnici te Vas gospodo Visoki sabore molje da im pomozite i isposlujete, da već jedared počne i nebogu krajišniku grijat ono blago sunce slobode koje Visoka gospodo i Vas grijete.

U Karlovcu dana 24. svibnja 1861.

Visokog sabora najpokornije sluge

Jovan Knežević, izbornik.

Simo Pilja,

ispisati stražmeštar i zast. opć. Vukmanske.

Petar Ockusa, izbornik.

Preuzv. g. ban. Što se tiče Pilje, koj je ovdje tužio, to sam dobio od g. obrstara Zastavnikovića ovo izvješće.

Mirko Bogović čita.

Presvijetli bane!

Razumivši, da ovdadžni, isluživši stražmeštar, Simo Pilja, kod Vaše Preuzviše-nosti proti meni pritužio se jest, što on iz broja onih dne 21. svibnja za zastupnika ove pukovine pri zemaljskom saboru u glavnom gradu Zagrebu izabranih izlučen bijaše.

Držim si za dužnost. Vašoj Preuzvišenosti slučaj te stvari najpokornije izjasniti.

Rečeni Simo Pilja imade, kao što se često u životu događa, in nesreću, da on na zlu glasu stoji, bez da je igda radi toga pred sudom prigovaran bio. Opći glas u pukovini čuje se, da je on veliki parničar i pletkašica, koristohlepan i pijanstvu podvržen, k pletkama svake vrsti nagnut, i to sve u znamenitom stupnju, s jednom besjedom: »U svakom obziru nepouzdan.« On bavi se s neugodnim zanatom živoderstva, radi kojih vlastitosti dokučivo jest, da on u pukovini nikakva preštimanja nejma, niti imati može, k čemu još njekeje značajno okolstvo svjedoči, da on pri pretečnomu izboru postavljenih stareašina vlastite općine za se nit jedinog glasa dobiti ne mogaše. Da njemu pako pri izboru zastupnika ove pukovine k napomenutomu zemaljskom saboru toliko glasova dospijahu, jerbo on tiju među svima izabranima najviše imade – može se osobitima okolnostima pripisati, i ja mislim u ime njega samo to dodati, da kadkad također ljudi i gorjeg značaja svoje prijatelje imadu osobito u sadašnjem vremenu.

Pilja imade jednu stranku za se, koja njega za svoje namere upotrebiti htjaše, jere zla usta misle, da ista stranka ne bi tako veoma među prostim narodom, kano drugi udomljena bila.

Ne gledeć na to, moradoh ja proti njegovom izboru, koji je njemu polak pripadavih glasova dospio, kao zastupniku iz gori pomenutih uzroka, glede vlastitosti njegovog neurednog značaja i sadašnjeg zanata kao živodercu prigovoriti. K tomu misljaše ja u dužnosti moga položaja i moje savjesti prama tako veoma važnih državnih pitanja, kao što su ova sada, pri kojima zastupnici vojnje Krajine na zemaljskom saboru sovjetavajući dionici su, i naproti mojoj do sada uvijek zakonito i bez mane poverenoj mi ovdašnjoj pukovini dovoljno pravo najti. Radi toga sa svim štedenjem istoga Pilje metnu ja mjesto njega onu osobu, koja mu polak broja glasova po najbliže slediše, za zastupnika.

Odbor dovršivi se bez svake prepreke, pri kom ja ponovice polk nazočne 127 izbornike upitah, neka bi se bez sustezanja izrazili, je li ikoji prema Pilji i proti njegovoj zamjeni, štogod imade.

Svi se izraziše jednoglasno i sa svim dovoljno: »Tako jest zastupstvo pravedno, i tako neka ostane.«

Sudim dakle, da nisam niti više niti manje učinio, nego što bi svaki pošten čovjek, kome dobra stvar više, nego išta drago na sreću leži, na mom mjestu uradio bio.

U Karlovcu dne 25. svibnja 1861.

Zastavniković pukovnik

Adolfo Yeber. Pošto smo odgovor od g. obrstara Zastavnikovića čitali, mislim, da je u redu, da se i tužba ovog čovjeka pročita.

Mirko Horvat. Molim, neka se visoka kuća izjavi, ili prima predlog verifikacionalnog odbora, ili ne.

Ako prima, onda ne možemo sada dalje vijećati.

Preuzv. g. ban. Primajte gospodo ovaj predlog?

(Većina.)

Antun Stojanović. Ja bi mislio, da mi to još danas riješiti možemo.

U izvješću g. pukovnik sam priznaje, da je upravo Pilja najviše glasova imao, da je on njegov izbor zapredio, i onomu pravo dao, koj je manje glasova imao. Ja ne znam što tu više treba.⁵³

Pošto je još prije te Stojanovićeve intervencije sabor većinom glasova bio zaključio, da u slučaju Piljina izbora ban provede istragu i o njenom rezultatu izvijesti sabor, – Stojanovićeve prijedlog nije prihvaćen. Do ostvarenja saborskog zaključka o podnošenju banova izvještaja saboru nije došlo zbog njegova naglog raspuštanja po Franji Josipu.

Ali je za upornost, kojom je graničarski puk branio svoja izborna prava, karakteristično, da se Pilja nije zadovoljio takovom odlukom,

⁵³ Dnevnik Sabora 1861, str. 144–146.

i nemajući očitog povjerenja u bana kao carskog generala, podnio desetak dana kasnije novu predstavku civilnome i demokratski nastrojenom potpredsjedniku sabora, Dragojlu Kušlanu. O tome je Kušlan na početku devenaeste sabsorske sjednice 12. VI. obavijestio sabor ovim riječima: »Od strane Pilje graničara sluianske pukovnije predano mi je ovo pismo; ja ne znam, zašto je baš meni to pismo predano; može biti zato što sam potpredsjednik.«⁵⁴

Sabor je na istoj, osamnaestoj sjednici od 1. VI. verificirao sve ostale krajiške mandate, pa i one iz pukovnija Gradiške, Slunjske i Brodske, protiv kojih je svećenstvo bilo podnijelo tužbu, jer je od izbora u tim pukovnijama bilo isključeno.

U vezi s verificiranjem mandata krajiških zastupnika značajan je zaključak sabora, donesen na prijedlog osrednjeg odbora, kojim se ništetnim proglašuje onaj dio teksta u krajiškim vjerodajnicama, izdanim po pukovnijama, gdje se učešće graničarskih zastupnika u radu sabora ograničava: »pristaje sabor uz mnijenje odbora, te prigovara i ograđuje se proti vjerovnicama rečenih pukovnija, gdje se veli, da se njihovi zastupnici samo u vijećanja o odnošenju kraljevina Hrvatske i Slavonije naprama kraljevine ugarske i carstva austrijanskoga upuštati imadu, dočim se u kraljevskom otpisu od 9. svibnja t. g. izdanom i upravljenom na sabor trojedne kraljevine naročito kaže: da zastupnici iz krajine imadu sudjelovati kod rješenja onih državopravnih pitanja, koja nadležu istom saboru, bez da bi potanje označena bila ta pitanja, zato indi sabor taj prihvaćujući dotične zastupnike rečenih pukovnija, riječi u vjerodajnim njihovim pismima navedene u obzir ne uzima, te ograničenje to, akoprem prava naroda našega povređajuće, ipak smatra kao neučinjeno.«⁵⁵

⁵⁴ Isto, str. 148. - U pisanoj izvornoj građi, koja se čuva u Državnom arhivu u Zagrebu nalazi se i ova posebna žalba Sime Pilje, upućena saboru:

»Visoko Zastupništvo! Pokorno potpisani jest prigodom obdržavanog dne 21. Svibnja 1861. na Svarči u Slunjskoj Satniji većanja za izbor zastupnika uslijed Višje naredbe, za takovog, sa 79 glasova od strane puka izabran, te iz njemu nepoznatih uzroka, kroz njegove pretpostavljene od zastupništva isključen.

Pošto bi indi potpisani sa 79. t. j. sa većinom glasova zapostavljen, a drugi naprotivo sa manje kao, 62. 58. 55. i 29. istom pretpostavljeni, te tako potpisani ne samo u prisutju svakolikih izbornika nepravedno u njegovom pravu uskraćen, i naprotiv želji počestva od zastupništva isključen, već i u njegovom poštenju nevino uvredjen bi, to se usudjuje u svoj poniznosti Visoko zastupstvo moliti:

Visoko takove neka izvoli izborni izvor (Wahlliste) od slavne Pukovnije Slunjske zahtijevati, za da se o nepravednom postupanju pretpostavljenih iste Pukovnije, prigodom obdržavanja odaslanja izabranih, u opće zahtevanih a neodaslanih zastupnika osvedočiti moglo bude. - Ovo čim pred oči stavlječ, ostaje

Visokog zastupništva sluga najpokorniji

U Carlovcu na 22. Svibnja 1861.

Simo Pilja s. r.
ispisati strožmeštar.«

(Spisi Sabora Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, Sv. LXXX; Br. spisa 11-20, god. 1861. - 18. sab. sjed. - Državni arhiv u Zagrebu.)

⁵⁵ Dnevnik Sabora 1861, str. 147.

POJAVA KRAJŠKIH ZASTUPNIKA U SABORU

Krajiški narodni zastupnici pojavili su se prvi put u saboru 28. V, na šesnaestoj sjednici. Njihov dolazak pozdravio je zastupnik Franjo Žužel. Njegove riječi, upućene graničarima, daleko prevazilaze okvire uobičajenih pozdravnih govora. Žužel je ovu priliku upotrebio prije svega na to, da potakne Krajiške zastupnike, da se suprotstave politici austrijske vlade, da ih ohrabri u borbi za oslobođenje Krajine ispod vojničke despotije, da ih pridobije na stranu onih članova sabora, koji su se zalagali za samostalnost i cjelokupnost Hrvatske, za njena državna, nacionalna i demokratska prava. Da bi odbio krajišnike od njihove razvikane vjernosti i pokornosti bečkome dvoru (u što je, sve do prvih nastupa krajišnika u saboru, vjerovao dobar dio zastupnika iz civilne Hrvatske), Žužel je najveći dio svoga govora ispunio oštrim protiv-austrijskim i protunjemačkim sadržajem. Nastojeći da, kao svećenik, neophodnost narodne pa i graničarske borbe protiv Beča opravda pozivanjem na božju pravdu i istinu, a oštrinu svog suprotstavljanja austrijskim vlastodršcima da prikrije izvjesnim komplimentima iz politike na račun dinastije, — on je između ostalog rekao:

Dočim neopisivim veseljem ovdje danas gledamo našu braću Krajišnike, te nju ardačnim veseljem i bratinskom ljubavlju pozdravljamo u našem kolu, da s nami zajedno zidju kuću buduće naše sreće; te s toga Nj. Vel. ujedno zahvaljujemo, da je s ove strane vruću želju našu ispuniti blagoizvolilo; ne možemo na ino, već da s druge strane sa žalošću isповјedamo, da radost naša nije potpuna, jer je samo jedan dio naše želje, naše pred prestoljem Nj. Vel. podnesene molbe uslišen ... bez pogaženja zakona božjega i našega poštenja, bez propasti naše i bez štete čovječanstva od naših želja ne možemo odustati, te ćemo s toga svi složno, neustrašivo, i ne bojeći se truda i žrtava gvoždenom postojanošću i nadalje nastojati, da se naše pravedne želje sasvim ispune ... Rekoh da je samo jedna čest naših molba uslišana od Nj. Vel., jer mi molismo, da se Dalmacija s kvarnerskim otocima na sabor naš pozove, da se junačka Krajina pozove i na ustavno uredi, pa dočismo samo, da naša braća Krajišnici sudjeluju na našem saboru, i to samo za sada i omeđjašenom vlašću.

Rekoh nadalje, da nas je i to borbe stajalo, ali da nas baš to ima potaknuti na daljnje napore. Mi smo gg. to tim većma dužni, jer su naše molbe i želje takove, da, ako se ne ispune, mora prije ili kasnije sljediti smrt našega naroda; mi bi se dakle činili krivcima ubojstva naroda, ubojstva nas samih, ako bi odustali i nadalje boriti se za to, da se ispune naše želje.

Hoću da ove riječi malo razjasnim. Kad bi politika naroda bila kršćanska, te se držala načela: »što ne ćeš, da tebi čini drugi, ne čini ni ti drugi«, tad bi moze biti mali raskomadani narodići mogli bez pogibelji živiti među im velikima; nu gg. politika je dan danas tako poganinska, kao što bješe za vremena Augusta; i dan danas među narodima valja pravo prirodno Spinoze, t. j. koje i među ribama, naime: da se veće hrane manjima, što nam dokazuje politika Pruske u bijednom Poznaju, gdje se tobož ne zakonitom putu sve većma istrebljuju Poljaci, te njihovo mjesto zauzimaju Nijemci. Usred ove poganinske politike moraju da izumru narodi slabi, kojih slabobača pobuđuje drzovitost susjednih naroda, i koji nisu moguću radi svoje slabobe odoljeti bezobraznom nastavanju kršćanskih tobože i izobraženih naroda. S toga gg. kakogod nije moći od pojedinca čovjeka zahtjevati, da se on sam, ma komu za volju ubije, isto tako malo možemo ili smijemo mi ikomu za volju odustati od naše težnje da se raskomadana uda našega naroda opet sastave

u jedno živo tijelo; jer bi to bila smrt našega naroda. A na to pristati zabranjuje nam zakon Boga, koji nam je kao narodu dao življenje; zabranjuje dužnost, koju imamo prema narodu, kao njegovim zastupnici, zabranjuje poštenje naše ... Kao dakle po božjem zakonu ne smije se pojedinac čovjek nikomu za volju odreći dužnosti, da na svoju i drugih korist razvija svoje tjelesne i duševne sposobnosti, isto tako radili bi i mi protiv božjemu zakonu, kada bi odustali od težnje, da se raskomadana uda našega naroda spoje opet u jedno živo tijelo; jer tim bi si oduzeli, ili makar oslabili mogućnost, da se duševno razvijemo, te tako čim veoma djelujemo na korist ukupnoga čovječanstva – a onda gg. ne bi ni zaslužili mjesta među narodima Evrope... čim je koji narod ustupio drugomu vlast nad sobom, neka bude uvjeren, da će onaj narod sve više iskatiti, i da će najposlije biti u pogibelji, da sve izgubi. Čim se pako gg. više ustupljuje tudemu narodu, tim veća glupost i siromaštvo zavlada u istom narodu. Obazrimo se malo na ovo zadnjih 12 godinah... Neka mi nitko ne reče, da to može biti samo tamo, gdje vlada apsolutizam, Gg. u Poznanju jest ustav, ali su zato ipak Poljaci svaki dan siromašniji, svaki dan na broju slabiji, jer imaju jedno zakonarstvo i jednu vrhovnu izvršujuću vlast s ostalom Pruskom. Oni su brojem preslabi, da odole većini njemačkoj u saboru, ili da bi ih se inače bojali Nijemci. Badava se siromašni Poljaci pozivlju na ugovore bečke – pruski Nijemci se iz toga samo smiju. I mi smo gg. već bili u takovoj pogibelji, pa doći ćemo i opet, ako budemo od drugud spas očekivali, ako ne budemo težili, da se združenjem ojačamo, da budemo tako moćni sami svoje braniti, te da drugi nas štiju ter se ne susuduju na nas navaljivat, znajući da bi im to presjelo. Samo tada moći ćemo se u miru slobode uživati, u miru se razvijati, te koristiti nam i drugim ... Za što se mi borimo jest istina, pravda, sreća našega naroda, pa smo zato tako oduševljeni, da se ne bojimo nikakovih borba. da smo pripravnii zato podnijeti i mučeništvo:

Hrvat nikog sam ne rani
Nego samo svoje brani,
Zato straha ne poznade
Ak svijet prode na komade.

Mi se borimo za pravdu i istinu, pa se zato krepko nadamo, da će Bog pravde i istine, koji je podupirao oceve naše podupirati i nas... Kad pomislim na politiku bečkoga ministertva od ovo 12 godina, tad sam prisiljen reći, da nam je bila neprijateljska. da je sve podupirala, što je bilo na našu štetu. Nu tim niti je koristila dinastiji ni carstvu. Sada bere plod te politike, koja je jedino osnovana na mržnji i progonstvu veće strane žitelja, ne može nego da vodi k propasti; jer je na mržnji žig prokletstva. Pa poslije se dokazalo, da je ta politika mržnje skoro upropastila carstvo, to bi čovjek mislio, da su se je okanili ministri cara austrijskoga. Ne daj bog. Ta mržnja viri i iz najnovijih njihovih čina. Narodi imaju svoje pravo braniti po zastupnicima u saboru; jest dakle uređenje sabora glavno jamstvo slobode i pravice. Kako su uređeni sabori u Austriji? Tako, da svagdje viri mržnja onoga, što nije njemačko, a napose, što je slavjansko. U Koruškoj imade 5 kotara slavjanskih, ali su po izbornom redu tako raskidani, da nisu Slavjani mogli izabrati ni jednoga zastupnika; u Pragu imalo je jedno 3000 Nijemaca pravo birati 1 zastupnika, a 25.000 Slavjana također 1, u Dalmaciji dobili su gotovo svi primorski gradovi glas, jer su talijanski, a zagorski, ako su i veći, ostali su bez glasa, jer su slavjanski.

U izbornom redu za »Reichsrath«, pazilo se također na nijemštinu, a ne na broj žitelja; s toga imade po njemu n. pr. Salzburg 1 zastupnika na 44.000 žiteljah, dočim Hrvatska 1 na 85.000, a Ugarska na 123.000. Pitam sada, da li ne moraju svi nenjemački narodi biti s tim izborom nezadovoljni? Da li nezadovoljnošću većine narod ne potkopava se koren carstva? Istina preuzvišeni g. Schmerling stvorio je tako umjetnu većinu njemačku u »Reichsrathu«. Ali pitam ja: da li je to i većina naroda? Da li će se dinastija i carstvo u nuždi moći osloniti na tu većinu g. Schmerlinga. Doista po toj većini propalo je jedno i drugo, jer ona ide na utamanjenje nenjemačkih narodnosti. – Mi toj politici ništa ne možemo biti prijatelji. Nam treba Austrije, mi smo njoj istinski privrženi, ali samo onda, kad nam

bude pravična. Neka se onda slobodno osloni na nas i mi ćemo vjerno stojati uz nju. Nu ako bude vlada austrijska i nadalje nami neprijateljna i išla na istrebljenje naše, tad će nam prostiti Bog i svijet, ako podemo svojim putem; jer je zakon božji svoj život čuvati i braniti.

Sto mi gg. želimo, za čim mi težimo i težiti moramo, to je također na korist ukupnoga čovječanstva... čim ćemo mi združenjem više se razviti, tim ćemo također duševnim i tjelesnim sposobnostima više proizvoditi za potrebu, udobnost i sreću čovječanstva. Tko je dakle neprijatelj naših težnja, taj je proti zakonu božjemu, koji je stavio u narode sposobnost za razvitak, i tim za sve veću sreću njihovu; tko je proti našim težnjam, taj je proti sreći čovječanstva.

Kad će jednom narodi svijeta doći do toga uvjerenja, da ukupna svih sreća stoji u njihovoj bratinskoj slogi, u uzajamnom podupiranju i razvitku? Da po uzajamnom ugnjetavanju i ratovanju gube svi: ugnjetavatelji i ugnjetavani, pobjeditelji i pobijedjeni. Ja bih pitao Nijemce: šta imadu oni od tude? što su ih njihovi carevi njegda preko planina tjerali u poljane talijanske, do skrajnih neda Italije? To, da su im kosti njihove strunule na onim poljanama, i da su njihovi potalijančeni potomci najveći dušmani Nijemaca... Ja bih pitao austrijske Nijemce: šta imadu oni od sisteme Bachove? To, da se pod ogromnim teretom poreza svijaju i da moraju više svojih sinova od djela korisna otrgnuti, pa pod pušku staviti. Tako je ugnjetavanje naroda prokletstvo za ugnjetene i ugnjetavajuće; jer gdje je ugnjetavanje, tamo je otpor; gdje otpor, tu nezadovoljnici; gdje nezadovoljnici, tu treba pripravna sila, da ih drži u zaptu; tako njih množina, koji bi mogli raditi i druge hraniti, mora pod oružjem stajati; inače, manje sposobni za rat, moraju ove hraniti. Tu nam je gg. koren onoga zla, koje Evropu tjera gotovo do zdvojenja... Budući sam imao čast pozdraviti milu braću Krajišnike, držao sam za shodno, da ujedno razložim želje i težnje naše. Neka ih znadu i tim uvade, da u njih ne ima ništa pogubna, već da su pravedne i svete, neka znade za njih i premilostivi vladar naš, da neka znade čitav svijet. Mi se ih ne moramo sramiti; one su osnovane na zakonu božjem, na pravdi i istini. (Živio! Živio!).⁵⁶

Na Žuželov pozdrav odgovorio je krajiški narodni zastupnik Andrija Brlić svojim, po saborskom zapisniku *slobodoumnim govorom*.⁵⁷

Povodom dolaska krajiških zastupnika u sabor izbio je jedan od najtežih sukoba između bana Šokčevića, koji je kao carski čovjek i eksponent bečke vlade svima silama nastojao da primora sabor na pokornost kraljevost zapovijedi o Krajišnicima, – i sabsorske većine, koja se odlučno suprostavila takvom pokušaju nasilja.

Taj sukob svršio se potpunim porazom bana kao eksponenta dvora.

Borba između bana i branitelja suverenih prava Hrvatskoga sabora (koju horbu su uzalud pokušali da spriječe svega dvojica zastupnika, Živković i Veber, svojim kompromisnim, pomirljivim govorima) tekla je ovako:

»*Mojsija Baltić*. 23. svibnja bilo je u ovom saboru zaključeno, da se odbor ad hoc imenuje, koj će u budućem zastupanju na saboru Krajine osnovu izraditi. Međutim su zastupnici junačke Krajine prispjeli, zato mislim, da se ovom odboru još doda jedan broj zastupnika Krajine.

Preuzv. g. *ban*. Meni je vrlo žao, da to dopustiti ne mogu, jer to je zapovijed od premilostivog kralja; ja bi morao sjednicu odgoditi, ako od toga ne odustanete.

Slavoljub Vrbančić. Zastupništvo i naš organizam spada na svaki način i zasijeca u naša državopravna odnošenja.

⁵⁶ Isto, str. 133-136.

⁵⁷ Brlićev govor vidi na istome mjestu, str. 136.

Budući se radi o uređenju kuće, a u ovoj kući i graničari udioništvuju, ne uvidam razloga i ne mogu pojmiti, da bi se to onom nalogu protivilo, zato podupirem predlog g. Baltića.

Preuzv. g. ban. Ja od moje strane ne mogu to dopustiti, vi znate da je Nj. Veličanstvo kralj samo u državopravnim pitanjima krajišnicima vijećati dopustio.

»*Barun Kušan.* Ovdje se radi o tumačenju kraljevskog pisma; jer ga svijetli ban drugačije tumači, a mi drugačije.

U kraljevskom otpisu ne ograničuju se državopravna pitanja; ovdje se kaže, mi imamo pravo vijećati o državopravnim pitanjima, dakle ne isključuju se od tih vijećanja ni krajišnici, dapače bi nepravедno bilo, ako ne bi u odboru ad hoc također i Krajišnici uticali.

S toga mislim, da dočim se ovo tumačenje ne protivi kraljevskom pismu, da visoko predsjedništvo salvo honore o tumačenju kraljevskog pisma dozvoli, da se po predlogu g. Baltića odbor ad hoc sa zastupnicima iz Krajine popuni, i svoja vijećanja u svim državopravnim pitanjima nastavi.

Preuzv. g. ban. To su unutarnja pitanja, molim gospodo! da od toga odustanete.

Miroslav Kraljević. Predlog stavljen po g. Baltiću jest od takove važnosti, koj zahtijeva, da se u tom predmetu sama kuća među sobom sporazumije; zato bi ja molio vašu preuzvišenost, da bi saboru dozvolila, da može držati cirkularnu sjednicu.

Ladislav Balog. Ja ne uvidam, da bi se predlog g. Baltića protivio otpisu Nj. Veličanstva. Ovaj predlog je potreban, da znademo kako se u buduće naš sabor ustrojiti ima, ako bude na saboru Krajina zastupana. Ja vidim, da je to logično.

Petar Horvat. Predlog g. Baltića tako je važan, da ga iz cijele duše (prekinu ga g. ban.)

Preuzv. g. ban. Molim, to ja ne mogu dopustiti, to je proti zapovijedi premilostivog kralja.

Petar Horvat. Ako vaša preuzvišenost meni uzimlje riječi iz ustih, onda prestaje sve naše djelovanje, onda je bolje da odstupimo, ja sam prvi, koj će se zahvaliti na ovom mjestu.

Ovaj predlog je važan, i mogao bi se na kratko riješiti, da ne bi bio preuzv. g. ban ovo pravo zamjekao, da imamo progovoriti.

Kad je tomu tako, podupiram predlog g. Kraljevića, i mislim, da će 15 članova naći, koji će za nj glasovati, da nam se dopusti o tom predmetu cirkularnu sjednicu držati, ako pako ov poslovnik ne ima moći. onda je suvišno, da dalje što rješavamo.

U jednom moram Vašoj Preuzvišenosti protusloviti, t. j. glede riječi kraljevske zapovijedi. Ja štujem Nj. Veličanstvo kralja, i ja sam vjeraan podanik, ali sabor kao ustavno tijelo Njegove zapovijedi ne pozna.

Kad nam su diplomom od 20. listopada naš ustav i naša prava povraćena barom na papiru, dijeli se zakonodavstvo med narod i krunisanog kralja. Ako prejdemo naša djelovanja prijašnjih sabora, puno ćemo

traga ući, da smo se uvijek o kraljevskim rezolucijama razgovarali i razglabali.

Ja sam za to, da i granica uzimā upliv u sve poslove, i ja pozivam onu gospodu, koja su za predlog g. Kraljevića, neka ustanu, da se sjednica u cirkularnu pretvori.

Preuzv. g. ban. Ja molim, da gospoda odluče, hoće li odmah da se pretvori u tajnu sjednicu.

(Uopće: poslije podne u 5 sati.)

Ja molim, da se preuzme razdjeljenje i pridjeljenje krajiških zastupnika u dotične odsjeke. (Ban se udalji.)

Zatim bude pod predsjedništvom drugoga saborskoga potpredsjednika gosp. baruna Dragutina Kušana preduzeto žrijebanje radi porazdjeljenja pridošavših narodnih zastupnika iz Krajine i onih drugih zastupnika narodnih, koji su kasnije pridošli u opstojeće odsjeke.⁵⁸

Tako su svi krajiški narodni zastupnici razdijeljeni u svih pet saborskih odsjeka.

Sve se to dogodilo 28. V, prvog dana učešća krajiških zastupnika u saboru, na šesnaestoj saborskoj sjednici. U zapisniku o toj sjednici fiksiran je sukob između bana i sabora ovako:

Gosp. Franjo Zužel zastupnik narodni i župnik pozdravi za ovim zastupnike krajiške krasnorječnim i kripčkim govorom, a gosp. narodni zastupnik iz Krajine Andrija Brlić odzdravi mu isto tako govorom slobodoumnim.

Nakon toga predložio je zastupnik g. Mojsija Baltić: neka bi se onomu odboru, što no je izabran u 15. sjednici, da izradi osnovu o ukinuću Krajine kao vojničkoga instituta i o njenom budućem zastupanju na saboru trojedne kraljevine, pripadalo ujedoliko članova između zastupnika krajiških.

Protiv tomu predlogu izjavio se je svjetli ban kao predsjednik, pozivajući se na to, da bi to bilo protiv kraljevske zapovijedi, po kojoj krajiški zastupnici ne imaju uticati nego u rješenje dviju državopravnih pitanja o odnošaju trojedne kraljevine naprama Ugarskoj i Austriji, i prijeteći ako sabor od rasprave o ovom pitanju ne odustane, da će sjednicu odgoditi.

Iz razloga, što se je ovako sabor skosnuo sa svojim predsjedništvom, predložio je zastupnik g. Miroslav Kraljević, da se sabor pretvori u posebnu odbornu (cirkularnu) sjednicu u odsuću svjetloga g. bana.

Zastupnik pako g. Petar Horvat izjavi svečani protest protiv tomu, što svjetli g. ban kao ustavna glāva ove zemlje a kao predsjednik sastavni član ovoga sabora, nipošto pako zapovjednik njegov, pozivajući se na više zapovijedi namjerava stegnuti slobodu ovoga sabora i pojedinih njegovih članova u biranju predmeta i načina za vijećanje, jer je to protivno ne samo temeljnim pravom ove domovine, izvirućim iz starodavnoga, prisegom zakonitih svojih vladara i dugovječnim uživanjem utvrđenoga ustava, nego i naravnomu a i pozitivnomu odnošaju između predsjednika i sabora. Na ovaj protest upira se rečeni g. zastupnik tim krepče, što je u trojednoj kraljevini zakonodavna vlast od pamtivjeka podijeljena između naroda u saboru sakupljenoga i njegovoga zakonitoga kralja, radi česa ne može nipošto da prizna zapovijedi, došle ove od kuda im drago, koje bi stegavale narod u ovom starovječkom, od praotaca naslijeđenom pravu, a to je u pravu slobodnoga vijećanja o svim predmetima, imenito pako o kraljevskim otpisima.

Uz ovaj protest pristade čitavi sabor jednodušnim usklikom i tako si ga posvoji.⁵⁹

⁵⁸ Isto, str. 136, 137, 138.

⁵⁹ Isto, str. 139-140.

Činjenica da su svi članovi sabora pristali uz Horvatov protest, znači da su i svi na toj sjednici prisutni krajiški narodni zastupnici jednodušno i s ushićenjem glasali protiv bana kao eksponenta dvora i protiv kraljeve zapovijedi o ograničenju prava predstavnika Krajine u saboru.

Tako je prvi nastup Krajišnika u saboru bio odlučno protivaustrijski. Takvo jednodušno, narodsko, opoziciono držanje narodnih zastupnika Vojne Krajine već na samom početku sasvim je raspršilo sva strahovanja zbog njihove tobožnje slijepe pokornosti dvoru i bečkoj reakciji.

O cirkularnim odbornim saborskim sjednicama, koje su bile tajne, nisu vođeni zapisnici, tako da se ne mogu utvrditi detalji one rasprave, koja je vođena nakon banova udaljenja iz sabornice. Ipak je suština toga vijećanja sadržana u izjavi, koju je potpredsjednik sabora Dragojlo Kušlan dao na početku prve naredne javne saborske sjednice, održane 29. V. Kušlanova izjava glasi: »Opunovlašćen od visoke kuće ove, koja se bijaše u tajnu odbornu sjednicu pretvorila, imadem Vašoj Preuzvišenosti u nadopunak svečane protestacije po bilježniku pročitane čast izjaviti, da bi sažaljenje nad neustavnom izjavom vaše preuzvišenosti samo s vremenom izbrisati se moglo, kad bi vaša preuzvišenost, sjećajući se svoje na ustav i obranu prava naših, prigodom umješćenja položene svečane zakletve, povesti se hotjela primjerom slavnih svojih u banskoj časti predčasnika, te u napredak ne samo izbjegavala svaki nasrt na našu ustavnu slobodu, već ju još pred visokim prestoljem krepko proti napadanju zlohotnih neprijatelja našega naroda braniti izvoljela. Toliko glede jučerašnje izjave vaše preuzvišenosti, koja je tajnoj sjednici povod dala...«⁶⁰

U koliko je mjeri jednodušna obrana saborskih prava i ustavnosti, uz puno učešće krajiških zastupnika, iznenadila i porazila bana Šokčevića, — vidi se po tome, što se on na tako oštru osudu svog neustavnog postupka nije usudio reagirati ni jednom riječju, iako je za vrijeme čitanja Kušlanove izjave bio prisutan i predsjedao saborskoj sjednici.

VI

UZROCI SLOBODARSKOG PROTIVAUSTRIJSKOG DRŽANJA KRAJIŠKIH ZASTUPNIKA SABORSKI I IZVANSABORSKI UTJECAJI NA KRAJIŠNIKE

Samo sobom nameće se pitanje, zbog čega su narodni zastupnici Vojne Krajine zauzimali tako odlučno protivaustrijsko stanovište u Hrvatskome saboru iz godine 1861, koje se, uz njihove protubečke govore, manifestiralo u dva maha i na djelu: 3. VIII, kada su svi krajiški

⁶⁰ Isto, str. 140.

zastupnici glasali protiv odašiljanja hrvatskih zastupnika u austrijski Reichsrath, – i 5. VIII, kada je golema većina Krajišnika, na pitanje da li Hrvatska ima bilo kakve zajedničke interese s Austrijom, glasala sa »ne«?

Uzroci takvom njihovom držanju nalazili su se prije svega u teškoj stvarnosti Vojne Krajine, u neodrživosti stanja u kome je porobljeni krajiški puk držala austrijska general-komanda, obespravljajući ga, tlačeći i šikanirajući u ime cara i kralja na najbezobzirniji način bahate soldateske.

Zbog toga se taj ugnjeteni krajiški puk već na izborima pobrinuo. da u sabor kao svoje zastupnike pošalje u golemoj većini one, koji su u narodu bili poznati kao neprijatelji omrznete »švapske« vladavine nad Krajinom.

Na osnovi te okolnosti može se sa sigurnošću zaključiti, da su krajiški zastupnici (osim 2 činovnika i oficira) bili već kod svog dolaska u sabor protivaustrijski raspoloženi, i da su glavnom svojom saborskom misijom smatrali: poraditi svima silama na ukinuću vojne austrijske vlasti i na sjedinjenju Krajine s ostalom Hrvatskom, čime bi i krajiški narod dobio svoja ustavna, građanska i politička prava.

Nesumnjivo je, međutim, da je i slobodarska, antiaustrijska struja u saboru izvršila znatan utjecaj na krajiške zastupnike od trenutka njihova dolaska u sabor. Koliko je morao biti jak taj utjecaj, vidi se između ostalog i po tome, što je čak i jedan od izabраниh činovnika, *Josip Stipetić*, koji se u prvo vrijeme neposredno nakon svog dolaska u sabor zalagao za održanje vojničke uprave nad Krajinom – pod djelovanjem saborske atmosfere ne samo glasao 3. VIII protiv Reichsratha, nego se pri glasanju 5. VIII otvoreno izjasnio za to, da Hrvatska nema nikakvih zajedničkih interesa s Austrijom.

Ne podleži sumnji, da su za krajiške zastupnike bili najprivlačniji i na njih najvećma djelovali oni članovi sabora iz civilne Hrvatske, koji su se najodlučnije zalagali za hrvatsku slobodu i samostalnost i prema Beču i prema Pešti. U svojim saborskim govorima velik broj krajiških zastupnika je otvoreno izražavao svoju privrženost Kvaternikovim shvaćanjima, a neki Krajišnici su zdušno pomagali Starčevića u njegovoj borbi protiv eksponenata dvora i bečke vlade u saboru.

Od presudnog utjecaja bio je velik Starčevićev protucarski i protuaustrijski govor, održan u prisustvu krajiških zastupnika na 27. saborskoj sjednici od 26. VI 1861.

Nacionalno-politička shvaćanja, koja je Starčević tom prilikom izložio, ostala su glavnim temeljem one slobodarske protivaustrijske politike počev od godine 1861 pa sve do Frana Supila. Iz tog znamenitog Starčevićeva govora morala su na krajiške zastupnike naročito djelovati ova mjesta:

Visoki sabore! Austrijansku zapoved kojom nam se nalaže da odnošenje naše domovine naprama Ungariji pretresujemo, razmatrao ja s koje komu drago strane. ja nikako ne mogu razabrati da li nam je onom zapovedu bezobraznija podrugla namenjena, ali je drzovitije i samovoljnije pogaženo pravo naše kraljvine, ali nam

je kudobnije bačeno seme zavade s narodi Ugarije, seme iz koga se Austriju našoj konačnoj propasti uida. Doista, da bude tom zapovedu šta boljega numeravano, ni za nju se ne bi znalo, kao što ovo prošlo tristu godinah mi austrijanski Hrvati za nikakovo dobro ne znamo. Ako bi tko mislio da je Austrija tu zapoved, koju jedai smatraju za predlog prestolja, izdala u očinskoj želji, za da se s narodima Ugarije i po imeću s pukom mađarskim kon po sve nas škodljive smutuje i omražnje pomirimo i poprijateljimo, ja kažem da bi mi svi Austriji bili zahvalni, kad bi nam ona bila, namesto što je tu zapoved izdala. naša starinska, naša zakonito stečena, nu nezakonito oteta prava povratila, ja ispovedam da od kako nas Austrija s onim narodima pomiriva, mi smo sve time zavadeniji, čime smo bliže našega skupna zatora.

Istina je, razum i pravednost Austrije još nikomu ne služi za uzor naravskoga savršenstva tih vlastitosti, nu tako ja sudim da ova poruga, ova nepravda ne nudi-laze krug ni istoga austrijanskoga razuma, ni iste pravednosti austrijanskoga. Jer bez dvojbe, u ovome pitanju mi Austrija ne može drugačije misliti, nego da jest, ali da nije naša domovina od Ugarije neodvisna. Ako nije neodvisna, zašto je Austrija pogazila prava Ugarije na Hrvatsku, zašto je Austrija ovim predlogom postavila u sumnju odnošenje o komu ni ista ona ne dvoji, zašto Austrija nije dala da Ungarija kako ostale svoje županije, tako i Hrvatsku uredi? Ako li je po sudu Austrije Hrvatska i od Ugarije kako i od svake druge zemlje neodvisna, zašto je Austrija pogazila pravo naše narodne neodvisnosti, zašto je Austrija nas, koji nju niti smo uzeli za našega skrbnika ni za učitelja, zašto je, velim, Austrija nas bez našega pitanja pozvala da odnošenje naše domovine naprama Ungariji otkaužjemo? Ako smo mi narod samostalan, narod neodvisan, mi ćemo naša međunarodna odnošenja otkazati (odrediti) kad i kako se nam sviđi, ako li smo narod Ungariji podložan, pravedno je da Ungarija ona odnošenja ustanovi: - bilo ovo ali ono, Austrija ne ima pravo mešati se u te naše poslove.

Gospodo, Austrija, o kojoj ja ovde govorim, ona je hrpa hečkih licomeraea i ulaga (ulizjca), koji zavadaju našega kralja s njegovim narodima, koji su našega kralja i narode Austrije u strašno današnje stanje doveli, koji budu, ako stvari drugačije ne okrenu, učiniti da kralj naš poveća broj onih žrtava, koje su slični zlikovci naveli, da na račun božje milosti na zemlji pakao stvaraju, a danas se one same dušom i telom u paklu čute. Da bi toj Austriji zbija stajalo do ustanovljenja toga odnošenja Hrvatske naprama Ungariji, da bi Austrija iskreno radila o tome ustanovljenju i pomirenju, ona si zastalno ne bi bila posvojila rešenje i potvrđenje ovoga ustanovljenja, pače ona bi se bila i prava, da bi kakovo u toj stvari i imala, svečano odrekla. U ovome i u ovakvim pitanjima ja se nikako ne mogu u mnijenju složiti s onima, koji mniju, da je kralja sve, dakle i ovakove struke ugovore ljudi samo potvrđivati, a kamo li, kako austrijanska zapoved hoće, upravo rešavati.

Buduć mutjem da ova zapoved, kakova je nam poslana, nije od našega kralja, nego od one Austrije potekla, ja se ovde ne upuštam u prikazivanje naših prava naprama prejasnoj obitelji Habsburga, ja ne ću istraživati da li ova prejasna obitelj, kon što nije zabranila Austriji samovoljno gaziti onaj ugovor, što ga je Habsburg Ferdinand I. s našom kraljevnom sklopio, da li, velim, prejasna obitelj Habsburga na domovinu našu ima veće zakonito pravo nego li bila koja druga vladajuća obitelj... na kralja našega ne spada ni potvrđivati odnošenje naše domovine naprama bilo kojoj zemlji, koja stoji pod gospodstvom prejasne obitelji Habsburga, ja velim, da je naš kralj držan (dužan), takovo ustanovljenje bez svake opaske samo priznati, samo na znanje uzeti... Što kaže Austrija kroz svoje rešenje i potvrđenje našega ugovora? kod rešenja veli Austrija da će ona s nami i s Ungarcima učiniti ono što se njoj sviđi a kod potvrđenja kaže Austrija da, ugovorili mi i Ungarci što a kako nam drago, ona na ugovor naš ni malo ne će paziti, jednom rečju rešenje i potvrđenje Austrije u ovom pitanju, jedno je a isto.

Ako u tome postupanju Austrije ne leži najgorčija poruga na nas i na narode Ugarije, ja ne znam kako se drugačije može unesrećenim narodima rugati ona vlada, koje nadutost samu vlastitij nišetnosti korak ustupljuje. Jer tko je vidio da je tko nagonio na sklapanje ugovora siročad stojeću pod skrbništvom, tko će sklapati ugovor s onim koji ugovor sklopiti ne može, tko može ugovor sklopiti ako

sklopljenje stoji od drugoga, tko može zahtevati da ugovor ispunjava onaj koji ga nije sklopio? Gospodo, sve to smatra čeo svet za nemoguće, i nut sve to doživismo mi Hrvati u Austriji, doživismo od Austrije.

Kad Austrija zna da prejasna obitelj Habsburga u Hrvatskoj kraljuje samo na temelju slobodna izbora Hrvata, da su Habsburgi potvrđivali naših sabora zaključke smotrene bez dogovora s Ungarcima, i da su za njihova kraljevanja sabori hrvatski proti Ungariji, uz priznanje i samih Habsburga rate pravno i zakonito odlučivali, kad Austrija sve to zna kako i mi i sav svet, zašto ona Austrija ne kaže kad i kako postade Hrvatska prikrpom Ungarije? Zato, jer bi ona tim dokazom pred celim čovečanstvom na sav glas ispovedila, da je prejasna obitelj Habsburga na našu domovinu svako pravo izgubila, a to jer ju je ona od naroda našega slobodnu i nedovisnu primila, pa ju je ona proti ugovoru i prisegi učinila podložnicom tuđe zemlje. Austrija zna da vladar, koj narod uli zemlju bez krivnje narodu izda ili zasužnji, prestaje biti vladarom, te postaje krvolokom...

U isto vreme kad su oči naši za Habsburge izvan Hrvatske krv prolivali, nisu li Austrijanci naše vojske Turčinu davali, nisu li Austrijanci naše tvrđave Turčinu prodavali, nisu li Austrijanci našem narodu i ono siromaštva otimali što mu ga bijaše Turčin ostavio, nije li narod hrvatski više poradi tlačanja Austrijanaca negoli poradi Turaka morao begati iz svoje toliko puta krvlju otkupljene domovine, nije li ona strana naroda hrvatskoga, što je danas pod turskim gospodstvom, proti ocima našima koji nastojahu onu našu braću ispod turskoga jarma osloboditi, Turčinu na pomoć pozvala, a to. jer već onda stenja Hrvat pod strašnijim jarmom u Austriji nego li u Turskoj, nije li Austrija i gornju kopnu Dalmaciju, i svu Hrvatsku do mora i do Kupe, nije li Austrija sve dolnje Posavje Turčinu, Medimurje Ungariji proneverila, nije li Austrija veliki komad naše zapadne domovine od kraljevstva otrgla te ga svojoj neposrednoj despotiji podvrgla, nije li Austrija Sutlo-Savo-Dravlje također na dvoje razdelila, te donju stranu pod imenom Slavonije ili prekodravskih županija Ungariji podložila, nije li Austrija, kon što junaštvom Francaza i pomoćju cele kršćene Europe Turčinu bijaše iz jedne strane naše kraljevine proteran, u povratnim zemljama našim uvela sužanjstvo pod imenom vojničke krajine, sužanjstvo prama komu Heloistvo bijaše a današnje ropstvo Crnaca američanskih jest republikanstvo rimsko?...

Nikada, gospodo, od kako nam Habsburgi kraljuju, na saboru hrvatskomu nije bilo više od trećine one kraljevine Hrvatske, koju su oči naši Habsburgima predali, a u ovom saboru nije zastupana ni četvrtina naše domovine koju je obitelj Habsburga čovečijma i božjim zakonom držana (dužna) u potpunu uživanju ustava čuvati. Jer premda imamo prestolja pismo u komu se naša braća graničari na ovaj sabor šalju, za da većaju o državnopravnim odnošenjima naše domovine, sasvim time kaže nam g. predsednik, da graničari imaju većati samo o odnošenju naše domovine naprama Ungariji i Austriji. Za krstiti to postupanje, za krstiti postupanje koje na jednom mestu pobija ono što je u isto vreme u drugome mestu ustanovilo, za krstiti to postupanje Austrije, hrvatski jezik ima hrpu reči, nu ja ne ču ni jednu izustiti, nego samo napominjem, da su ova ona oba odnošenja naše domovine najjašnija, i da ona na našu braću graničare ni malo ne spadaju, dok oni, kako Austrija kaže, ostaju, a kako sav drugi svet vapije, dok naša braća graničari pogibaju pod krvničkim štapom slepe krvlju naroda pobesnile samovolje austrijske.

Kada je dakle bio taj kraljevine hrvatske sabor, koji je našu domovinu podložio Ungariji? Nikada. Može li sabor u komu su nekoliko županije zastupane, celu kraljevinu, sav narod u sužanjstvo odsuditi? Ako izuzmete Austriju naprama Hrvatima, to je gospodo, za sav ostali svet nespodoba...

Austrija kaže, da je ona ne samo našu domovinu rastrgala, proneverila, nego da je ona i ostavši komad Hrvatske bezbožno pogaziv sva sveta prava naroda hrvatskoga, tudincem podložila, zasužnjila, pa na mesto da prizna i popravi nepravdu i bezbožje svoje naprama narodu hrvatskomu, Austrija nam se ovo podrugiva i kaže da je njezina tvrda namjera, Hrvate i prava Hrvata i nadalje tlačiti...

...narod hrvatski žrtvova se trista godina za Austriju, pa za sve svoje žrtve ovaj narod dobi od Austrije glupost, sužanjstvo, siromaštvo, narod hrvatski učini Austri-

ja za svu njegovu vernost, za sve njegovo požrtvovanje, ruglom naroda; neka nam se Austrija ruga, ma neka pazi, da se kocka ne okrene, neka pazi, da na nju ruglo ne padne: narod hrvatski sačuvaov si je u svim nevoljama, koje nepravdno trpi od Austrije još jedno neprocenjivo dobro, a to je vena u boga i u svoje desnice. narod hrvatski veruje bez da mu itko kaže, da je providnost njemu koji je trista-godišnje sužanjstvo Austrije preživeo, njemu koji se je u duhu kršćanskomu za druge vazda žrtvovao, lepu budućnost odredila: narod hrvatski veruje, da tu budućnost, to poslanstvo, ne bude otkazivati (određivati) Austrija, nego Bog i Hrvati.

... Zaboravimo sve prvašnje naše rate proti Ungariji, te se spomenimo samo onoga od god. 1848. Jer se našlo u Ungariji ljudi koji govoriše da žele Hrvatima u vlastitoy njihovoy kući gospodariti... u ovoj dvorani zaključeno je i usled onoga zaključka vođen je rat proti onim ljudima i njihovim namerama. —

... Da ne budu Mađari godine 1848 na Hrvate nasrcali, drugim rečima da se ne budu onda Hrvati na oružje ustali, već u septnju 1848 god. ne bi se bilo znalo za Austriju... Jedan glas razlega se po svoj Evropi, glas da se Austrija raspada pod bremenom opaćina svojih, i ne biješe duše koja je za ovu državu marila... da budu Hrvati i Ungarci složni, oni bi se bili na razvalinama Austrije kao neodvisna država ustanovili, proti ovoj državi osim Rusije nitko ništa ne bi bio imao, a mi svi složni ne bi se ni Rusije bili bojali...

Nu Austrija dok se očutila sigurnom, zakle se proti Hrvatima kako i proti Mađarima. Znamo da naša krajina nije drugo nego jedna velika oružnica, pa tako znamo da su graničari izuzev desetak tisaćah puškara bez praša i olova, upravo goloruki u Unganju išli, a to jer Austrija bijaše sve oružje i trativo iz Hrvatske izvezla, te Hrvate u očitu smrt pustila...

... Austrija gleda da narode Ungarije potlači, da jim koji kus slobode otme ali uskrtati... dosad vazda zavadiše se Hrvati u takvim prigodama s narodima Ungarije; vazda Hrvati Ungariju nadvladaše, i vazda Austrija Hrvate i Ungariju stegnu u svoje obično sužanjstvo. O tomu se gospodo i sada radi, to je svrha ove austrijske zapovedi, i da bude Austrija znala da mi ne ćemo Mađarima rat navaliti, ovoga sabora ne bi ni bilo. Ali ja se nadam da su se Hrvati osvestili, i da oni niti će već vojevati za svoje sužanjstvo ni za despociju Austrije.

Nu koliko se nadam toliko se i bojim: nadam se u plod tristogodišnjeg iskustva Hrvata u Austriji, a bojim se potajnih spleta. Još nitko, gospodo, ne nadvlada Hrvata oružjem, pa i tako Hrvat ostade najdolnji, Hrvat leži žrtvom spleta.

Ja se spletke nadasve bojim, ja se bojim da ćemo mi, dosad uzdržavši Austriju desnicama, ovaj put uzdržati despociju našom ludošću...

... Ja kazah, da Austrija ne ima pravo nas pozvati na pretresivanje naših međunarodnih odnošenja naprama Ungariji; da Austrija ovom nezakonitom zapovedu ne radi o pomirenju našem s Mađarima, nego upravo o zavadiji; da mi ni jedno zlo, dolazilo ono prividno od kuda mu drago, dok smo s Austrijom ne smimo nikomu nego samoy Austriji pripisavati, ali da sasvim jasno kažem, mi, ako nas razlog vodi, moramo kazati da nam je sve one nepravde, koje pretrpismo i koje trpimo od Mađara, sama i glavom Austrija počinila. Gospodo, nije Mađar našu domovinu izudio, nije Mađar narod hrvatski pobarbario, potuđinčio i zasužnjio, ne truje nas danas Mađar u Sremu, u vojničkoj Krajini, u Dalmaciji, na Reki, rečju po svoj našoj domovini: — nikakovo zlo nije nami Mađar s ovu stranu trista i trideset i četiri godine učinio, on nam ga ne čini ni danas, nego sva naša nesreća dolazi od same Austrije. Time ja ne velim, da nam je Mađar ikada prijatelj bio, nu ja kažem da dok je Mađar pod Austrijom kako i mi, dotle on od nas ne može ništa oteti, dotle nam on ne može nikakovo zlo učiniti, ako ga verolomna Austrija ne pomogne, ja kažem da je naš kralj držan (dužan) štovati prava kraljevine naše isto tako kako i ona Ungarije. — Napokon ja kazah da bi bila ludorija da mi upropasceni tražimo nevoljnika kakov smo i sami, za da s njime u društvu plačemo i pogibamo, nego da nam najprije valja od našega kralja zahtevati, neka nam on naša prava i našu domovinu povrati. Jer kad Mađari, oružjem nadvladani, oružjem izgubivši ustav, ne će da popuste od svojih historičnih prava, zašto bi mi, mi narod koga Austrija nikada nije nadvladala, zašto bi velim mi popuščali od naših zakonitih i svetih prava?

Kad sam se javio da želim govoriti o ovome pitanju što no ga bez obzira na zapoved austrijsansku pretresnjemo, onda bijahu dva predloga u toj stvari: predlog osrednjeg odbora, i predlog zastupnika grada Zagreba. Moje tvrdo osvedočenje bijaše već onda, a jest i sada, da nas onaj prvi predlog vozi na brzim kočijama, a onaj drugi na železjači u Rajhsrat. Razlog toga moga straha i obsevdčenja kratak je: ja opetujem da Austrija za naše ugovaranje ne mari, da će ona, dok bude mogla, s nami i s narodima Ungarije raditi polag svoje samovolje a ne polag naših prava, ja ponavljam da Austrija ne o pomirenju nego o smutnji radi, ja isповедam da dok Austrija stoji, mi se s narodima Ungarije na temelju bilo koga onih predloga ne možemo združiti, nego samo ako dobro ne pazimo, zavadiiti; ja očitujem da ćemo se mi smutnji s narodima Ungarije samo onda u današnjim okolnostima ukloniti, ako se u nikaakove uvete združenja ne upuščamo; ja se bojim da kad bi za uvet združenja ustanovili, da mi na Dunaju, na Dravi i na Muri s narodima Ungarije u pedeset godina samo jednom stada zajedno napajamo, bojim se, velim, da bi nas i uz taj uvet Rusija i njezino u ovome poslu slepo orude, Austrija zavadila; ja izjavljujem da dok smo mi s narodima Ungarije zavadeni, dotle je Austrija naprama nami svamoguća, dotle nam svima ona može bilo iz Rajhsrata, bilo iz svojih ureda bez svakoga straha zapovedati; ja vas, gospodo, prosim promisliti, što će biti kada dojdemo da ustanovljujemo uvete združenja mi koji smo već i u samu načelu o združenju evo na više stranaka rasepani, što će biti kada i peštanski sabor o toj stvari svoje mnenje kaže; ja vas prosim spomenite se ovakova ugovaranja godine 1849., ugovaranja iz koga se rat izlegao.

Što se moga muenja u pogledu međunarodnih združenja tiče, ja u izreki njegova veličanstva Franje Josipa, u izreki »složnimi silami« nalazim najsvetije načelo koga valja, da se svi narodi drže. Jer kao što su se nekoga prestolja zulekla proti slobodi i sreći naroda, tako treba da se i svi narodi bez svakoga obzira na imena i na bilo koje izvanjske kakvoće, u svesti, da su svi deca oca nebeskoga, složje za dohrvati navalam svojih neprijatelja.

Nu u društvu našemu s Ungarijom, u današnjim okolnostima, sve da bi ono združenje od nas i od Ungarije stalo, ja se ni iz daleka ne nadam onoj sreći, koje nam svim predstoji i koja je nekoje nas žali bože kroz maštu zaslepila.

Jer da bi društvo već kao takovo sreću davalo ali povećavalo, ovo dvanaest godina što smo združeni sa svima narodima Austrije, morali bi naj srećniji biti, pa tako znamo da je upravno protivno. Zašto to? Zato jer buduć nas svaki po sebi nije ništa imao osim sužanjstva, ni svi skupa ne mogosmo drugo imati nego samo sužanjstvo....

Time, gospodo, ja velim da treba prije svega da dobijemo i mi i Ungarija naš potpun ustav i da nam taj ustav ujamče velenlasti. Kada se to zbude, mi ćemo se sa svima narodima Ungarije za dvanaest ara pogoditi. Ali, nekogi možda misle, da se ne pristoji iskati jamstvo ustava od velenlasti, a ja kažem da mi, ako smo naprama našem kralju iskreni, upravo moramo to jamstvo iskati. Jer ako sutra potpun ustav dobijemo, tko nam jamči da ga Austrija prekosutra ne će pogaziti? Upi-tajmo tristogodišnju prošlost našu, pa ne ćete od mene odgovor očekivati... Kad je Turska narodima što ih je ona oružjem zauzela, sigurnost i jamstvo za ustav dala, zašto ne bi naš kralj takovo jamstvo dao nami koji nismo oružjem dobiveni, nami koji ono jamstvo na temelju grozne prošlosti bezuvetno trebujemo.

Jedni priznavaju da sada ne imamo ništa mi ni Ungarci, ni misle da ćemo dobiti ako se združimo, a to jer ćemo, oni vele, postati jačji, pa će nas se Austrija bojati. Tako govoriti hoće reći sama sebe varati, hoće reći ne znati povest našu. Nije li se bila despotija austrijsanska, u svoj ondašnjega vremena strahoti protegla po zemljama našim za Leopolda I i za Josipa II? Nije li poslije francuzkih ratova do god. 1848. naš ustav samo na koliko obstojao, na koliko se Austriji svideo da ga ne pogazi? Ne tlači li nas evo dvanaest godina despotija austrijsanska? Jest, odgovaraju oni, tako bijaše, tako i jest, ali prestalo je i ono tlačenje, pa bude i ovoga nestati. To i ja verujem, nu ja njedno kažem, da niti je pervašnje tlačenje dokinjeno, niti se bude ovo sadašnje dokončati iz straha pred nami i Ungarcima, nego iz izvanjskoga straha, iz straha pred Evropom. Jer da se ne bude rat poradi nasledstva u Španjolskoj zavrgao, nikada ne bi bila kod nas i Ungariji prestala despotija Leopolda I.; da

ne bude velikoga ustanka franceskoga, niti bi bio Josip II. onako naglo umro, niti bi bila njegova despotija prestala; da ne bude Carbonara, Rumunja, Grčak i srpskoga prevrata franceskoga, car Franjo nikada ne bi bio naš sabore sazvao: da ne bude prevrata franceskoga od god. 1848. nikada ne bi bila Ungarija dobila one zakone što jih je onom prilikom bila ugrabila ... Jednom rečju da ne bude franceskoga pokreta od god. 1843. ustav naš i ungarski, bio bi bez prolića i kapi krvi propao, a da ne bude *Magente i Solferina*, ne bi se *danas znalo ni za ove prazne ukaze koje nam za ustav prodaju, ne bi bilo ni ovoga ni Peštanskoga sabora* ... Ali, vapije jedni, još nikada nije bilo tako strašna tlačućja kakovo je ovo današnje. Dašto, jer pod prvašujim tlačenjima mi nismo živeli, a da bi se ustali oči naši, oni bi nam znali svašta kaživati o onim vremenima, kad no naši Kerčki-Frankapani, naši Šubić-Zrinski bijahu za huntovnike proglašeni i udavljeni samo zato, jer se Njemcima htelo hrvatskih imanja.

Ali, drugi vele, odsele ne će bivati kako je dosada bivalo, Evropa vidi da se je Austrija preživila, pa se ona mora preporoditi kroz Madare, ali (ili) da na njezino mesto mora stupiti država nova, i ta je država, kažu, mađarska. Mađari imaju priklonost cele Evrope, pa, bili s Austrijom, bili o sebi, oni budu slobodni ostati. *I ja uvidam da se je Austrija preživila; da je ona, kakova je danas, ne samo suvišna i beskorisna, nego upravo škodljiva za Evropu; nu ja sudim da Austrija, koja kao Nemačka evo dvanaest godina životari, kao Mađarska ne može ni pet godina doživeti. Ja velim da Mađari, kakovi su danas, i kakovi sva je prilika budu do smrti ostati, niti mogu dobiti ljubav koga naroda ni ikoje vlade... Evropa ho uvida da Mađari žele samo u tlačenju naroda Austriju izmeniti... i danas da bi svi narodi Ungarije i mi Hrvati složni bili, nas bi sve Evropa priznala za baštinika Austrije. Mađari su do nedavno po Evropi u tu svrhu trubili, i dokazivali da su svi narodi domaći im i susedni za njih, oni su dokazivali po inostranim novinama da se mi Hrvati kajemo za grehe 1848. god. i da smo, kako i svi narodi Ungarije, dušom i telom pripravnii hćiti se u milost i nemilost Mađarima pred noge. Mađari su dokazivali po novinama, da mi Hrvati nismo drugo nego hrpa prosjaka, koji bi bez pomoći Mađara od glada pomrli. Ja sam uveren, da kod toga piskaranja bijaše i Austrija zastupana, nu i tako da budu Mađari razumili pravo stanje stvari, Austrija nam ne bi bila mogla onim piskaranjem po izvanjskim novinama ni malo naškoditi. Kakovo je to današnje stanje stvari kod nas i u Ungariji? Ako smo razumni i iskreni, mi moramo ispovediti, da bijahu i da jesu svi narodi Ungarije, kako i mi pripravnii združiti se makar s kime, za izbaviti se današnje nevolje; nu, gospodo, mi moramo također priznati, da i mi i svi narodi Ungarije o gospodstvu Mađara sasvim onako sudimo, kako i o gospodstvu Austrije: - mi svi želimo osloboditi se od jarma bilo čijega, a ne želimo jarme menjati. Kako bi se bili imali ponašati Mađari, da budu ovo stanje poznali, i da im bude stajalo do slobode i vlastite i naše?... Mađari bi bili morali u prvj sednici svoga sabora... jednakost svih narodnosti Ungarije proglasiti. Kako bi danas mi svi stajati, da budu Mađari tako učinili? Gospodo, mi bi već davno bili naš potpun ustav dobili, mi bi danas Austriji zapovedali. Jer sabor peštanski priznav ravnopravnost naroda Ungarije, bio bi Austriji onaj strašni mač iz šaka oteo, onaj mač, koga s ludosti i s nepravdnosti Mađara može Austrija Mađarima svaki čas na vrat spustiti; onim korakom bio bi sabor peštanski u samoj Ungariji deset miliona serdaca proti Austriji dobio ...; te bi se mi, danas rasećpani, bili svi složili s narodima Ungarije proti Austriji, jednom rečju da budu Mađari poznali današnje okolnosti, pa da budu razum i pravednost šedili, mi i oni, kod kuće sigurni, bili bi svi snagu proti Austriji naperili, a toj snagi despotička Austrija ne bi mogla odolati, nego bi bila morala drugačije ubrazditi.*

A kamo dovedoše Mađari svojim dosadašnjim postupanjem nas i sebe? Razglodajmo se i vidimo što nadi Austrija s nama i s njima, pa nam ne treba drugoga odgovora. Zašto radi Austrija tako drzovito kod nas i u Ungariji? zato jer zna da smo i mi i narodi Ungarije nesložni i među se kod kuće i jedni s drugima izvan domovine....

Gospodo, ja najrađe mičim, nu kad govorim, ja govorim kako mislim i ćitim... ja kažem, da se ovaj mađarski sabor već u prvj sednici preživio, da se preživio

onaj čas, kad nije proglasio jednakost narodnosti Ugarije. Samo na ovaj način bili bi se Madari mogli s domaćim narodima pomiriti, pa ovako za sreću budućnost jamstvo dobiti. Već sada, učinili oni što im drago u tome pogledu, ništa im ne bude pomoći, sve bo se bude smatrati za čin, koju im je nužda otela, a ne ljubav pravednosti rodila.

Ja ne razumim, što hoće da kažu oni, koji vele da kraljevina Hrvatska, kraljevina pet stolecu prkosivša istoku i zapadu, ne može o sebi, neodvisna stajati...

Ali zašto bi u vetar govorili: ne će Austrija, ne će Evropa da mi Hrvati budemo neodvisni, da budemo samostalni. Što Evropa misli što li Austrija, ja ne znam, nu ja znam da kad bi bilo na onu Austrije, niti bi se danas znalo za kraljevinu Grčku, ni za državu Rumunjsku, ni za kraljevstvo Italije. Ja ne ću da dokažem da će Hrvatska doista biti državom o sebi, nego samo velim da naša domovina kako nekada bijaše, tako i danas može biti samostalna, ja htjedoh dokazati da mi, ako smo muži slobode i napretka, moramo nastojati da našem narodu izbijemo iz glave onu veru koju mu je Austrija i Rusija narinula, veru kao da smo mi, uzdržavatelji Austrije, tako slabi da ne možemo drugačije nego kao bilo čiji robovi živeti, mi moramo Hrvatima kazati da je sužnju jednako u amerikanskoj republiku i u austrijanskoj ali ruskoj despotiji.

Gospodo, moje razmatranje ustavlja se kod predloga gospodina Kvaternika.⁶¹ Ja sam za ovaj predlog ... ja sam za taj predlog jer sam osvedočen da ako se s Ugarijom realno danas združimo, sutra se budemo s narodima Ugarije klati, prekodsutra budemo skupa s onim narodima jaukati pod štapom Austrije, sledeći dan izdihavati pod knutom ruskom, pa do koji čas pasti žrtvom evropejskoga rata... Tim strahotama možemo se mi samo onda ukloniti⁶² ako se sa svima narodima na istoku Evrope pobratimo, hoću da rečem ako sa svima njima politički, i samo politički savez sklopimo...

Ali, velite, predlog g. Kvaternika nije moguće uživotiti, Austrija ga, kažete, ne će potvrditi. Oni koji tako misle, nisu marili na ovaj sabor ni dolaziti. Ja, gospodo, ne imam uzrok smrti si želiti, nu ne dao mi bog dole živeti, dok mi tko ne dokaže da je Austrija ikada, ijednom narodu, isto dala s dobra, i da mu je ono što joj je nužda otela, duglje uzdržala nego li je nužda trajala. Nu, gospodo, mi znamo da je Austriju Evropa uredila u Italiji, pa bi to isto moglo biti i kod ovoga našega pitanja; mi znamo da ima bivših vladara koji li danas nekadašnjim svojim narodima deset puta onoliko dala, koliko su oni narodi od njih zahtevali dan prije nego li su se prestolja onih vladara srušila, to gospodo sve mi znamo; a Austrija zna da je od onoga stanja u komu narod prosi, zahteva, do onoga stanja u komu narod ne prima milostinju nego si sam daje, ne korak, nego samo stopa; Austrija zna da su nastala vremena u kojima je narodima do prestolja samo toliko stalo koliko prestolja pokazuju da im stoji do prava naroda, i da narodi na poziv prestolja onako odgovaraju, kako se prestolja odzivlju na poziv naroda. U tome znanju našem i Austrije, te u ozbiljnosti današnjih okolnosti ja nalazim jamstvo da će Austrija ali (ili) ovaj naš zahtjev, ali svoju propast potvrditi.

U ostalom, ja sudim, da mi ne smimo toliko gledati na hire Austrije koliko na sveta prava naše kraljevine... mi već ne imamo ništa što bi nam Austrija mogla oteći, a da li ni Austrija ne ima ništa za izgubiti, na to neka pži Austrija. (Živio.)⁶³

Starčević u saboru od god. 1861 nije bio zastupnik Vojne Krajine, ali je i sam bio Krajišnik, te je među svim članovima sabora iz civilne Hrvatske najbolje poznao nevolje krajiškoga puka i najvećma osjećao njegovu potlačenost i obespravljenost. Tu u Krajini on se u svojoj

⁶¹ Kvaternikov prijedlog, koji je zahtijevao teritorijalnu cjelokupnost, samostalnost i ustavnu slobodu Hrvatske i prema Austriji i prema Ugarskoj - vidi u daljem izlaganju (Napom. V. B.).

⁶² U originalu štamparskom griješkom »osloniti« (Napom. V. B.).

⁶³ Dnevnik Sabora 1861, str. 276-283.

mladosti zbog nečovječne vojničke vladavine naučio ledenom, trajnom, bezgraničnom mržnjom mrziti Austriju i Habsburge.

Osim zastupanja dosljednog, beskompromisnog protivaustrijskog stavovišta, Starčević je privlačio krajiške zastupnike još i svojim neumornim, odlučnim i umnim zalaganjem za prava krajiškoga puka, za njegovo oslobođenje ispod austrijske vojne uprave i za bezodvlačno ujedinjenje Krajine sa civilnom Hrvatskom. Donošenje saborskog zakonskog članka o ukinuću Vojne Krajine u stvari je njegovo djelo.

I Kvaternik je oduševljavao krajiške zastupnike svojim protivaustrijskim stavom i svojom borbom za punu slobodu i samostalnost Hrvatske.

Pobijajući tvrdnju nekih promadžarskih zastupnika o tome, da čitav hrvatski narod želi uniju s Ugarskom, Kvaternik je u svom velikom govoru na 22. saborskoj sjednici od 18. VI između ostalog rekao: »U tom pogledu mogu pozornost visoke kuće na jedan epizod od godine 1848. obratiti, kada se u ono vrijeme upravo u ovoj kući o jakoj, jednoj itd. Austriji općim mnijenjem zaključivalo, tad povikaše njeki iz ove galerije gori: *Jezik vam do grkljana iščupati, koji ste za tu ideju!*« Deset samo godina iza toga minu, a ja pitam: tko imadijaše pravo »opće li mnijenje« i' pr jedini glasovi?«⁶⁴

Smatrajući glavnim zadatkom sabora iz 1861 i svoje saborske djelatnosti: »postaviti temelj svete samostalnosti i neodvisnosti države i naroda svoga«, — Kvaternik se u svom pomenutom govoru, smiono i neumorno suprotstavljao potpadanju Hrvatske pod zavisnost bilo Beča bilo Pešte:

... Sve umovanje onih, koji nam savez realni s Ugarskom preporučuju, može se, na koliko sam dosad razbrati mogao, u ove tri točke svesti:

Prvo: Govore, ako ne idemo pod Peštu, eno gdje nas već Beč za šišak drži, te ćemo morati pod Austriju; buduć pako da je za naš narod spasonosnije i koristnije da idemo pod Peštu svojom voljom, no u Beč pod moraš; to ne preostaje nam ino no aputiti se u Peštu, t. j. krunu i kraljevinu hrvatsku u tjesniji stvarbeni savez s Ugarskom spojiti...

Drugo: Opće se govori: Sloboda i ustav naš hrvatski bolje nam je ujamčen u Pešti, nego li u Beču; s toga: ajdemo pod Peštu, jer nam je koristnije.

Treće: Opće se mnije: Združenje to Ugarske i Hrvatske kraljevine želi sav narod, osobito sav puk; mi dakle moramo i općoj želji naroda zadovoljiti, koji nas je ovamo na sabor poslao, i koji bi nas kamenovao, da savez s Ugarskom ne utanačimo.

To su, gospodo, glavni uzroci i razlozi, koji su i osrednji naš odbor u sastavljanju zakonskog predloga glede odnošaja u pitanju stojećih rukovodili; naime: nužda politička birati međ dvimi zli naše slobode radi; korist; napokon: opća želja naroda...

Gospodo moja! to krivo umovanje ne odgovara istini, protivi se praktičnosti i pravu našem. Zar ne vidite, braćo, da smo mi i danas još pod Bečom, da nas Beč u ovi hip za šišak drži; da, da nam je Beč i zapovjedio s kraljevskim predlozima, da o odnošajima slobodne naše domovine napram Ugarske vijećamo; onaj Beč, koji nije imao prava to učiniti, jer time okruno je on ne samo od slobode no i od dobre volje naše; da što je više: ovaj Beč, koji nam nalaže u pitanju odnošaja napram Ugarske izraziti se (što bi se valjda mnogomu našincu iz stanovitih razloga dopasti moglo), nami nalaže također i u »Reichsrath«, što se bora mi nikome ne dopada, poslanike birati; dapače Beč si pridržuje sve, što mi o odnošajima našima zaključili budemo, odobriti ili ne odobriti.

⁶⁴ Dnevnik Sabora 1861, str. 187

... Putovav po lijepoj Slavoniji na pitanje seljaku glede Ugarske učinjeno: šta se njemu i njegovoj braći o toj stvari vidi? na što će mi on odgovoriti: »Eh, da pravo kažem, bolje biti u svojoj kući sam gazda, nego li istu s drugima dijeliti«. Ova prosta ali sveta istina nije iz njegove same glave; znamo bo mi, gospodo, da što misli i govori jedan seljak, to govori i misli cijelo selo; a što jedno selo misli, to i bližja sela misle.

... Badava mi govorili da se združimo s Ugarskom a ne da joj se podmićemo; jer je sveta istina da, kad se slabiji jačemu pridružuje, jačega doduše jači kroz to, ali sam sebe oslabljuje, ubija... budući se istina nikada za dosta trubiti ne može, to se ja moram vratiti još jedanput da opširnije dokažem pogubnost one politike njenih našinaca koji kažu: ako ne idemo u Peštu moramo u Beč; i obratno: ako ne idemo u Beč moramo u Peštu. — Kao kakovi vukodlak strovalila se je ta neslana misao na narod naš... Jer ova izreka što bi bila ako ne biranje med dvima jarni, med jarnom njemačkim i jarnom mađarskim? Da bi nam zbilja drugo ne preostalo nego tako birati, tad bi morali mjesto tog biranja rađe moliti se Bogu da se strovali nad nama kuća ova da nas sve skupa prije pokopa, nego da vječamo kako ćemo to ruglo na naš narod naučiti; kako da skujemo verige narodu našemu...

... maćuhinska bečka vlada na hrvatsku državu ništa nije trošila...

... toliko ipak me zdravi um uči: da će trgovina za hrvatske trgovce bolje ispasti kad će zakone i ugovore trgovačke krojiti naš sabor i u njih isključivo uplivati, nego li da ih kroji ugarski sabor...

... recimo da se danas za nevolju združimo, to ćemo mi Hrvati opet ko od god. 1836-1848 sile svoje ne proti Austriji no proti nasilju Mađara upotrebiti morati...

... S toga zdravi razum, razbor politički i koristi naše nam zapovijedaju da se u slobodi i samostalnosti na sve strane uzdržimo, ko što se junučkomu i slobodomnomu narodu i pristoji.

... bez biti i najmanje duha revolucionarnoga, narod naš nije barma tako glup, da se bude za gubitelja svoga biti htio, kad jednom časovi iskušenja udare; jer badava sve, čovjek je stvor da se rado zlu otimlje, a ne da mu se još podmiće... pitanje naše može, da, mora prije kasnije europskim pokretom konačno riječeno biti... jer budite uvjereni gg., da nezadovoljni Hrvati bit će ne samo najpogibelniji za Austriju drugovi mađarizma i svih ugnjetenih naroda (kako to već dokazano bi; a to se nikakvom kraljevskom sankcijom zabraniti ne dađe)...

U ostalom, zaključujući nazočni moj govor, ne mogu na ino: ne zakleti živim Bogom svu gospodu zastupnike naroda, da, kako god već sudba božja nam odhčila i učinila Austrija napram svetih i nepovredimih prava naših nasilje kakovo joj drago; dala li ne dala nam išta; podmetnula nus sa po arka papira, il prodala nas Mađaru: da se, opetujem, nikad više pod tom vladom ruka i desnica naša ne diže, kao tobož na našu korist, ma protiv koga bilo...⁶⁵

Na saborske zastupnike hrvatskoga i srpskog puca Vojne Krajine naročito je privlačno djelovalo uz Kvaternikovo radikalno protiv austrijsko stanovište i zalaganje za nacionalnu slobodu i samostalnost Hrvatske, — i njegovo naglašavanje međusobne upućenosti, povezanosti i jedinstva interesa hrvatskog i srpskog naroda. U vezi s time Kvaternik je u svom prvom velikom saborskom govoru na 22. sjednici od 18. VI između ostalog rekao:

Prvi put se pojavi protiv Turčina hrvatski mač na ravnome Kosovu polju, bratu Srbjini u smrtnom trenutku protiv varvara bratinsku pružajući ruku. Ali ne bijaše moguće obustaviti vidov danak god. 1389! Srpska se država rastepe; tamna noćea nad srpskim plamenom razastrla krila svoja.

Ali ako i bijaše braći Srbjine tmasta nastala; to nastadoše i za hrvatski narod erni dani, dani jada i nevolje koji kroz četiri sto i dvije godine dana zaodi-

jevaše majke naše u odijelo tuge i nevolje; a do današnjeg dana dio hrvatskog naroda u krajini živećeg gorku čašu muka sveudilj jošte pije...

Na drugo, t. j. da nam je sloboda naša i ustav naš hrvatski sigurniji u Pešti nego li u Beču, odgovaram: da uam je isto tako pogibelji izložen u Pešti ko što bi nam bio u Beču izložen, da komu na pamet dojde s Bečom posla imati. Istina je samo toliko: da bi mi pristupom svojim u Pešti mađarsku slobodu i ustav pomogli i ojačali, no ubili bi jednim udarom slobodu ne samo svega hrvatskog naroda, no također i sve braće Jugoslavena budućnost bi utamanili.

... Podlegne li pako mađarizmu hrvatsko ime, hrvatska budućnost, bogami podleć će mu i ime i budućnost svih Srba, svih Jugoslavena; jer se tajiti ne da, da tečajem historije o naš se narodni život hrvatski razbijaše svi valovi i talasi dušmana, jugoslavenskih...

Glede Austrije i družjenja našeg s Ugarskom jedino je ova hipoteza moguća: ili Beču dluženje ovo Hrvata s Mađarima prija, ili ne; ako prija, gg! tada budimo uvjereni da i bez našeg sudjelovanja pod njih bit ćemo potvrđeni, dopalo se to nama ili ne; ne gledači na najsvetija prava naša, ko što vidismo to s Medumurjem našim da učinjeno bi ... no ne samo s Medumurjem našim bezobzirno bude postupano, no i glede Vojvodine srpske s po arka papira proti naročitoj volji ondanjeg naroda i protiva krvlju kupljenih prava istog onog puka stvar bude dovršena ...⁶⁵

Kada je Kvaternik čitao svoj prijedlog o uređenju državnopravnih odnosa Hrvatske prema Austriji i prema Ugarskoj: »Ovaj govor bijaše vrlo često prekinut gromovitim živio«,⁶⁷ a najdušniji su povlađivali Kvaternikovim slobodoljubivim, antiaustrijskim izlaganjima zastupnici krajiškog puka.

Mnogi krajiški zastupnici, sudjelujući u diskusiji o uređenju državnopravnog odnosa Hrvatske prema Austriji i prema Ugarskoj, pozivali su se na Kvaternika i izjavljivali, da bi sabor morao prihvatiti njegovo stanovište.

Tako je krajiški zastupnik Josip Akšamović na 47. sab. sjednici od 23. VII između ostalog rekao: »Čehi gravitiraju u Prag, Venecija u Turin il kamo bude, a i mi moramo nekamo težiti. Ona gravitacija, koju je g. Kvaternik naznačio, bila bi ponajbolja, kada samo neoborivih prečaka ne bi bilo.«⁶⁸

Ključec je u svom saborskom govoru od 6. VII. rekao: »Otvorito da kažem, ja bi se najvolio predloga gospodina Kvaternika prihvatiti ...«⁶⁹

Kvaternikovim zalaganjem u saboru za punu nacionalnu slobodu i samostalnost Hrvatske i prema Beču i prema Pešti — oduševljavali su se i Srbi krajiški narodni zastupnici u saboru. Pritom je veoma značajno, da je čak i krajiški zastupnik Nikola Begović, pravoslavni svećenik, prihvaćajući »srcem i dušom« Kvaternikovo stanovište, njegov prijedlog isticao »kao putovođeću zvijezdu naše bliže ljepše budućnosti«.⁷⁰

Poslije Starčevića i Kvaternika na predstavnike krajiškoga puka mogli su najvećma djelovati u saboru Dragojlo Kušlan i Stavljub

⁶⁵ Vidi na istome mjestu, str. 188, 189, 190, 194, 195, 199, 203.

⁶⁶ Isto, str. 185, 188, 191, 195.

⁶⁷ Vidi Dnevnik Sabora 1861, str. 210.

⁶⁸ Isto, str. 514.

⁶⁹ Isto, str. 386.

⁷⁰ Vidi Begovićev saborski govor od 8. VII, — Dnevnik Sabora 1861, str. 396.

Vrbančić svojom radikalnom demokratičnošću i svojim zalaganjem za oslobođenje i ujedinjenje Vojne Krajine, a Anton Stojanović oštrinom i dosljednošću svog protivaustrijskog stanovišta.

Nije bez interesa, da su u saboru i unionistički zastupnici (madžaroni) razvijali agitaciju u cilju da krajiške narodne zastupnike odbiju od Beča i da ih pridobiju za savez s Ugarskom. U tom pogledu je značajan govor unioniste *Petra Horvata*, koji je na trideset i trećoj saborskoj sjednici od 4. VII rekao između ostalog ovo:

... Prije nego zaključim svoj govor, obraćam se još na vas, braćo junački Krajišnici!

Vi ste došli u Zagreb puni čista rodoljublja i vruće želje, da pomognete sebi i bijednoj domovini; al jedva ste ovamo dospjeli, već vas okružavahu napastnici, — kao što okružavaju ose i stršeni slatko voće; oni vam kazivahu, da imate među nami protivnika, koji tamo teže, da vas Madarima na milost i nemilost predadu, i kojih se vi imate čuvati kao guja; samo o jednom vam nisu ništa kazali, a dopustite, da vam to ja ovdje javno kažem, da ima u Zagrebu prijatelja i apsolutna bečka vlada, koja je žvor svija jada i nevolja, što ste jih kroz 300 god. stranom s nami, s veće strane pako samovoljno odojcepljeni od matere domovine — pretrpjeli; vlada, koja je vašu krv nerazmjerno i nepravedno svojina interesima žrtvovala na svim stranama Evrope, tako u močvarama Berezine, kako i na obalama Seine, tako u prostranim pokrajinama Njemačke, kako i cijele Italije, pak čim vas je nadarila za tolika junačka djela, za tolike gorke suze i besprimjerne neđužne žrtve? — Vječnim ropstvom, koje na porugu pravde, kršćanstva i čovječnosti sve do danas u vlastitoj zemlji vašoj podnosite, koju ste nebrojeno puta dragocjenom krvi svojom natopili.

Al čemu da vas savjetujem, Gospodo! ta vi ste kao junaci stoput hladnokrvno gledali u čeljusti nemile smrti, pa čete istom hladnokrvnosti i različiti znati iskrena rodoljuba od umiljata laskavca vlade; znati čete i to, da ako je tko prijatelj svomu susjedu i drugu vlastite koristi i pogibelji radi, koja mu je s njim jedna te ista, iz toga ne slijedi, da je neprijatelj sebi i rodenoj krvi, a tko je prijatelj gnječitelju svoga roda, taj je neprijatelj domovine...⁷¹

Na krajiške zastupnike je znatno djelovalo i javno mnijenje, raspoloženje naroda izvan redova saborskih članova. Ono se prije svega manifestiralo u držanju saborske galerije, koja se oduševljavala slobodoljubivim, protivaustrijskim govornicima, a izvrgavala ruglu eksponente bečke politike među zastupnicima. Smiona, požrtvovna borba za nacionalnu slobodu i državnu samostalnost najvrednijih članova sabora, u koje ide i golema većina predstavnika Krajine — bila je zdušno pomagana od hrvatskog i srpskog puka kako civilne Hrvatske, tako i Vojne Granice. U vezi s time treba pomenuti pouzdanice saboru, upućivane od različitih županija i općina ili satnija krajiških.⁷²

Kakovo je bilo to djelovanje slobodoljubivog hrvatskog i srpskog puka na svoje zastupnike, o tome su nam se u saborskim govorima Krajišnika sačuvala ova dragocjena svjedočanstva.

⁷¹ Isto, str. 357-358.

⁷² Vidi, na primjer pouzdanicu upućenu saboru od Virovitičke županije povodom izglasavanja saborskog zaključka o neodašljanju hrvatskih zastupnika u Reichsrath (*Dnevnik Sabora 1861*, str. 901), — ili izraz povjerenja krajiškim i ostalim zastupnicima zbog njihova zalaganja za oslobođenje i ujedinjenje Krajine, upućen od predstavnika kostajničke krajiške satnije. (*Spisi sabora od god. 1861*, sv. II, str. 234-235).

Krajiški zastupnik Vaso Maravić, koji se je u saboru odlučno zalagao za izvojevanje cjelokupnosti i bezuvjetne samostalnosti Hrvatske te za bezodvlačno ukidanje vojničkog sistema u Granici, — u svom saborskom govoru od 8. VII. iznosi o pritisku, što ga graničarski puk vrši na svoje zastupnike u saboru, ove podatke: »Da nije ono istina, što kao želju naroda nama neprijateljni ljudi i listovi pišu, nego u istinu ono, što mi zastupnici njegovi izjavimo, koji jesmo krajišnici, i svoje stanje i breme najbolje znamo, koji ga nosimo, i da narod naš zbilja želi se opsadnog stanja i gvozdenog jarma izbaviti, *evo i pismenih dokaza, gdje se nam i sa smrti prijeti, ako o tomu ne nastojimo i u tom narod iznevjerimo.*«⁷³

I drugi krajiški zastupnik, Jovan Trbojević, govoreći u saboru 7. VIII o odnosu između graničarskih narodnih predstavnika i puka u Krajini, kaže: »*a tko od nas na to pristane, da Krajina ovako ostane i zamahne vjerom našom, zamahnut će glavom (izgubit će glavu, napom. V. B.), pak da bježi od Pariza do Carigrada.*«⁷⁴

U svom saborskom govoru od 3. VIII. (dan glasanja o Reichsrathu) zastupnik Andrija Brlić je izjavio: »Ovaj čas je odlučan za naš narod, treba, dakle, da hladno i zrelo sudimo; jer su se strasti uzburkale i jer je doista pogibelj zavladala, izreći se za ovaj ili onaj prijedlog. Žigosan je prijedlog manjine osrednjeg odbora, da vodi u Reichsrat, i govornici koji su za njega govorili, za njega glasovati ne smiju, da ih ne bi moze biti dočekao narod, pa kao Reichsrathiste ako ne djelom to riječima uvrijedio...«⁷⁵

VII

KRAJIŠKI ZASTUPNICI PREMA PITANJU RAZVOJAČENJA I SJEDINJENJA KRAJINE SA HRVATSKOM

Krajišnici su govorili u saboru o tri stvari; o dvije po dopuštenju kralja, o jednoj protiv kraljeve zapovijedi.

Tumači i realizatori kraljevskog otpisa o pozivu Krajišnika na sabor smatrali su, da oni imaju pravo da sudjeluju samo u raspravljanju dva pitanja: 1. o odnosu Hrvatske prema Ugarskoj; i 2. o odašiljanju hrvatskih zastupnika u bečko Carevinsko vijeće, odnosno o uređenju hrvatsko-austrijskih odnosa.

O trećem, za Krajišnike najvažnijem pitanju, o ukinuću vojničkog sistema u Krajini i o njenom sjedinjenju s Hrvatskom, — predstavnik kraljev i tumač njegove volje u saboru, general i ban Šokčević zabra-

⁷³ Dnevnik Sabora 1861, str. 398.

⁷⁴ Isto, str. 398.

⁷⁵ Isto, str. 600.

njivao je kao saborski predsjednik krajiškim zastupnicima da o tom gorućem pitanju Vojne Krajine govore. On je takvo svoje stanovište obrazlagao tobožnjom činjenicom, da je Krajišnike car i kralj uputio u sabor isključivo zato, da vijećaju samo o državopravnim odnosima Hrvatske (prema Ugarskoj i prema Austriji), a pitanje razvojačenja i sjedinjenja Krajine ne predstavlja državopravni problem nego je predmet unutrašnje politike, u koje se krajiški zastupnici ne smiju miješati.

I najvećma oportunistički krajiški zastupnik činovnik Petar Luger je na početku svog saborskog govora od 8. VII otvoreno istakao, da se Krajišnicima *»ne dopušta o svojoj koristi na ovom visokom saboru poslovat i zborit, nego jedino o pitanju državopravnih odnošaja ove trojedne kraljevine prema kraljevini Ugarskoj«*.⁷⁶

Usprkos kraljevoj volji i često ponavljanim zabranama bana generala Šokčevića, krajiški narodni zastupnici su našli puta i načina, da odlučno i smiono progovore i o sudbini svoje Krajine. Pošto im se posebno raspravljanje o tom pitanju prijecilo, oni su raspravu o državopravnim odnosima Hrvatske prema Ugarskoj iskoristili prije svega na to, da kažu sve što misle i žele o Krajini, o njenom oslobođenju ispod vojničke despotije i sjedinjenju s ostalom Hrvatskom.

Veoma je značajan saborski govor krajiškog zastupnika *Ilije Guteše*, održan na dvadesetosmoj sjednici od 27 lipnja. On je logičnije, dosljednije pa i radikalnije od bilo kog drugog zastupnika postavio i obrazložio zahtjev, da je neophodno potrebno prethodno ostvariti teritorijalnu cjelokupnost Hrvatske sjedinjenjem Dalmacije, Krajine i ostalih zemalja i ukidanjem vojničkog sistema, pa tek nakon toga pristupiti vijećanju o odnosu takve Hrvatske prema Austriji i prema Madžarskoj. Gutešin govor u cijelosti glasi: »Zastupnici Krajine pozvani su na ovaj sabor na temelju carske diplome od 20. listopada 1860 i kraljevskog otpisa od 9. svibnja t. g. u svrhu, da sudjeluju kod vijećanja i rješidbe onih državopravnih pitanja, koja se i provincijala trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Krajine u istoj mjeri dotiču.

Pitanje jest indi ovdje, koja su ta državopravna pitanja, koja se i provincijala i Krajine u istoj mjeri ili jednako tiču uzamši u obzir sadašnji faktični odnošaj Krajine naprama provincijalu.

Ako Krajina imade ostati nadalje kao Krajina, u ovih okolnostih ne imade nijednoga državopravnoga pitanja, koje bi se u istoj mjeri i provincijala i vojničke Krajine ticati moglo, izvan onoga jednoga: da se riješi pitanje krajiško, da li Krajina imade ustav svoj budući zajednički i isti sa provincijalom imati, ili da li se Krajina imade civilizirati po nalichnosti ustava za ostale pokrajine carstva austrijanskoga; *jerbo o tom ne smije se ni sumnjati, da se Krajini na temelju diplome od 20. listopada 1860 imadu ustavne institucije podijeliti*, budući da u istoj diplomu nije nikakova iznimka izrečena u pogledu vojničke Krajine, kao što obično u svim dosadašnjim patentima, reskriptima i verordnugima bijaše, imade se dakle po smislu te previšnje diplome s kra-

⁷⁶ Dnevnik Sabora 1861, str. 399.

jinom onako za buduće postupati, i onaj način vladanja poprimiti, kao što i u ostalim pokrajinama austrijskim.

Diploma je temelj, toga temelja valja se držati i upotrebiti zgodu i priliku, koja nam se pruža.

Ja mnijem, da ne prekoračujem nipošto među mojega poslanstva, ako tvrdim, da je Nj. c. kr. Veličanstvo nas upravo zato na ovaj sabor pozvati dalo, da najprije riješimo pitanje o našem preustroju na ustavni način uslijed diplome preduzeti se svakako imajućem. — i budući da mi po krvi, jeziku i historiji sačinjavamo sastavni dio trojedne kraljevine, da se porazgovorimo i da vijećamo o tome, da li se mi svim onako imademo preustrojiti, kao što i civil, ili da li ne bi koje iznimke glede nas s obzirom na vojnički značaj Krajine opstojati i utanačiti se imale.

Ovo je dakle za sada prvo i najprešnije državopravno pitanje, koje se u istoj mjeri i provincijala i trojedne kraljevine dotiče, dakle za sada i jedino, kod kojega smo mi najprije i prije svega po smislu kraljevskog otpisa od 9. svibnja t. g. učestvovati ovlašteni.

Od rješidbe ovoga pitanja zavisi, da li mi krajišnici kod inih državopravnih pitanja sudjelovati budemo imali uopće, a napose kod potaknutoga pitanja o budućem odnošaju naprama Ugarskoj, i o odnošaju naprama državnom vijeću bečkom.

Jerbo ako bi se po nesreći izreklo, da Krajina ne imade se provincijalizirati, ili ako se provincijalizira, da ne ima dobiti isti i jednaki ustav s provincijalom, za otaj slučaj ja ne mogu dokučiti, da bi koje državopravno drugo pitanje moglo naprijed doći, koje bi se i provincijala i Krajine u istoj mjeri doticalo.

Pitanje o odnošenju trojedne kraljevine naprama ugarskoj nije dotle takovo pitanje, koje se u istoj mjeri i provincijala i vojničke Krajine dotiče, dokle se ne izreče da se vojnički sustav u Krajini imade dokučiti, i da se isti ustav starodavni, koj za provincijal valja, i u Krajini imade uvesti, i da se u tu svrhu tomu imade odmah put činom prokrčiti.

Jerbo rješidba pitanja ugarskoga ne bi u sadašnjem položaju biti mogla od odlučna upliva na Krajinu. ispala ona kako mu drago, ako Krajina ostane i nadalje Krajina, i ako se blagodati diplome od 20. listopada na Krajinu ne bi imale protegnuti; da li se glede provincijala odlučilo, da se trojedna kraljevina ima združiti s Ugarskom ili ne, to je za Krajinu u sadašnjem njezinom položaju sve jednako. Isto valja i glede odnošaja naprama bečkom državnom vijeću ustanoviti se imajućega.

Jerbo ako Krajina ostane kao Krajina u svom dosadašnjem sustavu, to mi ne možemo niti u Peštu na ugarski sabor, a niti na državno vijeće, makar se to i zaključilo.

Ako je tomu tako, to je za nas krajišnike u bitnosti sve jednako, da li provincijal ide u Peštu ili u Beč, ako mi po našem ustrojstvu nipošto niti na jedan, niti na drugi sabor ne možemo biti pozvati.

Ja tvrdim nadalje i to: da je naš djelokrug, i opseg našega upliva kod vijećanja na ovom saboru trojedne kraljevine kralj. otpisom od 9. svibnja o. g. opredijeljen. U istom otpisu veli se izrjekom, da pučanstvo vojničke krajine ne može uzeti odlučna upliva na političku djelatnost, koje rezultat za nj ne imade valjanosti.

Da rezultat vijećanja o odnošaju trojedne kraljevine naprama Ugarskoj i naprama bečkom Reichsrathu za nas valjanosti nikakove ne bi imao, ako mi i nadalje ratnom ministarstvu u svom dosadašnjem vojničkom sustavu ostavljeni budemo, to je odveć jasno, nego da bi morao to tekar dokazivati.

Ako rezultat vijećanja o tih odnošajih za nas valjanosti ne bude mogao imati, to bi mi krajišnici radili proti našoj zadaći, i proti riječima kralj. otpisa od 9. svibnja t. g. kad bi mi učestvovali i uplivali u rješenju pitanja o tih, te time upravo bi po mojemu mnijenju djelokrug i opseg svoga poslanstva prekoračili, prije nego li se odnošaj naš naprama provincijalu izreče.

Dokazano je dakle i očito, da mi do ustanovljenja našega budućega položaja ne možemo i ne smijemo uticati kod rješidbe inih državo-pravnih pitanja po saboru trojedne kraljevine riješiti se imajućih.

No da me ne bi tkogod potvorio isključivošću moga gledišta krajiškoga, ja ću i na one česti trojedne kraljevine preći, koje su doduše diplomom od 20. listopada 1860 ondje izrečena javna prava stekle, i stranom u uživanje istih postavljene, ali kojim je uskraćen onaj način ustavnosti, koji ih pravno ide. Te česti trojedne kraljevine, koje su kao i Krajina u upravi od iste kraljevine odcijepljene, a glede zakonodavstva u Reichsrath otpravljene, a u ovaj sabor spadaju, jesu: Dalmacija, Kvarnerski otoci i neki kotari Štajera i Kranjske. Ove zemlje spadaju k cjelovitosti zemljišta trojedne kraljevine, bez njih smo mi pravno ozlijeđeni, i nekim načinom kljasti. *Budući pako Nj. Veličanstvo naš kralj Franjo Josip te sve zemlje posjeduje, i takovim načinom u pravnom se stanju nahodi, da doista svoju trojednu kraljevinu kao zamet budućeg Jugoslovenstva iscijeli, to bi ovaj sabor imao prije vijećanja o pitanju ugarskom i ovo iscjeljenje tražiti.*

No budući da se sa svom temeljitosti možemo nadati, da će se naš odnošaj naprama provincijalu trojedne kraljevine tako riješiti, da ćemo isti i jednaki ustav uživati, to nam je stoga do toga stalo, da se ota državopravna pitanja bez nas ne riješe. A to će se ovako moći jedino postići, ako se najprije naš državopravni odnošaj u buduće naprama provincijalu valjati imajući, u ovom saboru ustanovi i riješi.

Zato usudujem se ovdje predložiti ovaj predlog:

Neka se kraljevski predlog o ustanovi odnošaja prama Ugarskoj tek onda uzme u pretresivanje, kada Nj. Veličanstvo kralj Franjo Josip kao posjedatelj austrijske carevine našu teritorijalnu cjelokupnost nama povrati, i kad se ustav naš starovječni na sve Krajine naše, Dalmaciju, Istriju, Kvarnerske otoke, Krajinu i slovenske kotare Štajera i Kranjske protegne, i kad sabor bude po poslanicima iz ove cjelokupne trojedne kraljevine sastavljen, zato neka se odluči, da se odmah imadu

shodne uredbe učiniti, da se u krajini, Dalmaciji, Istriji i Kvarnerskim otocima starohrvatski ustav uvede i udjelotvori.⁷⁷

Krajiški zastupnik, katolički narodni svećenik Josip Akšamović je u diskusiji o hrv.-ugarskim odnosima između ostalog rekao o Krajini:

»... I mi Krajišnici pozvani smo kao djelatci na to polje ustavne slobode, koje nam od vjekova na ugaru leži, ne što bi lijeni bili orati i kopati, nego što nas je silna ruka tuđe politike s njega prognala, te smo morali tuđe poljane obrađivati, kralju našom ih narositi, ljetinu našu našim trudom sabranu, ne u svoje prazne no u tuđe pune žitobrane, na tuđu korist spravljati... A ja ne dvojim o pravdi našega kralja, samo mnijem, da su ljudi rad svoje, nu podle koristi, umjeli do sada naše stanje tako oslikati, da se uvide trudi i zaslužni posli njihovi, kojima su doveli naš zavičaj na tobožnji visoki stupanj svestranog blagostanja, da nam više ništa željeti ne ima. Ti su ljudi nakitili prsi svoje, osvjeltali lica svoja, ali su ocrnili griješnu dušu svoju.

Mi smo siromasi, koji samo dužnosti a nikakova prava ne imamo. U nas je vojnički zavod nesreću nad cjeo naš zavičaj prostro. Ljude nam je pomorio, polja nam je opustio, kuće nam je u kolibice pretvorio, stoku nam je pojeo, riječju ubio nas je materijalno, ali i duševno.

Pa zašto dođosmo ovamo? je li radi naše koristi? Zarobljeni smo, od naše braće i majke zemlje odcijepljeni, pa što bi nam hasnio savez, koga ova visoka kuća s krunom sv. Stjepana sklaptlja, ako i udilj u našem nevoljnom stanju bi ostati morali? ako ustavne blagodati ni pokušati ne bi smjeli?

Nu ufajmo se, da to tako opstati ne može. Uviditi se mora, da plug i brana, kosa i motika, crkva i učiona, jezik i pravda, žena i dijete vječno roblje u ruci silnikah ostati ne smije...

A što su dočekala jadna naša braća, koja su se u naručaju njemačke politike zaljuljala. Pogledajmo Češku, Štajersku, Kranjsku, Moravsku. — Istina je, naša su se braća tamo može biti u obziru materijalnom više okoristila, ali je i istina, da su u tuđi clement zaplivala iz kogano za živa na slave obalu isplivati ne mogu. Volim da moj narod u materijalnom obziru još jedan vijek ostane na mjestu, nego da se metamorfozira, te izgubi narodnu samosvijest... Tri vijeka nosimo u četiri vjetra austrijanske barjake dvoglavoga orla, vojštili smo jedino za Austrije sigurnost i blagostanje, vojštili smo duge vijeke vjerno, a god. 1848., kad se usklimao prestol, podigosmo se listom, ostaviv starec, žene i djecu same kod kuće; sve što može nositi oružje, ode u prostranu carevinu pohrvati one, kojim je absolutizam dodijao. Čovječanstvo nas je obsudilo, proklole nas je, jer bismo oruđe veriga samovolje?

Dosta, dosta tuđeg službovanja, službovanja bez koristi. Opametili i naučili smo se, ne imajući svoje politike da smo surovo oruđe bili, kojim se grade palače silnika, a naše kuće kolibice ruše. Dugo, dugo smo se učili — nauk zaboraviti ne možemo. Mi smo iskušali našu snagu, obljubili smo zemlju našu, uvidili smo da se na

⁷⁷ Isto, str. 297-298.

nikoga zanjeliti ne moremo, jer zasluga naših nitko ne priznaje, uvidili smo, da i sami vrutak naše sreće, naše budućnosti biti moramo.

E sad je dobro! Nas više ne može, bila mađarska, bila njemačka politika upropastiti; jer kada smo do sada tolike mreže zlovoljnoga tudinstva rastrgali, zakleli se tuđe sluge ne bit više, nitko nam više narodni naš razvitak omeđašiti, unatražiti kadar nije. Nu valja da još ponajprije našoj Krajini ruke oprostimo (oslobodimo) da i ona postane onaj faktor, koji će na temelju našeg programa divno sudjelovati.

Ali vele da sa Krajinom, kao vojničkim sustavom, slobodni ustav spojiti se ne može. Neka to vjeruje g. pukovnik Šrott i g. četnik Fromm u Beču, ali ja to, tvrdio tko mu drago, nikomu ne dopušćam. Ugarska i Hrvatska imadoše i ustav i vojnika. Što smeta ustavu i mirnomu ovomu gradu topništvo i pješaštvo? Ako u jednom gradu tri, četiri čete biti mogu, zašto ne bi i u prostranoj krajiškoj jednoj pukovniji uz ustavnost i vojinstvo biti moglo?

Drugi vele: ta car austrijski treba vojaka. Naša vlada, ako pravdu ljubi, ne bi među nami trebala baš ni jednoga. Prostrana država sjeverne Amerike imadjaše samo 15,000 vojaka, ali zato nije već ni znala, kuda bi sa srebrom, kuda li sa zlatom. Belgija, da ne bi imala lukave susjede, mogla bi krasno svoje oružje sve Laškoj poprodati. Vojska našeg vijeka je plijenjalo evropskih država, a u Austriji vrata krivde. Nu ako vlada naša vojaka treba, prostrana je država, a lutrija sretna.

Naš kralj veli: da naša Krajina imade nieku zadaću riješiti. Valjda u istočnom pitanju. Ako mu je prijazna politika evropejska, neka zapovjedi, a krajiška će vojska bez rezanih popova za jednu osmicu Bosnu osvojiti, i svoju braću iste sudbine turskih muka osloboditi. Pa je li bi to baš pravo bilo, da Krajišnici tu sada zadaću sami riješe, dočim su do sada pomagali ostaloj carskoj vojsci zajednički za tuđe interese bojak biti? Il im je još stara zadaća: graničarom biti? – Meni bi se shodnija vidjela danas Krajina na Izoncu i Tirolu. Turčin nam se i onako ruga, što na kordunu stražimo, dočim on mirno spava. Nije, nije više Krajina radi Turčina, nego što je lijepo imati 100.000 vojnika, koje ne hrani država nego siromaški poljodjelac mukte.

Njeki i opet kažu: kralj Krajinu ukinuti ne će, što su mu njezini vo-jaci vjerni. Pravo i uzroka tomu imadu glede minulosti. Al su i graničari stariji od devet dana, i oni su progledali. Neka bude vlada svim pravična, svi će kralju vjerni biti, stolovati će na sreću podanikah svojih, prijestolu ljepšem, nego li je mrtvo zlato. Ipak ja se bojim, da naš Graničar više ono nije, što je bio; nu bez svoje krivnje. On je vojevao po svakuda, kud mu reci, tamo teci, a kad se povrati u domovinu svoju, što tu nađe? – Polja, vinograde zapuštene, blago za kruh prodano, svestrano proizvođe snižene, a poreze povišene. On se bori, a kuća mu ronit! On se bori, a kuća mu ratni porez plaća.

Žalibože što je takova doba nastala, gdje se i najsvetija prava pogaziše! – Nismo na Cetinu našega kralja izabrali, da nam njegova vlada

ustav utamani, da nam domovinu raskomada; nego da nam prava čuva, da s nami kuću teče. —

Vidite Krajina je samo tri c. k. častnika za zastupnike krajišničke na ovaj sabor izabrala, valjda su ta trojica gospode častnika sami, u koje je narod povjerenije imao. Gospodo! to je velik dokaz toga: što Krajina hoće, što li ne će. Mudroj glavi jedno oko dosta.

Vojnička naša Krajina takova ostati ne može. Ta je li bi naša vlada pred čovječanstvom i cijelom izobraženom Evropom to odgovoriti mogla, da kada sa svima narodima svojim čovječno postupati želi, Krajinu na okrutni, čovjeka nedostojni način, vlada? U Ruskoj je jednim potezom, ukazom jednim ropstvo palo, a kod nas da vjekuje?!

To opstati ne može, što je naša vlada bi reć baš odlučila veliku stranu našega naroda, ako ne bojevima utamaniti, a ono na očigled umanjivati. Ta zar nije čula plač 30.000 udovica, a 50,000 siročadi!? — Gdje se u dvije godine jednim ndarcem 30.000 najkrepčijih žitelja, jednim udarcem skoro dvadeseti dio cijeloga pučanstva krajišničkoga smakne, te budući ljudski rasplod tako omeđaši, što se o brojnom naraštaju toga puka nadati može? Pa neka se i opet kod takovih slučajeva, koji bi reć na vratima stoje, ti ubojni prizori ponove? — Dragi bože! tko tako Krajinu gledat može?! samo okrutnici, krvopije!

Vojnička Krajina u svom sadašnjem ustroju i rad gospodarstvenoga staništa opstojati ne može; jer ako uzmemo, da Graničar jednoga samo vojnika hraneći kroz godinu potroši samo 62 forinta, to kod samo 40.000 vojaka na godinu 3,960.000 for. štete imade; uz to neka se uzme, da kroz 300 radnih dana ti ljudi, ne radeći, samo 20 novčića na dan štetuju, to iznaša šteta, koju Krajina trpi, od 2,400.000 for., ukupno 6,360.000 for. na ljeto. To razmjerno na svaku dušu krajiškoga pučanstva više od 6 for. dođe. —

Gdje su svi počam od 1857 god. skoro podvostručeni porezi zemljarine, i mitničke pristojbine skoro pedeseterostručene; gdje biljegovina, dohodarina, drvarina, duhanovina, ratovina itd.; gdje je manjak proizvoda, koji iz zapuštenoga gospodarstva polja, livada, stočarstva itd. proističe; a tko ne zna štetu, koju naša Granica po uništenju gorostasnih šuma trpiti mora, koje no se tuđinam prodaju, bog zna čijom koristi? K tomu vojska iz domovine odlazeća svaki put po 200.000 for. iznaša; uzmimo k tomu, da Graničar nikakva kredita ne ima. Kaže se da je njegov posjed zemlje, koju tegli, al u istinu nije njegova vlastitost, jer ju bez dopuštenja nikomu prodati, niti hipotekarno uknjižiti smije. Ne imajući vlasništva, ne može ni sredstva za podignuće svoga gospodarstva dobiti. Je li čudo tada, da naša Granica u novčanom i proizvodnom pogledu niže stoji, nego li susjedna Bosna, koja pod turskim jarmom stenje? Tko toga ne vjeruje, neka ide samo na raštel, neka vidi, što naši, što li Turci na pazar nose, što mi od njih, što li oni od nas kupuju. — To tako ostati ne može, osim ako našu Granicu голу i bosu gledati želimo.

Ban predsjednik: Gospodine, to ne spada na dnevni red, nego pitanje o odnošenju naprama Ugarskoj.

Govornik: Gospodine bane, ja ću doći na to pitanje.

Ban predsjednik: Ali to nije u savezu ovoga pitanja; to će doći onda, kada bude o vašem krajiškom pitanju govor.

Govornik: Gospodine bane, to stoji u savezu moga govora; hoću bo dokazati, da Krajina s trojednom kraljevinom jedno biti mora, te tako se zajednički opirati svim vanjskim nepogodama. Nastavljam:

A što je naša Granica u oku civilizirane Evrope? Stid me je kazati, jer se svomu kralju vjernoga i junačkoga naroda, naroda moga tiče; ali ipak kazati ću: mi smo, tako vele, poludivljaci, vandali, tlačitelji slobode i čovječanskoga napretka; mi smo, vele, ona miješina, koja, ako ju okreneš u kovačnicu, verige kuje. – Tko more da tu pogrdu podnese? tko vandalom ostat more? – Mora, mora vlada grdno ime sa nas skinut, jer ga je sama narodu poštenomu nadjela.

Granica prestati mora, jer je imovina trojedne kraljevine, – ona svoju imovinu tražiti smije, tražiti mora, i to joj pravo svi državni juriste zanijekati ne mogu.

Daljnje razloge za nužni prestroj Krajine iz staništa državne ekonomije, – obzira političkoga, i pogleda ćudoređa ostavljam, da komu dodijao ne bih – te velim:

Na posljedku Krajina se prestrojiti mora i to na ustavnu, jer ju ustav pravom ide. – Riječ kraljevska od 20. listopada 1860 sveta biti mora. ... Moralna je sila od gvozdja i čelika jačja. Gvozdje mori tijelo, ali spasuje dušu.

Krajina se prestrojiti mora, vojska onamo, pučanstvo ovamo, te se svojoj majci povratiti; i mi smo bo se Krajišnici iza dugoga sna probudili, mi smo se osvijestili, i mi hoćemo s braćom našom našu knjigu čitati i pisati, našu milu narodnost braniti, trojednom kraljevinom našu samostalnost održati ...»⁷⁸

Ivan Ključec koji je, zajedno sa svim ostalim članovima sabora 3. VIII. glasao protiv odašiljanja hrvatskih zastupnika u bečki Reichsrath, spada među onu neznatnu manjinu krajiških predstavnika (svoga njih sedam), koja je 5. VIII o pitanju da li Hrvatska ima bilo kakve zajedničke interese s Austrijom, glasao sa »da«. Njegov saborski govor od 6. VII. veoma je značajan za antiaustrijsko raspoloženje čak i ovih najumjerenijih graničarskih narodnih zastupnika u saboru iz godine 1861. Ključec je tom prilikom rekao: »Mi graničarski zastupnici pozvati smo na sabor trojedne kraljevine kao cjeloviti dio ove kraljevine, da sudjelujemo na ovom saboru s ostalom gospodom ovog sabora u rješenu državnog prava o odnošenju ove trojedne kraljevine naprama kruni i kraljevini ugarskoj.

Iz ovog rješenja slijedi, da li ćemo se k Beču ali k Pešti pridružiti. – Gospodo moja, nije li to žalosno za jedan narod, koji je pozvat, da

⁷⁸ Isto, str. 320–322.

o jednom slobodnom, to jest konštitucionalnom predmetu rijeća, i da ga pomogne riješiti, bez da bi mu ikakova nada preostala, dijelnikom ovog njegovog sudjelovanja postati, već žalibože kada omu zadaću svrši, vratiti mu se je u njegov ropški položaj natrag. – To će toliko reći: dođite ovamo, biti će vam slobodno kroz ono vrijeme do rješenja državnog prava ovdje med kroz staklo lizati. – Gospodo moja, ako je priznato, da naša Krajina cjelokupni dio trojedne kraljevine sačinja, i ako nama graničarima pravo pripada o rješenu državnog prava vijećati: pitam ja, zašto ne bi mi imali pravo i o našim unutarnjim odnošajima sudjelovati? – Jer ja nikako ne mogu vjerovati, da je Nj. Veličanstvo naš milostivi car i kralj odlučio, mi graničari u vjekovječnom ropstvu da budemo, svim drugim narodima na pogrdu služeći.

Gospodo moja, ovo državno-pravno pitanje jest tako sa nekujim našim nutrašnjim odnošajima skopčano, da se samo za sebe, bez da mu se kakav dodatak ne prida, temeljito riješiti ne da. – Neka mi dakle dopušteno bude nekvoja data ovdje u kratko navesti. –

Naša vlada, kada se je velikodušno sklomila, da se granica slobodno na saboru trojedne kraljevine zastupa, mislila je bez dvojbe, da ćemo mi sa ushićenjem u centralizaciju na vrat i na nos požuriti se. – No mogo bi reći, da se je u tom očekivanju prevarila, jerbo ona gvozdena šiba, koja nas sto i toliko godina kao graničare gnjavi, od ote treba da bjegamo, a ne da se k njoj približavamo.

Gospodo moja, ja sam osvjedočit, da milostivnomu vladaru naš turbojni graničarski položaj ni za trun poznat nije, jer drukčije nije moguće vjerovati, da se u njem ne bi čuvstvo pravdednosti probudilo, te da i nas graničare iz sadašnjeg ropstva oslobodi.

Gospodo! koliko nas svakovrsni, nama narinuti nepravedni tereti gnjave, toliko devet puta više naši organi u Granici s njihovim tiraničkim, apsolutističkim i despotičkim upravljanjem nas moralno ubijaju, ova gospoda misle i u toj utvori živu, da, ako oni narod gnjave, da kroz to Bog zna kakovu zlatnu uslugu prestolju čine. No ovo je čisto protivno; tvrdim i kažem, da baš oni organi, koji ovako besčovječno postupaju, jesu neprijatelji prestolja i naroda; jer u jednoj našoj pjesmi pjeva se: »N e k a, n e k a, d o z g o d e.«

Gospodo! kad bi svi austrijanski državljani u razmjerju svoga pučanstva toliko vojaka davali, koliko takovih granica daje, tako bi stajala austrijanska vojska neprestano na aktivnom broju od 2¹/₂ milijuna vojaka; uzmite si dakle, gospodo moja, ovaj jediti primjer tužnog i nevoljnog graničarskog položaja.

Gospodo moja! nije li to do neba kričeći grijeh? S onim, s čim se drugi narodi kaštiguju, s tim istim nas naša vlada za tolike zasluge i žrtve nagrađuje ...« Evocirajući velike zasluge, što ih je ban Jelačić stekao godine 1848/49 spasavajući Austriju i dinastiju, Ključec istiće nezahvalnost Beča i Habsburga prema Hrvatskoj uopće a prema Krajinu napose: »Zatim pomogli su Hrvati i Slavonci Mađare pognjaviti, i evo gospodo moja, kakovu su nagradu za to dobili? – Mađari, koji su

baš kao revoltanti okršćeni, kao takovi podjarmljeni, dobili su apsolutističku vladu – a mi Hrvati i Slavonci za naše zasluge, što smo predstolje spasili i pomogli Madare pogujaviti, dobili smo ono isto kao i oni, koji su proti vladi ornžje podigli – apsolutističku vladu, a *Granica, koja je vijek imala apsolutističku vladu, pridržala je istu i dobila je k tome agio, biljegovinu, monopol duhana, potrošarinu (Verzehrungssteuer), četiri puta veću štibru, žandare, tajne policaj-komešare, i još druge kojekakove terete, – pa ipak, u prkos svih ovih tereta ostali smo mi našem prestolju vjerni i pokorni.*

Gospodo moja! je li nami baš suđeno, da mi jediti graničarski narod vjekovječna žrtva apsolutizma ostati moramo? Zar nije već i za nas skrajnje vrijeme, da postanemo djelnici onoga blagostanja, kao i ostala naša braća u Austriji?

Mi, ako smo imali kakovu pokoru izvršiti, a ja mislim, da smo ju kroz sto i toliko godina imali vremena dovoljno ispuniti ...⁷⁹

Krajiški zastupnik *Nikola Begović*, pravoslavni svećenik, iskoristio je državopravnu raspravu o odnosima s Ugarskom i na 36. sjednici od 8. VII razvio ovo svoje stanovište o pitanju Krajine. »... nije dakele Krajina zaslužila, kad ostale narode carevine austrijsanske sunce grije, da nju jedinu led bije. Nu ja moram o tom šutiti, jer vojska glasa ne ima: »Die Armeec debatirt nicht.« ... Što se mene tiče, ja ne bi ni časa počasio, već bi odmah narodima kraljevine ugarske pružio ruku bratinsku, pa da odsele živimo u miru i ljubavi, »svakom svoja kućica, svakom svoja voljica«; jer to tako zapovijeda Bog, a to želi narod moj, kojega imam čast ovdje zastupati. – Nego gospodo moja, ja ne mogu dosta prežaliti, što moram u ovom pitanju, štono reku »u tutanj« glasovati, jer Krajini ne pomaže niti sveza sa Peštom niti sa Bečom, dok je godj Krajina pritisnuta besprimjernom soldatijom, dok god ona prava zdrava pišti pod nemilim opsadnim stanjem ... ja se tvrdo zavjerih, da u dogovoru sa braćom mojom krajiškim zastupnicima iznesem na vidjelo i pred kralja našeg nesnosne jade i nevolje nesretnog naroda mogu; jer Krajina je uvjeren, da cesara varaju svi oni, koji mu kazuju, da je Krajini dobro i da je ona zadovoljna ... Kazat ćemo, da je soldatija narod upropastila; kazat ćemo, da oficir krajiški nije kadar ujedno i soldatovati – boj biti kod Madjente i Solferina – i narod težački upravljati; kazat ćemo, da se narod naš ne može njemačkim jezikom prosvijetiti; kazat ćemo, velim, da narod naš ne ima suda ni pravice; a najzad kazat ćemo i to, da sustav krajiški uprav čini, te poštenomu narodu zlo i opačine u krv se proljevaju. – Ja bi gg. ove jade krajiške odmah razložio i dokazao, – ako t. j. još treba da se naša stradanja ovdje dokazuju – ali: »die Armeec debattirt nicht.« ... Krajina bo svakad prevarena već nikomu ništa ne vjeruje... Veli Krajišnik otvoreno i pravo: »Car nam daje lijepe pravice, ali koja vajda, kad u Beču otkinu polovicu, kod general-komande otkinu, kod Regimente otkinu, kod kumpanije otkinu, i

⁷⁹ Isto, str. 385-386.

dok do mene dodje, al' dd pravice ni krpice.« – Piše mi prijatelj iz Krajine ovamo u Zagreb i u ostalom veli: »sad si došao gdje se vrane móre – imadeš lijepa glasa kod naroda, ali sad će te narod nazvati izdajicom, jer oni ne dadu Krajini pravice.« Gospodo moja, to je nepovjerenje, narodu je teško, narod je nezadovoljan, a narod je obo-ružan. – Ja o tom ne ću više ni da bi riječi izustiti ...

Ja sam pristao na dnevni red visoke kuće onako, kako sam ja taj red zatekao, te ću glasovati u ovom prvom državopravnom pitanju s tim uvjetom, da se ona zapovijed visoke vlade naše ukine, koja Krajinu isključuje od blagodati ustavne, usprkos carskoj i kraljevskoj diplomi od 20. listopada prošle godine, ako li se ta zapovijed zbilja ne ukine, što ja nikako ne bi dva puta rekao, onda dakako gg. moja niti pomaže meni lijepa hvala našega staroga ustava, niti opet pomaže vam moje glasovanje za savez s Ugarskom ... Proklet bio, tko se za narodnost svoju krio, a tuđina dvorio! ... Budimo na oprez!

Gospodo! mi ne imamo prijatelja nikoga do Boga, Stambol i Rim, Beč i Budim, jesu doduše lijepi gradi, ali su oni bogme golemi naši jadi. Ne ima valjda još jednoga naroda pod suncem, koji bi tako raskomadani i zavadeni između sebe bio, kao što je to naš narod; a ne ima valjda još jednoga naroda pod nebom, komu bi bilo tako izvjestno, kao što je to našem narodu nad glavom upisano ono zlokobno načelo diplomacije: »lieber hundert todte, als zehu denkende.« (»bolje stotinu mrtvih, nego desetero onih, koji razmišljaju«) Ta šta nam treba još snivati, kad vidimo, da smo razdrobljeni, samo da lakše i brže budemo smrvljeni, gdje nam je naša Dalmacija, Rijeka, Međumurje i ostala? A tko može reći, da Krajina na kantaru ovog pokrenutoga vremena interese svoje odmjera? Veli njetko: dobit ćete Dalmaciju, ako se s Madarima ne složite. Eh! – »prazno obećanje, luda radost«. – Nam' se ne držaše još nikad zadana obećanja, izim kolca i konopca, globe i štibre.

Ta mene su iz gole i netemeljite sumnje stavili pod naročitu politiku, što sam bajagi napadao krajiški sustav u novinama; nu to ne spada ovamo, nego ja kažem, samo da je onaj izdajica cara i kralja našega, koji još brani ovaj sustav krajiški ...

Što njetko reče, da se boji narodnosti našoj od strane Mađarah, ja to ne mogu odobriti niti me i najmanje mori taj strah, i evo ne znam pravo kazati, ili mi tu daje više razloga sveto osjećanje moje narodnosti, ili baš đavolasta smjelost krajiška, za koju bogme čovječe, znadu i Mađari ... Ali dotle, dok se svi opametimo, i poznamo, koliko je i u najtežjih mukah slatko svojim duhom disati, dotle dakako mogle bi nam zar nahuditi opake udvorice (ne bilo im traga!), jer znamo, žali-bože, kako se brzo za tuđinstvom ponese, a da nam nije te jedine mahne, u dobar čas po nas ...⁸⁰

Vaso Maravić je 8. VII održao o Vojnoj Krajini ovaj veoma značajan saborski govor: »Preuzvišeni gosp. bane, visoki sabore! Mi zastup-

⁸⁰ Isto, str. 395–396.

nici vojničke krajine smo došli evo po dozvoli milostivoga vladara i želji naroda u ovaj zemaljski sabor, od kuda narod veliku sreću budućnosti očekuje, i nestrpljivo izgleda.

Moja vjerodajnica, kao što i ostalih zastupnika krajiških, jest takova, da je svatko razumjeti ne će, jer glasi, da imam sudjelovati kod državopravnih pitanja glede odnošaja trojedne kraljevine naprama kraljevini ugarskoj i državnom vijeću, što kao krajinnu puno tiućih se stvari komično izgleda.

Njeki ne razumiju pod imenom »država« također narod i upravu njegovu, nego misle, da to pitanje ništa drugo u sebi ne ima, nego prosto odgovoriti, je da li volimo da s nami zapovijeda Beč ili Pešta.

Gospodo! to pitanje nije samo tako prazna riječ, koju može biti ne razumiju ni oni, koji su vjerodajnice naše pisali, – nego da su to prava države i svega naroda i uprave njegove, u pogledu građanskog, sudbenog, mjenbenog prava, trgovine, zanata obrta nauka itd. po čemu se narod upravljati, ravnati i izobražavati ima.

Gospodo! položaj nas zastupnika jest veoma težak, naprama našeg naroda i ovih nerazumljivih pitanja, a stanje krajine valjda ne će nitko da čuje i vjeruje, da je narod tako pritisnut, da mu samo jedina misao ograničena nije, a slobode ni zrake nema.

Gospodo! ni jedan, niti njemački narod, niti mađarske županijske skupštine, ni novine ne progovoriše riječi za krajinnu, a još više, njemačke odobravaju uprav ono, što je krajini protivno, još više, da je ona srećna sa svojim dičnim vojničkim zavodom.

Veli se, da je dobar vojnički zavod, kad je slavan, i usrećljiv, ali ga ipak ne žele Nijemci svomu narodu, a i ne će njemačke novine da izjave, da je to dobro krajina sama preveć dugo uživala.

Gospodo! koliko si danas narod protuslovi, i ne će da s istinom izlazi, kada n. p. samo usporedimo grad Rijeku i vojničku krajinnu. Kako se na sve strane zauzimaju za grad Rijeku, za neznatan broj naroda, da je nepodnosno, ubitačno, i sramotno opsadno stanje, koje je bilo samo na kratko vrijeme njemu kao kazan, radi protivljenja proti vlasti i redu nametnulo bilo.

Gospodo! Tko progovori u ovomu pogledu za Krajinnu, koja još zločestije, nego opsadno stanje, već stoljeća podnosi, ali ipak uvijek vjerna?

Gospodo! Vidimo, koliko se jadikuje, i svaki evo dan dolaze pri-tužbe radi utjerivanja poreza u provincijalu, gdje je provincijalac u slobodi, i k njemu poslani vojnik u njegovom djelu ništa ga ne pri-jeći, dočim u takovom slučaju ne bi krajišnik u slobodi bio, nego tako dugo reštoran i zatvaran, dok bi najposlije i platio, ali ipak za krajišnika ne zauzimaju se, jer od zatvora ne boli, ne jauče, i tako nitko ni čuti ga ne može.

Gospodo! Sva Europa zauzima se za poboljšanje naših jednovjernih pod turskim okrutništvom živućih, gdje i oni sami scijene naše krajiško stanje za zločestije, i gospodo! uvjeravam vas i govorim iz osvjeđenja, da se ne bi danas ni jedan sa mnom promijenio, da, čuo sam iste ljude govoriti, da su njihovi begovi razboritiji nego naša gc-

spoda, i da njima ne bi pomoženo bilo sa onom upravom, kao što ju Krajina ima, nego da jim treba bolje zgrade čekati, jer da je krajišnik na zločestijem zemljištu, i dočim njemu uzmu ono što ima, uzmu osim toga u Krajini i istoga krajišnika.

Gospodo! Nama u Krajini jest zločestije, nego ikojem narodu, ali ipak ne će svijet istinom da se služi, kao da se je sav svijet zavjerio, nama neprijatelj biti, i naš položaj jest takav, da bi već i u Boga zdvojiti morali.

Gospodo! Počem se nitko ne vrijeđa i počem naše zahtijevanje tamo ne ide, da se komu na uštrb učini: držim za slobodno, našu želju izjaviti, koja nije nemoguća, niti nepravedna.

Mi želimo jednakost sa drugim narodima, ili bilo da se ustav potpuno i na nas protegne, ili da svi narodi austrijskog carstva dosadanju krajišku upravu dobiju.

Dočim je Krajina, neprestano boreć se proti turskim navalama, onolike žrtve za cjelokupnost Austrije doprinosila, dotle su i Mađari i Nijemci, o tom ni najmanje ne znajući ili osjećajući, mirno spavali i o svojoj sopstvenoj koristi radili.

Je li se gospodo dakle čudite, zašto su Nijemci i Mađari bogati a krajišnici siromašni?

Koja narodnost ili pokrajina može to kazati, da je kod jedine prilike i u jedan mah jedna obitelj 9 ljudi za svoga kralja žrtvovala, kao što je uprav Krajina.

Kada se ljeta 1848. uzdrma sva prostrana austrijska carevina, da joj skoro propast bježe, i da je i isti život našeg milostivog vladara u pogibelji bio, – pitam, kako su Nijemci, kako Mađari, kako se isti prestolni grad onda držao? i koje bijahu njihove težnje?

Tko je onda ostao vjeran vladaru svomu? koji narod najviše doprinese na cjelokupnost carstva? tko najviše žrtva doprinese, da se mir i poredak povrati, i prestol učvrsti?

Tko je za to i kako nagrađen? je li bolje onaj, koji je vjeran, ili koji je buntovnik bio? Neka pravda sudi, a narod krajiški to dobro znade i vidi, te mu to nikad iz glave izići ne će niti ne može.

Gospodo! kuda proliše 30–40 hiljada ljudi krv svoju, ostaviše glave svoje, i zakopaše tjelesa svoja, tuda danas bolje plodi, tud se glas slobode i pjesam ori, da se odjek po svoj Krajini čuje, i tako naše jade i tuge pobuđuje.

Gospodo! gdje na jedan mah zaplače 30 hiljada udovica, sirotica, otaca i matera, braće i sestara, tud su suze rijekom tekle, i zemlju poplavile i poparile, da ni danas ne plodi kao do ljeta 1848.

Gospodo! kako sam kazao, narod krajiški dobro znade i vidi kazan buntovnika, a i vidi plod svojih žrtava svoje odanosti i vjernosti.

Onaj dakle čovjek ne ima duše – a imao bi srce od kamena, koji bi mogao reći, da je Krajini pravo i dobro, da je srećna i zadovoljna.

Gospodo! da se Krajina radi njezine buduće uprave upita, to je suviše i lukavo, nego tko ima vlast nad narodima, neka svima jednom

mjerom pravo uradi, pak će svi zadovoljni biti – kao što nas poslovice uči: ne srdi se na malen, nego na nepravedan dijel.

Gospodo! *Da nije ono istina, što kao želju naroda nama neprijateljni ljudi i listovi pišu, nego u istinu ono, što mi zastupnici njegovi izjavimo, koji jesmo krajišnici, i svoje stanje i breme najbolje znamo, koji ga nosimo, i da narod naš zbilja želi se opasnog stanja i gvozdenog jarma izbaviti, evo i pismenih dokaza, gdje se nami i sa smrti prijeti, ako o tomu ne nastojimo i u tomu narod iznevjerimo.*

Krajina, kao član trojedne kraljevine – želi potpunu cjelokupnost njezinu, nipošto pako ne želi niti hoće da s njom zapovijeda u Pešti mađarski niti u Beču njemački narod, nego još želi, da naša trojedna kraljevina potpuno samostalna i neodvisna bude, i da ima potpunu neograničenu vlast, koju bi jedino samo od osobe milost. cara kao našeg kralja zavisiti imala ...⁸¹

Jovo Trbojević je istoga dana (8. VII) i u istoj raspravi između ostalog rekao: »Svijetli hanel gospodo zastupnici naroda! Krajina nije kadra dosti zahvaliti ovoj visokoj kući, što si je truda dala, i izradila kod milostivog vladara, da Krajina na ovom saboru zastupana bude, i barma koju od svojih neizbrojenih tuga probjesedi, a to tim više, što znade, da mnogi od njenih poglavara ne bi na to dozvolio, da se ovdje o Krajini razgovaramo; jer ne dadu njezini zakletvenici, da milostivi vladar u srce svojih vjernih krajišnika pogleda ...

Kad su nas krajišnici na sabor otpravili, vikali su glasno: tražite braćo, da nam pravda bude, jer pod sabljom i bajonetom i na »herstelteuch« ne da se više kukuruz sijati, pak makar s nami topove nabijali; nama ne prestaje ino nego ili seliti se, ili narodom biti ... a tko od nas na to pristane, da Krajina ovako ostane i zamahne vjerom našom, zamahnut će glavom, pak da bježi od Pariza do Carigrada ...

Gospodo neću nabrajati sretnu sistemu Pidolovu, neću hiljadostručno preinačivanje uprave krajiške, sve do jučerašnjeg, tako zvanog Gemeindegsetza, sve je to crnje jedno od drugoga, krojiše zakone u Beču tuđini, koji nisu pod Kapelom naselbinom bili.

E gospodo! ta molimo i u crkvama: *oslobodi nas Bože, kuge, vojske i glada, a mi se sa svim trima već više 100 godina borismo, od kada stražimo, na vojski smo uvijek, a glada više puta ne fali zbog podneblja a i svezanih sa mušketom šaka ... to nam pokazuje i 1848. godine, kad se reklo, da se za slobodu vojuje, ustala se Krajina listom, gola i bosa, ne gledajući, da će joj itko oboružan moći susresti, nego misleći*

⁸¹ Isto, str. 397-398.

jedanput sa ostalim narodima Evrope napredovati moći, digosmo se, za, mjesto slobodu braniti, još svoju i tudu utamaniti ...»⁸²

Ante Jakić je na kraju svog saborskog govora o hrvatsko-ugarskim odnosima 9. VII iznio ovo svoje shvaćanje o problemu Vojne Krajine:

»... Kad sam već u riječi o Krajini, dužnost mi je kano zastupnika krajiškoga, još koju prozboriti.

Neću ponavljati jade braće naše krajiške, jer su dovoljno već poznati, nego ću napomenuti samo to, da je *Krajina ljuta rana cjelokupne domovine naše, i da treba brzoga i korjenitoga lijeka.*

To neka dobro uvaže oni, od kojih udes Krajine zavisi, da se prekasno ne pokaju: polakšice kojekakove Krajini više ne pomažu, Krajina krijepka zahtijeva pravo svoje, što no joj pripada kano cjelovitome dijelu kraljevine i naroda hrvatskoga, to jest, ukinuće vojnoga zavoda, što no je izvor svih zala njezinih, i koji joj je silom nametnut; ona traži povratak staroga svoga ustava hrvatskoga, koji joj je nezakonito otet, traži ustavnu slobodu kano i drugi ljudi, te pouzdanjem očekuje, da će ju i ostala braća hrvatska u tom pravednom zahtijevanju podupirati, učinivši stvar krajišku svojom, u kojoj nadi preporuča se ovome visokome saboru.»⁸³

Istoga dana govorio je o krajiškom pitanju i *Petar Vrdoljak*:

»... Kad sam već nješto, gospodo narodni zastupnici! o uniji s Ugarskom progovorio, dopustite mi, da kao graničar nješto i o Granici, mojoj tužnoj domovini, prozborim, t. j., da vas gospodo pitam: što će to reći, da već evo šest punih nedjelja među vami sjedimo mi zastupnici krajiški, pa niti vi sretniji od nas, niti mi, uplašeni njekako vašim mukom, niti crne niti bijele o nami ne govorimo; a da je nužno o Krajini govoriti, ili bolje da reknem, njezine jade i nevolje naricati, priznajemo mi, koji patimo, priznati morate vi, koji našu čemernu patnju gledate, a valjda priznati će ju i naša vlada, osramoćena dakako nepraktičnošću tolikih u Krajinu uvedenih sistema, polag kojih ona, kako eto vidite, najnesretnija zemlja u cijeloj Evropi nazvati se može. Počamši od sisteme cantonske, pa sve do današnje vidimo, da za Krajinu nitko mario nije, izim kako će ju *sve to većma u gvozdeni jaram sapeti, a po tom osiromašiti tako, da ju sada već ne možemo viteškom Krajinom, već prosjačkom zamljom nazvati.* Ne ima tu više, gospodo, ponosa junačkoga, ne ima više staroga zavičaja krajiškoga, ne ima stada, ne ima kruha, ne ima ruha; nu ima dosta podlosti, utvaranja, nevjere, grabežljivosti, ubojstva i paljevine. *Eto što od nas tudin učini! jao i pomagaj! pretvori sveti naš hram u špilju razbojništva. O ruko božja, jesi li još moguća?! U prva vremena bio je jedan soldat od tri muške glave, a sada, gdje je jedan, služi i taj jedan, gdje je sedam, služi sve sedam, k tomu prisnuo nas je agio svijtu tereta: dupla po-*

⁸² Isto, str. 398-399.

⁸³ Isto, str. 404.

reza, biljegovine, dohodarine, drvarine, ratarine, duhanovine itd. Ceste gradimo, magazine za carsku mondu, šajere za soldačko vježbanje i sve na račun božji; od ubogih naših mlinčićah i dućančijah više plaćamo, nego su vrijedni oni i roba u njima, jer tamo ćeš naći torbu glotna žita, a amo rukovet srme i koji komad riže.

Gospodo narodni zastupnici! Vi se brinete pa i odveć za združenje s Ugarskom, a da nas Krajišnike braću svoju, krv od krvi svoje, k sebi prikupite, o tom malo hajete; ostavljate nas teškom udesu našem, a ne mislite li, da narodi, i lošiji od nas, teški udes sa sebe s nekim načinom zbacavaju, s kakvim to haš ne bi biti moralo, kad bi (*oprosti bože izreki mojoj*) u Boga milosrdja, a u vlada pravice bilo. Omer-paša nosi po Hercegovini med i mlijeko: nu tko prijanja za ote darove? *Krajini je gospodo teško! Krajini je krivo! Krajina je nezadovoljna! Ne varajmo se i ne valja slišati one, koji Krajišnika zadovoljna pripovijedaju; jer to su vam pravi dušmani naši, pa i visokoga prestolja našega, komu je prosti Krajišnik vazda vjeran bio, te i u buduće takav ostati želi; nu i ozbiljno misli, pa ovo po svom zastupništvu i zahtijeva, da se njegovo tužno stanje promijeni, jer ovako on više živjeti ne može, Bog i duša gospodo! ne može! a tko misli da može, taj se ljuto vara. Zarad toga, gospodo narodni zastupnici! skrajnje je vrijeme, da skupa s nami, oko milostivnoga našega kralja nastojite, da ozbiljno poduprete molbu našu, koju ćemo za koji dan u ruke vam predati, za da ju u društvu našem visokom prestolju podnesete ...*⁸⁴

Jovo Omčikus se na istoj 37. sab. sjednici ovako izjasnio o neophodnoj potrebi ukidanja Vojne Granice: »... Sad da upitam, gospodo moja! kakvu nagradu za hrabrost i vjernost ovoliko dobi graničar?

O, vrlo važnu nagradu! od koje će i prauučad naša djeci svojoj kao od strašila kojeg paklenskog pripovijedati, a to od »Militär Grenz Instituta«: kroz ovu nagradu jadnom graničaru ne samo krv njegova, no i mozak iz kostiju istegnuto je, da i sam život! ...

*Granica se preinačiti mora! jer to pravda božja zahtijeva, da jadni narod graničarski ne bude uvijek organ, s kojim se sloboda i prosvjeta ostalih europskih naroda razorava ...*⁸⁵

Karakterističan je po svojoj jednostavnosti i kratak saborski govor pučkog krajiškog zastupnika nekavca *Sime Brkića*, održan 9. VII, koji u cijelosti glasi: »Ja kao stari čovjek siromašnije obitelji dolazim u sabor izabran od 85 hiljadah duša.

Najprvi nalog od moga naroda dobio sam, da imam pozdraviti od strane graničarah preuzv. g. bana i slavne zastupnike naroda, koji su se trudili, da granica do ustava doći može.

Ja se u razglabanje pitanja na dnevnom redu stojećeg upuštati ne ću, jerbo nisam nikakve škole učio, nego što iz iskustva znam, i kako me zdrav razum uči.

⁸⁴ Isto, str. 406.

⁸⁵ Isto, str. 405.

Ja sam ovdje čuo od jednog zastupnika, da je sustav vojničke Krajinine posve dobar. Ja se s ovim izjavljenjem n i k a k o z a d o r o l j i t i n e m o g u, dapače moram gospodu opaznu učiniti na bijedno stanje graničara.

Što se nadalje tiče rješenja ovog pitanja, najme glede odnošenja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj, slažem se ja u mojem mnijenju sa predlogom osrednjeg odbora, jerbo imam u njem povjerenje, da je dobro izrađen na slavu naše domovine.«⁸⁶

Isto je tako kratak, jasan i odlučan i govor pučkog krajiškog zastupnika »nekavca« *Nikole Ralfa*, održan na istoj saborskoj sjednici: »Njekoji graničarski zastupnici usudili su se kazati, da je granica zadovoljna s njekim polašticama. Onaj graničar, koj tako govori, ne zna što kaže, a koj je zastupnik krajiški, ima se tako ponašati, da ne povrijedi povjerenje svoje ostale braće.

Što se tiče saveza s Ugarskom, želim ga i ja, nu da bude takovi, koj našoj narodnosti i neodvisnosti potpuno dolikuje. Za to pristajem uz predlog osrednjeg odbora.«⁸⁷

Među onim krajiškim zastupnicima koji nisu prisustvovali saborskom glasanju od 5. VIII govorio je 9. VII. veoma umjerenom i *Mile Badovinac*. Ali usprkos svoj umjerenosti u načinu izražavanja, on je ipak uspio da se jasno opredijeli za ukidanje Vojne Krajine, za teritorijalnu cjelokupnost Hrvatske i za savez s Ugarskom. Između ostalog on je rekao:

»Ja se čudim da naša vlada još uvijek želi da ostanemo Grenz-Institut ... Mi želimo našoj misiji, koja nam se nalaže, do groba vjerni ostati, i želimo ju makar bosi i goli izvršiti za cjelokupnost trojedne kraljevine.

Ja nisam učio historiju, da navadam care i kralje, koji su nam slobodu podijelili, nu koliko sam razumio u ovoj kući, imade dosta dokaza, da su nam slobodu mnogi kralji potpisali, ali zla namjera nam je to uživanje dosad uskraćivala. Godine 1848. počelo nam se sunce bolje budućnosti sjati, ali ovo skoro potamnu, te nam nametnuše nove terete, koji smo ono, što imamo, krvlju našom otkupili. Šta ću dalje izbrajati jade i nevolje, kad je sve dokazano i poznato? Ja sam rodom iz Žumberka, imam dvije do tri rali zemlje, a ostalo sve golo kamenje. Da mi u onom okolišu ne imamo braću Kranjce, sigurno ne bi mogli ni živjeti.

Mi polag sve naše nevolje živimo pošteno, i idemo svuda, kad nam se zapovijeda. Naši soldati idu pet do šest iz jedne kuće na vojsku i ne ima skoro dana, da frajt ne dođe i zapovijest ne nosi. Jedan mora na stražu, drugi na patrolu, treći na muštru, četvrti na foršpan, i tako nitko kod kuće ne ostane, osim kakvog starca ili babe.

Nama se kaže, da damo soldatima trošak, gospodo! Ja ne imam više do jednu kravu, ne imam hljeba, kakvi ću trošak dati moći? Kad

⁸⁶ Isto, str. 407.

⁸⁷ Isto, str. 405.

se soldat natrag vrati, ne nade ništa kod kuće, nego zemlju opustošenu, ne ima kruha i on pomaže još jesti. Smilujte se vaša preuzv. g. bane! vi ste otac i majka naša, smilujte se i vi ostala gospodo! koji ste veliki i moćni, da se jedared oslobodimo ovog zatvora, da se strožije ne kažtigujemo, nego najveći zločinci, molite! da budemo i mi neodvisni i da dobijemo jednaku slobodinu s vami.

Meni ne treba navesti razlogah, kuda da pristanem, ja samo kažem, da pristajem uz predlog osrednjeg odbora, jerbo sam uvjeren, da gospoda ne žele sebi krivo i tim većma ako njima sreća u dio padne, želimo biti s njima.«⁸⁸

Onoj neznatnoj manjini graničarskih zastupnika, koji su 5. VIII. glasali sa »da« o pitanju da li Hrvatska ima zajedničke interese s Austrijom, pripada i *Petar Luger*, jedan od dvojice činovnika. Njegov saborski govor od 8. VII, koji je izazvao negodovanje u saboru, najvažnija je oportunistički: on je uz *Josipa Stipetića*, drugog činovnika među krajiškim zastupnicima, jedini Krajišnik, koji se suprotstavlja općem graničarskom zahtjevu, da se Krajina bezodvlačno razvojači, — a sasvim je osamljen uzimajući u obranu oficire. Zbog njegova odudaranja od stanovišta ostalih graničarskih zastupnika donosimo *Lugerov* govor u cijelosti:

Preuzvišeni gospodine bane! Visoki sabore! Na podnešenu reprezentaciju ovog visokog doma: da i vojna Krajina na ovom saboru zastupana bude, dostojale je Njegovo Veličanstvo s patentom od 9. travnja 1861 toj želji blagodovoliti; a to samo u tom smislu, da zastupnici vojničke Krajine imadu se smatrat kao: integrirende Mitglieder, i kao takovi u sabor visoki pripustiti i primiti.

Nu kako ovog svijeta veselje i zadovoljnost malo kad potpuna jest, tako i graničara taj glas malo oveseli, jerbo mu ne dopušta o svojoj koristi na ovom visokom saboru poslovat i zborit, nego jedino o pitanju državnopravnih odnošaja ove trojedne kraljevine prema kraljevini Ugarskoj.«

Gospodo zastupnici naroda! čudim se, da je ovaj visoki sabor poradi ovog zastupanja vojne krajine na ovom saboru našem premilostivom kralju tekar reprezentaciju podnijeti trebao, — budući u vrijeme priznanja pragmatičke sankcije vojnička Krajina na saboru trojedne kraljevine kroz svoje poslanike također bi zastupana, koja je tim činom i sankciju pragmatičku priznala.

Kada dakle ova više puta navedena pragmatička sankcija za vladu, za braću Ugre, za vas gospodo i ovaj visoki sabor zakonitu polugu imade, ne znam, kakvim pravom da se ista ne bi i na vojnu Krajinu zakonito protezati mogla.

Godine 1848, kad se ovaj visoki sabor otvorio, pozva neumrlji ljubimac naroda našeg ban *Josip Jelačić* vojnu Krajinu na isti, koje pozvanje u prvot točki navedeni kraljevski rešrikt tvrdi, i zastupnici graničarski dođoše na ovaj sabor, te ovo postupanje zato ne bijaše nezakonito. (Živio).

Da vojna Krajina od postanka svako njoj pripadajuće pravo kao njeku milošću primiti mora, to je teško; tužan je dakle po svaki put njezin položaj, a s otim još tužniji, budući da joj je još njeko teško rješenje za zadaću namijenjeno, prije nego svom pravu t. j. onom željenom ustavu dospije, kog je njegda sa trojednom kraljevinom uživala.

Kako god svaki čistu savjest posjedujući tugu i nevolju vojne Krajine pripoznaje, tako i ja, ali da je teško njezinu sistemu u jedan tren, i naprećac srušiti, a to tijem teže u ovom opasnom času, u kom carevinu na sve strane tamni oblaci zastiru, jest također lahko dokučiti.

⁸⁸ Isto, str. 406-407.

Prelazim na pitanje: o odnošaju kraljevnah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema kruni i kraljevini Ugarskoj.

Dva su mi puta otkazana, ali jedan kao i drugi sklizak, i bojat se, da bi se na svakom trknuti, pasti i nos razbiti mogao; ali odabiram onaj, kojim će me sigurno ova visoka kuća, a i isti preuz. g. predsjednik, kad začuje moje razloge rado slijediti, i taj vodi u Beč. — (o, o!)

Idem u Beč, da najprvo posjetim grobove padše braće Hrvata i Slavonaca za obranu visokog prestolja godine 1848—1849, te da im spomenik činimo, buduć su graničari, kojim teško da bi hotio tko drugi ikakovi spomenik staviti.

Drugi uzrok, koji me vodi u Beč, jest, da idem pred mog premilostivog vladarca, te da ga zamolim za naše staro pravo, tj. onaj ustav, kog smo prvo nego vojnom kraljinom postasmo, s našom braćom Hrvatima i Slavoncima od našeg postanka uživali. (Živio.)

Budući za me u Beču drugog posla ne ima, uzimam predlog osrednjeg odbora kao putnu listnicu, bez koje graničar na put ne smije, i idem u Peštu, da pružim Ugrima desnicu bratsku, te da odsele opet u slogi i jednukom pravu živimo.

Težak ti je u Peštu put, kad pomislim na godinu 1848 i 1849, ali ufam se, da smo mi i Ugri opametili se, jer nam' ebojim bijaše, kao onom, koji gledaše, kako se dva cigana potukoše, i među njih stupi treći da ih pomiri, a oni okrenuše, te udri po njemu.

Njekoja gospoda predgovornici nasrtaše na Officiere (častnike), kao da su oni svim nevoljam naroda u vojnoj granici uzrok, te ih nazivaše krvnicima.

Ja to ne mogu kazati, niti dopustiti, da se tako pojedini člani naroda s takvim nemilim izrazima gaje; među kojima ima takovih sinova našeg naroda, s kojim se granica dičiti mora, ima i takovih sinova, koj pukovine vode i koji su vojnike u boj vodili, da su svigdi slavnu pobjedu stekli, i koji se ne bi sramiti trebali, ma da do blizu prijestolja kraljeva sjede; — ali kako u svakom žitu ljuljka imade, tako i ovdje.

Gledajmo oko sebe s na druge krunovine, i na one članc, koji s njima upravljaju i ondje nije sve sunce i biser. — Ali kazat će mi mozebiti ikogod: što je uzrok, da blagostanje granice svaki dan pada, da kroz granicu ne može se putovati, što iza svakoga grma prosjak viri?

Organi vlade u Krajini nisu krivi svemu tome, svatko ogriza od zakona uspu, pak po tom ništa dobra graničaru ne ostane.

Nije kriv tome niti vladar, nego je svemu kriva nesretna sistema i oni ljudi, koji ju kroje, jerbo granicu jedva poimence poznadu.

Svaki mora želiti i uvidit, da se s nje ukinu veliki tereti; ja to moram iskreno priznati i ne ću kazati, da ja tu sistemu hvalim, jerbo me iskustvo i oko uči, da ima u granici u mnogoj kući više bajoneta nego motika, a bajoneta ne hrani bogami motiku, nego motika bajonete.

Naš milostivi kralj će te sve nevolje uviditi i dočuti, te će dati za sad polakšanje, a ne gojim nađe, da će u ovaj mah i u ovom kobnom vremenu i istu sistemu posve dokinuti.⁹⁹

Veoma je značajan slučaj krajiškog zastupnika činovnika *Josipa Stipetića* s obzirom na njegov radikalno nacionalno-politički razvoj u toku od mjesec dana, od početka srpnja do glasanja protiv bilo kakvih zajedničkih interesa s Austrijom 5. kolovoza.

U svom prvom saborskom nastupu 8. VII. Stipetić je, kao što smo vidjeli, uz Petra Lugera bio jedini krajiški zastupnik koji se usprotivio bezodvlačnom ukidanju vojničkog sistema u Krajini. Njegov govor od toga dana na tridesetšestoj saborskoj sjednici, koji je izazvao opće negodovanje sabora, u cijelosti glasi: »Što se ustava tiče, koj bi se uslijed želje njekojih imao protegnuti na Krajinu, to sam ja toga mnijenja, da se ne valja prenagliću; jerbo se je u Krajini opći građanski zakonik

⁹⁹ Isto, str. 399—400.

tako ukorijenio, da bi se kroz pretnaglenost Krajini više škodilo nego koristilo.

Mi imamo još jedan kus od ustava, naime starješine.

Ako se kani ustav uvesti, neka bi se starješine u važnim stvarima upitale.

Ja bih također želio, da bi gospoda biskupi pomogli, da se Sitten- i Moralverdrbniss kod nekijh Krajišnika ukinu, i da se ne čine koje- kakvi škandali.

Ako bi se njeke Verordnungen ukinule, onda bi granica još njeko vri- jeme lahko mogla pričekati.

(Sa svih strana nezadovoljstvo.)⁹⁰

Njegov govor nije, međutim, naišao samo na jednodušno nezado- voljstvo kod saborskih zastupnika, nego je i izvan sabora kod javnog mišljenja izazvao oštru osudu. Na narednoj, trideset i sedmoj sabor- skoj sjednici od 9. VII. pročitao je bilježnik sabora A. Stojanović »pritužbu narodnog zastupnika iz Krajine Josipa Stipetića, kojim te- gobno razlažuć, da je njegovo o vojenoj granici u jučerašnjoj sjednici izjavljeno mnijenje u sabornici sa negodovanjem primljeno, izvan sabornice pako, da je žestoka očitovanja, gdje ni pretnjâ manjkalo nije, čuti i iskusiti morao, moli, da sabor ovaj, za preprećenje ovakova postupanja, u ovoj stvari ono, što mu se shodno vidi, odredi.^{90a}

Nad tim, što bi se g. zastupniku Josipu Stipetiću, radi izjavljenog mnijenja dogodilo bilo, izjavljuje sabor svoje duboko sažaljenje time, da će svakom očitovanju i postupanju, koje bi slobodu govora prije- čilo, ili čast i dostojanstvo zastupnika narodnog ma u kojemu vidu vrijeđalo, svagda krijevko na put stati.⁹¹

U vezi s tom pritužbom i zahtjevom nekijh zastupnika, da ban uzme u zaštitu članove sabora od sličnijh napadaja, značajna je ova izjava bana Šokčevića kojom on priznaje svoju nemoć da spriječi protiv-

⁹⁰ Isto, str. 402.

^{90a} U Državnom arhivu u Zagrebu nalazi se original Stipetićeve pritužbe koja u cijlosti glasi: Preuzvišeni Gospodine Bane! Visoki Sabor! Kad sam ja jučer na 8. tekućega Mjesca u saborskoj Sednici moje Mnenje gledeć Odošaja vojničke Granice naprama Kraljevini Ugarskoj u najpoglavitiji Stvari, prez dabi ikoga bih **uvridil**, kratko izrekal, opazil sam, da nekoji Člani visokoga Sabora — ja ne znani, koji — nato zameriše, i da na to nastoje, da Zastupniki Naroda ne smidu onako prosto, kako se za jedan Sabor pristoji, svoje Mnenje izgovoriti; kad sam pak po završenoj Sednici van izišal, začekala me je jedna Hrpa Civilistov i graničarski Zastupnikov pred Vratu, špotali su me mrsko poradi mojega gori napomenutoga Mnenja, i grozili su mi se z-Ubojstvom, dapače jedan iz one Hrpe — ja ne znam koji — zabala me z-Kamenom.

Pokidob se ovo z-Dostojanstvom jednoga Sabora i z-Očitom Segurnostju ne služe, tako žutim se prisiljen visoki Sabor najponažnije prositi, ovakovo postupanje ukinuti, i ono narediti, što se visokom Saboru u toj Stvari shodno vidi.

U Zagrebu dne 9 Srpnja 1861.

Josip Stipetić
Zastupnik vojničke Kraine iz Ogulina.

(Državni arhiv u Zagrebu, *Spisi sabora 1861*, svezak LXXX, broj 37/3).

⁹¹ Isto, str. 403-404.

austrijsko djelovanje »ulica«: »Prenzv. g. ban: To je teško, moja gospodo! jerbo vam je poznato, da se je to dogodilo na sokaku.«⁹²

Stvar se sa Stipetićevim evoluiranjem u pravcu temeljite promjene njegova proaustrijskog stava u antiaustrijski – razvijala tako, da je on 5. VIII, o pitanju, da li Hrvatska ima bilo kakve zajedničke interese s Austrijom, glasao sa ne. Da li je na tako radikalnu promjenu kod Stipetića utjecalo samo negodovanje, izraženo u saboru protiv njegova prvog govora, i pritisak, koji je na njega izvršila »ulica« i, naročito, protivaustrijski raspoložen puk u Krajini, – ili je u toj preorijentaciji odigralo ulogu i lično osvjeđenje, stečeno na osnovi slobodarskih govora krajiških i drugih zastupnika i ličnog kontakta sa njima? Vjerojatno su oba ta faktora izvršila tako presudan utjecaj.

Molbu krajišnika o ukidanju Vojne Granice i njenom sjedinjenju sa civilnom Hrvatskom predao je saboru krajiški zastupnik A. Brlić na 41 saborskoj sjednici 13. VII, uz kraći popratni govor. »Na to se je – kaže se u zapisniku o toj sjednici – sav sabor uz sveopće oduševljenje sa najradosnijim usklikom digao, u znak da predloženu molbenicu prihvata...«

Molba, koja je pročitana na narednoj 42. saborskoj sjednici od 15. VII, glasi:

Visoki sabore! Poznato je visokom saboru, u kakovom bijednom položaju nalazi se Krajina vojnička duže od sto godina. Ne treba nam također opširnije dokazivati kad, kako i na koju svrhu je vojnička Krajina postala, kako je u prvu ruku ustrojena bila, kako i koliko puta je preustrojavana, dok je postala »cjelokupnim dijelom državne vojske« – dakle kasarnom!

Ovo, velimo, ne treba nam ovdje opširnije navodati i razlagati zato, što je to i onako visokom saboru dovoljno i temeljito poznato, pa kome baš i ne bi subliže poznato bilo, taj se može o tom iz zakonika pa iz spisa Hitzingerovih, Stopferovih, Utješinovićevih i više drugih lasno uputiti.

No kad sve povelje izdane krajišnicima, kad su Krajinu naseljivali, a sve naknadne uredbe svedu se na jedno, onda proizlazi, da je Krajini u ustrojstvu njezinu bila prvobitna zadaća »čuvati zemlju i susjedne pokrajine od napadanja turskog, uzbijati nasilja Osmanlija i stražiti, da se ne uvuče u zemlju otrovna bolest kuge«. Ovo se je iz početka sve po narodnim četama pod izabranim vođama obavljalo, a kod kuće valjaše domaći zakoni, izvršivani po domaćim starješinama.

Krajiška vojska, akoprem se je već godine 1747 na nalik stojeće vojske uređivati počela, zvala se je sve do g. 1850 »narodnom vojskom« – no bijaše stranom po oktrojiranom austrijskom ustavu od 4. ožjka 1849, stranom novim grundgesetzom od 7. svibnja 1850 za cjeloviti dio carskvene vojske (Reichsheeres) proglašena.

Bilo je Krajini i pod starijim Grundgesetzom od god. 1807 teško i prateško; ali onim novim je uprav zagušena, – to jest, ona je isključivo vojničkom sistemom uprave u duševnu agoniju stravaljena; ona je prekomjernim i nepravdnim davanjem vojnika i sa teretima, skopčanim sa obavljanjem službe vojničke na Krajini materijalno upropašćena; – uslijed toga, pa uslijed već više godina neprekidno opstojećih ratnih odnošaja carevine austrijske, vojevanja krajiških četa izvan zemlje i carstva, pa zbirnih se krvavih bojeva, fizično ubijena.

Ove nevolje krajiškog naroda poznate su visokom saboru isto tako, kao i ona okolnost, da Krajina ne ima otvorena puta, kojim bi žaobe i uzdisaji njezini doprli do mjesta onog, gdje bi im se lijeka naći moglo.

⁹² Isto, str. 404.

Godine 1848. pomisli Krajina, da će joj bolja osvanuti budućnost, jer bi pozvana na sabor trojedne kraljevine u Zagreb, gdje doista svoj glas podiže, i podiže ga odvažno, te izjavi potuškoće svoje; — ali zahadava! jer okolnosti onog vremena ne dopustiše, da se postojano teži za postignućem *oslobodenja ispod jarma vojničkog*, i nastoji oko spasonosnih uredbā, pa zato što i druge pokrajine, inavše slobodne institucije, vrat svoj pod absolutističku birokraciju skućiti moradoše.

Previšnji patent od 20. listopada 1860 probudi u Krajini vojničkoj nove nade. Njim bo se navijesti »ustavno uređenje svih pokrajina austrijskog carstva«: jednakost svih državljana pred zakonom; općenita »i jednaka dužnost plaćanja poreza i vojevanja«.

Nada, da će i Krajina vojnička dionikom naviještenih blagodati postati, bijaše tim veća, što u napomenutom patentu nikakova iznimka izražena nije: — ali Krajini loša sreća služi! — gdje joj jedan zakon protivan nije, nade se *dvadeset drugih onog pobijajućih*. Odmah proricāse naši stari, da će se Krajini, kad se ni ono ne drži, što joj se obećava, još manje dati ono, što nije izrjekom izrečeno; častnici naši pogodiše još bolje, rekavši, da kad previšnji patent ne određuje zapriječenje vojske na ustav, niti Krajina, kao cjelokupni dio vojske, na ustavnu uređena biti ne može.

Istinitost ovih proricanja osvjedoči se na skore!

Banska konferencija bi sazvana bez Krajine.

Istina je, zauzeše se braća iz provincijala za braću svoju krajišnike, sastavivši izborni red za se i za ove onako, kao što bijaše i godine 1848.

Sazva se sabor trojedne kraljevine — ali brez Krajine!

Braća zauzeše se opet za braću svoju, pa sakupivši se na saboru zahtijevaše odvažno na temelju državnim i historičkim pravom, pa i najnovijim odlukama Njeg. Veličanstva ujamenog jedinstva provincijalnog i krajiškog teritorijuma, jednako političko pravo za krajišnike i pozvanje istih na sabor trojedne kraljevine, tim više, što se na ovom imadu riješiti državopravna pitanja jednako važna za provincijal kao i za Krajinu.

Slava vam braćo i hvala vam od Boga!

Bratska ljubav i revnost vaša pribavi nam evo priliku, da se narod krajiški sastane i posavjetuje o nevoljama i potreboćama svojim.

Zalibože opazimo, da se nama brani o prvom i najprečem državopravnom pitanju, *to jest o združenju Krajine i provincijala hrv. slav., na ovom saboru vijedači; da reakcija isto tako revno nastoji ovo združenje osujetiti, kako joj je to u pogledu Dalmacije za rukom pošlo.*

Krajini je vojničkoj onim aktom, kojim je ona za cjelokupni dio državne vojske proglašena, zasvjedočeno, da je ona poslanstvo svoje dovršila, i dovršila ga je slavno i čestito. Ona ne ima sad više posebne zadaće.

Zastupnici krajiški sastali i porazumijeli su se. *Sa sviju strana Krajine jednaki mandati, dakle složno je i zastupništvo krajiško, te odluči jednodušno, odvažno zahijevati, da Krajina prestane biti lišena političkih i građanskih prava »te da joj se na temelju previšnjeg patenta od 20. listopada 1860., uz općenitu jednaku dužnost plaćanja porezu i vojevanja, podijeli ravnopravnost pred zakonom, da se ona uredi na ustavnu, i da imade zajedničku upravu sa provincijalom hrv. slavonskim.*

Krajina želi ova zahtijevanja po deputaciji iz sredine svojih zastupnika neposredno u ruke Njegovog apostolskog Veličanstva predati, te je sastavila na tu svrhu predstavku na Njegovo Veličanstvo, u kojoj, uz razloženje svojih tegoba, dá je izraz napomenutim pravdnim zahtjevima svojim.

Visoki sabore!

Zastupnici vojničke Krajine polažu na stol visoke kuće istopis napomenute predstave.

Iz ovog uvidit će visoki sabor opširnije razložene tegobe i nevolje naroda krajiškog.

Najglavnija naša tegoba tiče se zloretnog u Krajini uvedenog vojničkog sistema i uslijed istog nepravednog i prekomjernog davanja vojaka.

Visoki sabore!

Krajišnici su jednokrva braća naroda u provincijalu živućeg, zato se oni tvrdo nadaju, da će visoki sabor jadima i nevoljama njihovim onu simpatiju ukazati, kojom je zastupanje njihovo na saboru ovom izradio, te da će predstavku njihovu

Jednakom odvažnošću poduprijeti, i nastojati zakonitim putem *ostobodenje Krajine iz teškog Železnog jarma vojničke uprave isposlovati.*

Zastupnici naroda vojničke Krajine hrv. slav. na saboru trojedne kraljevine sakupljeni, po svom odboru.

U Zagrebu 5. srpnja 1861.

Akšamović v. r. župnik. Petar Vrdoljak v. r. Petar Luger v. r. And. Torquat Brlić v. r. A. Jakić v. r. Josip Torbica v. r. Marko Božičković v. r. Nikola Raff v. r. Nik. Begović v. r. Janko Ev. Klučec v. r. Joco Popović v. r. Franjo Relković v. r. Mato Sladović v. r. Vajo Maravić v. r. Jovo Terbojević v. r.⁸³

Pošto je molba krajiških zastupnika pročitana, javio se za riječ Ivan Kukuljević i između ostalog rekao:

Mi smo se kroz ovo cijelo vrijeme, što braća naša Krajišnici među nama sjede, osvjedočili, da je svaki prionuo uz ono, što su govornici s oduševljenjem govorili, za ono, što se slave, česti i napretka našeg doma tiče.

Oni su bili uvijek s onima, koji su oduševljeni za budućnost našeg naroda.

Oni su s nami jednako čutili i jednako glasovali.

Sada je došlo vrijeme, da i oni od svoje strane progovore, i doista su progovorili u ovoj molbi, kako se pristoji junačkom narodu, koji ima samosvijesti, i koji ima zasluge ne samo za svoju domovinu, nego i za čitavo čovječanstvo.

Ona molbenica ne treba komentara, i ne treba razjašnjenja od nas, jer ni jedan od gospode članova ili zastupnika naroda ne bi mogao što god primijetiti. U njoj je sve iscrpljeno, u njoj su izjavljene sve tuge i jadi Krajišnika, koji su nam poznati... Vrijeme je nastalo, da ne samo jedan narod uvijek breme nosi, vrijeme je, da naš narod jedared progleda, i da ide pram velikoj budućnosti i zadaći svojoj; to samo onda može biti, ako hude ovaj narod jednaku slobodu uživao i uvijek stajao jedan za drugog i svi za jednoga.

Kažimo, visoka kućo! da kao što smo jednodušno molili kralja, da bude zastupana Krajina, da isto tako jednodušno na to pristajemo, da se ova molbenica milostivom kralju od naše strane s reprezentacijom podnese, i da ovu reprezentaciju s adresom, koju ćemo u pitanju državnopravnih odnošenja naših kralju podnijeti, podnesemo.

(Živio! Primamo.)⁸⁴

Mjesto svake dalje diskusije sabor je jednodušno prihvatio Kukuljevićev prijedlog.

VIII

KRAJIŠNICI PREMA SAVEZU S UGARSKOM

Svi krajiški narodni zastupnici, koji su uzeli učešća u raspravi o hrvatsko-ugarskim odnosima, izjasnili su se otvoreno i odlučno za Savez Hrvatske s Ugarskom, koji se ima ostvariti pod uvjetima, iznesenim u prijedlogu saborskog osrednjeg odbora.⁸⁵

⁸³ Isto, str. 459-460.

⁸⁴ Isto, str. 460.

⁸⁵ Taj prijedlog je poslije duže diskusije i izvjesnih ispravaka sabor definitivno prihvatio na svojoj 47. sjednici kao »Članak XLII O odnošenju trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije prema kruni i kraljevini Ugarskoj«. U §. 1. toga članka se najprije navode sve zemlje koje stvarno ili po pravu čine teritorijalnu cjelokupnost hrvatske države (uz bansku Hrvatsku i Dalmacija, čitava Krajina,

Po direktivi bečkog dvora austrijska general-komanda je naložila carskim i kraljevskim oficirima u Krajini da krajiški puk i, naročito, njegove saborske zastupnike pod svaku cijenu odgovore od saveza s Ugarskom. Madžari su proglašeni kao buntovnici i neprijatelji Habsburške dinastije i Austrije, koji i sad nastavljaju svoju rebelsku anticarsku i antibečku politiku iz godine 1848/49. U tom smislu pisala je i službena, vladina štampa. Od caru »uvijek vjernih i odanih« Graničara i njihovih zastupnika se očekivalo, da će u Hrvatskome saboru učiniti sve da spriječe savez Hrvatske s takvom Madžarskom. Dvor i general-komanda bili su u toliko sigurniji, da će Graničari u saboru zauzeti protumadžarsko stanovište, ukoliko su računali s osvetničkom ratničkom mržnjom Krajišnika, koji su desetak godina ranije u ratu s Madžarima podnijeli teške žrtve.

Da se sa službene austrijske strane vodila takva antimadžarska agitacija kod Krajišnika i da su se pritom uz lažna obećanja upotrebljavale i prijetnje, — to se može ustanoviti i iz govora krajiških zastupnika u raspravi o odnosima prema Ugarskoj. Otuda su krajiški govornici, opredjeljujući se protiv volje dvora i general-komande za savez Hrvatske s Ugarskom, naglašavali da svoje političko uvjerenje očituju »slobodno i neodvisno«. ⁹⁶

Otvoreno, smiono opredjeljivanje zastupnika krajiškoga puka za savez s Ugarskom usprkos dvora i pritiska svojih pretpostavljenih carskih i kraljevskih oficira — od najveće je važnosti za ocjenu nacionalno-političkih shvaćanja i raspoloženja hrvatskoga i srpskoga naroda u Vojnoj Krajini. Graničarska mržnja na Austriju, i na sve što je u vezi

Rijeka i Međumurje), a zatim se utvrđuje da je osim zajedničkog kralja »uslijed događaja god. 1848. svaka druga ma kakva, budi zakonotvorna, budi administrativna, budi sudstvena sveza izmed trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i između kraljevine Ugarske pravno posve prestala ...«, a zatim se u narednim paragrafima određuje: »§. 2. Nu uvažavajuć zajedničku s ugarskom kraljevnom prošlost svoju i prijašnji s njom zajednički ustavni života, a tako isto uvažavajuć zajedništvo interesa glede uzdržanja i razvitka ustavne slobode, trojedna kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija, pretresavajuć previšanji kralj, predlog od 28 veljače 1861 br. 152, kojim je pozvana, da izjavi svoje želje i misli glede odnošenja svojega prema kraljevini Ugarskoj, očituje krijepošću ovoga svojega saborskoga zaključka: da je ona pripravna prema koristi i potreboći zajedničkoj s kraljevnom Ugarskom stupit u još užju državopravnu svezu, čim od kraljevine Ugarske gori naznačena neodvisnost i samostalnost, a tako i gori pomenuti realni, i virtualni teritorijalni opseg trojedne kraljevine pravovaljano budu priznani. §. 3. Navedena državo-pravna sveza između trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije imala bi na temelju njihovoga potpunoga starodavnoga ustava, te pomenute neodvisnosti trojedne kraljevine i njezine državne ravnopravnosti osnovana biti na skupnom zakonarstvu i prema tomu ustrojenoj upravi stegnutoj na one državne poslove, koji će se saveznom ugovorom potanje opredijeliti. §. 4. Zakonarstvo i vrhovna uprava u poslovnih političkih, nastavnih, vjerozakonskih i pravosuđa, kao i sudbenost u svih molbah, ne mogu biti predmetom užje sveze med troj. kraljevnom i kraljevnom Ugarskom, te u pitanju međusobnog odnošaja ovih kraljevina u pretres i ne dolaze«. Zadnja dva paragrafa, 5. i 6., govore o načinu na koji će se voditi hrvatsko-ugarski pregovori u cilju ostvarenja gornjih prijedloga o savezu. (Spisi saborski od god. 1861, svezak I, str. 39—41).

⁹⁶ Vidi u daljem izlaganju govore Krajišnika, održane na 36. saborskoj sjednici.

s njom, na bečku vladu, na dvor i na »švapsku« general-komandu – bila je godine 1861 tako velika, da je graničarski puk bio pripravan združiti se sa svakim protivnikom Austrije, pa i s Mađarima, jer su oni Četrdesetosme ratovali protiv omrznutog »švapskog« cara, a sada su se u svome saboru suprotstavljali bečkim ugnjetačima. Krajišnici su u to vrijeme prostodušno, pučki rezonirali poput nekadašnjih bogumila: neprijatelj moga neprijatelja je moj prijatelj.

Šta je godine 1861 značilo opredijeliti se za savez Hrvatske s Ugarskom (uz prethodno priznanje hrvatske samostalnosti i cjelokupnosti sa strane Mađara) – to je jasno izrazio *Luka Botić* u svom umnom, slobodarskom govoru, u kome je fiksirano jedno od najpozitivnijih stanovišta za rješene nacionalnog pitanja u Podunavlju. Na tridesetoj saborskoj sjednici od 1. VII Botić je između ostalog rekao: »... Gospodo, da je naš dvor za posljednjih 12 godina mjesto nesretne Bacheve sisteme i politike Buol-Schauensteinove držao se naravne federativne sisteme i uprave ustavne; da je mjesto centralizacije, germanizacije i osiromašenja puka, t. j. da je mjesto toga trostrukoga ranjenja svojih naroda nastojao, da se stare dosta goleme i grdne rane naroda izvidaju, i da se blagostanje povrati, i da se svaka narodnost po svojem duhu razvija, krijepi i ojača; pitam ja, gospodo, *čakvoga bi mi uzroka imali sada, željeti da se opet postavimo u savez s Ugarskom?* ... s Ugarskom napokon, koja je dole dotjerala sa svojim bjesnilom i nepravdom, da mrtvi skoro naš narod na jednoč se prenuo i od bola i sramote nanesene mu, kakvi je rascijepan i oranjen bio, hiljade i hiljade izabrane svoje djece žrtvovao, da se izbavi ispod jarma mađarskog? – *Da nas vlada bečka dakle, nezahvalna našim zalugama i našim neizmjernim žrtvama za dom vladajući i za cjelokupnost države austrijske, nije tako grdno prevarila i ojadila, komu bi i padalo na pamet željeti danas savez s Ugarskom? Ako taj savez dakle želimo, želimo ga iz nužde, želimo ga iz mržnje proti centralističkoj bečkoj vladi, želimo ga s toga, što se nadamo, da će nam pomoći proti istoj nepravednoj vladi: a ne što bi mi ljubili Mađare i što bi se mi mogli poetički uzdati u njihovu ljubav, već što i oni i mi imademo sada jednoga neprijatelja, koji je i nas i njih gorško ucivilio. Sasvim je prirodna stvar, da se stari jadi i stare nevolje zapostavljaju, ako se i ne zaboravljaju, pram novim jadima i nevoljama. Mađari su nam ovako nepravedni bili do godine 1848., kao što nam je bečka vlada od godine 1848. do danas, i kao što je bojati sasvim temeljito, da će biti i od danas; naravno je dakle, da nas jadi od bečke vlade za sada gore tište no što nas tište jadi od Mađara pretrpljeni; ako ćemo da nam štogod odlane, moramo na svaki način gledati da ih se po mogućnosti oprostimo, a tu mogućnost pruža nam jedino poštenu savez s Ugarskom... da bar pokažemo nepovjerenje naše prema toj bečkoj vladi pred licem Evrope, moram da glasujem s jedne strane za savez s Ugarskom...»⁹⁷*

⁹⁷ Dnevnik Sabora 1861, str. 316–317.

Zastupnik Vanko Pacel rekao je na 53. saborskoj sjednici od 1. VIII: »Ima ih mnogo u ovoj kući i izvan kuće, koji su kazali: mi se hoćemo s Ugarskom združiti samo iz prkosa, da ne dođemo u Beč...«⁹⁸

Da su Krajišnici bili za savez s Ugarskom prije svega zato, što su bili osvjedočeni da će se tako nacionalna sloboda i državna samostalnost prema Austriji najsigurnije izvojevati, — to su jasno izrazili i saborski zastupnici krajiškog puka.

U diskusiji o uređenju državnopravnih odnosa između Hrvatske i Ugarske zastupnik Josip Akšamović se na 42. saborskoj sjednici od 15. VII zalagao za prijedlog osrednjeg odbora, da se, uz ispunjenje izvjesnih uvjeta, stupi u savez s Madžarima, — s ovim obrazloženjem: »što ćemo zajednički našu zajedničku ustavnu slobodu proti slučajnoj opakoj namjeri njemačke bečke vlade laglje moći obraniti. Mi smo sami za sebe poslabi nasilje, kojom će njemačka vlada slobodu našu pobijati, odati... ako se združimo, mislim, da će to biti tada ogromna snaga moralna združenih naroda, koja će sve navale njemačke vlade na našu slobodu sigurno pobiti.«⁹⁹

Istu misao je na 37. saborskoj sjednici izrazio i krajiški zastupnik Antun Jakić ovim riječima: »Tko god malo oštrije vidi, znađe, da je Beču najvećma do toga stalo, da se savez med Hrvatskom i Ugarskom ne oživotvori; jer ako su Hrvati i Ugri u savezu i složni, lakše će se dobiti potpunoga svoga ustava, i obraniti se od centralizacije bečke; zato će bečka vlada sve sile napeti, i svako sredstvo upotrebiti, da taj savez naš s Ugarskom osujeti...«¹⁰⁰

U odlučnoj želji, da se pod svaku cijenu oslobode Austrije i da do krajeće svaku dalju podčinjenost i Vojne Krajine i Hrvatske Beču, i u nadi, da će se to najsigurnije postići u savezu s tada otvoreno protiv-austrijski nastrojenom Ugarskom, — neki krajiški zastupnici su se čak pobojali, da će pojedine stavke nacarta o uređenju hrvatsko-ugarskih odnosa onemogućiti savez sa Madžarima i ponovo odvesti Hrvatsku, a zajedno s njome i Krajinu, u ropstvo austrijansko, u Reichsrath! Takva jedna stavka bila je sadržana u §. 2 nacarta: »u nijednom ipak slučaju nije ova trojedna kraljevina nakanila od svojih prava, po kojima joj pripada vlastita vrhovna i zemaljska uprava politična, nastavna i vjerezakonska, vlastito u svim molbama pravosuđe i vlastito za sve ove poslove zakonotvorstvo, ikad išta žrtvovati ili popustiti.«¹⁰¹

Tako je u diskusiji o uređenju hrvatsko-ugarskih odnosa krajiški zastupnik Ključec otvoreno izjavio, da se »njekoji boje, osobito moja braća graničari, da nas ne bi koje riječi §. 2. članka u Reichsrath uvele...«¹⁰²

Još odlučnije je ustao protiv takve stilizacije §. 2. krajiški zastupnik Ljudevit Slamnik. On je, pošto je pročitao navedenu stavku, rekao:

⁹⁸ Isto, str. 575.

⁹⁹ Isto, str. 465.

¹⁰⁰ Vidi na istome mjestu, str. 504.

¹⁰¹ Isto, str. 511.

¹⁰² Isto, str. 510.

»Strah me tišti u mojoj duši, da me to vodi u Reichsrath (Živio). Ja to čitam, ne zamjerte gospodo, kroz svoje naočale, a ne znam, je li to drugi tako uviđaju; ali meni se čini da jest tako; i s tog uzroka ja nisam za te riječi na nikakav način.

«Mi želimo savez s Ugarskom, i mi smo to izrekli. Na prstima bi ih mogli izbrojiti, i to lijeve ruke, koji nisu glasovali za savez.»¹⁰³

Krajiško sudjelovanje u raspravi o hrvatsko-ugarskim odnosima zanimljivo je još u jednom pogledu: zastupnici krajiškoga puka bili su ispunjeni takvim nestrpljenjem da što prije izraze svoju mržnju i svoje neprijateljstvo prema Beču – da su već i diskusiju o Ugarskoj dobrim dijelom upotrebili na to, da manifestiraju svoju nepokolebljivu volju za bezodvlačnim oslobođenjem od austro-njemačkih tlačitelja i za definitivnim dokrajčenjem svake podložnosti Hrvatske prema Austriji, – iako tada još nije bilo na dnevnom redu pitanje uređenja hrvatsko-austrijskih odnosa.

Svoja napredna, slobodoljubiva shvaćanja, koja svjedoče o visoko razvijenoj nacionalnoj svijesti, krajiški zastupnici su u diskusiji o Ugarskoj iznosili ovim redom:

Josip Akšamović: »...Kada tako s trojednom kraljevinom jedno udo biti moramo, pripada mi pravo i rječcu o budućoj njezinoj sudbini probjesediti...

«Tko je dogodovštinu proučio, bit će se uvjerio, da one države, koje iz raznih elemenata sastoje, centralizacijom se utemeljiti ne dadu. Rim je svoju centralizaciju skupo platio, Mletačka je u njoj smrt našla; vidimo, da u Rusiji, Engleskoj, Pruskoj ploda ne ima, a Austriju malo da nije sahranila. Pa ipak se vidi, kao da Austrija od nje odustatu ne će.»

Austrija je do sada u centralistički monopol uzela politička naša prava, materijalni i duševni naš razvitak. Koliko našem narodu taj monopol njemačke vlade koristiti mogaše, to svatko znade, a mi ponajbolje osjećamo.»

«Za svoju svrhu dokučiti, najprvo je trebalo za žrtve, koje smo 1848 godine za prijestol u novcu i krvi položili, da nam vlada ukine našu svetinju, više nego hiljadugodišnji ustav, koga no smo do tada blagom i životom ušćivali, te nas stavi na našu pred cijelom Evropom sramotu pod strogu policiju, kao da smo joj igda nevjerni bili, te o glavi radili. Gospodo zastupnici naroda! ta to se nikada više zaboraviti ne može, to čini u našem ustavnom životu epohu, ali tužnu, koju smo u našoj dogodovštini našom krvi upisali. Je li se tako postupa s najvjernijim narodom? – Zatim je vlada naša austrijska naše zavičaje poplavila skupom i ponositom birokracijom, koja no je Bogu hvala dala, što naš jezik nije znala. Namet porezni na nas navali pod izumljenim imenima, da nas osiromaši, te bolje ukmeti i neškodljive učini, kao da smo buntovnici, kao da smo Ugarsku i Italiju podrovali i pobuili.»

¹⁰³ Isto, str. 513.

Od zemana je novčanu centralizaciju u Austriji osnovala, kada je nemoralnu lutriju dopustila i druge slične zavode u Beč spravila, po kojima se iz provincija i kraljevina tamo novci grnu; papire je poprodala a njezine hipoteke banki na prodaju založila; duge je bez nas nagomilala, a plaćanje na naše žalje porezala; graničarski općinski fond koprenom zastrla.

Cijelu našu domovinu ostavila je bez višjih znanstvenih zavoda, da u Beču skupim novcem znanja kupujemo; naš je jezik zarobila, da njezinu književnost podupiramo, da nijemčimo.

Mnoge bih još navesti mogao centralističke boli, ali ne ću rane naše više dirati i većma zlijediti. *Sve to zaboraviti se ne može!*

Nu vrijeme rani, ali vrijeme i liječi. Ublažit će se boli naše, može biti, da i njemačka politika ranam našim melem pruža; pružimo Austriji ruku, da s njom saveznici budemo.

Ne, ne gospodo! To učiniti ne možemo. Bečka je vlada tako našu lojalnost osakatila, toliko je povjerenje prama sebi u nas potkopala, da dok slavjansko-ugarski popečitelji, iskreni Sullyjevići, ne budu našega kralja opkolili, naše povjerenje teško će se tako brzo povratiti moći; jer su Bachovići i Bruck-ovići tečajem jedanaestogodišnjeg kurza iz svih državoznanstvenih nauka pred licem cijele Evrope tako rđav ispit položili, da se iz njega vidi, da za nas niti su što znali, niti srca imali. Ovima se povjeriti?

Ni gospodinu Schmerlingu ruku pružiti ne možemo još i s toga, jer on nas i danas još po barometeru političke konstelacije ravna. Je li se u Petrogradu, Parizu, Londonu, Turinu naoblači, on kod nas lijepo vrijeme kaže; a je li tamo vedro, tada brže ovdje ružno vrijeme, oluju pokazuje, da se i opet grāda bojati moramo. Tko se oluje, tko se tuče – bojao ne bi?

Uz vladu, koja narodu povjerenje povratiti kadra nije, teško pristajem, jer je neizvjesnost buduće sudbine naroda ubitačna.

Mi ne možemo g. Schmerlingu ruku pružiti napokon ni s toga, što znademo, da svaka ptica svomu jatuu leti. To mi se vidi najprirodnije. Tko ne zna namjere Grossdeutschlandista, tko ne zna, da naša vlada s Frankfurtom, a može biti i zabadava koketira, tko ne zna, da bi mi rad te ideje velikonjemačke morali na posljjetku teški bojak biti, taj ne zna, da imade u Njemačkoj Gotajaca. Hvala na tom lovor-zelenu, hoćemo li zelenila, i drugoga ima....

Ali zato ipak gospodinu Schmerlingu ruku pružili ne bi. *Mi imademo izim naše jednokrvne braće jugoslavjanske još jednoga, bi reć, naravnoga saveznika, to je narod ne puki mađarski, nego narod ugarski.*

Ja u počelu moga govora nisam tajio, no sam rekao, da su nam Ugri puno jada nanijeli.

Ja bi krivo govorio, kad bi tvrdio, da su Ugri tomu sami krivi, tu je i kamarila svoje duge prste pružila; jer inače nije moguće, da bi narod, koj je sedam sto godina s nami u podobroj ljubavi proživio, mogao nas baš tako na prečac oraniti, kao što je to učinio.

... Mađarima u svojoj manjini među narodima ugarske krune svidjela se je politika mađarizacije potrebna. Ali kao (što se) svaka politika na protunaravnom temelju poremetiti se mora; tako bijaše i s tom. Napredovala je u početku jedno radi toga, što je, moja gospodo, sloboda puna čarobija, a drugo žalibože, što je i u nas, kao i u svakoga naroda, renegata bilo. Ali da, i mi joj se svojski ni opirali nismo. Da ne velim, što smo god. 1790 s našom samoupravom učinili, kojano člankom 58 i 59 iste godine uzakonjena bijaše na ugarskom saboru; ta sjećam se ja, da su njeke naše županije pod silnu ruku jezik mađarski kao, poslovni u županijama uvesti htjele; naši su zastupnici 1847 godine 4. prosinca na ugarskom saboru izjavili, da su im njihovi komitenti nalog dali, tamo mađarski hjesediti. Mnogo bi ti još koje šta u obziru jezika i naše samouprave navesti mogao, iz čega bi vidjeli, da smo i mi nepravdi, koju nam Mađari učiniše, ponješto put otvorili.

Da su oni tim putem jatomiće na naša sveta prava navalili, tomu se ne će čuditi, tko je opazio, da s politikom rijetko poštenje i pravda druguje.

Nu visoka kućo! tko se jedanput opeče, i na mrzlo puše. Mi smo našu neslogu zajednički i ravnopravno s Mađarima jedanaest godišnjim u nami međusobnu želju stvorili, da ako smo se posvadili, da se i pomirimo.

Ne bojmo se sadruženja peštanskoga; jer mi ne ugovaramo savez sa samim Mađarom, nego i s bratom Hrvatom, Srbom, Slovakom, Rusinom i Rumunjem i ne znam još s kime. — Ta i ovi narodi imadu narodnu samosvijest, i oni imadu svoju istoriju, kao i mi. Ako bi nam od Mađara pogibelji bilo, znali bi ju zajednički odbiti. Ako našu mladañnu narodnost Mađarima za rukom pošlo nije utamaniti, a ono ne će ni poraslu.

Na posljektu, kakovo da bude naše združenje s Ugrijma? Imademo predlog vrlo umni g. Kvaternika, koga no za našega držim, nu prelaziti ga moram iz razloga, što — no su ih štovani predgovornici naveli. . . . Od svih sam, izvan dviju štovanih predgovornika čuo, da žele uniju poštenu, dostojanstvu našega naroda dolikujuću, u neodvisnosti i samostalnosti naše sastojeću, uz priznanje od strane Ugra našega realnoga i virtualnoga teritorijalnoga posjeda. Takovi savez i ja i moji prijatelji, krajišnički zastupnici želimo. . . .¹⁰⁴

Ljudevit Slamnik: . . . Beč nam je zadao nemilih rana, i trista jada, to dijete kazat može i starac u gunjcu . . .

Kad sam ja bratu brat, a on meni jalan biser, tad bratinstvo sanjarija; on je meni tobož braja, a ja njemu prava raja; to nije po kršćanski. Kad mi se prijatelj iznevjeri, to nije ljudski; kad mi za učinjeno dobro jošte rebro slome, to lje nije po čovječanski.

Njekoji od gospode zastupnika, kako sam čuo, u ovoj istoj sabornici poslao godine 1848 Mađare u Tunguziju, a sad ih pozvao iz Tunguzije natrag, uzdajući se valjda, da su se oni u vrijeme od 14 godina osvi-

¹⁰⁴ Isto, str. 322-323.

jestali. Al u Pešti krši se i danas jošte trojedna kraljevina. Pešta nazivlje Dalmaciju kano svojinu; na Rijeku šalje grdne satire proti nam. na nju naperila davna jurve gorostasni gvozdoteg, nu samo se preračunala u daljini. Pešta se čudi, što mi želimo našu staru braću po kvvarnerskim otocima, po Istriji i Slovenskoj, koju nam oteše i tuđinstvu porinuše, opet ogrliti. *Pešta bogata i sita tako dugo gladovala, dok nije naš kusak Medimurje progutala – al prejesti se, nezdravo je. Pešta i osakaćenu trojednu kraljevinu smatra sebi kano božić i badnji dan; Pešta nam se danas ipak smilovala, što nas nazivlje narodom, kuću gospodarom, ali nam ona kalpak nameće, a kućne ključe traži. Gospodo pozor!*

Mi znamo, gospodo, a i Pešta osjeća, što Rumunji žele, mi znamo što Slovaci traže, što sude naša mila braća u junačkoj Vojvodini, to je na veliku; kakve pravice, krvlju dobivene, trojedna kraljevina sebi brani, sve to Pešta znade; a Pešta što na to sve odgovara? ništa; što namjerava? to ne će da izrekne; a iskrenost je ipak najsigurnija po-luga prijateljstvu...

Da je Pešta njekoje od svojih vrlih i vrijednih sinova, koji su i naši iskreni prijatelji, međ uzburkane narode poslala, nek im reknu: Braćo naša mila, evo vam bratinske desnice a tvrde vjere, da vas smatramo ne kano prišipetlje, nego kano vjernu braću našu; gospodare u svojoj kući, a naše vjerne saveznike: tada Pešto vesela ti majka! Ali Pešta do danas to poslanstvo krati; sebi krati, i sebi odmaže.

Narod bez narodnosti, jest tijelo bez kosti. To su u Beču i Pešti narodi osjetili!... *Narodnost, narodnost to se odjekuje po dolinama i brdinama. Ne ima tu sile na svijetu, koja bi utrnula ovaj posvudni žarki plamen. Ovo je luč božja, svi ju vragovi ugasnuti ne će. A kako se ova ideja narodnosti, ovo ljubimče 19. vijeka, kod nas udomila, i ogojila. gospoda predgovornici osobito prečasni gospodin kanonik Ilijašević dostatno je razvio.*

Njekoja gospoda predgovornici, oslanjajući se na Peštu potvrdiše: Mi mislimo, mi se nadamo, mi tvrdimo itd., nu, ja tude u pojedinom iskrenom osvjedočenju ne nalazim ono jamstvo, koje se traži u ovako važnom trenutku, u pitanju gdje se radi o smrti ali životu moje mile domovine; gospodo, tu treba dokaza, i to debela. Tu ne dolikuje samo riječ: Ja mislim, ja se nadam, ja scijenim itd. Jer kao što drugi, po svojem, kako napomenuh i iskrenom osvjedočenju misli, da nam Madari ne će kratiiti sva naša sveta prava... tako isto svaki će mi uzajamno valjda dopustiti, da i ja opet po svojem osvjedočenju izreknem istinito, što mislim, i to, da se bojim, da hoće.

... Najviše me pako potaknuše ovako se iskreno izjaviti ona gospoda, koja tvrde, da nam ne treba od Ugarske tražiti, da ona, prije nego se u ine dogovore s njom pustimo, najprvo našu cjelokupnost, našu neodvisnost, našu samostalnost pripozna.

Ovaj uvjet, koga je osrednji odbor postavio, a preč. g. kanonik dr. Rački, kano potrebitoga temeljno dokazao; ovaj uvjet ne dozovnuismo mi, nego dozovnuše ga sami Madari, pošto nam našu cjelokupnost,

neodvisnost i samostalnost napadoše, a mi naš život branimo, te ćemo ga braniti postojano i junачki sa svom silom...

Ako dakle Mađari žele s nama se iskreno prijateljski i složiti, tad ne ima zamjere, ako mi prije tražimo, da oni, jerbo jurve javno zamjekaju, javno i pripoznaju našu cjelokupnost, neddvisnost i našu samostalnost...

Njekoji savjetuju, hajd u Beč. Beč! jok. Da Beč nije Beč otišo bi tamo, ali Beč pošto je Beč zdrava bi me okužio.

Kad promislimo kako Beč spletkari, te mi se ne da te ne da s mi-lom braćom u Dalmaciji, po kvarnerskim otocima, po Istriji i draganoj Slovenskoj složiti, kad promislim, kako mi Beč moje miło rodno mje-stance, kameniti Bag, u gvozdene verige prikvaćio, na što ga doveo, kako ga osiromašio; kako mu povelje starodavne i prekrasne hladno-krvno gazi; kad pomislim, kako plemenitom gos. dr. Riegeru, onom postojanom borcu za istinu svetu, svaki čas ustavni predsjednik debelu kost u grlo tiska; kad proučim, što mi o Beču knjižurine pišu, što mi vjerodostojni muževi o Beču kažu; kad se sjetim, što je našoj domovini Beč zla počinio, i dan danas, jest gospodo, i dan danas neprestance radi, o tad mi nijedna pravedna duša zamjeriti ne može, da se o je-žim i okamenim kad na nj pomislim...

Kad biste me u Beč poslali, kud me slati ne ćete, ja bi tada spremio kočiju od one dobe, gdje bi našao četverouglaste kotače, pa bi pri-hvatio dva puža, te po staroj cesti hajd tamo... naša sveta prava mogu nam se silovito oduzeti, jer »tko jači, taj tlači«, ali utamaniti ih, to lje nitko ne može...

*Ako ne primimo, što bi morali, predlog g. Kvaternika, a mi bi se imali svi u tom složiti, da predlog osrednjeg odbora primimo, jer u sa-danjim okolnostima ovako jedino moći ćemo čast naroda našega obez-bijediti, ovako samo tvrd i dugotrajan prijateljski savez između tro-jedne kraljevine i Ugarske utemeljiti, iz kojega bi za jednu i drugu kraljevinu prava korist proteći mogla.*¹⁰⁶

Dimitrija Knežević ide u red najumjerenijih krajiških zastupnika. On je u saboru otvoreno dao izražaja svojoj strepnji pred progona-ma austrijskih vlasti, kojima će sigurno biti podvrgnut, kad se iz sabora kući vrati i dođe ponovo pod udar vojničke despocije.

Karakteristično je, međutim, da su čak i takvi, prestrašeni krajiški zastupnici, kakav je bio Knežević, imali odvažnosti da se usprkos pre-siji, koja je na njih vršena sa strane vojnih austrijskih vlasti, opredi-jele, protiv tadašnje volje Beča, za savez Hrvatske s Ugarskom. »Ja uzdajući se čvrsto u obranu našeg svijetlog bana – izjavio je Kne-žević u nastavku svoga govora – usudujem se reći, da se za uvjetni savez s Ugarskom potpuno suglašujem, a što se tiče prijedloga, to sam ja kao u diplomaciji neiskusna, tog pokornog mnijenja, da bi se onaj po osrednjem odboru i po gospodi zastupnicima grada Zagreba, bu-

¹⁰⁶ Isto, str. 334-336.

dući obadva k jednoj svrhi vode, u jedan sklopiti dali, i sudim da bi to najshodnije bilo, budući bi se svakoj raspri granica položila». ¹⁰⁶

Saborski govor krajiškog zastupnika *Andrije Brlića*, održan 6. VII, odlikuje se antinjemačkim stanovištem, zalaganjem za ravnopravnost svih naroda Ugarske i za njeno federativno preuredenje te osudom historijske uloge domaće aristokracije. Brlić je tom prilikom između ostalog rekao: »...ne mogu od njemačkoga ministarstva u Austriji drugo očekivati, nego na supremaciji njemačkoj osnovanu centralizaciju. Iz otog uzroka nade ne ima za federativno oživotvorenje Austrije, i moga prijatelja Kvaternika osnova državna, koja je samo u federaciji izvedljiva, ostaje na vrbi svirala... Ugarska ima raznih narodnosti, koje idu ravna prava, i nju dakle treba na ravnopravnost narodnosti osnovati, da pod sv. krunom Stjepanovom svi kao braća slobode naših djedovah uživamo i ovaj amanet i nadalje potomstvu ostavimo. Naša je dakle najsvetija dužnost, u savez s narodima krune hrvatsko-ugarske se povratiti, da sada najprije temelj metnemo federaciji podunavskih narodah pod krunom sv. Stjepana... Time će se pako u ovoj federaciji i Madarima onaj žalac istrgnuti, koji oni na druge narode u Ugarskoj plaze. Ta oni nam nigda pogibeljni bili ne bi, da nisu među nami imali svojih zatočnika i pomoćnika, kao što sam u ovoj sabornici opetovano začuo. — Tko su pako ovi zatočnici i pomoćnici: to su osobito naši višji plemići: grofovi, baroni a i ostala velika vlastela, osobito u Slavoniji. Aristokracija naša, akoprem većinom slavjanskoga porijekla, ili naturalizovana, potpora je opće poznata tuđinstvu u našoj domovini, i ovo je gotovo sasvim iščezla iz ovog svetoga i jedinoga mjesta slobode i pokreta narodnoga...«. Potkraj svoga govora Brlić se suprotstavio optužbama reakcionarne štampe, da graničarski zastupnici i Hrvatski sabor rade na izazivanju socijalne revolucije i uspostavljanju jugoslavenskoga carstva: »Ne ima dokaza, da bi i pojedinih ljudi bilo, koji o socijalnom prevratu ili osnovanju slavenskoga carstva misle. Takove denuncijacije hodaju samo po glavama nekotjih plemića i austrijske policije...«. ¹⁰⁷

Na završetku svoga saborskog govora od 6. VII *Ivan Ključec* je iznio ovo svoje stanovište o odnosu Hrvatske prema Austriji i prema Mađžarskoj: »Dakle da se vratim na rješenje moje zadaće, kuda ću? u Beč ili u Peštu? Gospodo! ova dva zla jesu si tako nalik, da je teška zadaća ovdje izbirati, Svaba lukav, a Mađar oholan, sada neka čovjek izbira... Ja dakle po mom mnenju čisto ništa si dobra od pridruženja sa Mađari ne obećajem, i kad bi nam kakovo goder drugo spasenje moguće bilo, tako ja bi rekao, m a n i m o s e j e d n o g a i d r u g o g a. Ali da to za ovaj hip moguće nije, latimo se združenja sa Mađari na temelju jednoga pažljivoga i pametnoga ugovora.

Otvorito da kažem, ja bi se najvolio predloga gospodina Kvaternika prihvatiti, i ja ne bi ništa drugo zahtijevao, van jedito, da se granica

¹⁰⁶ Isto, str. 363.

¹⁰⁷ Isto, str. 380-381.

u civil pretvori, a Dalmacija faktično pridruži, ter onda nami ne bi trebalo ni centralizacije, niti unije sa Madarima. Ali da to još sadašnje okolnosti ne dopuščaju, tako ja se sa osrednjim odborom slažem sa jedinom opaskom: ako se bude dao onaj izraz bezuvjetno sa drugim izrazom zamijeniti, bude mi milo, koje ipak ja onoj mudroj gospodi, kojim ova zadaća povjerena bude, izručam.«¹⁰⁸

Nikola Begović: »... Sad pak valja mi očitovati svoje politično uvjerenje, i to ću učiniti slobodno i neodvisno.

Imamo ovdje dva predloga: jedan je g. Kvaternika, a drugi je predlog osrednjega odbora. Ja bi zagrlio srcem i dušom prvi, ali evo sam uvjeren, da nam politične okolnosti ne dopuštaju, u svojoj kući da svoji budemo; zato držeći predlog g. Kvaternika kao putovodeću zvizjedu naše, ako Bog da! bliže ljepše budućnosti, izjavljujem se za predlog osrednjega odbora.«¹⁰⁹

Vaso Maravić: »... Što se pako tiče prijateljstva i saveza našeg kraljevstva sa kraljevinom ugarskom, to i mi krajišnici želimo, kako se osrednji odbor i moj predgovornik gosp. Begović izjavio. Samo primetiti imam i ne dopada mi se, koliko zapinje riječ »bezuovjetno« da je to teško drugomu njegovu svojinu pripoznati s jedne strane, a s druge, što bi meni i trebalo da drugi moju vlastitost bezuvjetno pripoznavati treba, kad ja ju u rukuh imam?«¹¹⁰

Jovo Trbojević: »... Gospodo! prelazim na sjedinjenje sa Ugarskom. Kad me moj narod otpravio ovamo, vikao je glasno, sjedinimo se opet sa našim bratom Mađarom, ma samo na pošten način, da smo jednaka braća, i da nitko nikom ne bude gospodar, i neka ne gledaju, da opet do toga dođe da im brke po njihovim poljanam hvatamo.

Gospodo! ja vidim ovdje u nami Mađare dobro zastupane, samo bi najveća moja želja bila, da bi mi ovako dobro na ugarskom saboru u Madarima zastupani bili, onda gospodo sreće za nas svih; eto lahke pogodbe. Još nješto gospodo! ima u nas sumnjičenja, da je i Reichsrat dobro kod nas zastupan; e gospodo nemojte, nego gledajte da nas ne proklinje naš narod, nas i naše potomke. Mi Krajišnici uvjereni smo, da ne imamo nikakove druge težnje, nego sav naš narod sretan viditi, i zato ja pristajem uz gosp. predgovornika Begovića, a zadržavajuć si pravo, ako bi ispravak koji blagonosniji izgledao, kod specijalne debate, uz takovi pristati.«¹¹¹

Prvi svoj veći, načelni govor održao je krajiški zastupnik Ante Jakić 9 srpnja 1861. na trideset i sedmoj saborskoj sjednici: »Kad bi ja u vladu bečku i malo samo vjere imao – rekao je tom prilikom Jakić – kao što ne imam, tada bi ja zastupnika gosp. Kvaternika predlog u načelu objeručke prigrlio, jedno zato, što mi je slična misao već odavna srcu i duši prirasla, a drugo za to, što po mojem mnenju najbolje odgovara državnoj koristi naroda hrvatskoga.

¹⁰⁸ Isto, str. 386.

¹⁰⁹ Isto, str. 396.

¹¹⁰ Isto, str. 398.

¹¹¹ Isto, str. 399.

Nu kako već rekoh, radi nepouzdanja u vladu bečku, ne mogu ino, nego očitovati, da program pomcnuti zaslužuje svesrdnog uvaženja od strane svakoga pravoga rodoljuba, omladini hrvatskoj pako, na kojoj budućnost domovine ostaje, preporučam najtoplije, da ga svom svojom domorodnom vatrom mladanom prihvati, kao najljepšu baštinu pratoca naših, i kao valjanu oporuku vrloga rodoljuba; *jer samo onda moći će se prepljubljena domovina naša boljoj i srećnijoj budućnosti nadati, kada većina naobraženih Hrvata udari svojski pravcem programa dotičnoga.*

Pošto dakle okolnosti političke izvedenju programa Kvaternikova još za sada prijazne nisu, nalazim ja, da je savez s Ugarskom ovaj čas politička nužda.

Ali savez taj ne smije biti sramotan za narod hrvatski, jer kano gorljivom Hrvatuu čast mi je i sreća naroda moga preko svega najsvetija i najdraža, savez indi taj mora biti onakov, kako to zahtijeva dostojanstvo, poštenje i državna korist naroda hrvatskoga.

Budući pako predlog osrednjeg odbora pruža valjan temelj za savez kakono ga ja želim, s toga ja u načelu odvetujem za njega, jer je sastavljen i prema političkim obzornostima, i prema naravi stvari iste, počem ne sadržava ni manje ni više, nego uprav onoliko, koliko preduvjeti, to jest, preliminari po pravilima diplomatskim sadržavati moraju . . . Sabor ugarski god. 1848. mogao je jadnu Krajinu teškoga jatna vojničkoga osloboditi, jer ministarstvu mađarskome bijaše Krajina na milost i nemilost izručena. Nu zašto sabor ugarski to učinio nije, lasno je pogoditi, Mađari su htjeli, da tužna Krajina i za njihove interese krvcu svoju proljeva, kao što je činila prije, a žalibože i sada još čini za interese njemačke.

Ne ima dakle Krajina ni od koga drugoga spasenje svoje očekivati, nego sama od sebe u slogi i jedinstvu sa svojom ostalom braćom hrvatskom u provincijalu, jer su interesi jednih i drugih istovjetni, to jest, interesi cjelokupne domovine naše, jedni su te isti, za to ih i valja složno braniti.

S toga razloga ne slažem se s gospodinom Begovićem niti u onome, da Krajina tobože ne bi imala glasovati u državno-pravnim pitanjima prije, negoli bi se provincijalizirala, velim ne slažem se s tim mnenjem njegovim, jer to bi značilo, ne samo ostaviti braću provincijalnu u nevoљи, i cijepati se od matere domovine, nego i odreći se svoga državnoga i narodnoga prava. Značilo bi ne sudjelovati na zgradi onoj, u kojoj se ipak danas sutra obitavati želi i kani, jer nije moguće, da će Krajina do sudnjega dana ostati zavod vojnički, mislim dakle, da je uprav domoljubna dužnost krajišnika, glasovati o tome pitanju, od kojega i njihovo oslobođenje ponajviše zavisi. . .¹¹²

Ivan Omčikus: » . . . Šta se pak sjedinjenja našeg sa braćom Ugrima tiče, to se u tome ja sa narodom mojim, kojeg u sjajnoj kući ovoj za-

¹¹² Isto, str. 404.

stupam, sa centralnim odborom slažem, s tom primjedbom, da se sve iznimke, koje bi uniji prijebile, uklone.«¹¹³

Petar Vrdoljak: Svijetli bane, visoki sabore! Buduće da su predlozi unije s Ugarskom po različitim i veleumnim govorima tako već iscrpljeni, da im se baš ništa ili posvema malo što pridati može: zaradi toga ja kao nevjest politik samo u toliko pridajem, da iz dna duše moje žalim, što je predlog g. Kvaternika, podupiran dakako s krijeplkim govorom g. Starčevića, toliko malo odaziva našao u visokoj ovoj kući. U ostalom, gospodo narodni zastupnici! bio ovaj predlog primljen ili ne bio, svakako je izveo on narod hrvatski na ono polje, gdje taj narod već sada sam sebe bolje upoznaje, izveo ga je velju na ono polje, gdje mu narodi evropejski glasno viču: eno naroda mladoga, naroda krijeplke snage, bistra uma, nepokvarena srca; naroda, koji je nastupio stazu, s kojom da izbjegne tutorstvo njemačko i mađarsko, i dotrči u hram evropejske suverenosti. Međutim, gospodo narodni zastupnici! u koliko me s jedne strane za otim predlogom žalost trapi, u toliko s druge opet gojim u duši mojoj slatku nadu, da kratki zeman jedva će proći, te će se predlog g. Kvaternika odzivati u djeci hrvatskoj, da kamo li ne će u narodu hrvatskom, da kamo li, velju, ne će u zastupnicima toga naroda, kojim će sveta prinađležati dužnost, svoj narod tako zastupati, kao što to karakter i ponos njegov, kao što to suverenstvo njegovo zahtijevati bude.

Vidim ja, gospodo! da s malom iznimkom onih, koji bi, žali Bože, svoju domovinu, velim, Hrvati hrvatsku domovinu, Mađaru na milost i nemilost, s kakvim ili baš s nikakvim uvjetima predali, za da taj naš bivši a sada namjereni drug u njoj svoje, za nas kobno gospodarstvo, jezik i narodnost svoju na našu štetu i međusobni nesklad rasprostire i udomljuje, vidim velju, da svi ostali u visokoj ovoj kući sakupljeni muževi u duši svojoj odobravaju predlog g. Kvaternika, da li javno ga poduprijeti plaše se zarad njeke netemeljite nepraktičnosti istog predloga u ovo doba; vele bo mnogi: daj mi 100.000 bajoneta, pa ću ja prvi taj predlog potpisati; nu da tako nije, pokazati će, gospodo! vrijeme, pokazati će duh i ponos naroda našega. Pa ako bi za otu svrhu i ustrebalo otih 100.000 bajoneta, zar ih mi ne imamo? Ajde da pogledamo, gospodo narodni zastupnici, na ravnine talijanske, da pogledamo na poljane mađarske, bregove pruske i bavorske, da oko bacimo na hladnu Rajnu, ledenu Moskvu, pa onda velju, da vidimo, imamo li mi Hrvati 100.000 bajoneta?

Kad su se dakle naše bajonete tuda i tamo od nemila do nedraga turale, kad je naš svijet tuda i tamo potokom svoju krv za tuđe interese proljievao: zar da dvojimo onda za vlastite interese, za vlastiti dom i rod naše, Evropi poznate vitezove upotrebiti? Ne ću ja s ovim da reknem, gospodo! ono, što bi može biti kao u prvi mah pomisliti mogao; ne ću ja prevrata i nemira, već ću kao poštenu Hrvat a na-

¹¹³ Isto, str. 405.

pose graničar vjeru caru, gorljivu ljubav domovini, pak onda je sve moguće.

U dalnjem razmatranju mom unije s Ugarskom pozivljam vas, gospodo narodni zastupnici, da se skupa sa mnom obazrete na našu prošlost, je da li nas što iz ove k otoj uniji prizivlje? valjda izgubljeno pravo krunisanja i primanje zakletva naših kralja u našoj domovini? ili iščeznuta čast naših banova? gubitak tolikih naših inštitucija? ili uspomena onih nasrta od strane Mađara na našu domovinu i narodnost, uslijed kojih nam samo 6 godišnje življenje kao narodu osudiše? Zaisto slabi prizivi međusobnog i skladnog druženja, a tako biva svakomu ortaku. s kojim smo u nevjernom njegovom društvu uloženu glavnicu izgubili. Vidimo, je li nas što u sadašnjosti k uniji prizivlje. Ako sami sebe varati ne ćemo, to bjelodano vidimo, da spletke na Rijeci, u Medumurju, u Slavoniji i ostaloj našoj domovini baš dobri znakovi bratimstva nisu, jer dok mi već treću nedjelju o uniji debatiramo, i u toj debati više skoro Mađarima popuštamo nego li nam ostavljamo: od njihove strane ne vidimo ni jednog bratinskog koraka izim agitiranja njihovih emisara po domovini našoj. O budućnosti, gospodo, sam Bog što znati može, nu ja kao čovjek u toliko ću po znakovima gatati, da nas eto za koju godinu opet na krvavom polju s Mađarima, ako se pametno s njima ne združimo; jer narod, koji je ne samo domoljubljem, što mu se i oprostiti može, nego i slavohlepljem u toliko zanesen, da se s jednom rukom hvata naše Adrije, a s drugom slavjanskog Balkana, takov velju narod, gospodo, ne će prestati po domovini našoj mutiti po onim i onakvim ljudima, kojih i kakvih on među nami vavjek izobilja imade. Zar ne čujete i u ovom visokom domu mađarsku politiku u nebesa dizati? A ja otu politiku zovem nepolitikom, ili bolje *nadutom politikom*, jer su ju naperili proti narodima nemađarskim u Ugarskoj i izvan Ugarske, i protiva vladi, da proti istomu kralju, i to u toj mjeri, da skoro svaku izreku opozvati običavaju.

Nadalje govori se u ovom domu, da sve što imamo, Mađarima zahvaliti možemo. Ovo mi se baš grusti opovrgavati s više riječi nego koliko ih trebam da izreknem: što goder ne imamo ili izgubili smo toli u samostalnosti, toli u predjelima domovine naše, sve nevjeri i krivnji Mađara pripisati imamo.

Napokon čujem ja i to u visokoj ovoj kući govoriti, da li, da rekнем, kroz zube propuštati, da je naš sveti i narodni ustanak 1848. god. samo jedno natražnjaštvo i podupiranje bečke kamarile bilo. Ako je tako, onda smo mi buntovnici bili, i kao takovim ne pripada nam pravo svezu s Mađarima sklapati, koju nikad pravno mi prekinuli nismo; nu ja velim, da je *ustanak naš 1848. god. bio posljedica mađarske nepolitike, nasrtajuće na naš narodni život: zarad toga se mi od njih pravno i faktično odcijepismo*, i sada se po mom mnenju nalazimo u onom stanju, u kom smo bili, kad smo se Kolomanu podvrgli, njega u našem Biogradu okrunili, od njega na naš ustav zakletvu primili. S kraljem dakle, gospodo, ugovor bi pokušati morali;

pa ako taj uspjeha imati ne bi mogao, ostaje nam onda još *narod sveukupne Ugarske*. Iz ovoga, gospodo narodni zastupnici! što sam o uniji rekao, baš ni sam ne znam, kojemu predlogu unije da pristanim. Onoga g. Kvaternika eto prenesoste na daleke godine, a da sam ne ostajem, za uniju biti moram: dakle *pristajem uz predlog centralnoga odbora, u koliko bi se u njem samo personalna unija razumijevati mogla*...¹¹⁴

U raspravi o uređenju hrvatsko-ugarskih odnosa krajiški zastupnik *Antun Jakić* govorio je po drugi put na 46. saborskoj sjednici od 22. VII. Pored daljeg razvijanja svog i krajiškog protivaustrijskog stanovišta, taj govor graničarskog narodnog zastupnika predstavlja prvu odlučnu, otvorenu pobunu pučkih predstavnika u saboru protiv monopola, koji su na vođenje politike postavljali školovani članovi sabora, juriste, profesori i drugi pripadnici privilegiranih društvenih slojeva. Jakić je tom prilikom između ostalog rekao:

»Nije mi drago ponavljati ono, što sam već u zadnjoj sjednici govorio, nu budući to i druga gospoda čine, ne mogu ni ja od manje, već braniti mnijenje svoje tim većma, što mi se čini najprobitačnije preljubljenom hrvatskoj domovini mojoj, za koju ću se boriti, dok mi srce u grudima kucalo bude...

Mi dobro znamo, kamo namjere ministra austrijskoga gospodina Šmerlinga šibaju, on mora ili pasti, ili izvesti ustrojstvo austrijske monarhije na temelju carskoga diploma od 20. listopada p. g., osakaćena patentom od 26. veljače t. g.

Znamo pako kakovi su to kolači: centraliziranje u Beču glavnih preimućstava našega ustava, to jest, izvanjskih poslova, krvi, imetka i trgovine, a nami se ostavljaju ogrizine...

Prigovara se, da bečka vlada ne ima pravo prisvojiti si ono preimućstvo naše, koje mi s Ugarskom dijeliti volimo – i da ćemo kod vijećanja o Reichsrathu kazati, u kakovom odnošaju pram Austrije ostati želimo; istina, ne ima pravo, ali ima silu, kojom će se poslužiti, čim opazi, da je savez naš s Ugarskom problematičan.

Ona gospoda, što samo misle, kako bi moralo biti, a ne uzimaju u račun kako jest, i kako u istinu biva, i koja se u iskrenost u politici uzdaju, ne poznaju narav politike, i varaju sami sebe na vlastitu štetu, jer uprav varancijom politika je najveće pobjede stekla i slavila.

Veli se, mi imamo pravo, naše zaključke sami tumačiti; to je doduše istina, ali kako već prije rekoh, kod politike pravda mjesta ne ima, u politici samo jači s uspjehom tumači, dočim su razlozi slabijega obično samo nemoćno koprcanje, to smo žalibože ljuto iskusili kroz 12 godina, a tko se želi i sada o toj istini uvjeriti, neka čita službeni »Donau-Zeitung« pa će vidjeti, kako vlada bečka zaključke sabora našega od godine 1848. tumači, i na njih se sada poziva, jer joj u prilog idu.

¹¹⁴ Isto. str. 405-406.

Ako se dakle tako bezobzirno mogu tumačiti zaključci oni, koji od tumačitelja niti su bili kada pripoznati, niti oživotvoreni: kako će onda biti tumačeni ovi, koje nam Beč preporučuje? To će nam gospodin Šmerling u svoje doba već kazati!

Tko god malo oštrije vidi, znađe, da je Beču najvećma do toga stalo, da se savez med Hrvatskom i Ugarskom ne oživotvori; jer ako su Hrvati i Ugri u savezu i složni, lakše će se dobiti potpunoga svoga ustava, i obraniti se od centralizacije bečke; zato će bečka vlada sve sile napeti, i svako sredstvo upotrebiti, da taj savez naš s Ugarskom osujeti; a da joj to lakše za rukom pođe, dajemo joj sami oružje u ruke onima ispravicima, jer s njima naznačujemo točku, bez koje je savez nemogućan. Bečka vlada dakle ne treba drugo činiti, nego ukloniti onu točku, po kojoj je savez mogućan, pak je s mjesta namjeru svoju dostigla, a to će po svoj prilici i uraditi, budući, kao što vidimo, uskraćuje i nam i Ugarskoj glavna preimućstva našega ustava, vojsku i financije, to jest, onaj temelj, na kom bi se naš savez s Ugarskom osnovati mogao . . .

Ali zar možda tko misli, da je bečka vlada tako sentimentalna i velikodušna, te će nam povratiti od našega dobra više, nego li tražimo?

Pa može li se ispravak gospodina Perkovca za nešto drugo držati? koji glasi ovako:

»od ovoga što sada imamo, ne ćemo nikom ništa otpustiti.« A što je to, što sada uživamo? To je uprav ono, što nam je patentom od 26. veljače 1861. ostavljeno! Mi dakle tim ispravicima posredno pripoznajemo taj nesrećni diplomirani patent i patentirani diplom, proti kojem se je naš sabor u oklop postavio, i sva naša municipija se bore i rukama i nogama proti njihovu proglašenju . . .

Prigovoriti će mi se, da su to samo sablasti i slutnje, kano što je rekao i veliki župan zagrebački gospodin Kukuljević, — da nam ne treba paziti što okolo nas biva, ni na čine bečke vlade — budući mi imamo naš ustav itd.

Nu ja velim, gospodo moja, da to nisu slutnje i puke sablasti, nego je neman prava, koja ima i tijelo i glavu, te je oštra opreznost od najveće nužde, i najprobitačnije pripraviti se za svako zlo, jer dobro nam je uvijek dobro došlo. A gospodinu Kukuljeviću odgovaram, da je od najveće važnosti znati uprav ono, što se radi u Beču, u Pešti i po ostalom svijetu također, dapače naročito motriti moramo sva kretanja okolo nas, za da slučajne pogibelji spremni dočekati možemo. Čudnovata je doista ta preporuka gospod. Kukuljevića, ona mi se čini slična ptici »nojac«, koja kad opazi lovca, skrrije glavu pod krilo, valjda u nadi, da kad ne vidi ona lovca, da ni nju lovac ne može.

Ja sam baš protivnoga mnijenja od gosp. Kukuljevića i tvrdim, da mi izvanjsku politiku uprav študirati moramo, i sva gibanja njezina zrelo mozgati, te i našu politiku udesiti onako, kako općenito i po ostalom svijetu stoji, ako želimo hrvatske naše države brod u luku spasenja srećno privesti, inače će nas neočekivani koji slap zapljusnuti, i u bezdan strovaliti . . .

Moja gospodo! mi imamo s lukavim i previjanim susjedima posla, iskusili smo žali bože ljuto, kako i Budim i Beč vješto znadu izopačiti svaki smisao, ako je malo samo nejasan, i tumačiti ga na svoju korist, dapače služe se naši susjedi i najpodlijim sredstvom, kad je samo njima u prilog. Isključimo dakle sve ono, što bi im povoda dati moglo, na našu štetu raditi, isturimo dakle one ispravke, koji samo Beču prijaju i u gosp. Šmerlinga torbu smjeraju.

Spasimo naša prava moralno, i okrunjivanju njih ne dajmo naše sankcije poradi budućnosti. Austrija ima doduše moć u ruci, ona nas može silom u Beč odvući, ali riječ je hrvatska: *svačke sile za vremena; narod će svaku silu preživiti, ako si sam nož u grkljan ne rine, jer Hrvat veli »silom me možeš u crkvu nagnati, ali me silom ne moreš natjerati Boga moliti«* . . .

Ja mislim, da bi se tako imalo i moralo učiniti, akoprem za stalno ne mogu tvrditi, kakov red glede adrese paziti treba, budući jurista nisam, ali to dobro znam, da ni naši juriste sami nisu do sada pokazali, da mnogo bolje znadu . . .

Meni je vrlo žao, da sam morao ovako na tanko i opširno o politici ovdje govoriti . . . kad mi ne bijaše moguće to u posebnim konferencijama učiniti, ne mogah bo do riječi doći, jer ina njeke gospode, koji misle, da oni sami privilegium posjeduju, političke rasprave držati, i neprestano govoriti, pa ako koji čovjek, ne budući *ex professo* literat ili inače duboki učenjak, svoj glas podignuti želi, odmah je ili grajom nadvikan, ili zamoram od učenjaka ušutkan, dapače i porugan, da se tobože u politici ne razumije. Takovi mudrijaši misle, da se politiku zajedno s jusom ili dogmom uči, ili da se politika uči poput inih znanosti, a ne znadu, da je politika znanost na praktiki osnovana, koja se samo postojanim i zrelim promišljanjem i mnogim iskustvom uči, a ne iz knjige same, i plazanjem po klupama školskim . . .¹¹⁵

Za savez s Ugarskom izjasnio se u svom saborskom govoru od 8. VII i krajiški zastupnik Petar Luger,¹¹⁶ a na 37. sjednici od 9. VII i zastupnici Simo Brkić i Nikola Raf.¹¹⁷

IX

RASPRAVA O REICHSRATHU I JEDNOGLASNA ODLUKA O NEODAŠILJANJU HRVATSKIH ZASTUPNIKA U BEČ

Saborska diskusija o Reichsrathu vodila se povodom kraljeva poziva od 12. III. Hrvatskome saboru, da izabere i uputi svoje predstavnike u Reichsrath. Taj poziv glasi:

¹¹⁵ Isto, str. 503-505.

¹¹⁶ Vidi Dnevnik Sabora 1861., str. 399-400.

¹¹⁷ Vidi na istome mjestu str. 405. i 407.

»Mi Franjo Josip prvi itd.

Časni, poštovani itd!

Odlukom našom od 26. veljače t. g. izdali smo potrebite naredbe, kako da se uživotvore načela izrečena u diplomi našoj od 20. listopada 1860, te smo ujedno pitanje, kako da se konačno ustanovi način, kojim bi se preduzimao u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji izbor zastupnikah za carstveno vijeće, uputili na Sabor, da ga riješi zakonom zemaljskim putem ustavnim.

Ujedno smo pozvali za 20. travnja t. g. u Beč carstveno vijeće, da riješi prethodna pitanja, koja se u smislu II. članka diplome naše od 20. listopada 1860 jednako tiču blagostanja svijuh zemaljah naše monarkije.

Dočim vam to na znanje dajemo, pozivljemo vaše vijernosti, da isred sebe devet zastupnikah od strane Hrvatske i Slavonije u osobi sposobnih i miroljubivih muževah slobodnim izborom izaberete i na carstveno vijeće na opredijeljeno mjesto i u opredijeljeni rok pošaljete.

Nadalje vas pozivljemo, da u zreli saborski pretres uz uvaženje svih okolnostih uzmete i pitanje o konačnom ustavnom određenju načina, kojim će se unapred birati i posiljati na carstveno vijeće zastupnici naših kraljevinah Hrvatske i Slavonije, te da našem kraljevskom odobrenju podnesete učinjene o tom zaključke.

U ostalom ostajemo našem c. kr. milošću vam blagonakloni.

Dano u našem glavnom i stolnom gradu Beču u Austriji dne dvanaestoga mjeseca ožujka godine hiljadu osamsto šezdeset i prve.

*Franjo Josip s. r. Ivan Mažuranić s. r. Franjo Žigrović—Pretočki s. r.*¹¹⁸

Kao podloga za raspravljanje podnesena su saboru četiri prijedloga: 1. Prijedlog osrednjeg odbora; 2. Prijedlog manjine odborske; 3. Kvaternikov i 4. Stojanovićev prijedlog.

1. *Prijedlog osrednjeg saborskog odbora* u vezi s kraljevim pozivom hrvatskih zastupnika u Reichsrath: »Četvrti kraljevski predlog glasi o izboru devetorice zastupnika na carstveno vijeće u Beč, i o podloženju ovosaborskih zaključaka o tom, kako da se u buduće biraju i pošiljaju onamo zastupnici trojedne kraljevine, za najvišu kr. sankciju.

Poslujući osrednji odbor bi ovdje vođen razlogom, da se odnošenje trojedne kraljevine imade riješiti ponajprije naprama kraljevini Ugarskoj, i zato mnije: da se tekar onda, kad se ovo odnošenje nakon podložena izvješća, što će ga izaslani saborski odbori u pitanju združenja trojedne kraljevine sa kraljevinom Ugarskom predbežno utanačiti imati, ustanovljivalo bude, riječ povede i od strane sabora trojedne kraljevine, i od strane sabora kraljevine Ugarske glede predidućih neustavnih kr. pitanja, i od njih onda porazumno s Ugarskom zajedno odlučiti.«¹¹⁹

2. *Prijedlog manjine osrednjega saborskog odbora* sadrži dva dijela. Prvi dio predlaže nešiljanje hrvatskih zastupnika u austrijsko-carevinsko vijeće: »Četvrto kralj. pismo glasi o izboru zastupnika na carstveno vijeće u Beč za pretresivanje posala sredotočnih, po diplomi 20. listop. 1860. naznačenih. O ovom kralj. pismu mnije ovaj odsjek, da se zastupnici naši na rečeno oktroirano carstveno vijeće pošiljali ne bi, jer se to protivi temeljnim ustavnim našim zakonima, po kojima imade pravo trojedna kraljevina neodvisno od ikoje druge austrijske pokra-

¹¹⁸ Spisi saborski od god. 1861., sv. II., str. 18–19.

¹¹⁹ Spisi saborski od god. 1861., sv. II., str. 154.

jine o pitanjima, koja se u Beču na carstvenom vijeću sredotočiti kane, odlučivati i način, kako da bi se ona za buduće riješivati imala, samo ustavnim putem ustanoviti, pa da se naši zastupnici i iz onog još razloga tamo ne šalju, mnije odsjek, jer odnošenja trojedne kraljevine naprama kraljevini Ugarskoj jošte ustanovljena nisu.«¹²⁰

U drugom dijelu Prijedloga manjine priznaju se zajednički interesi Hrvatske s takozvanim nasljednim austrijskim zemljama i izražava gotovost za pregovore o uređenju tih zajedničkih hrvatsko-austrijskih interesa: »Ništa manje ipak, jer je višestoljetna sudbina ustavnoga naroda našega sa inim austrijskim narodima u pogledu općih interesa usko spojena i tako zamršena, da se samo međusobnim dogovorom na ustavnom putu riješiti i razmrsiti može, to odsjek ovaj nadalje mnije, da narod naš ne bude protivan, već radi same svoje koristi, da se o tom, kako da se ova međusobna odnošenja ustanove i za buduće rješavaju, sa austrijskim narodima svakako, kad moguće bude, u ustavni dogovor stavi i u to ime predbježno svoje ustavno prionuće Nj. apošt. Veličanstvu za kralj. potvrđenje sa poniznom predstavkom podloži, zadržav si pravo kašnje o načinu ustavna dogovora pobliža naznačiti.«¹²¹

Prijedlogu manjine pripojena je *Izjava zastupnika Makse Price*, i kao sastavni dio Prijedloga koji sadrži njegovo obrazloženje, zajedno s njim podnesena saboru. Ta Pricina izjava upravo je školski primjer konfuznosti u mislima i zamršenog, mutnog načina izražavanja. Njeni podnosioci su tvrdili da je ta Izjava tobože sastavljena u cilju, da se u njoj navedu uzroci neodašiljanja hrvatskih zastupnika u Reichsrath; u suštini jedina njena stvarna svrha bila je: priznanje zajedničkih interesa s Austrijom i uvijeno nastojanje da se sabor na zaobilazan način privoli na pregovore o uređenju tih zajedničkih hrvatsko-austrijskih interesa. U izjavi se neiskreno, samo na riječima izražava tobožnja vjernost ustavnim pravima Hrvatske, a u stvari je glavni cilj sastavljača i podnosilaca Pricine izjave bio da dokažu, kako su oni »vjerni podanici Njegova Veličanstva«.¹²² Mutna, nejasna stilizacija očitito je bila rezultat prikrivanja protuhrvatskih tendencija frazerskom tobožnjom odanošću ustavnosti Hrvatske. I kasniji zagovarači Prijedloga manjine i Pricine izjave u saborskoj diskusiji verbalno su se tobože zalagali za ustavnu i državnu samostalnost Hrvatske, a stvarno su radili na njenom ponovnom podvrgavanju Austriji.

Starčević je u svom govoru, održanom 2. VIII na pedeset i trećoj saborskoj sjednici prozreo pravi smisao i manjinskoga Prijedloga i Pricine izjave i dao o njima ovu tačnu ocjenu: »Što se tiče predlogâ o tome pitanju, meni se čini da »izjava« koja je, vele, po g. Prici složena, to ime samo zato nosi, za da se dijete pravim imenom ne zove, da se ne kaže, da je to *prijedlog onih, koji rade za rajshrat*. Ja

¹²⁰ Spisi saborski od god. 1861, svezak II, str. 242.

¹²¹ Isto, str. 242.

¹²² To su završne riječi izjave, koja je u cijelosti objavljena u *Spisima saborskim*, svezak II, str. 242-251.

sudim da onaj, koj iskreno misli, također i govori razgovijetno, ja očitujem, da ja za nikakov oklad ne bi mogao onako zamršeno pisati, kako no je ta »izjava« pisana.«¹²³

3. *Kvaternik* je svoj prijedlog o uređenju odnosa Hrvatske prema Austriji i prema Ugarskoj prvi put pročitao 18. VI. na 22. saborskoj sjednici prilikom rasprave o hrvatsko-ugarskim odnosima.¹²⁴ *Kvaternikov* prijedlog je veoma opširan (preko dvanaest štampanih strana velikoga formata), sadrži 60 paragrafa, a kompozicijski je razdijeljen ovako: A) Predbježne ustanove; B) Odnosaji međunarodni: I. Spram Austrije, II Spram Ugarske; III Državopravno ustrojstvo Hrvatske prema Austriji i prema Ugarskoj; IV Odgovornost pred saborom; V Garancije; VI Prolazne mjere.

U pogledu odnosa između Hrvatske i Ugarske *Kvaternik* je predlagao politički obrambeni savez tih dviju među sobom potpuno nezavisnih država u cilju zajedničkog, pa i vojničkog suprotstavljanja centralističko-apsolutističkim nasrtajima Beča na slobodu i samostalnost bilo Hrvatske, bilo Ugarske.

Što se odnosa prema Austriji tiče, *Kvaternikov* prijedlog išao je za tim da se Hrvatskoj osigura puna sloboda i samostalnost prema bečkoj vladi.

Garancije za takvu svoju bolju budućnost Hrvatska po *Kvaternikovu* prijedlogu ima zasnivati: »a) na zakletvi kralja i diplomi krunidbenoj (koje su imale osigurati ustavnu slobodu i državopravnu samostalnost Hrvatske, napom. V. B.); b) na saboru svome; c) na odgovornoj saboru državnoj vrhovnoj domaćoj vladi; d) na narodnoj vojsci svojoj; e) na savezu obrane i pobratimstva s ugarskim narodima; f) napokon: ako moguće na isposlovanju s ugarskim saborom garancije vele vlastitih Evrope ...«¹²⁵

Već i sami zahtjevi *Kvaternikova* prijedloga o uspostavljanju nezavisne hrvatske vlade, suverenog hrvatskog sabora i samostalne hrvatske narodne vojske, koja se nalazi pod neposrednom i isključivom vlašću hrvatskoga sabora, čije oficire imenuje odnosno potvrđuje taj sabor, i koja vojska se »ne može upotrebiti izvan granica naše trojedne kraljevine (izvan granica Hrvatske) osim goneć dušmana iz zemlje naše«¹²⁶ – nalazili su se u direktnoj suprotnosti ne samo s politikom bečke vlade nego i s osnovnim interesima Habsburške dinastije. Brojne druge stavke *Kvaternikova* prijedloga bile su, međutim, ispunjene otvorenim nepovjerenjem prema austrijskome dvoru i vladi, koje se ni u kom slučaju drukčije shvatiti ne mogu, nego kao izričito neprijatelj-

¹²³ *Dnevnik Sabora 1861*, str. 585.

¹²⁴ *Kvaternikov* prijedlog je u obliku nacrt zakonskoga članka štampan u cijelosti u *Dnevniku Sabora 1861*, str. 203–210, – i u *Spisima sabora od god. 1861*, sv. II, str. 169–181.

¹²⁵ Vidi *Dnevnik Sabora 1861*, str. 210.

¹²⁶ Vidi §§. 18, 37–40, 42, 43, 44, 45, 47, 48 u *Dnevniku Sabora 1861*, na str. 206 i 209.

stvo prema bečkim vlastodržcima. Neke od tih stavki Kvaternikova prijedloga glase:

Isto tako nezavisna i suvereno-samostalna je kruna i kraljevina Hrvatska i napram ostalih, kojim god pravom ili naslovom po habsburgsko-lothringском domu posjedovanih ili vladanih država, kraljevina i zemalja, kanoti: Ugarske, Češke, Galicije i imih... (iz §. 7).

Osim toga, prekinuo je i uništio, knjepestju načela međunarodnog prava narodni, godine 1848. vođeni samostalnosti rat Hrvata sve ugovore, sveze i odnošaje krunice hrvatske napram ma kojoj bilo drugoj kruni ili državi u austriskoj svezi nalazećoj se, kao i napram istog austriskog carstva... (iz §. 8).

Smatra se svaki nasljednik na prestolju našem kao da se ga je dobrovoljno odrekao, ako u rok §. 11. opredijeljeni, ustanovljenjima §§. 9, 10 i 11 zadovoljio ne bi. (Pomenutim paragrafima određuje se obaveza vladara da se u roku od šest nedjelja ima okruniti hrvatskom krunom i zakleti na čuvanje ustavnih prava Hrvatske - napom. V. B.) Narod se tad hrvatski vraća u prvobitna svoja naravna prava, koja mu na temelju naravnog prava čovječanstva isto tako ko i svakom drugom političnom društvu i narodu neoskrvunjeno pripadaju: (§. 12).

... kralj naš nijedan mir s inostranstvom sklopiti, i što je naravna posljedica, nijedan rat navijestiti bez sudjelovanja po saboru izabranog ad hoc savjetnika ove države, ne bude mogao ni smio. Ovaj saborski savjetnik ujedno sa rečenim prezidentom drž. našeg vijeća protu-signira s ministrom izvanj. djela sve ugovore mira i rata navještilvanja.

Bez privođenja dakle sabora trojedne naše kraljevine nijedan se rat navijestiti, nijedan mir sklopiti zakonito i za našu državu pravovaljano ne može nit smije... Staro ustavno pravo sabora našeg glede opredjeljenja staviti se imajućih novaka, ostaje i nadalje nepovredimo... ovime sabor trojedne kraljevine svečano izjavlja: da on proglašuje ništetnim, narod naš nevezujućim sav ovaj dug, kojeg vlada Austrije budi na ugnjetenje buma svojih i posljedica istih odstranjenje; budj uslijed opakog sistema dosadanjeg i ovog posljedica učiniti je morala ili htjela; nadalje: sve njezine financijske operacije u opsegu trojedne kraljevine Hrvatske dosad i do dana, dok ustavni naš kralj nazočni temeljno-državni zakon sankcionirao i uslijed istog ravnao državu našu ne bude, proglašuje kao za neučinjene, narod i državu našu nevezujuće; tome shodno: uništjuje sabor ovaj sve poreze, izravne i neizravne, na koliko se ustavnim našim pravima i temeljno-državnim zakonima protive; državne dugove; zlorababu glede soli i duhana; rasprodaju državnih hrvatsko-krunskih dobara naših: sva ova kao nezakonita i protuustavno narodu trojedne kraljevine Hrvatske nametnuta... ujedno ustavna svoja prava pod okrilje međunarodnog prava stavlja... pravo države naše ustanoviti poreza kolikoću i kakvoću na našem saboru. Svako drugo umješivanje austriskog popečiteljstva u domaće naše novčane poslove prestaje... (iz §. 13).

U slučaju, koji je gore u 7. točki §. 18. nazočnog temeljno-državnog zakona predviđen, t. j. ako hi bečka vlada takove vrsti rat povesti odlučila, koji hi mogao u posljedicama svojimju učrtb nanijeti pravima krunice hrvatske ili hi bio štetan uopće prohibicima naroda našeg u svojim posljedicama - a narodi se samo koristi nadi družje; - te ako hi u navedenim slučajevima i prava krunice ugarske ili ustavnost narodž Ugarske u pogibelj dolazila: tada je dužnost prvog prezidenta drž. vijeća hrvatskoga, obratiti se na vrhovnu oblast kraljevine Ugarske prijavivši joj upitne slučaje; isto tako obratno da i Ugarska država napram naše da postupa, za da se odmah shodna na obranu općih prava poduzeti uzomgnu.

Za slučaj oni, da bečka vlada, ma u najmanjem predmetu bilo, ma iz najdalje ruke pokušivala itogod protiv ustavnoj i državopravnoj slobodi budj kraljevine Ugarske, budj kraljevine Hrvatske, posredno ili neposredno otkriniti; tada imade rečeni predsjednik svaki slični slučaj neodvlačno uvaženja radi načelniku vrhovne oblasti Ugarske kraljevine prijaviti, i obratno. - U svrhu obrane prava imadu se neodvlačno zajedničke mjere i koraci budj politično-diplomatični, budj narodne snage poduzeti, za da se pogibelj u korenu utuži. (iz §. 19).

Bez contrasignature prvog predsjednika drž. našeg vijeća nijedna kraljevska odluka, zapovijed, nalog, naredba, otkis itd. ne smije se u našoj državi proglasiti, a još manje izvršiti, pod prijetnjom kazne izdaje domovine. (§. 33).

... Svako sudjelovanje naroda ove trojedne kraljevine kod ma kojeg imena bilo tuđeg tijela političnog ili zakonodavnog ovime se iz temelja poriče... (iz §. 35).

Kralj je dužan u rok šest nedjelja dana, otkako mu državno vijeće predloži na odobrenje zakonske članke i ustanovljenja saborska, ova prev. svojom kraljevskom sankcijom provoditi. (§. 39).

Za slučaj, da kralj u smislu predidućeg paragrafa dužnosti svojoj vladarskoj zadovoljio ne bi: tad je dužan u rok šest nedjelja, od dana podnesenih mu po državnom vijeću saborskih akta računajući, novi sabor raspisati. Učini li pako i taj sabor iste zaključke, te ako ih kralj u opredijeljeni rok ipak ne potvrdi: to se on smatra – osim slučaja u § 37 predviđenog – da je povrijedio temeljno-državni ovaj zakon. U takovom se slučaju narod vlada glasom predidućih ovog zakona ustanovljenja. (§. 40).

... ako se novi na prestolj hrvatski zasjedši kralj u smislu i na temelju nazočnog fundamentalnog države naše zakona strogo i u svačem što isti sadržuje, kretao ne bi: to se tad smatra: da je novim tim postupkom vladajućeg doma ovaj se dobrotvoljno prava na krunu i prestolje hrvatsko odrekao; a narod stupa u tom slučaju u naravna svoja i ovim zakonom opredijeljena prava. (iz §. 41).

U vrijeme mira mora kralj hrvatski povući svu svoju carsko-austrijsku vojsku iz opsega posjedâ krunne hrvatske. U ratno pako vrijeme samo onda, ako su granice države hrvatske u pogibelji, može kralj i ovu upotrebiti za obranu općeg teritorija ne samo hrvatskog no i austrijskog. Nu tri nedjelje po zaključenom miru ima se ta tuđa vojska pod kaznom povrede tog državno-temeljnog zakona iz trojedne kraljevine natrag povući. (§ 50).

Vrhovni kapetan kraljevine naše stoji kroz saborske odbore u sporazumljenju sa vrh. narodnim zapovjedništvom kraljevine Ugarske, čim pogibelj zaprijeti ustavnosti ili slobodi ovih dvih država, za da opće mjere protiv nasilja dogovore. (§ 53).

Za slučaj, da bi kralj nazočni temeljno-državni zakon prev. svojom sankcijom potvrditi se ustredavao zatežući dalje šest mjeseca, ili da mu prosto istu prev. sankciju bi uskratilo: tad si narod trojedne ove kraljevine pred licem Nj. Veličanstva kralja kao i cijele Evrope pridržava sva ona prava, koja ga iz temeljno-državnih njegovih zakona i staroustavnih prava idu, i to koja ga po načelu legitimeteta, historije i naravnih prava idu. Ujedno čini odgovorne za sve neugodne posljedice one, koji prej. vladajući dom k ponoru nesreće toli okorno vode; dočim narodu ovom drugo ne bi preostalo no od vremena i događaja lijeka povrijeđenim svojim pravima izgledati. (zaduži, 60. §). Ovaj govor bijaše vrlo često prekinut gromovitim „živio“.¹²⁷

Tako ultimativno postavljanje zahtjeva na osnovi kojih se međunarodnim ugovorom imala osigurati samostalnost Hrvatske i regulirati njen državopravni položaj prema Austriji – bilo je u oštroj suprotnosti s osnovnim, godine 1861 jasno ispoljenim centralističko-apsolutističkim intencijama dinastije i austrijske vlade, pa je nužno moralo izazvati negodovanje, zgražanje i protivljenje mjerodavnih faktora u Beču i njihovih eksponenata u Hrvatskom saboru.

Na zahtjev Ivana Kukuljevića Kvaternik je svoj prijedlog ponovo pročitao na 51. saborskoj sjednici od 30. VII. prilikom rasprave o Reichsrathu, tako da se diskusija vodila i na osnovi toga prijedloga.

4. *Stojanovićev prijedlog* od 24. VII. 1861 glasi: »Predlažem da visoki sabor zaključi: putem adrese Njeg. Veličanstvu kralju odgovoriti, da sabor trojedne kraljevine bez povrede starodavnog, prisegom toli sjajnih kraljeva potvrđenog ustava, u carstveno vijeće u Beč za 29.

¹²⁷ Vidi na istome mjestu, str. 204-210.

travnja 1861 pozvano, zastupnika od strane Hrvatske i Slavonije izabirati, i način budućeg izbiranja u pretres uzeti ne može.«¹²⁸

Diskusija na osnovi navedenih prijedloga o odašiljanju ili neodašiljanju hrvatskih zastupnika u Reichsrath vođena je na 51. (30. VII), 52. (31. VII), 53. (1. VIII), 54. (2. VIII) i 55. saborskoj sjednici od 3. VIII, kada je obavljeno i glasanje.¹²⁹

Prijedlog osrednjeg saborskog odbora da sabor ne može uputiti svoje zastupnike u Reichsrath prije nego što uredi svoje državopravne odnose s Ugarskom, — bio je u saboru na 51. sjednici od 30. VII odbačen. Na pitanje predsjednika: »hoće li sabor rješenje pitanja o carstvenom vijeću do onoga vremena, dok se odnošaji trojedne kraljevine prema kraljevini Ugarskoj ne riješi, odgoditi ili ne?« — glasala je sa da neznatna manjina zastupnika. Glavni argument protivnika toga prijedloga bio je, da bi se njime priznala zavisnost Hrvatske prema Ugarskoj.

Nakon toga prešlo se u toku iste sjednice na diskusiju o prijedlogu manjine, spojenog s Pricinom izjavom.

Konfuznost te izjave, skopčane s prijedlogom, izazvala je u diskusiji isto tako komplicirane i zamršene ispravke nekih zastupnika, od kojih su trojica (Jovan Obradović, Alojzije Kristijanović i Ivan Kukuljević) nastojali da sabor izjavi gotovost za pregovore o zajedničkim interesima, dok je ispravak Josipa Briglevića išao za tim, da se odlučnije fiksira odbijanje kraljeva poziva hrvatskom saboru da pošalje zastupnike u Reichsrath: »S toga ne mogu ove kraljevine — predlagao je u svom ispravku Briglević — nikada ni pristupiti u carevinsko vijeće, jer bi takovim pristupom trojedna kraljevina, združena s kraljevino Ugarskom po državopravnim ugovorima uz priznanu i osiguranu samostalnost i neodvisnost pretvorila se iz slobodne i ustavne kraljevine u puku pokrajinu carevine austrijske.«¹³⁰

Uz to je eksponent austrijskog dvora i bečke vlade ban i general Šokčević kao predsjednik sabora nastojao svima silama da diskusiju vodi tako, kako bi i njen rezultat, zaključak saborski, bio isto onako nejasan i oportunistički, kakvi su bili i prijedlog manjine i Pricina izjava. Ban je išao za tim, da se pod svaku cijenu izbjegne jasno formuliranje pitanja, koje bi po očitom protivaustrijskom raspoloženju većine moralo dobiti odlučan odgovor sabora u smislu odbijanja kraljeva poziva i otvorenog suprotstavljanja volji bečkog dvora.

Izvjestitelj odborske manjine i jedan od glavnih hranitelja manjinskoga prijedloga i Pricine izjave, zastupnik Tomo Cuculić, u dva svoja saborska govora (na 51. i 55. sjednici, od 30. VII i od 3. VIII) izjasnio se, doduše, i sam za neodašiljanje hrvatskih zastupnika u Reichsrath, ali je s druge strane svima sredstvima, pa i prijetnjama, nastojao privoljeti sabor da prizna postojanje zajedničkih interesa s Austrijom i da u odgovoru kralju predloži dogovaranje o urođenju tih jedinstvenih interesa. »Mi dopuštamo — rekao je Cuculić — da ima u carevini Austrijskoj zajedni-

¹²⁸ *Spisi saborski od god. 1861. Svezak II, str. 251.*

¹²⁹ *Vidi Dnevnik Sabora 1861, str. 542-601.*

¹³⁰ *Spisi saborski od god. 1861. str. 251-253.*

kih interesa, što su preko 300 godina med narodima austrijskim postojali, i koji se izjednačiti moraju. Konsekventno je, dakle, mislim ... da izrazimo želju, kako da ustavnim načinom želimo da se ovi zajednički interesi rješavaju i raspravljaju ...»¹³¹

Cuculić se izjasnio protiv sva tri ostala prijedloga. Onaj većine osrednjega odbora pobijao je ovom argumentacijom: »... kad bi po prijedlogu osrednjeg odbora odgodili pretresanje ovog pitanja na ono doba, kad se odnošenje naše prama Ugarskoj uredi, priznali bi svakojako nekakovu zavisnost našu od Ugarske, što ja svigdar i svigde kao pravi domovine ove sin izbjeći želim.«¹³²

Mnogo oštrije ustao je Cuculić protiv Stojanovičeva i Kvaternikova prijedloga: »... Ispravak gosp. zastupnika Stojanovića jeste negacija te opet negacija, a negacijama po mom mišljenju ne bi mogla čestito stupiti domovina naša pred lice Njegovu posvećena Veličanstva, koje je otvoreno i jasno u pitanju tomu udostojilo svojim kraljevskim predlogom ovaj visoki sabor. ... ispravak gosp. Stojanovića, ja sam već kazao, da je negacija, i opetujem, da nije ništa drugo, nego gola negacija; vidi mi se, da je ispravak ovaj takov, da su to deseteri ključevi, koji bi nas isključili od lica Nj. Veličanstva, da se nikada više s njim ne bi dogovarali (ah, ah!) ...» - »... prijedlog g. Kvaternika ... mi se još pogibelniji vidi, nego onaj g. Stojanovića; jer ako proučimo §. 18. slovo c), koj sabor ne prijeći. da s mjesta krene sav izravan i neizravan porez, koj izjavi naprećac, da naša zemlja državni dug nikako nositi ne ima, ja mislim kad bi to primili, da bi došli na otpor i da bi gnjev svih austrijskih naroda i Nj. posvećenog Veličanstva (ah, ah!) na se povukli; a kakvoj pogibelji bi domovina naša tim ispostavljena bila, to prepuštam razboritosti visoke kuće.

Ja sam dakle pobio protivna mišljenja (smijeh) i dokazao, da je praktičan onaj put, da pozitivno, kao što dolikuje saboru, pred lice Nj. Veličanstva stupimo, i da se jedino putem konvencije ovi zajednički interesi izjednačiti i urediti dadu ...»¹³³

Za odašiljanje hrvatskih zastupnika u Reichsrath otvoreno se u diskusiji izjasnio jedan jedini govornik, zagrebački nadbiskup Juraj Haulik.¹³⁴

Zahtjev za jasnim postavljanjem pitanja prvi je iznio Slavoljub Vrbanić na 51. saborskoj sjednici od 30. VII: »Ja moram iskreno ispovjediti, da kod ovih pitanja sam sebe ne razumijem i da kao zastupnik naroda ne mogu glasovati o onom, što ne razumijem.

Osrednji odbor kaže, da bi se pitanje o carstvenom vijeću imalo odgoditi, a u predlogu manjine osrednjega odbora i dotičnim ispravcima predloženo je isto pitanje za pretresivanje. Dakle ako smo malo prije zaključili, da se ovo pitanje ne može odgoditi, onda se može u načelu samo to pitanje staviti: hoćemo li ići u Reichsrath ili ne ćemo? To je načelno pitanje; a drugog načelnog pitanja ja po mojem umu ne razumijem.«¹³⁵

Vrbanića su, na istoj sjednici, podržali Stjepan Hrvoić (»... ja mislim, kad je pao prijedlog osrednjega odbora, da ne može biti drugog pitanja, nego kao što je gosp. Vrbanić predložio: hoćemo li ići u Reichsrath ili ne ćemo«), - i Ladislav Balog: »Ja ne mogu pojmiti, da bi drugo načelo moglo biti, nego hoćemo ili ne ćemo poslati zastupnike

¹³¹ Dnevnik Sabora 1861, str. 597.

¹³² Isto, str. 542.

¹³³ Vidi na istome mjestu, str. 542 i 597.

¹³⁴ Vidi njegov govor na 51. saborskoj sjednici od 30. VII. - isto, str. 542-546.

¹³⁵ Isto, str. 547.

na carsko vijeće ... neka se dakle najprije vijeća o načelu hoćemo ili ne ćemo na carsko vijeće.¹³⁶

Na 52. saborskoj sjednici od 31. VII prvi je u diskusiji o Reichsrathu uzeo riječ *Ante Stojanović*. Obrazlažući svoj prijedlog on je u svom odlučno protivaustrijskom govoru rekao između ostalog:

Višoki sabore! Kad je pitanje o tom, da li ćemo na carstveno vijeće, koje je na dan 29. travnja u Beč pozvano, ići ili ne, ja na to prije svega odgovaram, da ja niti mogu niti hoću da idem (gromoviti »živio« u sabornici i na galeriji) i to ne samo u ovo, koje je na dan 29. travnja sazvano, nego u nijedno, koje je na tom temelju sastavljeno (živio).

Preuzv. g. ban. Galeriju opominjem na §. 89. poslovnika: »Općinstvu nije slobodno dopadnost ili nedopadnost izjavljivati«. To vam sada kažem, pa se držite reda.

A. Stojanović: ... Za osnovu, koju je gosp. Prica izradio, imam to izjaviti, da ova osnova naša temeljna ustavna, da, i državna prava iz stožera kreće i ruši ... Gospodo! glavno moje načelo i glavni nazor, iz kojega izlazim, jest ovaj: da se trojednoj kraljevini hrv. slav. i dalm., koja s pokrajinama austrijskim po pravu samo u personalnoj uniji stoji, njezin starodavni ustav, koji pravno nikada prekinut nije bio, potpuno povratiti ... za trojednu kraljevinu zakone davati, tumačiti, preinačiti ili ukiniti, vlastan je zakonito okrunjen kralj samo u savezu sa narodom u zakonitom sahoru skupljenim ... Najveće pravo pako, kojim se svaki Hrvat, Slavonac i Dalmatinac ponosi, jest to, da je on vazda sam o svojoj krvi, o svojem imetku raspolagao. Što slijedi iz toga? Slijedi to, da si je legitimni vladar izdanjem diplome od 20. listopada pr. god. i patenta od 26. veljače t. g. onu vlast prisvojio, koja njemu po zakonu ne ide. Iz toga slijedi, da ove naredbe u našoj trojednoj kraljevini zakone valjanosti ne imaju, i da mi iste kao zakone, koje bi obdržavati morali, niti priznati možemo, niti priznati smijemo, niti priznajemo. (Živio.)

Između trojedne kraljevine hrv. slav. dalm. i ostalih ugarskih pokrajina austrijskih postoji po pravu samo personalna unija. Uslijed toga ne uviđam ja nikako, na kojem pravu da se osniva postupanje vladara, koji naredbom svojom od 26. veljače i 12. ožujka 1861. nas pozivlje, da zastupnike pošaljemo na carstveno vijeće, bez da smo mi ustavnim putem pitani, da li na to pristajemo ili ne ... U tom što je patentom od 26. veljače rečeno, da se ustav svim pokrajinama carstva podjeljuje, ne nalazim ja nikakve garancije, niti nalaziti mogu. A kako bi mogao u tom iz milosti danom ustavu garancije nalaziti, kad mi se ne drži moj starodavni ustav, kojega su toliki kraljevi zakletvom potvrdili? (Živio!) ...

Najprije moram kazati, da je ova (Pricina) osnova veoma speciosna i tako fino prepletena, da svakoga, koji dobro ne pazi, u stranputice zavesti mora ... Ja tražim povrat potpunog ustava, osnova razmišlja o zajedničkim interesima ... osnova savjetuje nas, da naš zaključak glede užjeg saveza s Ugriima nogama pogaziamo, jer ako mi financije, trgovinu, rat itd. u Beču imati želimo: neka nam gosp. sastavitelj izjasni, šta da se onda pod užjim savezom razumjeti ima, neka nam dokaže, da to sofisterija, da to mistifikacija nije? ...

Kako mi ma samo intenciju izrokne, da bi pripravnici bili na temelju patenta i diplome ista raditi ili tražiti, već smo izgubili naš pozitivni pravni ustavni temelj, već smo na stranputice došli ...

Vidi se, da osnova samo sili, i to sili momentanoj ustupa, vidi se, da ona sili od prava našeg popušta, i sa tvrdog pozitivnog temelja na temelj patenata i nehotice prelazi, navodeći ove kraljevine na tanak led. Ja pako držim, da sila ostaje sila, a pravo ostaje pravo, i da se silom pravo nikad postići ne može i ne će - i da volim nasilje trpiti i pod apsolutizmom stenjati, nego li od prava svojeg dobrovoljno šta popustiti. Ako će vlada silu upotrebiti, mi se sili opirati ne ćemo, ali držati ćemo se tim čvršće naših prava. I diploma od 20. listopada pr. g. i patent od 26. veljače t. g. jesu proizvodi samovlasti, proizvodi sile; ja sili ustupam, ali od mojeg prava ne mogu odstupiti ništa ...

¹³⁶ Vidi na istome mjestu, str. 547 i 548.

Ja se na toj milosti zahvaljujem. Ja se u nazočnom pitanju držim načela solidarnosti, i uvjeren sam, da onaj udarac, koji ugarskom ustavu rebra isprebija, našem ustavu i glavu smrskati hoće. Mi tim putem dara ne primamo, no zahtijevamo, da se povrati potpuni starodavni ustav i nama i Ugrima ...¹³⁷

Poslije Stojanovića govorio je protiv odašiljanja hrvatskih zastupnika u Reichsrath *Josip Briglević*.

Govoreći u prilog svoga prijedloga, *Kvaternik* je s obzirom na okolnost da hrvatski sabor svakog trenutka može biti raspušten, zahtijevao, da prije toga prihvatanjem njegova prijedloga Hrvatska osigura svoju samostalnost prema Austriji. *Kvaternik* je tom prilikom između ostalog rekao:

... Gospodo zastupnici naroda! Ja sam tečajem svih govora mojih glavnu težu – aplomb – stavljao na ono načelo: da se mi u pitanju odnošaja naših spram svih susjeda i država u svezi austrijskoj živućih, na nikakov nalog ili kraljevski predlog upirati ili obzirirati, kao ustavan narod, ne smijemo, no jedino koristi i težnje naše političke u obzir uzeti moramo ... Prelazim sada na izjavu gosp. Price ... svrha je spisu ona ista ko i kralj. predlogu, naime: put u carsveno vijeće; dočim sam čvrsto osvjedočen. da, išli mi posredno il neposredno ovim il onim putem u Beč, to je za nas u svakom slučaju svestrano ubitačno ... vlast carska u sveukupnoj kraljevini Hrvatskoj jest nikakova ...

Ne mogu se nikako složiti s onim posve krivim mnijenjem u pitanju stojeće izjave, kao da su tobož narodi Austrije i sva monarkija sada na ustavnu ustrojenu, te da mi sada možemo začeti ugovarati s narodima, koji sami sobom raspolazu. Ako se, gospodo, to može ustavnošću nazivati, što sada u Austriji biva, to je tad i raja u Turskoj ustavan narod! Ne treba mi no okom svrnuti na ona, koja u tužnoj našoj Dalmaciji bivaju. – U ostalom, pitam ja svakog mislećeg stvara: gdje je jemstvo te tobožnje ustavnosti austrijske? Ako vladar t. j. car austrijski, sa pol arka papira danas opozove istu svoju diplomu od 20. listopada 1860., kao što ju je stranom zbilja i opozvao odlukom svojom od 26. veljače 1861. – komu je on za to odgovoran? Nikomu! ... Tu dakle ustavnosti ne imade. A ako Beč otme nam ustavnost našu, odgovoran je on pred Bogom i pred narodima Evrope s te zloborabe svoje; *pogibelji se izvrgava pravo na prestolje hrvatsko ...*

Jer kao što god nitko od našinaca ne može pametno ignorirati, da Austrija opstoji, opstoji sada na štetu našu, isto tako ne mogu ni u Beču ignorirati, da Austrija u Hrvatskoj i nad Hrvatskom ne samo nezakonito i protuustavno se bani, no da se ona tuđe i nasilno bani. Taj pako stališ stvari prestati mora, i ako Beč ne usbtje, da to uzbuđe načinom legitimnim, zakonitim: to će hrvatski narod znati i strpljivim biti, a *tome nasilju prije ili kasnije konac lje učinjen bude.*

... ne opirem se ja svakomu neposrednom doticaju s Austrijom iz mržnje kakove protiv Nijemaca gojeme – premda takovu u potpunog mjeri zaslužuju; no mu se opirem gledom na uništenje naših temeljno-državnih prava, koje bi otud naravski slijediti moralo, gledom na onu neizrečenu manjinu naših poslanika spram stotine tudinaca; gledom na ona neprijateljstva, koja bi nas u Beču od strane Mađara, Nijemaca i ostale dobre braće čekala, gledom na onu apsolutističnu šibu, koja će to državno vijeće raspršiti ...

A uz sve to pitam ja, gospodo zastupnici naroda! mora li nam biti više ležeće na podsmjehu ili dopadnosti Bečlija ili pako na sreći i slobodi domovine naše? Idemo li pako u Reichsrath, to će propasti sva ova i mnoga ina prava trojedne ove kraljevine, jer šta će 9 tužnih poslanika naših spram 3–400 tudinaca? Ili će valjda ti tudinci htjeti nam! extra-pogaču namijesiti? *Neka vjeruje onaj, koji želi još jednom prevaren biti!*

A osim svega toga dužni smo, gospodo, dokazati svijetu, a osobito Mađarima, da smo mi ustav i slobodu ljubeci narod, da slobodu i bez pripomoći Mađara, kao

¹³⁷ Isto, str. 550, 551, 552, 553.

što to tečajem vjekova dokazasmo – uzdržati umijemo i možemo; protivno čineći, graknuo bi na nas sav svijet, kao na ljude reakcije, kamarile i dušmane slobode.

Dosljednost, dakle, gospodo zastupnici naroda! jest ona čarobna sila, koja me tjera, da ja i danas vjeran ostajem mom predlogu; dosljednost me goni, da *branim samostalnost domovine moje i spram Beča istom snagom i oduševljenjem, kojim taj amanet i spram Budim-Pešte branili; ja bo u svakom tudincu dušmana vidim ...* evo gospodo, čas je prispio opet, gdje si morate dosljedni biti, obazrite se i *pri tom bečkom pitanju na puk, budite uvereni, on bi vas zbilja kamenovao, ako bi se Beču podvrgli; toli naš narod mrzi to združenje njemačko.* Obazrimo se i na kralj, otpis Mađarima na adresu poslani, te ćemo se uvjeriti iz njega, da *nas dvostruko ropstvo čeka, ako se izrikom protiv svakog carstvenog vijeća ne izrečemo.* – Schmerling bo tvrdi: glede posala diplome od 20. listopada 1860. ne može se s Ugarskom nit vijećati po našem saboru, no samo o onom, što nam diploma ostavlja, može naš sabor shodna napram Ugarije poduzeti; drugim riječima govori nam se: *imate biti robovi peštanskog sabora i bečkog carstvenog vijeća.* – *Poremavimo, gospodo! račune dušmana naših, neka se zloča njihova raskrši na slobodi i potpunoj samostalnosti našoj na sve strane!*¹²⁹

Slavoljub Vrbančić je na 52. sjednici svoje stanovište protiv Reichsratha potkrijepio između ostalih i ovim argumentima:

»... Udioništvovanje na carstvenom vijeću protivi se višjim interesima našega naroda. Naši višji interesi kao Slaveni živućih na jugu sasvim su različiti od interesa ostalih naroda pokrajina austrijskih. Nije umjestno, da te interese ovdje potanje označim, dosta, ako reknem, da oni naših jugoslavenskih interesa ne umiju ni shvatiti, a u koliko bi to umjeli, shvatiti ne će; te da bi im se kroz udioništvovanje na carstvenom vijeću samo još veća prilika pružila, da nam budu zaprekom u postignuću naših uzvišenih, plemenitih i pravednih jugoslavenskih težnja. Ali protivi se i materijalnoj koristi domovine naše.

Udioništvovanje ovo bila bi gotova propast za Krajinu našu, jer što je stalo onomu iz Salzburga, ako i posljednji krajišnik bude morao pasti žrtvom za tobožnje interese austrijske? Krajina, ako se budu poslovi vojnički naše domovine rješavali na carstvenom vijeću, ne će nikad blagodatni svoga starodavnoga ustava natrag dobiti, niti će se osloboditi tuge i jarma, s kojega dan danas pati po nepravdi tudoj....¹³⁰

Stjepan Ilijašević se, kao zadnji govornik 52. sjednice, doduše izjasnio protiv odašiljanja hrvatskih zastupnika u Reichsrath, ali je bio za priznanje zajedničkih hrvatsko-austrijskih interesa i predlagao u cilju njihova uređenja skapanje konvencije s kraljem.

U nastavku rasprave o Reichsrathu na 53. saborskoj sjednici zastupnik Franjo Žužel izjasnio se za Pricinu izjavu i za priznanje zajedničkih interesa s Austrijom. Njegov govor je od osobite važnosti zbog toga, što je on neprijatelje zajedničkih hrvatsko-austrijskih interesa optužio da su za revoluciju.

Franjo Žužel: ... Nam još treba vremena, da se možemo ojačati i okrepiti; s toga ja kao Slavjan opstanak Austrije želim. Ako to želim, želim i sve, što je s time u savezu. Ja si ne mogu misliti Austrije bez toga, da imadu svi narodi u Austriji zajedničke interese; ako pak ima zajedničkih interesa, onda i treba jednu vlast,

¹²⁸ Isto, str. 555, 556, 557, 559, 560, 561.

¹²⁹ Isto, str. 562.

koja će ove zajedničke interese ravnati i raspravljati ... *Gospodu, koja su protivnog mišljenja, molim neka mi odgovore na ovo pitanje: Jesu li gospoda za opstanak Austrije? Koji nisu, ti su za revoluciju.* (ah, molimo!) Onda, koji su za opstanak Austrije, nek mi izjave, može li biti jedna Austrija bez zajedničkih interesa svih naroda? Ako ne može biti, da li je onda potrebna jedna vlast, koja će ove poslove rukovoditi i raspravljati? Ako je potrebna jedna vlast, možemo li se mi njezinom uplivu izvući? Ako to ne možemo, da li je probitačnije, da ona samo na nas upliva, a mi na nju ne, ili je probitačnije, da i mi također na nju uplivamo ...¹⁴⁰

Zatim se za Stojanovičev prijedlog izjasnio *Tito Babić* rekavši između ostalog: »... ja niti hoću za Reichsrath glasovati niti za njega zastupnike izabirati – a još manje u njega sam, ako baš izabran, ići podnipošto ... Sjeća se narod, sjećamo se i mi ustava od 4. ožujka 1849., sjećamo se udesa njegovog – i znamo, da gole riječi, i oktroirana milost ne pružaju nam nikakve garancije – i zato se bojimo – da bečkoj vladi niti sada do toga ne stoji ozbiljno, da ustav narodima podijeli, velim onaki ustav, koj slobodnim narodima pristoji ...«¹⁴¹

Ivan Perkovac je najprije utvrdio jednodušnost sabora u pitanju Reichsratha: »Meni se čini da smo u njekojim pitanjima uopće tako složni, da nitko ne ima prava sebi prisvajati autorstvo izraza: *u Reichsrath ne idemo*«, – a zatim je ustao protiv onih govornika koji su nastojali da samostalnost Hrvatske osiguraju povratkom starog, feudalnog ustava iz doba prije 1848. Perkovac se nadalje izjasnio za prijedlog odborske manjine i uzeo u obranu kvalitet Pricine izjave.¹⁴²

Za Stojanovičev prijedlog izjasnili su se nadalje *Lavoslav Šram* i *Ladislav Balog*, koji je između ostalog rekao: »... Poznato nam je naime, da pokrajine austrijske sasvim druge interese imaju nego li mi; poznato nam je, da devet naših zastupnika proti tolikim zastupnicima austrijskih pokrajina druge interese zastupajućim niti u najpravednijoj stvari pobjede obdržati ne mogu; poznato nam je i to, da se svakom poslaniku, koj druge izim njemačkih interesa na državnom vijeću zastupa, riječ oduzima; a poznato nam je i to, da je u interesu baš austrijskih pokrajina, ako nam veliki porez, od kojega mi nikakove hasne ne imamo, nametnu i veći kontingent vojaka opredijele ... Ali, gospodo, veli nam se: aula pro nobis (dvor je za nas). Dobiti ćemo Dalmaciju, ako u državno vijeće podemo. Nu mi smo i to čuli, da je Ugarskoj obećano utjelovljenje Hrvatske, ako ona u državno vijeće pode ...«¹⁴³

Za zajedničke interese s Austrijom i za njihovo uređenje izjavio se *Ivan Vončina*: »... Ja se dakle u načelu slažem s mišljenjem one gospode, koja su proti tomu, da zastupnike naše na carstveno vijeće odašaljemo. Ne želeći ipak, da narod naš ostane na pustomu polju negacije, kamo ga predlog g. Stojanovića vodi, i uviđajući, da imađe poslova takovih, kojih usredotočenje zajednički interesi zahtijevaju, scijenim, da bi za obje stranke korisno bilo, kad bi Nj. Veličanstvu putem adrese prepokorno razložili: da mi u carstveno vijeće ići ne možemo i ne činimo, nu da smo skloni, uticati u te sredotočne poslove načinom, koji bi se bez povrede naših prava ustavnim putem utanačiti imao.«¹⁴⁴

U diskusiji o Reichsrathu, vođenoj na 53. saborskoj sjednici od 1. VIII, najvredniji je umni i beskompromisno antiaustrijski govor *Vinka Pacela*. Ustvrdivši odmah na početku svoga govora, da je »Austrija čudovište od države«, Pacel je između ostalog rekao:

»... Pitanje je, kako ćemo se mi u buduće sa Bečom urediti?

Da bi to sve o nas zavisilo, ja mislim, da ne ima nikoga u ovoj kući, koj ne bi najrade rekao: nikako; nu mislim, da uslijed zaključka, učinjenoga prigodom debate o uređenju naših odnošaja prama kruni i kraljevini Ugarskoj o pošiljanju devetorice

¹⁴⁰ Isto, str. 567, 569.

¹⁴¹ Isto, str. 569.

¹⁴² Vidi na istome mjestu, str. 570–571.

¹⁴³ Isto, str. 573.

¹⁴⁴ Isto, str. 574.

kakovih miroljubivih i sposobnih ljudi na carstveno vijeće, sad ni govora biti ne može ...

Ovdje ne može biti pitanja, što je probitačnije; jer ne znajući nitko, dakle ni ja, koliko ćemo iz ove političke bure spasiti za naše buduće blagostanje, ja velim, gospodo! *gledajmo, da samo jednu spasimo, što je već tolikokrat rečeno, a to je poštenje i čast naroda.*

Sad je iza kratkog daha drugi put, što Beč nudi nekoliko slobodice svoj državi; tu se drži maxime Machiavella, koje se drže i sve vlade: »podaj malo i podaj kasno, pak će iz toga nastati metež, a ti ćeš se pred svijetom opravdati, okrenuvši mautiljom na drugu stranu«...

Ja se bojim Reichsratha iz triju uzroka:

1. Što nemamo pravo onamo ići.
2. Što su tamo namjere nam protivne i ubitačne za nas.
3. Jerbo se bojim, ako stupimo u kakov uži savez, nego li do sada bijasmo, da bi se još jedna treća stranka u našem narodu pojavila, koje nam ne treba ni malo, jer mislim, da su nam ove dvije stranke dosta i predosta.

Kad bi zbilja gospodin Šmerling bio dao malo više slobode Reichsrathu i da je to hitrije išlo, te da ne znamo Beča: mogao bi nas bio prevariti i tamo povući; ali sad, kad znamo djelokrug toga visokoga tijela, i kad vidimo, da se tamo samo takovi zakoni stvariti mogu, koji su po čudi vladateljima, a ne vladanim, kao što n. p. zakon o odgovornosti ministara – jer je pogibeljno biti odgovorni ministar – sada nas ne može zanesti. Što se može drugo iz toga izvesti, kad vi Reichsrathi (u Beču) ne možete vijećati o najvažnijem zakonu odgovornosti ministarstva, kako smijete onda o drugom? Hvala na takovom daru, gospodine viteže Šmerlingu, i na takovoj sillogistiki Vaše Preuzvišenosti!...

Nas bijede njemačke novine i čita se po svoj Austriji (istina da to ne spada na sabor, ali se čita u austrijskim novinama), nas bijede Nijemci, da mi nismo za cjelovitost Austrije, premda o tom ovdje nitko ni rječe izustio nije. *A ja mislim, da ću pogoditi želju čitave visoke kuće, ako rečem, da smo mi za cjelovitost Austrije dotle, dokle je Austrija za cjelovitost našu; kad bude Austrija proti našoj cjelovitosti, onda nastaje dužnost braniti ju; jer ja se sigurno ne ću dati pogubiti, i prije nego ja poginem, pasti će sigurno i tko drugi ...*

Maoge strah hvata, kako ćemo Njegovo Veličanstvo uvrijediti, kad ne slušamo onih zapovijesti u predlozima. Gosp. Prica dobro je rekao, da ustavnost sadanja nije drugo nego tropus Bachove sisteme.

Ja bi sjetio ovu gospodu:

1. na naša prava;
2. da smo mi sve slušali, što nam je gospodin Bach zapovijedao, ne bi bilo niti Austrije niti Hrvatske danas.

Mi smo izraz cijele domovine; naša zadaća je kazati sve, što nas boli, ali ne mislim baš, da bi mi vlastni bili, ministarstvo upućivati, što bi ono imalo poduzeti; jer po našem pravu mi se ne pačamo u bečka ministarstva ...

Ja se dakle izjavljam, da ne idem na Reichsrath niti na ovaj, niti na koj drugi, dokdug naše pravo traje – a ovo traje uvijek.¹⁴⁵

Svi govornici na 54. sjednici izjavili su se protiv odlaska u Reichsrath, s tom razlikom, što su *Veber, Lovrić, Mrazović i Kristijanović* zastupali stanovište priznanja zajedničkih hrvatsko-austrijskih interesa, uglavnom u smislu prijedloga odhorske manjine i Pricine izjave.

Prihvaćajući manjinski prijedlog i tu izjavu, *Mrazović* je podnio saboru ovaj svoj posebni dodatak: »... S toga ja činim još jedan korak dalje nego gospodin Prica u svojoj izjavi, te predlažem, da vis. sabor izabere iz svoje sredine tri ili pet članova, koji bi se s vladom Nj. Veličanstva i s jednim odborom iz carstvenoga vijeća u dogovor stavili o tom: kojim načinom da se za buduće rukovode i poravnaju oni interesi, koji su nama i ostalim pokrajinama austrijskim skupni – ali bez po-

¹⁴⁵ Isto, str. 574, 575, 576.

vrede našega od vjekova postojećega državnoga prava i bez uštrba autonomije pojedinih kraljevina i zemalja ...¹⁴⁶

Louirić se izjasnio za Pricinu izjavu uz Briglevićev dodatak.

Svećenik Vjekoslav Kristijanović je svoje protivljenje odašiljanju hrvatskih zastupnika u Reichsrath obrazložio između ostaloga i time, što su ondje »naumili o građanskom braku vijećanja poduzeti ... Narod naš je čisto kršćansko-katoličanski, pa uvesti hotjeti kod njega zakon građanskog braka, o kojem ni pojma ne ima, to bi bio pravi prekrat moralnosti i upropašćenje države». ¹⁴⁷ Inače je Kristijanović bio za pregovore o uređenju zajedničkih interesa s Austrijom.¹⁴⁸

Odlučno su podržali Stojanovićev prijedlog Andrija Uhernik, Mihajlo Košćec i Pavao Butagliarini, koji je svoje stanovište ovako obrazložio: »... ja ne mogu inače, nego da pristanem na predlog istog g. Stojanovića, i to tim većma, jer naputak mojih komitenata, koj mene veže, naročito mi nalaže, da na državni sabor u Beču ne smiju se poklirsari pod nijedan način postati, pak ja ako bi se o tomu šta glasovalo, ovdje na saboru prisustvovati ne imadem». ¹⁴⁹

Jovo Obradović je, priznavajući zajedničke interese s Austrijom u smislu Pricine izjave, podnio svoj posební ispravak, a ukoliko ovaj ne bi bio prihvaćen, pristaje »na prijedlog gosp. Stojanovića uz amendement gosp. Briglevića». ¹⁵⁰

Na toj, 54 saborskoj sjednici održao je Starčević svoj drugi značajni protivaustrijski govor. Tom prilikom on je među ostalim rekao: »... taj je predmet tako prost, tako jasan, da niti može biti prostiji ni jasniji; pita bo se: hoćemo li dobrovoljno postati podnožjem slijepe samovolje austrijske, ali ćemo pridržati prava naša narodne i državne neodvisnosti, prava, kojima ćemo se u svoje vrijeme poslužiti onako, kako nas nadahne Bog i sreća našega naroda, - drugim riječima, pitanje je: hoćemo li, ne ćemo li u Reichsrath?»

Svi dosadašnji govornici kazaaše, da oni u taj rajshrat ne će, a ja ispovijedam, da niti ću u ovaj ni u bilo koj drugi rajshrat, ja ispovijedam, da ja ne ću u nikakov zakonodavni sastanak s narodima Austrije, pa zvaao se taj sastanak kako komu drago ... Ja sam dosljedno za predlog g. Kvaternika, za predlog, koga bi, da bi on primljen bio, želio pooštriti u onoj mjeri, u kojoj je despotija kroz ovo vrijeme glavu digla. Nu jer nije prilike za uspjeh toga predloga, ja se izjavljujem za predlog g. Stojanovića i pridržavam si pravo, ako ustreba, kod specijalne debate o njemu opširnije govoriti.

Time kod generalne debate ne imam ništa više za opaziti, nego želim, da se poimenice glasuje, za da vidimo, hoće li zbilja sva ona gospoda glasovati proti rajshratu, koja, kako i ja, vele, da su proti njemu». ¹⁵¹

Za nas su, međutim, u diskusiji o Reichsrathu na ovoj, 54. sjednici, najznačajniji govori dvojice krajiških narodnih zastupnika, Ključeca i Akšamovića:

Janko Ključec: »Ovo pitanje već je tako obrazloženo, da bi suviše bilo o njem opširno govoriti, zato mislim da je potrebno, da idemo na glavni predmet, to jest, da kažemo, hoćemo li ići u Reichsrath ili ne. - Ja kažem, da ne idemo ...» ¹⁵²

Josip Akšamović: »Misleći, da u ovoj visokoj kući ne će biti nikakvih kandidata za Reichsrath, zato nisam naumio progovoriti baš niti jedne riječi, nu dobio sam danas volju u kratko da nješto kažem, i to, da pristajem posve na ispravak gosp. Stojanovića. (Živio.) ... Ako smo

¹⁴⁶ Isto, str. 584.

¹⁴⁷ Isto, str. 588.

¹⁴⁸ Vidi na istome mjestu, str. 589.

¹⁴⁹ Isto, str. 585-586.

¹⁵⁰ Isto, str. 587.

¹⁵¹ Isto, str. 584-585.

¹⁵² Isto, str. 584.

mi s jedne strane slobodan narod, a s druge strane Nijemci servilistički, ja bi rado viditi, kako bi se voda s vatrom slagati mogla. S toga ja kažem, da se ja jako bojim državnog vijeća, bojim se još iz tog uzroka, jer, akoprem bi, kako mnogi misle, po izbornom redu narodi nekogji postigli većinu, koji su ustavu naučeni, ali znam, da ima 2 kuće, doljnu sirotinjsku a gornju gospodsku; i ako bi baš element slavjanski sa ugarskom politikom i tendencijama ondje nadjačao, znamo, kakova si je prava Nj. Veličanstvo pridržalo, da ako bi se dogodilo, da proti namjeri njegovoj većina zavlada, da manjina odlučuje ... Jer to moramo znati, da imadu vlade u Evropi i narodi čisto sebi protivno postavite težnje; vlade traže centralizaciju, a narodi slobodu ... Zato se izjavljam za ispravak g. Stojanovića. (Živio.)¹⁵³

3. VIII (55. sab. sjednica), na dan izglasavanja saborskog zaključka o Reichsrathu, probečki nastrojeni članovi sabora (viši činovnici i drugi od bečke vlade zavisni elementi, uz podršku oportunističkog dijela Narodne stranke) upri su na čelu s banom sve sile, da se izbjegne otvoreno glasanje o Reichsrathu, a kad su uvidjeli da u tom ne će uspjeti, oni su pokušali bar da odgode glasanje. U tom pogledu veoma su karakteristična ova mjesta iz govora M. Mrazovića: »Buduć pako da su se svi govornici tečajem debate jasno i otvoreno izrekli glede predloga kraljevskog, da sabor na državno vijeće svoje zastupnike poslati ne može; to mislim, da je suviše pitanje, hoće li visoka kuća primiti kraljevski predlog ili ne. (Mrmljanje: nisu svi govorili) ... ne ima dvojbe, da je pitanje suviše, hoćemo li poslati devet poslanika na cars. vijeće ili ne, jer ne samo, da su se svi govorenici proti tom izrazili, nego ne ima za to niti predloga niti ispravka; kad bi se to pitanje stavilo, glasovalo bi se o nečemu, čega ne ima ...« U istom govoru Mrazović je, za slučaj da ta njegova intervencija ne uspije, predložio i odgodu glasanja: »Buduć se gospoda u mnijenjima razvrgli, te se u istima ne vidi nikakvi sklad, vidi se, da nisu bili pripravnici, da će se danas glasovati. Ja zato predlažem i molim, da se ne usteže dozvoliti, da se glasanje na drugi dan odgodi.

(Čuje se: odlučeno je, da se danas glasuje.)¹⁵⁴

Sve je to Mrazović predlagao, pošto je sabor prije toga bio na prijedlog Stojanovićeve jednoglasno zaključio da se ima glasati još istoga dana:

»Antun Stojanović. Ja predlažem, da se danas glasuje, ako ima petnaest članovah, koji podupiru moj predlog.

Preuzv. g. ban. Želite gospodo, da još danas glasujemo?

(Sa svih strana: danas, danas).

Preuzv. g. ban. Koji su za to, da još danas glasujemo?

(Svi.)¹⁵⁵

¹⁵³ Isto, str. 586.

¹⁵⁴ Isto, str. 598.

¹⁵⁵ Isto, str. 597.

Na to je ban u nekoliko navrata nastojao postaviti mutnu formulaciju pitanja i nametnuti saboru raspravu i glasanje o prijedlogu odborske manjine.

Preuzv. g. ban: »Pošto je visoka kuća zbacila predlog većine odbora, to dolazi na red predlog manjine istog odbora; pošto se je već više gospode predgovornika za promjene izjavilo, to ja pitam:

Prima li kuća predlog manjine osrednjeg odbora sa podržanjem dotičnih promjena?

Antun Stojanović. Ja na ovu formulaciju pristati ne mogu, jer je nejasna; ja za ove promjene, koje još nisu stilizirane, nikako ne mogu glasovati ...¹⁵⁶

U daljoj diskusiji su podržavali prijedlog manjine odnosno podupirali banovu formulaciju pitanja ovi zastupnici: *Kukuljević, Pavlešić, Mrazović, Očić, Žužel, Piškorec, Vukotinović i Brlić.*

Odlučno su se i dalje zalagali za Stojanovićeve prijedlog i suprotstavljali banovim nastojanjima: *Vuščić, Balog, Hrvoić, Briglević, Koščec, Šram, Suhaj, Zlatarović, Battagliarini, Kvaternik, Pacel, Starčević* – i dvojica krajiških narodnih zastupnika: *Slaninik i Akšanović.* U govorima nekih od njih znatnija su ova mjesta:

Josip Vuščić: ... mi imademo pretresivati kraljevski predlog, u kojem jedino sadržava se izašiljanje poslanikah na carstveno vijeće, i ništa drugo; a kod pretresivanja predloga ovoga upuštati se u ono, što predlog ne sadržava, i odgovarati na ono, što nas nitko ne pita, je li naime hoćemo kakove konvencije i ugovore s narodima austrijskima, ili s vladom sklappljati, doista bi neparlamentarno i nelogično bilo ... Jošte imademo onoj gospodi nješta odgovoriti, koji tvrde, da, kad bi mi samo to odlučili, da poslanike u carstveno vijeće slati ne ćemo, i ništa više ne bi odgovorili, mi kroz to na polju puke negacije bi ostali, – a saboru ne dolikuje kod puke negacije ostati. Ovdje, gospodo, odgovoriti moram, da ja ne uviđam, kako na pitanje, koje negativni odgovor zahtijeva, moguće bi bilo drukčije, kak negativno, logički odgovoriti; tako i nam, kad se pozivljemo, da šaljemo poslanike u carstveno vijeće, a to učiniti ne možemo, niti ne ćemo, ne preostaje drugi, kak negativni odgovor ...

Robert Zlatarović: Ja sam mnogo čitao o parlamentarnom postupanju glede glasovanja, ali to nisam nikada čitao niti čuo, da je već što zaključeno zato, ako govornici o tom svoja mnijenja izraze, i da onda ne treba više glasovati. Ja držim, da izraz govornika još nije legalan zaključak, zato mislim, da se svakako glasovati ima.

Drugo je, što želim, da bude pitanje jasno i točno formulirano, jer pitanje ovo je velevažno; ja ga za mnogo važnije smatram nego ono glede Ugarske. Treba dakle, da si čovjek jasno predstavi; o čem se ima vijećati, jer ćemo našim komitentima dati odgovor. Ja se ne mogu umiriti sa formulacijom svijetlog bana ... Ja se dakle slažem sa mnijenjem gosp. Šuhaja, da se najprije ovo pitanje stavi: »Hoćemo li ići u Reichsrath ili ne?»

Pavao Battagliarini. Svi govornici su se izrazili, da ne ćemo poslati zastupnike na državno vijeće. To je bilo vijećanje, a sasvim različito od toga je glasovanje. Kod glasovanja hoće se vidjeti, tko je za to, a tko nije. Ja se dakle slažem sa g. Briglevićem, da se pitanje tako stavi: hoćemo li poslati zastupnike na državno vijeće ili ne?

Vinko Pacel. Ja začinjem onim riječima, kojima jedan od gospode predgovornika: ja se čudim; vjernije mi gospodo, i ja se čudim, da se ne stavlja pitanje tako, kako se staviti mora.

¹⁵⁶ Isto, str. 597.

Ja u kraljevskoj propoziciji samo jedno pitanje vidim; na ovo ima samo jedan odgovor, t. j. idemo ili ne.

Što njevoja gospoda kažu, da li je pitanje ovo ustavno ili ne, to ovamo ne spada; što govore o zajedničkim interesima, to ovamo ne spada nego samo: idemo ili ne.

»*Ljudevit Slaninik (Krajišnik)*: Kralj. pismo, koje nas pozivlje, da izaberemo devet miroljubivih zastupnika za carstveno vijeće, poznato je ovoj vis. kući. Na ovo pismo se je odgovorilo nje kojim predlozima i ispravicima. Gospoda, koja su predloge učinila, izjavila su svoja mišljenja. Uslijed tih predloga govorilo se je i odgovaralo na ovo kr. pismo; s toga dakle na jasnom nismo. Ja mislim, da odgovorimo na ono, što nas je kralj pitao, naime: izaberite pa šalžite; dakle mislim, da odgovoriti moramo: hoćemo li slati zastupnike na carstveno vijeće ili ne. Zato se slažem sa onom gg., koja zahtijevaju, da se pitanje jasno stavi, da se jasno na nj. odgovoriti može, hoćemo li ići ili ne ćemo u Reichsrath.«¹⁵⁷

Na 55. saborskoj sjednici ponovo su govorili i podnosioci prijedloga: *Cuculić, Kvaternik i Stojanović*.

Značajno je, da je predlagatelj Stojanović u svom drugom govoru u diskusiji o Reichsrathu, odgovarajući zastupniku Pavlešiću, između ostalog rekao: »Naposljedku kaže prečasni gospodin, da je to velika poluga za Granicu, ako će se ova pitanja u Beču raspravljati . . . koliko bi to pozitivne koristi imalo, to znadu sva gospoda iz Granice, i oni znadu najbolje za koga će odvetovati. (Živio.)«¹⁵⁸

Na pedeset i petoj saborskoj sjednici od 3. VIII, neposredno prije glasanja, *Starčević* je ponovo i odlučno zahtijevao, da se pitanje, o kome se ima glasati, jasno postavi. On je o tome rekao: ». . . ja moram svečano izraziti, da sam ja uvijek ovo pitanje tako smatrao, idemo li u Reichsrath ili ne.

Ja se ne mogu dosti prečuditi onoj gospodi, koja su se izjavila, da ne idu u Reichsrath, zašto to sada svi skupa ne bi kazali. (Živio!) Što je gospodin Brlić kazao, da je to pleonazam, ja to ne vidim, dapače je nužno, da to otvoreno kažemo i na zaključak saborski povisimo, jer od drugovanja sa narodima, koji stenju još pod apsolutizmom, sačuvaj nas Bog.

Ako se ovo pitanje ne stavi, ja bi morao svečano protestirati, i iz ove sabornice istupiti.«¹⁵⁹

Starčevića je podržao krajiški zastupnik *Josip Akšamović*: »Ima ovdje gospode, kod koje je bolje razviti um, nego kod nas graničara, mi nismo kadri stvari shvaćati, kao ona gospoda, koja su sreću imala, svoj um izobraziti i razviti . . . mislim, da budemo pravični radi nas krajišnika, da se pitanje sasvim jasno stavi bez svakih zamaka.«¹⁶⁰

Na ponovni pokušaj eksponenta bečkog dvora generala bana *Šokčevića*, da kao predsjednik sabora sprječiti jasnu formulaciju pitanja

¹⁵⁷ Isto, str. 593, 594, 599, 600.

¹⁵⁸ Isto, str. 595.

¹⁵⁹ Isto, str. 601

¹⁶⁰ Isto, str. 601

i da, uz podršku nekih prikrivenih austrofilski nastrojenih zastupnika nametne saboru glasanje o ovako, mutno formuliranom pitanju: »prima li visoka kuća prijedlog manjine osrednjeg odbora sa primjedbama?« – protestirao je opetovano *Antun Stojanović*. Napokon je posljednji govornik na sjednici od 3. VIII *Vrbančić* ponovo predložio jasnu formulaciju pitanja, koju je sabor prihvatio i pristupio glasanju.

»*Slavoljub Vrbančić*: ... ja moje časti radi i onih, koji su sa mnoga jednako glasovali, molim, da vaša preuzvišenost stavi pitanje: pristaje li sabor na to, da udioništvoje na carstvenom vijeću ili ne.

(Nemir.)

... Jezgra ovog pitanja je, hoćemo li udioništvoje na carstvenom vijeću ili ne, zato mislim, da se prosto tako formulira.

(*Sa svih stranah: primamo.*)

Uslijed opunovlaštenja svijetlog bana čita bilježnik Lavoslav Šram prvu stran formulacije, ovako glaseće:

Pristaje li sabor na to, da Hrvatska i Slavonija udioništvoje na carstvenom vijeću?

(*Nitko se ne digne.*)

Dalje čita drugu stranu:

Pristaje li sabor na to, da Hrvatska i Slavonija ne udioništvoje na carstvenom vijeću?

(*Digne se cijeli sabor.*)

Preuzv. g. ban. *To je sada zaključeno.*

(*Dugotrajno pljeskanje.*)

Tim bude sjednica zaključena.¹⁶¹

U vezi s rezultatom glasanja na 55. saborskoj sjednici od 3. VIII postavlja se veoma interesantno pitanje: kako je moglo doći do donošenja jednoglasnog zaključka protiv Reichsratha u saboru, sastavljenom od politički raznovrsnih elemenata, među kojima je bilo i takvih članova, koji su se nalazili u službi Beča ili bili direktno zavisni od austrijske vlade, a neki među njima i po svom osvjedočenju austrofilski nastrojeni?

Prije svega tu je od presudne važnosti bio sam sadržaj pitanja o kome se glasalo. Poslušati kraljev poziv i poslati devetoricu hrvatskih zastupnika u onaj Reichsrath, u kome imaju golemu većinu Nijemci, odnosno oni bečki režimski ljudi, pristaše centralističke austrijske vladavine, koji su bili poznati kao otvoreni neprijatelji nacionalne slobode i samostalnosti svakog nenjemačkog naroda u monarhiji, ići u takav Reichsrath, postati kao neznatna manjina njegovim sastavnim dijelom, značilo je podrvcći se volji i vlasti jedne neprijateljske, protuhrvatske njemačke većine u tijelu koje je imalo služiti uspostavi omrznutog centralističko-apsolutističkog sistema. Za svakoga je bilo jasno, da bi prihvatanje kraljeva poziva u krajnjoj liniji značilo: otvoreno se odreći slobode i samostalnosti Hrvatske. A to se u onoj protivaustrijskoj

¹⁶¹ Isto, str. 601.

atmosferi, koja je dominirala i u saboru, i na njegovim galerijama i u narodu izvan sabora – nije usudio nitko.

Kakvo je protivaustrijsko raspoloženje vladalo ne samo u saboru nego u čitavoj Hrvatskoj u vrijeme održavanja 55. saborske sjednice na kojoj je obavljeno glasanje o neodašiljanju zastupnika u Reichsrath – o tome svjedoči i ovaj dio govora inače probečki nastrojenog zastupnika Janka Pavlešića: »... Otkad je na ovu visoku kuću kralj, otpis stigao, kojim se ona pozivlje, da izabere poslanike za državno vijeće, upotrebljuje se Reichsrath kao sredstvo svakojakog sumnjičenja, te se stereotipno predbaciva onima, koji su drugog političkog mnijenja: »evo vidiš čovjeka, koji je potplaćen od vlade, koji hoće silom da nas u Reichsrath odvede«. – Ovi se pokazuju kao nakaze, kojim se oprijeti treba ...«¹⁶²

Značajna je za raspoloženje goleme većine sabora i okolnost, da je nekim austrofilskim zastupnicima bilo onemogućeno da govore. To se, na primjer, dogodilo s izričito bečkim čovjekom Petrom Očićem, koji je na 51. saborskoj sjednici od 30. VII propagirao savez Hrvatske s Austrijom. Usred njegova govora nastala je, prema *Dnevniku sabora*: »Vika, govornik bi zapriječen u daljnjem govoru«.¹⁶³

Strah malobrojnih Beču privrženih članova sabora očitovao se već i prilikom duge saborske rasprave, u kojoj se samo jedan jedini govornik, nadbiskup Haulik, usudio otvoreno izjasniti za Reichsrath. Od Haulikova govora, održanog na 51. sab. sjednici 30. VII, do izglasavanja zaključka o Reichsrathu na 55. sjednici 3. VIII, opće narodna mržnja protiv pristaša Beča rasla je iz dana u dan i poprimala sve oštrije i opasnije oblike i u saboru i izvan sabora.

Glavni uzrok saborske jednoglasnosti u pitanju Reichsratha bio je dakle strah pred narodnim gnjevom.

Uz tu okolnost treba imati u vidu još jednu značajnu činjenicu. Saborskom radu uopće, a 55.-oj sjednici napose nije prisustvovao najveći dio velikaša, grofova, baruna i visokih dostojanstvenika. Znatan njihov broj nije ni došao na sabor, a mnogi su ga napustili prije rasprave o Reichsrathu.

Evidencija o tome, koji članovi sabora su prisutni pojedinoj sjednici, nije vođena, tako da se u svim onim slučajevima, kada se glasalo ustajanjem a ne poimenično, – ne može ustanoviti tko je pribivao sjednici, a tko nije. Na 55. saborskoj sjednici glasalo se ustajanjem, tako da se sa sigurnošću ne može utvrditi koji članovi sabora su sudjelovali u glasanju.

Ipak se na osnovi konstatacije narodnog zastupnika *Uhernika*, danog u saboru na dan uoči izglasavanja zaključka o Reichsrathu (na 54. sjednici od 2. VIII) može zaključiti, da su se u sabornici velikaši i crkveni i svjetovni dostojanstvenici nalazili u veoma malom broju. *Uhernik* je tom prilikom rekao: »Najprije moram napomenuti, da sam

¹⁶² Isto, str. 592.

¹⁶³ Isto, str. 548.

žalostan, što ne vidim tri velike župane, što ne vidim vlastelu i velmože u ovoj visokoj kući gdje se pitanja o životu i opstanku našem rješavaju».¹⁶⁴

U vezi s držanjem Krajišnika u Hrvatskome saboru iz godine 1861, – od najbitnije važnosti je činjenica, da su 3. VIII. i svi prisutni krajiški zastupnici glasali protiv odašiljanja hrvatskih predstavnika u centralni bečki parlament, u Reichsrath. Tim svojim protivaustrijskim stavom narodni zastupnici Vojne Krajine odlučno su se opredijelili protiv uspostavljanja bečke centralističke vladavine nad Hrvatskom.

Za nas je u ovoj radnji od osobite važnosti ustanoviti, ma i s približnom sigurnošću, koliko je krajiških zastupnika glasalo na sjednici od 3. VIII protiv Reichsratha. Ako se uzme u obzir da su na prvoj narednoj 56. sjednici, na kojoj je prilikom davanja glasova vršeno pomenično prozivanje saborskih članova – glasala 33 krajiška zastupnika (za koje se s pravom može pretpostaviti da su prisustvovali i prethodnoj, 55.-oj sjednici), pa ako se ima u vidu, da je ban jedanaestorici Krajišnika dao dopust od pet dana poslije 55. sjednice, onda se može uzeti da je na toj sjednici glasalo najmanje 44 (33 + 11) krajiška zastupnika od ukupno 55 izabranih, dakle goleme većina od najmanje 80%.

X

SABORSKI ZAKLJUČAK O NEPOSTOJANJU ZAJEDNIČKIH INTERESA IZMEĐU HRVATSKE I AUSTRIJE

U historiji saborske borbe za nacionalnu slobodu i samostalnost Hrvatske ostat će najslavnija 56. saborska sjednica od 5. VIII 1861. Toga dana je u saboru zahvaljujući prije svega hrabrom, požrtvovnom držanju goleme većine pučkih zastupnika Vojne Krajine donesen zaključak, da Hrvatska nema nikakvih zajedničkih interesa s Austrijom.

Dva dana poslije 55. sab. sjednice od 3. VIII. na kojoj je jednodušno protiv kraljevskog poziva izglasano da hrvatski sabor ne pošalje svoje zastupnike u Reichsrath, eksponenti austrijskoga dvora i bečke vlade pod vodstvom saborskog predsjednika, generala i bana Šokčevića nastojali su svima sredstvima da zaobilaznim putem ponište radikalni jednoglasni protivaustrijski zaključak sabora od 3. VIII i da, već na prvoj narednoj, 56. sab. sjednici prinude sabor na priznanje zajedničkih hrvatsko-austrijskih interesa i na vijećanje o tim interesima.

Nastojanje bečkih ljudi, da saboru nametnu raspravu o zajedničkim interesima s Austrijom na temelju kompromisnog, oportunističkog i u suštini proaustrijskog prijedloga manjine (i Pricine izjave), koji prijedlog je u dugoj diskusiji prije glasanja o Reichsrathu sabor bio definitivno odbacio, – bilo je u suštini protivnosti s odlučno izraženom

¹⁶⁴ Isto, str. 579.

voljom antiaustrijske saborske većine, pa je moralo izazvati oštar sukob između eksponenata Beča na jednoj i pobornika nacionalne slobode i nezavisnosti na drugoj strani. Sukob je izbio odmah na početku 56. sjednice:

»Preuzv. g. ban. Moja gospodo, u subotu bilo je glasovano samo o prvoj strani predloga.

Sada je potrebno, da se glasuje o drugoj strani predloga, koju će g. bilježnik visokoj kući čitati.

Antun Stojanović. Svijetli bane, gospodo zastupnici naroda! Ja držim, da je visoka kuća predmet ovaj svojim zaključkom iscrpila, tako da o daljnjem kakovom vijećanju vrhu ovog predloga više razgovora biti ne može.

Predloga ne ima više nijednoga, niti se može u načelu za ovaj ili onaj predlog glavna ili specijalna debata voditi.

Visoki sabor je predlog kraljevski, kao što je stavljen bio, riješio i iscrpio.

Po mojem osvjedočenju ne preostaje ništa drugo, nego dočim je visoka kuća ovaj kraljevski predlog primila, da se jedan odbor imenuje koji će adresu sastaviti imati, i saboru za odobrenje podnijeti.¹⁶⁵

U dugoj i oštroj diskusiji eksponente bečke politike u Hrvatskome saboru i njena glavnog predstavnika, bana Šokčevića, podržali su ovi zastupnici: *Cuculić, Mrazović, Žužel, Čepulić, Svetozar Kušević, Makso Piškorec, Adolfo Veber, Stjepan Ilijašević, Slavoljub Bosanac.* Donekle je, iz formalnih razloga, za vijećanje bio i *Vrbančić.*

Veoma je zanimljivo kakva su sve sredstva neki najeksponiraniji zastupnici austrijskih interesa primjenjivali u diskusiji, i kakvim su se smicalicama i formalističkim nadmudrivanjima služili, da navedu sabor na priznanje postojanja zajedničkih interesa Hrvatske s Austrijom, i na vijećanje o njima. Apeliralo se na poslovnik, na hrabrost Hrvatskoga sabora, koji ne treba kukavički da se boji upoznati Reichsrath izbliza, na postupak slobodarskog mađarskog sabora, na koji treba da se ugleda i hrvatski, prijetilo se otvoreno onima, koji ne budu priznali te zajedničke interese s Austrijom, pa se išlo napokon čak i do sasvim apsurdnih postavki, da je, pošto se jednom (3. VIII) zaključilo, da se u Reichsrath ne ide, sada neophodno potrebno donijeti zaključak o tome, *kako da se onamo ne ide.* Iz govora tih pristaša vijećanja o zajedničkim interesima navodimo ova znatnija mjesta:

Tomislav Cuculić. Svijetli bane i visoki sabore! Kud se o predlogu manjine osrednjeg odbora vijećalo, izjavila je vis. kuća, da se ovaj predlog dijeli na dvije strane.

Prva strana glasi o nepošiljanju zastupnika na carstveno vijeće; a druga strana glasi o priznanju zajedničkih interesa, koji su od 300 godina postojali.

Priznato je također, da se ovi interesi ustavnim putem riješiti imadu.

Prva stran predloga osrednjeg odbora je riješena, a druga strana još nije riješena.

Predlog dakle osrednjeg odbora u svoj cijelosti još nije riješen, ja molim, da se i glede druge strane njegova visoka kuća izrazi.

¹⁶⁵ Isto, str. 603.

Mato Mrazović. ... Visoki sabor je u subotu prvu stran predloga manjine riješio, a druga i treća ostala je neriješena, i u redu je dakle, da se o drugoj strani vijeća, hoćemo li solidarno s Ugarskom, ili ustanovljenjem posebnog organa zajedničke interese izravnati. Visoki sabor ovu točku u rješnje uzeti mora, ako se hoće držati saborskog poslovnika.

Franjo Žužel. ... Ja ću ovdje i to izraziti, da je sabor ugarski također dobio predlog od Nj. Veličanstva, da pošalje poslanike u Reichsrath, pak Ugri nisu odgovorili samo: ne ćemo; nego ugarska adresa sadržava u sebi, da priznaju zajedničke interese među Ugarskom i drugim pokrajinama austrijskim, pa da su pripravnici od vremena do vremena ugovarati sa vladom, kako da se ovi zajednički interesi rješavaju. (Mrmljanje.) Ja sam već jedanput rekao, da za me *ah!* i *be* – nije razlog; tko to taji, nije čitao adresu.

Ako dakle ugarski sabor, o kojem se mora priznati, da bdije nad svojim pravom, nije našao ispod dostojanstva i za pogibeljno, priznati, da ima zajedničkih interesa, i da je pripravan dogovarati se o tom, kako da se rješavaju, ne može to dakle biti niti ispod dostojanstva našeg i pogibeljno za našu slobodu ... *Ja scijenim, tako mi Boga, koj u naša srca vidi, da ćemo doživiti zle posljedice, ako na kraljevski predlog negativni odgovor damo.*

Avelin Čepulić. ... Ja moram onoj gospodi, koja se ovog Reichsratha plaše, kazati, da u njih ne vidim one muževnosti i odvažnosti značaja, koja se od zastupnika naroda zahtijeva.

Zašto ga se toliko plašimo, zašto mu ne pogledamo smiono u lice, zašto da pitanje ne pogledamo, kakovo je to strašilo? ... Prelazim na kraljevski predlog; ondje se veli, da pošaljemo zastupnike u državno vijeće. O tom se visoki sabor izrekao i mi ne ćemo poslati zastupnike na državno vijeće, s toga je dakle ovo pitanje riješeno. Ali u tom kraljevskom predlogu kaže se također, da se izrazimo, kako ćemo u buduće naše zastupnike ustavnim putem u državno vijeće posiljati. Ja razlikujem ovdje dva momenta ili dva Reichsratha. Prvi je uređen na 29. travnja; mi smo kazali, da ne ćemo ići u aprilski Reichsrath. Sada nastaje pitanje, da li ćemo u koj buduću Reichsrath i kakovim putem, da li ovim ili ustavnim putem, unići. Ja mislim, da o tom moramo na svaki način nješto kazati. To zahtijeva naše štovanje prema vladaru ... Zato predlažem, da se na svaki način dalje vijećanje nastavi, i da se zaključí, da li ćemo u buduću u Reichsrath ići ili ne.

»*Svetozar Kušević.* ... Koliko sam ja razabrao, mi smo u subotu o načelu vijećali, koje se u svim trim predlozima nalazi, a da smo kroz to u pitanju stojeći predlog odbacili, s moje strane ne priznajem, jer o tomu niti glasovano nije. Ja indi od moje strane pristajem uz predlog g. Čepulića i predlažem, da se o cijelom predlogu manjine osrednjem odbora i glasuje.

Adolfo Veber. ... kod pitanja o carevinskom vijeću, gdje smo najprije odlučili, da ne ćemo da šaljemo poslanike, sada dakle nastaje posve naravski drugo pitanje, kako da ne ćemo, pošto se i jestna i ni ječna stvar može obaviti na više načina. Jer možemo kazati, da tako ne ćemo slati zastupnike na carevinsko vijeće, da ne priznajemo nikakvih zajedničkih poslova, koje bismo s Austrijom obavljali; ili pako, da priznajemo zajednicu tu, ali očitujemo, da je ne ćemo da rješavamo na predloženi po vladi način, već na svoj način ...

Slavoljub Vrbančić. ... Poslovník propisuje, da se vijeća i glasuje o predlozima, što ih osrednji saborski odbor predlaže; mora se dakle vijećati i glasovati o svem predlogu manjine osrednjega odbora ... Ja želim, da se ovi interesi ustavnim načinom i solidarno s Ugarskom

riješe, i želim, da se put iznađe, kako ćemo s Ugarskom od slučaja do slučaja ove zajedničke interese izravnati . . .¹⁶⁶

Od osobite je važnosti, da je *jedini oficir među krajiškim zastupnicima, koji je govorio na 56. saborskoj sjednici, bio za zajedničke interese s Austrijom i tim svojim stavom izazvao opće ogorčenje i graničarskih zastupnika i ostale protivaustrijske većine u saboru:*

Natporučnik Slavoljub Bosanac: »Ja držim, da u subotu (3. VIII.) ono pitanje, koje je svijetli ban stavio, nije zabačeno, jer prije se uvijek govorilo, da je pitanje po g. Vrbančiću formulirano samo predlog predbježni, koj daljnje vijećanje ne isključuje.

Dočim pako za adresu mora biti materijala, i dočim se i onako poslije o štilizaciji bi morala riječ povesti, jerbo puka negacija ne može unutra stajati, zato mislim, da i manjina mora svoj izraz naći.

Ako nam se ovdje ne bi dopustilo vijećati, moglo bi se misliti, da smo svi jednog mišljenja, što pako ovdje slučaj nije; jer kada mnogi priznaju zajedničke interese, onda mislim, da se ova pitanja rastaviti moraju, jer bi inače mnogi prisiljeni bili protestirati. (Ah!)»¹⁶⁷

Protiv banovih nastojanja i protiv zajedničkih interesa s Austrijom i vijećanju o tim interesima govorili su ovi zastupnici: *Starčević, Kvaternik, Kušlan, Stojanović, Zlatarović, Briglević, Šram, Pacel, Uhernik, Balog, Kristijanović, Koščec, Šuhaj i Battagliarini.* Neki od njih govorili su i po dva puta. Navodimo neka ponajznatnija mjesta iz njihovih govora.

Antun Starčević. Moj predlog ovako glasi: da dočim je pitanje na kraljevski predlog iscrpljeno, da se imenuje odbor, koji će adresu sastaviti. Ono, što je g. Briglević kazao, ne stoji, jer bi se time upustili haš u samo vijećanje o izjavi.

Lavoslav Šram . . . Ja mislim, da je iz navedenoga razloga, što je pitanje o kr. predlogu iscrpljeno, isključena svaka debata; kralj. predlog ne govori o solidarnosti interesa nego o šiljanju zastupnika na carstveno vijeće. Zato moram na svaki način pristati uz predlog gosp. Stojanovića.

Dragojo Kušlan. Ja doduše nisam bio tako sretan, da bi mogao bio učestvovati prijašnjim debatama, ali koliko sam razabrao tu stvar, vidim, da je ovo pitanje konačno riješeno.

Pitanje stavljeno po preuzv. gosp. banu, da li visoka kuća prima predlog manjine osrednjeg odbora, je zabačeno. Ovaj je predlog dakle od alfa do omega zabačen. a ostalo je samo načelo, koje odgovara kr. predlogu, naime o pošiljanju zastupnika na carstveno vijeće. Vis. kuća izjavila se na ovo pitanje, da zastupnike na carstveno vijeće slati ne može, i time je kr. predlog riješen . . .

Vjekoslav Kristijanović. Ako pomislim na govor g. Cuculića, Vrbančića i Mrzovića, ne vidim, da oni pravo imaju, ako kažu, da sabor ima vijećati o drugoj i trećoj točki predloga manjine.

O ovim točkama bi se samo onda vijećati moralo, da smo na prvo pitanje odgovorili, da idemo u Reichsrath; dočim smo pako već u prvoj točki izjavili, da ne idemo, prestaje uzrok daljnjeg vijećanja. Ja sam dakle za predlog g. Stojanovića, da se izradi adresa.

Andrija Uhernik. Ja ću samo odgovoriti gosp. Čepuliću, koj je kazao, da se kuća nije izjavila, da li će u buduće poslanike šiljati u carstveno vijeće ili ne.

Preuzv. g. ban je pitanje stavio, da li kuća pristaje na to, da ne udioništva u carstvenom vijeću; i kuća se je izjavila, da ne udioništva.

¹⁶⁶ Isto, str. 603, 604, 605, 608.

¹⁶⁷ Isto, str. 606.

Ja mislim, ako je kuća na to pristala, da se razumijeva za sada i za budućnost; jer carstveno vijeće je tako organizirano, kako je ovdje predloženo, i sabor se je već u tom obziru dovoljno izjavio.

Eugen Kvaternik. Na koliko se sjećam, u subotu se je prije, nego se je konačno odlučilo, da u Reichsrath ne idemo, povelu debata na temelju §. 63. poslovnika, bi li se mogao predlog manjine osr. odbora razdijeliti u točke, i onda točka po točku vijećati? To je bilo zabačeno, a onda se učinila nova formulacija. Na temelju ove se vis. kuća izrazila, da ne ide u Reichsrath. Ako to stoji, onda je kuća zabcila cijeli predlog manjine osr. odbora, i o njem više govora biti ne može. Zato se slažem sa g. Stojanovićem.

Mihajlo Koščec. ... G. Čepuliću, koji kaže, da je to drugo pitanje, hoćemo li u travanjki Reichsrath ići ili u koji drugi, inam odgovoriti, da nismo kazali, u kakovo carstveno vijeće da ne ćemo ići; buduć smo in generali izrekli, da u Reichsrath ne idemo, zato ne treba kazati, kako da ćemo u buduće poslanike pošiljati ...

Mirko Suhaj. Što nam je u tom pitanju izvesti bilo, to smo u zadnjoj sjednici zaključili, i mi smo načelo neodvisnosti naše tako sjajno izrekli, i tako znameniti zaključak učinili, da s njime s ponosom pred Evropu stupiti možemo.

Ja bi želio, da bi dosljedno kod ovog zaključka ostali, i u dodatke i ispravke se ne bi upuštali ...

Pavao Bataglini. U subotu došao je u glasovanje predlog manjine osr. odbora. Ja se dobro sjećam, da je svijetli ban ovo pitanje stavio: »Prima li vis. kuća predlog manjine osr. odbora sa pridržanjem dotičnih promjena?« Ovo pitanje je propalo apsolutnom većinom; ako je ovo pitanje propalo u načelu, ako je umrlo: kako ćemo mu kakovo uođo uživtoriviti? O tom pitanju dakle više govora biti ne može ...

Ante Starčević. ... gdje je u predlogu više točaka, naravski, da ih svaku treba posebice pretresivati i rješavati. Ali nut, u kralj. predlogu ne ima ništa više, ne ima nikakovih točaka, nego se prosto zapovijeda, da idemo u Reichsrath, i da ustanovimo, kako ćemo u buduće tamo ići.

To je, gospodo, sav i jedini sadržaj ovoga predloga, pa makar ga tko mu drago, na koliko mu volja točaka razdijelio, time bi taj razdjelitelj samo svoju nespret-nost pokazao, a doista nas ne bi ganuo, da o tim suvišnim i bezumnim točkama vijećamo. Time je za sve one, koje istina i razum vodi, očito, da je taj predlog prekojučer sasvim riješen, da je potpuno iscrpljen. Ja sam tvrdo uvjeren, da svi ovako mislimo i sudimo; ali žalibože ima gospode među nami, koja žele, da bi s tom stvarju drugačije bilo, nego li doista jest. Otuda toliko šaranje i okolišanje.

Budi mi dopušteno, za odgovor mome štovanom prijatelju g. Veberu, jedan točan primjer navesti. Da bi ja njemu rekao: Adolfe, daj mi 100 forinti, pa ćeš mi i u buduće davati, kad i koliko se meni sviđi. Za sada daj mi 100 for. odmah, a za buduće promisli se i ustanovi, hoćeš li mi davati novce iz lijevoga ali desnoga žepa, hoćeš li mi ih sam nositi ali po drugima slati, itd. Ako bi mi moj vrijedni prijatelj Veber na to moje nepravedno zahtijevanje ovako odgovorio: »Ja tebi ne dam nikakovih novaca«, ako bi mi velim moj prijatelj Veber tako odgovorio, — a ja sudim da bi upravo tako, — onda ja bi rado znati, da li bi moj prijatelj Veber mudrovao i glavu si razbijao oko toga, kako mi ne će novce dati ni iz lijevoga ni iz desnoga žepa, ni iz listiće ni iz ormara, kako mi ih ne će ni slati, ni sam nositi, itd. Kad smo dakle zaključili, da u Reichsrath ne idemo, ja se ne mogu uputiti, da ta gospodo danas mudruju, kako da ne idemo u Reichsrath, nego se bojim, da ta gospoda rade i govore, kako da mi u Reichsrath idemo, — kako da u Reichsrath dojdemo ... mi niti smo držani (dužni) primati milostinju od kralja, ni obrazloživati zaključke, koje izdadoimo na protuustavne, na protuzakonite predloge ... U kraljevskom predlogu ne ima glasa ni traga nikakovim zajedničkim interesima. Nemojmo se dakle ni mi u pretresivanje tih izmišljenih interesa upuštati. Ako li se s vremenom o tim interesima govor završe, ja si pridržavam riječ, to ću dokazati, da mi Hrvati s narodima Austrije ne samo nikakova interesa ne imamo, nego da su naši interesi onim narodima, a njihovi interesi nami, upravo protivni.

Time ja glasujem za predlog g. Stojanovića.

Antun Stojanović. Ja vidim, da se hoće na drugi način borba da ponovi, ali mislim, da ne ima temelja. Kad je glavno pitanje riješeno, ne može biti o specijalnim

pitanjima vijećanja ... Neka mi gosp. Vrbanić, koji toliko o tim interesima govori, naznači, koji su ti zajednički interesi i kakovi su. Ja od moje strane takovih interesa, koji bi se nas pravno ticali, ne znam ... Ako su pako ovi interesi u patentu od 26. veljače sadržani, to ja opet gosp. Vrbanića pitam, što on pod tim interesima razumijeva? Ako su ti, onda ja vis. kuću pozornu činim na jednu poglavnu okolnost, da mi kao ustavno tijelo radimo i osnivamo na spisima, koji niti su proglašeni u našoj zemlji, i proti kojima smo protestirali. (Živio!) ... Uslijed toga ostajem kod predloga svoga, i predlažem, da se pitanje po svijetlom banu stavljeno zabaci, i odbor za adresu imenuje. (Živio!)¹⁶⁸

Zadnji govornik u raspravi na 56. saborskoj sjednici od 5. VIII bio je Tomislav Cuculić. Njegov govor je veoma važan zato, što je neposredno poslije toga ban stavio na glasanje pitanje da li sabor želi ili ne želi vijećati o drugoj i trećoj točki prijedloga manjine. I na osnovi čitave diskusije koja je prethodila glasanju, a naročito na osnovi Cuculićeva govora, održanog neposredno prije glasanja, bilo je za svakoga jasno, da se na pitanje, kako ga je ban postavio, ima glasati isključivo o tome, da li sabor priznaje postojanje zajedničkih interesa između Hrvatske i Austrije i da li želi vijećati o tim interesima.

Završni dio Cuculićeva govora, postavljanje banova pitanja i samo glasanje teklo je ovako:

»Tomislav Cuculić ... kraljevski predlog sastoji iz dviju strana, prva strana glasi: izaberite i pošaljite zastupnike na carstveno vijeće, a druga strana: odredite način kako ćete udesiti u buduće ustavno isti vaš odnošaj prema Austriji, i na koji način pošiljati zastupnike na državno vijeće.

Na prvu stran smo odgovorili, da ne ćemo, jerbo je protivno našim ustavnim zakonom.

Druga stran, kako se to ima u buduće učiniti, nije riješena; zato predlog manjine osrednjeg odbora valja uvažiti, jer sadržava potanko izvedene zajedničke interese, koji faktično opstoje, i valja, da se bez upliva naše domovine ne riješe, to od nas zahtijeva i ustav i sloboda, da utičemo u rješenje ovih interesa; na način, kako ga manjina osrednjeg odbora predlaže; ja dakle molim, da se vrhu toga vijeća.

Preuzv. g. ban. Ja stavljam pitanje: Hoće li visoka kuća, da vijeća vrhu druge i treće točke predloga manjine osrednjeg odbora?

Antun Stojanović. Molim, da bude glasovanje javno i poimenice. (Na opće zahtijevanje čita imena; sa »da« glasovahu 46, sa »ne« 69).

Preuzv. g. ban. To je sada zaključeno. Sada ćemo odbor za adresu izabrati.

(Izabira se odbor iz 9 članova).

Preuzv. g. ban. Sutra mi nije moguće sjednicu držati. Danas zaključujem.¹⁶⁹

U historiji svih hrvatskih sabora od 1848 do 1918 zaključak 56. saborske sjednice od 5. VIII 1861 predstavlja najviši domet u obrani hrvatske slobode i samostalnosti protiv Austrije i Habsburške dinastije.

¹⁶⁸ Isto, str. 603, 604, 605, 606, 607.

¹⁶⁹ Isto, str. 608.

Glasanje je, i za krajiške i za nekrajiške zastupnike, na toj 56. sjednici od 5. VIII bilo mnogo teže, nego ono na 55. od 3. VIII, – i s obzirom na sadržaj pitanja o kome se glasalo, i s obzirom na način glasanja.

Odluka o neodašiljanju hrvatskih zastupnika u Reichsrath mogla se opravdavati različitim, po Habsburzima kao hrvatskim kraljevima potvrđenim zakonima, obranom starodavnog hrvatskog ustava i historijskog državnog prava, neustavnošću samog Reichsratha itd.

Negacija bilo kakvih zajedničkih interesa s Austrijom bila je dokaz otvorenog suprotstavljanja i dvorn i bečkoj vladi i jasna manifestacija volje naroda u Hrvatskoj, izražene preko narodnih zastupnika, o raskidu svih veza s bečkim vlastodršcima.

I način glasanja kumulativnim ustajanjem na 55. sjednici bio je znatno lakši za pojedine članove sabora: ustati zajedno s drugima, dići se pošto su se svi ostali oko tebe digli, psihološki je mnogo manje teško, nego biti prozvan po imenu, pa se sam samcat izjasniti i opredijeliti. Uz to je i mogućnost snošenja odgovornosti manja, jer se kod zajedničkog glasanja ne može precizno utvrditi, tko je bio prisutan i glasao, a tko nije.

Zbog ta dva razloga – što se je trebalo odlučno i apsolutno opredijeliti protiv Austrije i što je glasanje bilo individualno – zaključak nije mogao biti donesen jednoglasno.

Svi prisutni crkveni dostojanstvenici (i katolički i pravoslavni: nadbiskup, biskupi i dr.) i viši činovnici (svi veliki župani) glasali su sa da. Sa da je glasao i jedan jedini prisutni grof (Antun Jelačić).

Od presudne važnosti je činjenica, da je u tom, za nacionalnu slobodu i državnu samostalnost Hrvatske najkrupnijem pitanju golema većina krajiških zastupnika zauzela beskompromisno, radikalno stajalište i glasala sa ne. Trebalo je imati velike građanske kuraže i poštivnosti, da se tako odlučno i otvoreno suprotstavi daljoj bilo kakvoj vezi i zavisnosti Hrvatske od Austrije. Glasati u tom pitanju sa ne značilo je tada izazvati protiv sebe i Habsburšku dinastiju, i bečku vladu, i austrijsku general-komandu – pod čijom neposrednom vlašću se Vojna Krajina zajedno s njenim saborskim zastupnicima još uvijek nalazila. Takvo protivaustrijsko, protucarsko opredjeljivanje povlačilo je za sobom teške posljedice i za narodne zastupnike iz civilne Hrvatske, koji nisu bili vojnici, izlažući ih opasnosti bezobzirnih progona sa strane bečkih vlastodržaca. Za graničarske narodne zastupnike, podvrgnute direktnoj zavisnosti austrijskih vojnih vlasti, ta je opasnost bila daleko veća. U očima bečkih vlastodržaca takvo držanje Krajišnika, vezanih vojničkom zakletvom i disciplinom na vjernost i poslušnost caru, značilo je otvorenu pobunu, suprotstavljanje carskoj volji i zapovijedi, bezobzirno odricanje pokornosti austrijskoj general-komandi.

Takvo hrabro, slobodarsko, rodoljubivo držanje goleme većine krajiških narodnih zastupnika predstavlja još jedan dokaz ne samo o tome da graničarski puk ni godine 1861 nije bio slijepo odan i pokoran

glavnim neprijateljima hrvatskoga i srpskoga naroda, Habsburškoj dinastiji i bečkoj vladi, nego da je, kadgod mu se pružila prilika da otvoreno izrazi svoju volju, imao smionosti i razvijene nacionalne svijesti, da se stavi na stranu onih, koji su beskompromisno ustajali protiv austro-njemačkih ugujetača.

Od ukupno 33 krajiška zastupnika koja su 5. VIII. bila prisutna u saboru sa *ne* je glasalo 26, a sa *da* svega 7 predstavnika Vojne Krajine.

Sa *ne* su gasali: *Bogdan Ivan* iz križevačke pukovnije, *Božičković Marko* iz otočke pukovnije, *Brkić Simo* iz ličke pukovnije, *Ferić Lazar* iz gradiške pukovnije, *Galić Simun* iz brodske pukovnije *Ivanišević Stipe* iz gradiške pukovnije, *Jakić Antun* iz Kostajnice, *Jeličić Nikola* iz slunjske pukovnije, *Kajganović Nikola* iz Ivanića, *Lučić Nikola* iz druge banske pukovnije, *Maravić Vaso* iz ogulinske pukovnije, *Pavić Lazo* iz slunjske pukovnije, *Pečar Franjo* iz križevačke pukovnije, *Perenčević Stjepan* iz prve banske pukovnije, *Perić Mate* iz brodske pukovnije, *Petras Stjepan* iz đurđevačke pukovnije, *Raf Nikola* iz prve banske pukovnije, *Reljković Ferdo* iz druge banske pukovnije, *Skukan Pavao* iz slunjske pukovnije, *Slamnik Ljudevit* iz Karlobaga, *Stipetić Josip* iz Ogulina, *Stojanović Franjo* iz brodske pukovnije, *Švarc Josip* iz Nove Gradiške, *Torbica Josip* iz Gline, *Vukelić Petar* iz ličke pukovnije, i *Vrdoljak Petar* iz ogulinske pukovnije.

Sa *da* su glasali: *Antunović Antun* iz Nove Gradiške, *Babić Mate* iz brodske pukovnije, *Bosanac Slavoljub* iz đurđevačke pukovnije, *Ključec Ivan* iz druge banske pukovnije, *Luger Petar* iz Gospića, *Rebrača Dragutin* iz križevačke pukovnije, i *Sladović Mato* iz otočke pukovnije.

Među krajiškim zastupnicima koji su glasali protiv zajedničkih interesa s Austrijom golemu većinu čine obični graničarski vojnici (redovi), otpušteni, odsluženi ili »ispisani« podoficiri, kućne starješine bez šarže, zatim oni, kod kojih je u arhivskim dokumentima kao zanimanje označeno »trgovac« (to su većinom sitni, seoski trgovci u Krajini – sa, čini se, jedinim izuzetkom *Jakićem*), i pučki predstavnici uopće.¹⁷⁰ Uz njih jedan progonjeni profesor *Slamnik*, podučitelj *Stipetić*, a od trojice narodnih svećenika jedini prisutni *Reljković*.

Za zajedničke interese s Austrijom glasala su dvojica prisutnih oficira: pukovnik *Rebrača* i natporučnik *Bosanac* (treći oficir, natporučnik *Ilija Obradović*, bio je odsutan), – i krajiški činovnik nadučitelj *Luger*. Kod *Babića* je kao zanimanje označeno »mjesni načelnik iz *Babine Grede*«; kod *Ključeca* »trgovac«; kod *Sladovića* »posjednik«, – dok kod *Antunovića* nije označena nikakva profesija.

O onim krajiškim zastupnicima koji zbog svoje odsutnosti nisu glasali 5. VIII. treba imati u vidu da su njih petnaestorica bili opravdano odsutni.

Četrnaestodnevni dopust je sabor 22 VII, na 46. saborskoj sjednici odobrio krajiškim zastupnicima *Petru Georgijeviću* i *Josipu Stengelu*.

¹⁷⁰ Vidi Spisi sabora iz god. 1861. u Državnom Arhivu u Zagrebu.

Na istoj sjednici rješavana je i molba krajiškog zastupnika *Guteše* za 14 dana dopusta »iz uzroka potrebitog mu liječenja«, ali je odobrenje *Guteši* odgodeno za kasnije. Sudeći po tome, što ga na sjednici od 5. VIII nije bilo, vjerojatno je da mu je traženi dopust naknadno odobren.¹⁷¹

Na početku 56. saborske sjednice od 5. VIII »priopći svijetli ban, da je dopust na 5 dana dao zastupnicima naroda iz Krajine gg. *Josipu Akšamoviću, Marku Stojanoviću, Jovi Trbojeviću, Mihajlu Badovincu, Adamu Gašparoviću, Gavri Đuričiću, Dioniziju Despiniću, Miši Plemenčiću, Paulu Jovanoviću, Andriji Brliću i Jovanu Popoviću*«. ¹⁷² Ta navedena jedanaestorica Krajiških zastupnika odputovala su kao članovi graničarske deputacije u Beč 4. VIII uveče, da predaju kralju predstavku o Krajini. (Vidi *Pozor*, broj 178. od 5. VIII 1861). Za tu navedenu jedanaesticu može se s pravom pretpostaviti, da su dopust zatražili, jer su bili osvjedočeni, da je rasprava i odluka o hrvatsko-austrijskim odnosima bila završena na 55. sjednici od 3. VIII, i da se više ne će nastavljati. To je, ustalom, bilo osvjedočenje i mnogih zastupnika iz civilne Hrvatske.

Opravdano je bio odsutan 5. VIII i *Đimitrija Knežević*, koji je podnio ostavku kao narodni zastupnik desetak dana ranije. (Ostavka mu je pročitana i uvažena na pedesetoj saborskoj sjednici od 29. VII).¹⁷³ Motivi podnošenja njegove ostavke bili su dvojaki: s jedne strane ograničavanje sudjelovanja u radu sabora, a s druge strah od progona austrijskih vlasti. To je jasno došlo do izražaja u *Kneževiću* saborskom govoru, održanom na trideset i trećoj sjednici od 4. VII. On je tom prilikom između ostalog rekao: »... Visoki sabore, slavni naroda zastupnici, koji na ustavnoj slobodi stojite, mi krajiški zastupnici dobro znademo, da mi samo vašoj bratinskoj ljubavi blagodariti imamo da smo ovdje, mi znademo, da ste nam vi s velikim požrtvovanjem golemo zakrčani put do vas prokrčili, – mi znamo da ste nam vi vrata ove visoke kuće, ove narodne svetinje otvorili, te smo u nju stupiti i vas bratski pozdraviti mogli, – za koje vam iz dubljine srca naših blagodarimo. – *Visoki sabore, vi na ustavu stojeća gospodo naroda zastupnici, – mi smo ovdje, sjedimo među vama, no tako ograničeni, da ne znamo ni sami tko smo i što smo; – ja sudim da smo najmanje slobodni zastupnici naroda, – kad govoriti ne smijemo.* – Nama je jadmim krajišnicima već od negda neki veliki strah od naših svojevrijednih vojničkih poglavara duboko u srce ukorenit, – mi se bojati moramo, da će nas čak kad kući dođemo, za naše govore pod strogi odgovor pritegnuti, pak možda, ako se poglavarima našim sviđi, i pod ostru kazan staviti. – ...»¹⁷⁴ Nešto ranije podnijeli su ostavke i ovi Krajišnici: *Florijan Mačecević*, tesarski meštar (28. VI, zbog gradnje mosta na Kupi), *Samuilo Kosanović* i *Josip Murgić* (16. VII, iz nepoznatih razloga).

Na narednoj, pedeset i sedmoj saborskoj sjednici od 9. VIII, među saopćenjima pročitano je i ovo izvješće: »Gospodin narodni zastupnik

¹⁷¹ Vidi *Dnevnik Sabora 1861*, str. 508.

¹⁷² Isto, str. 603.

¹⁷³ Isto, str. 536.

¹⁷⁴ Isto, str. 363.

Župčić javlja, da bi u sjednici od 5. kolovoza g. t., iz koje je po službenom zadatku izbivao, sa saborskom manjinom glasovao bio¹⁷⁵.

Uzaludno bi bilo upustiti se u pogađanje o tome kako bi bili o zajedničkim interesima s Austrijom glasali oni odsutni Krajišnici, koji su iz opravdanih razloga (deputacija, neodgovorni zemljoradnički i drugi poslovi) dobili dopust, – premda su neki od njih u svojim navedenim govorima nesumnjivo posvjedočili svoje krajnje neprijateljsko stanovište prema Austriji. Jedno je, međutim, sigurno: ni jedan od krajiških zastupnika nije poput Župčića uputio saboru naknadnu izjavu lojalnosti prema Beču.

Ali i bez obzira na odsutne Krajišnike neglasače od bitne važnosti je ova neosporna činjenica: *saborski zaključak o nepostojanju zajedničkih interesa s Austrijom dobio je 5. VIII većinu zahvaljujući krajiškim narodnim zastupnicima, koji su glasali sa »ne«: kad bi se njihovi glasovi (26) odbili od ukupnog broja glasača sa »ne« (69) – nekavci bi bili ostali u manjini, bilo bi ih svega 43 nasuprot 46 glasova »da«.*

Za protivaustrijsko raspoloženje sabora nopće a graničarskih zastupnika napose veoma je značajno, da su kod biranja članova odbora za adresu, obavljenog na kraju 56. saborske sjednice od 5. VIII najveći broj glasova dobili oni zastupnici, koji su se u toku diskusije najodlučnije i najsmionije eksponirali protiv Austrije. Tako je *Antun Stojanović dobio 77 glasova, Ante Starčević 76, Dragojlo Kušlan 76, Eugen Kvaternik 73, Lavoslav Šram 68, Vuščić Josip 66, – dok je predstavnik kompromisne, umjerene struje u saboru, Franjo Rački dobio svega 42 glasa, koji se zbog toga, na istoj sjednici, i zahvalio na članstvu odbora za sastav adrese.*

U vezi s tim glasanjem od osobite važnosti je činjenica, da su poznati unioniste (madžaroni), *Robert Zlatarović i Mirko Šuhaj*, usprkos svom antiaustrijskom nastupanju, dobili minimalan broj glasova: *Zlatarović 45, a Šuhaj 37.* To znači da saborska većina, koja je glasala sa *ne* u pitanju zajedničkih interesa s Austrijom, ne samo da nije stajala pod utjecajem madžarona, nego da predstavnici madžaronske stranke nisu uživali ni povjerenje te narodske većine, koja je zajedno sa graničarskim zastupnicima, bez svake sumnje bila privržena politici onih članova sabora (*Starčeviću, Kvaterniku, Kušlanu . . .*) koji su se borili za nacionalnu slobodu i državnu samostalnost Hrvatske i prema Beču i prema Pešti, – a nisu, poput madžarona, bili protiv podvrgavanja Hrvatske Austriji samo zato, jer su je htjeli podčiniti Madžarskoj.

U vezi s madžaronima i rezultatom glasanja treba istaći još i ovu značajnu činjenicu: među ukupno 69 glasača sa *Ne*, bilo je svega 7 poznatih pripadnika madžaronske stranke, što znači da su protivaustrijski nekavci bili u znatnoj većini (62) prema austrofilskim dakavcima (ukupno je sa *da* glasalo 46 zastupnika), – i bez madžaronskih glasača.

¹⁷⁵ Isto, str. 612. – Zaključak sabora: »Spis ovaj in ade se gosp. podnosiocu povratiti«. (Isto).

IZGON KRAJIŠNIKA IZ SABORA. -
VIJEĆANJE O KRAJINI BEZ PRISUTNOSTI NJENIH
ZASTUPNIKA

Na držanje krajiških zastupnika u saboru nopće, a napose na 55. i 56. saborskoj sjednici - Beč je reagirao drastično. Odmah drugog dana poslije slavne sjednice na kojoj je izglasano da Hrvatska nema nikakvih zajedničkih interesa s Austrijom, ban Šokčević je 6. VIII u svojstvu carskog i kraljevskog generala pozvao k sebi krajiške zastupnike i u ime njegovog veličanstva Franje Josipa im zapovjedio da se smjesta imaju udaljiti iz sabora.

Zbog takvog izгона krajiških zastupnika iz sabora, odnosi između slobodoljubive saborske opozicije na jednoj i dvora i eksponenata bečke vlade na drugoj strani, još su se većma zaoštrili. U takvoj situaciji sabor se počeo prazniti. Mnogi, i katolički i pravoslavni crkveni dostojanstvenici smatrali su za najoportunije da se, bar za neko vrijeme, uklone iz sabora. Tako je već na početku 57. saborske sjednice pročitano ovo saopćenje: »Preuzvišeni gosp. biskup Djakovački Josip Strossmayer, presvijetla zatim gospoda biskupi Venceslav Soić i Gjorgje Smičiklas, te prečasni gosp. arhimandrit Jovanović mole, i to prva dvojica na šest nedelja, posljednja dvojica na mjesec danah dopust. Ovi dopusti budu dozvoljeni.«¹⁷⁶

Velik broj prestrašenih, oportunističkih elemenata prestao je dolaziti na sjednice takvog, kod vlasti ozloglašenog sabora. Zaredale su i ostavke na članstvo u saboru. Na nekim sjednicama je od sto i dva verificirana zastupnika - bez Krajišnika - bilo prisutno jedva pedesetak. Na 91. saborskoj sjednici od 25. IX zastupnik Bedeković je konstatirao: »vidimo da su skoro sve klupe prazne ... da nas sada jedva trećina ima ...«¹⁷⁷

Raspravljjanje opasnog, »antidržavnog« krajiškog pitanja se izbjegava, zapostavlja ili odlaže. Neki oportunistički članovi sabora, a među njima je sad bilo i madžarona, otvoreno su se suprotstavljali forsiranju rješenja krajiškoga problema i zahtijevanju opozicije, da se Krajišnici bezodvlačno vrate u sabor - iznoseći pritom da će zbog toga sabor biti raspušten.¹⁷⁸

Samo borbenom, odlučnom i upornom zalaganju nekih članova sabora (Starčevića, Kvaternika, Vrbančića, Kušlana, Šuhaja) ima se zahvaliti, što je došlo do donošenja saborskog zaključka o ukinuću Vojne Krajine.

Opasnost od raspuštanja sabora lebdi u zraku.

Kad se ban Šokčević poslije dugog, tromjesečnog izbivanja zbog bolesti (razbolio se neposredno poslije 56. sjednice, a po svemu se čini

¹⁷⁶ Dnevnik Sabora 1861, str. 612.

¹⁷⁷ Isto, str. 861.

¹⁷⁸ Vidi u daljem izlaganju diskusiju o Krajini na 60. sjednici od 13. VIII.

i zbog nje) – vratio u sabor, 4. XI. – počeo je otvorenije, a ponekad i bahatije zastupati interese dinastije i Austrije. Otvarajući toga dana saborsku sjednicu, on je između ostalog rekao: »... uklanjajmo se u interesu sveopćeg dobra isto tako zlokobnim opsjenama, koje pod izlikom ustavnosti – nedohitne težuje samo rasploduju, čisti politički razbor gustom koprenom zastiru i time pravu našu narodnu sreću u veliku pogibelj stavljaju.

Muževna umjerenost združena sa smjernim pouzdanjem prama previšnjem prestolju plod je političke dozrjelosti i mudrosti; u istoj tražimo najčvršću polugu za razvitak narodne naše budućnosti; ona dakle nek nam bude stalan vođa daljnega ustavnoga poslovanja...¹⁷⁹

U vezi s tužbom virovitičke županije, u kojoj se iznosi da je general Benedek vratio našičkome kotarskom sucu hrvatski pisani dopis, – ban je neprikriveno uzeo u obranu provođenje germanizacije u Krajinu. On je tom prilikom rekao: »Istina je, da je previšnje pismo od našega kralja, kojim je on zapovjedio, da se svim militarskim oblastim njemački pisati ima; to drukčije i ne može biti, jer bi kod vojske velik metez nastao, kad bi svatko u svom jeziku pisao, a ne imaju ljudi, koji bi preveli. Mi smo za naš jezik napravili zakon, čekajmo, što će naš milostivi kralj u tom pogledu zapovjediti.«¹⁸⁰

Sve to, i dalji razvoj rješavanja krajiškoga pitanja bez krajiških zastupnika, odrazilo se poslije 56. sjednice u radu sabora ovako.

Ban Šokčević, zaprepašćen rezultatom otvorenog i beskompromisnog protivaustrijskog glasanja na 56. saborskoj sjednici, još je pri zaključivanju te sjednice najavio: »Sutra mi nije moguće sjednicu držati«. Njegov šok je bio, međutim, mnogo teže prirode. Zbunjen i prestrašen on se, izgovarajući se na bolest, nije usudio da potpiše ni zapisnik znamenite 56. sjednice (kojoj je od početka do kraja sam predsjedao), nego je to mjesto njega učinio prvi potpredsjednik. Ban se, nadalje, nije pojavio u sabornici ni poslije četiri dana, 9. VIII, na prvoj narednoj pedeset i sedmoj sjednici. U vezi s time potpredsjednik sabora Briglević ovako je otvorio 57. sjednicu:

Josip Briglević. (Kao predsjedavajući:) Najprije moram vis. saboru nešto prijaviti.

Preuzv. gosp. ban se je jučer upitao, da li se sjednice mogu držati, bez da on predsjeduje.

Telegram je prispio, da nikakve zapreke ne ima, i da će dotični reskript posle slijediti.

Lavoslav Šram. Čita telegram.

Slavoljub Vrbanić. Ja mislim, da se mi na ovu telegrafičku vijest nimalo vezali ne bi. Mi smo si kao ustavno tijelo poslovnik sami sastavili, i radili po njem do dan današnji. U poslovniku naročito stoji, da je kuća vlastna izabrati si potpredsjednika, i da je ovaj vlastan javnu sjednicu držati.

To je pravo ustavno, koje nam niti dikasterium niti tko drugi podijeliti može. Zato bi ja predložio, da se u zapisnik samo kao na znanje uzme, a ne, kao da smo

¹⁷⁹ Dnevnik Sabora 1861, str. 889.

¹⁸⁰ Isto, str. 897.

ni uslijed ove telegrafičke vijesti bili vlastni, pod predsjedništvom potpredsjednika javnu sjednicu držati. (Prima se.)¹⁸¹

Sabornica je toga dana bila poluprazna, jer u njoj nije više bilo krajiških narodnih zastupnika, koji su, po kazni, odmah poslije glasaanja protiv Austrije 5. VIII bili na zapovijed bana i generala Šokčevića, izdanu u ime cara i kralja Franje Josipa, otpučeni iz sabora.

Predsjedavajući Briglević uputio je povodom toga ovo upozorenje saboru: »Ja moram visoku kuću pozornu učiniti, da nas skoro ne bude dosta, da možemo vijećati.«¹⁸²

Nakon toga je tajnik sabora Šram pročitao ovo saopćenje: »Gg. zastupnici krajiški predlažu pismenu oprostnicu od sabora, veleći u njoj, da je njima svijetli ban nalog podijelio, da se kući povratiti imaju.«¹⁸³

Ta oprostnica krajiških zastupnika, kojom se tuže, da ih je »ban na brzu ruku otpratio« i objašnjavaju, da su primorani od sabora pismeno oprostiti se, jer im je onemogućeno to usmeno učiniti, — u cijelosti glasi:

Visoki sabore! slavni zastupnici naroda hrvatskoga!

Jučerašnjim danom zatvoriše se vrata onoga svetoga hrama za nas zastupnike krajiških Hrvata, u kojem smo s vami, gospodo i braćo, dva i po mjeseca o budućoj sudbini svega naroda hrvatskoga vijećali.

Svijetli ban pozva nas juče u 8 $\frac{1}{2}$ ura jutro u stan svoj, i priopći nam slijedeće: »Pošto su državno-pravna pitanja, za koja ste pozvani, riješena, vaše je zvanje na saboru prestalo. Dao sam indí nalog svim regimentama i oblastima, da vam se od danas dnevnice više ne šalju. Osim toga dobit ćete pretplate, koliko vam za povratak kućama treba.«

Nakon toga zamoli gospodin Ante Jakić, zastupnik, svijetlog bana, da nam dopusti još u jednu sjednicu doći, i s vami se, srećnijom braćom oprostiti, za da izostanak naš nenadni, ne bude bijegu sramotnom sličan.

Na tu smirenu molbu svijetli ban pristade, i mi se obradovasmô, što ćemo barem još jednoć vas braćo, sve skupa vidjeti, i pozdraviti moći, nu veselje to za malo trajaše, jer kad se od bana vratismo, stiže nas putem gospodin oberlieutenant Bosanac kobnom vijesti, da, pošto se je svijetli ban bolje premislio, — ne može nam dopustiti, ikoju više sjednicu posjetiti.

Gospodo i braćo! 75 dana boravismo u sredini vašoj, vijećajuć o budućem udesu svekolike preljubljene domovine hrvatske naše; — ako i nismo visoku učenost, i veliku parlamentarnu vještinu, kano njeka stanovita gospoda, pokazali, tješi nas ipak duša naša, da smo po svom osvjedočenju, kako nas je zdravi razum, i žalostna prošlost naroda hrvatskog učila, postupali, te tako se vraćamo u tužni zavijčaj naš mirnom svijesti, da smo iskreno i prostodušno ispunili dužnost domorodnu, kako mislismo da je najprobitačnije za bolju budućnost svega naroda hrvatskoga našega.

Uvjerenje nosimo sobom, da smo zapriječili nastavljenje nesrećne politike od god. 1848. prama Beču, koja je sav kredit u slobodoumnom političkom svijetu, na štetu naroda hrvatskog poikopala bila, te smo tim po mnenju našem, kolik tolik povratili važnost političku narodu hrvatskom pred licem Europe, koju bijaše s nepovoljnih okolnosti izgubio.

¹⁸¹ Dnevnik Sabora 1861, str. 610.

¹⁸² Isto, str. 610.

¹⁸³ Isto, str. 610.

Onoj gospodi, koja u političkoj strasti rado zaboravljaju rodoljubivu dužnost pram nami krajišnjicima, samo zato, što uz muenje njihovo ne pristajemo, moramo reći neka ne zaborave, da sve što o nami, i za nami zborne, tiče se i njih samih, jer smo si braća! — Pa neka pamte i onu istinitu okolnost, da bez Krajine, ne ima ni provincijala željnog spasenja.

Nu bijedio nas tko kako mu drago, mi ćemo ipak načelima našim i težnji vjerni ostati, sveta je svakom krajiškom Hrvat u težnja ta, da se sav narod hrvatski u jedno političko tijelo spoji pod svaku cijenu, budući uvjereni, da samo jedini i složni, naporima naših neprijatelja odoljeti mogli budemo.

Mučno nam je, i srce nas boli, što za naš bijedni krajiški zavičaj, eno prije odlaska ništa stalnoga za ublaženje nevolja puka našega isposlovati ne mogosmo, uprkos svemu nastojanju i naporu našem i vašem; crne duše osujetiše pravedne želje svih krajišnjika, to jest da mi s vami zajedno, i našu krvavu otažbinu krajišku vojničkog jarma oslobodimo, i na ustavnu preustrojimo, da se već jednoč prelomi zid onaj od bajoneta i sabalja, što nas i vas braću, već tri kobna vijeka luči na štetu cijeloga naroda hrvatskoga.

Zlobnih ruku djelo učini, da deputacija naša bez vas, i izvan sabora u Beč poći morade, a nami ostavim ni dopušćeno nije među vami ostati barem donle, dok se poslanici oni naši iz Beča vrate, da makar vidimo, kakovi će nam kolač donesti odanle, od kud nas je vazda led i bijela bita. Ali Bog neka sudi onim, koji groznim mukama našim lijeka ne dadu.

Lasono je gospodarima našim, nas pedeset kućama otpraviti, ali neka dobro na um uzmu, da li su tim i narod u Krajini zadovoljan učinili?

Gospodo i braćo! Zbavljujemo vam srdačno na dobroj volji i ljubavi bratskoj, kojom ste posebne želje našega zavičaja, po nami izuščene, kod svake prilike svoj-ski podupirali, i molimo vas da se i u napredak naše nesreće ne zaboravite; vi imate, i vam ostaje pravo (koje nam otmajaju) zakonito zahtijevati, da se s nas ono tristogodišnje ropstvo već jednoč skine; spomenite se da smo nesrećna braća vaša, da smo krv od krvi vaše, da smo krvavo ndo naroda hrvatskoga, to jest, da smo sinovi jedne domovine hrvatske, koji s vami jednako pravo na ustavnu slobodu imamo, koje se i onako nikada i nipošto odreći ne ćemo, doklam god i jednoga samo krajiškoga Hrvata u životu bude.

Vi braćo ostajete radeći o ljepšoj budućnosti srećnijeg dijela domovine Hrvat-ske, a mi tužnim srcem, jer praznih šaka, polazimo u jadni i krvavi zavičaj naš, gdje nas čekaju mučenički kó ozebo sunce, nadajući se žuđenom plodu truda naših na saboru, a mi ćemo im donesti crnu tugu i nevolju, na utjehu.

Ne ćemo vam dulje nabranjem dosadivati; opraščamo se dakle od vas pismeno (kad nam usmeno zabraniše) izručujući vam, i najtoplije preporučujući sudbinu našu bratskoj uspomeni vašoj, u kojoj uspomeni nas zadržite, dok Bog dade, da se opet u tom hramu boljom kobi sastanemo, dočim mi nosimo uspomenu vašu u srcima našim, izručujući vam srdačni bratski pozdrav. Zastupnici naroda hrvatskog Krajine vojničke vraćajući se iz sabora trojedne kraljevine Dalm., Hrvatske i Slavonije. U Zagrebu 7. kolovoza 1861. Nikola Raff, s. r. Josip Torbica, s. r. Jovan Omčikus, s. r. Janko Klučec, s. r. N. Kajganović, s. r. Petar Vukelia (štam. griješka, treba Vukelić) s. r. Vaso Maravić, s. r. Marko Božičković, s. r. Simo Brkić, s. r.¹⁸⁴

Nakon pročitane krajiške oprostnice u saboru se, na istoj, 57. sjed-nici, povela ova diskusija:

Ladislav Balog. Krajišnjici biše pozvani, da vijećaju s nami o državnopravnim pitanjima. Da su ova dovršena, tajim, jer su onda tekar riješena, kad bude adresa gotova i pročitana. Ništa manje ne mogu za stalno držati, da je svijetli bana iz vla-stitog nagona krijašničke zastupnike otpustio, nego mislim, da je za to iz Beča nalog dobio. Zato bih ja predložio, da pogl. g. potpredsjednik onaj dopis, koj je možebiti radi krajišnjika došao, od svijetloga bana isposluje, da shodan zaključak učiniti možemo.

¹⁸⁴ *Spisi sabora za god. 1861. Sv. III., str. 59-60.*

Josip Briglević. Meni je preuzv. g. ban ovo izručio.

Lavoslav Šram. Cita. »Dopis preuzv. g. bana baruna Josipa Šokčevića o raspustu krajiških zastupnika: Visoki sabore! U ime Njegovoga Veličanstva našega premlostivoga cara i kralja otpustio sam kući krajiške zastupnike, koji na temelju prvijehna ručnoga pisma od 9. svibnja tekuće godine k sabsorskim vijećanjima u državno-pravnim pitanjima prizvani bijahu, pošto su ta vijećanja zaključena i pošto je vrhu istih pitanja konačno odvijetovano (glasano). U Zagrebu dne 8. kolovoza 1861. Šokčević, s. r. ban.«¹⁸⁵

Eugen Kvaternik. Već od nekoliko dana osjećamo, da jedan udarac za drugim na nas pada, i da nepravda s nami od svih strana vlada. Dušmani su naši to izvojevali, da ne prisustvuju više sjednicama sabora naša junačka braća krajišnici... (Kvaternik je uz to zahtijevao izjašnjenje od bana, da li je nalog o otpuštanju Krajišnika izdao on sam, ili je to direktan nalog kralja).

Ivan Kukuljević. ...Ja moram očitovati, da se ne slažem s onom gospodom, koja misle, da su ova državopravna pitanja trojedne kraljevine glede odnošaja prama Ugarskoj i Austriji već riješena.

Pitanje glede Ugarske još nije konačno riješeno. Isto tako ni drugo pitanje glede odnošaja prama Austriji, jer adresa još uvijek nije sastavljena i podnesena, a niti glavna točka, niti načelo ovdje proglašeno. Zato bi naša vlada tek onda sasvim dosljedno radila bila, da je krajišnike tako dugo ovdje zadržala, dok ovo pitanje ne bude konačno riješeno.

Mi imamo dakle svetu dužnost proti ovakomu činu naš prosvjed u zapisnik sabora staviti, ako hoćemo da se prizna, da je Krajina doista cjeloviti dio naše trojedne kraljevine, i da se kao cjeloviti dio našeg sabora jedanput za svagda smatrati ima.

Mi smo prisiljeni, gospodo! za našu budućnost uvijek i uvijek misliti i raditi, ali za budućnost ne ćemo dobro raditi, ako ovo raspustjenje krajišnikah bez svakog znaka prosvjeda u našem zapisniku zabilježeno bude.

Ja nisam za to, kao što g. predgovornik, da se samo negodovanje ovdje izjavi, nego, kako rekoh, da se prosvjed u naš zapisnik stavi i da se ujedno naš kralj umoli, neka krajišnike natrag pozove, jer tek onda moći ćemo o našim budućim državopravnim pitanjima zajedno i pravovaljano vijećati, a inače naš zaključak ne ima valjnosti, jer nismo cjelokupni, niti možemo naš narod valjano zastupati.

Eugen Kvaternik. Ja sam toga mnijenja, da se mi u pretresivanju ovog predmeta ne možemo upustiti bez krajišnika.

Ako su krajišnici sudjelovali pri zaključcima državopravnih pitanja naših tiučih se: to je naravna stvar, da moraju suvijećati i pri adresi; zato mnijem, da se predlogu gosp. vel. župana Kukuljevića još to pridoda, da se mi u pretresivanju adrese ne možemo upuštati dole, dok naša braća krajišnici ovamo se ne povrate.

Petar Očić. ...Zaključiti, da ne ćemo dalje vijećati, dok graničari ne budu opet ovdje, ja mislim, da to ne bi bilo probitačno, dapače da bi to pri sadašnjim okolnostima veoma pogibeljno bilo...

Zato se ja s onim predlogom ne mogu slagati; ne slažem se iz daljnjih javnih razloga, najmanje pako iz toga razloga, jer bi to značilo, nekakvu moralnu silu upotrebiti.

Sabor, ako hoće svoju dužnost i svoje zvanje ispuniti, mislim, da proti eksekutivnoj vlasti, koja ima svu silu u ruci, ne će moći nikakvo sredstvo upotrebiti.

Slavoljub Vrbanić. Da je otpust krajišnika nezakonit glede forme i glede same stvari, mislim, da nije potrebno dugo dokazivati, najveći dokaz je to, da s nami još druga sila vlada nego što mi mislimo.

Mi mislimo, da živimo u ustavnom položaju, ali još uvijek živimo pod šibom apsolutizma.

Ovaj otpust je nezakonit, i u formi i u materiji, jer preuzv. gosp. ban nije vlastan o ovaj kući raspolagati. Glede materije je nezakonit, jer krajišnici su zastupnici naroda, oni su bili pozvani, da vijećaju o svim državopravnim pitanjima... Preuzv. g. ban nije imao pravo onaj visoki otpis po svojoj volji tumačiti. On bi

¹⁸⁵ Dnevnik Sabora 1861, str. 610; Spisi sabora za god. 1861, sv. III., str. 59.

morao razlučiti svoju osobu od osobe kao Komandirender, on je morao kao ban pri saboru se upitati, i bio je obvezan stvar na čisto izvesti s nami. On je dužnost kao zapovjednik General-Commande promijenio sa ustajnom dužnosti kao ban.

Ja ne mogu za protest glasovati, nego za to, da u našem zaključku izrazimo, da je otpust graničara nezakonit, i da tražimo od preuzv. g. bana, da krajišnike u sabor natrag pozove. Kad mi od preuzv. g. bana odgovor dobijemo, onda možemo predstavku učiniti.

Najprije moramo zahtijevati, da se ono, što je nezakonito, popravi, i ako se to ne bi htjelo, onda istom imamo povod daljnjoj tužbi.¹⁸⁶

U daljoj diskusiji oštro su osudili protivustavno nasilje, izvršeno uklanjanjem krajiških zastupnika, i *Antun Stojanović* i *Robert Zlatarović*, slažući se s *Vrbančićem*.

Na to je sabor, na prijedlog *Slavoljuba Vrbančića*, donio ovaj zaključak: »Ako su i zastupnici Krajine na sabor trojedne kraljevine samo ad hoc, za rješenje najme državnopravnih odnošaja ove trojedne kraljevine pozvani, to ipak već s toga, što sva državnopravna pitanja konačno riješena nisu, preuzvišeni g. ban nije bio vlastan zastupnike Krajine onim načinom, kojeg svojim prije rečenim otpisom saboru do znanja stavlja, otpustiti, — uslijed toga zaključuje ovaj sabor, da postupak svijetl. bana u otpuštanju krajišničkih zastupnika ne priznaje za zakonit, te svijetli ban da se imade pozvati, da krajišničke zastupnike bezodvlačno u sabor natrag pozove, a ako je u tomu gledu preuzv. gosp. ban od Nj. Veličanstva naročito nalog dobio, da ga saboru priopći, za da ovaj uzmogne meritorni zaključak učiniti.«¹⁸⁷

Izvješćujući sabor na 57. sjednici od 9. VIII. o tome, da je krajiški odbor izradio svoj elaborat, *Starčević* je predložio: »Ja bih želio da danas riješimo pitanje o uređenju Krajine«. Njegov prijedlog podržali su zastupnici *Stjepan Hrvoić*, *Ladislav Balog* i *Josip Žuvić*, a usprotivili mu se *A. Stojanović*, *Svetozar Kušević* i *Ivan Kukuljević*, koji je tom prilikom između ostalog rekao: »... Mi ćemo doći i na krajiško pitanje, ali ja mislim, ruka na srce, da će nam teško za rukom poći, za Krajinu isposlovati što želimo, i da će nam teško biti, Krajinu tako urediti, kako bi ju mi svi uređenu želili. Doći će ovo pitanje na svoj red, no ja mislim, da su i drugi predmeti, koji u živac naroda našega zasijecaju, isto tako važni kao pitanje krajiško. Zato se slažem sa gospodinom *Stojanovićem*, da se držimo reda.«¹⁸⁸

Na oportunističke pokušaje, da se krajiško pitanje skine s dnevnog reda ili bar odgodi na neizvjesno vrijeme, kako bi se izbjeglo dalje izazivanje gnjeva bečkog dvora i vlade, — *Starčević* je reagirao ovako: »Za čudo mi je, da se vazda, kada se radi o rješanju graničarskoga pitanja, s njekoj strane glasi proti tomu rješanju podižu. Ne ću istraživati od kuda, zašto i kamo taj vjetar puše, nego spominjem, da mi običavamo prešne predmete što je moguće brže rješavati. Pitanje je dakle: je li preuređenje granice predmet silan, ali nije? Kako su stvari u saboru od njekojega vremena okrenule, lahko da će biti glasova, koji

¹⁸⁶ Dnevnik Sabora 1861, str. 610–611.

¹⁸⁷ Isto, str. 614.

¹⁸⁸ Isto, str. 613.

će reći, da to preuredenje nije stvar silna; a ja se sećam, da je to pitanje uslijed opaske gosp. Bałoga za silno već proglašeno, i po mome sudu, da to i ne bude već učinjeno, mi bi morali udilj sada to učiniti. Jer naša braća graničari učinili su ovdje sve, što su učiniti mogli, oni se mogu s mirnom duševnošću kući povratiti; ali mi, gospodo, još nismo za granicu ništa učinili. Sada, dok graničari kući dođu, bude se po običaju u granici naći ljudi, koji će trubiti po narodu, da mi za granicu ne marimo, nego da smo se graničarima samo kao sredstvom na našu korist poslužili, a to je, gospodo, kako hudobna izmišljotina, isto tako i po sve nas škodljiva kleveta...¹⁸⁹

Ali tadašnja oportunistička većina sabora, u kome nema više krajiških zastupnika, zaključila je da se među prešnim stvarima rasprava o Krajini stavi tek na osmo mjesto.¹⁹⁰

Krajiško pitanje došlo je ponovo na dnevni red sabora 13. VIII (šezdeseta sjednica), povodom čitanja banova odgovora o otpuštanju krajiških zastupnika:

Gospodo narodni zastupnici!

Prepriječen budući još uvijek bolešću – prinuđen sam pismeno odgovoriti visokom saboru na zaključak radi otpusta krajiških zastupnika, što mi ga gospodin potpredsjednik Briglević priopći.

Poznato je visokom saboru, da hrvatsko-slavonska vojnička Krajina nije stekla zastupstvo svoje na saboru izravnom odredbom previšnje odluke od 21. veljače 1861., već da joj bijaše to pravo uslijed posebnih predstavaka a napisače, da upravo kažem, moga osobnoga posredovanja od Njegovoga Veličanstva premilostivo dozvoljeno.

Na temelju previšnje ote dozvole raspisani bijahu izbori, i pozvani u sabor naš izabrani zastupnici krajiški ne putem civilnih višnjih oblasti, niti po meni kao ustavnom banu, nego uslijed reškripta izdanoga u tom po visokom c. kr. vojnom ministarstvu preko zemaljskoga vojnoga zapovjedništva, budući naime vojnička krajina vojničkom sustavu te time i vojnim oblastim isključivo potpada.

Naravna je tomu posljedica, da su krajiški zastupnici istim putem, kojim pozvani bijahu, i kući opet otpušteni, te s toga sam ja također na isti način visokom saboru njihov otpust najavio, kojim sam bio i njihov poziv do znanja stavio. Što sam indi ja na višju zapovijed u pogledu otpusta rečenih zastupnika učinio, učinih kao zapovijedajući general, koj sam kao takov isključivo odgovoran Njegovomu Veličanstvu i visokomu c. kr. vojnom ministarstvu, i koj u tom svojstvu, kao što će i sam visoki sabor priznati, niti sam dužan, a niti vlastan previšnje odluke – ili otpise visokoga c. kr. vojnoga ministarstva prispjevavajuće mi putem zemaljskoga vojnoga zapovjedništva, visokomu saboru predlagati.

Što se pako uzroka tiče, iz kojega su krajiški zastupnici otpušteni, to moram pozornost visokoga sabora opet na sadržaj same previšnje odluke, kojom bijaše Krajini pravo zastupstva premilostivo udijeljeno, navratiti. Polag iste naime previšnje dozvole vlastni bijahu krajiški zastupnici uticati jedino i isključivo samo u saborska naša vijećanja glede državopravnih pitanja.

Poslije kako su pako ta pitanja ne svim svojim točkama iscrpiteljno pretresana, nego i vrhu njih polag pojedinih sastavnih dijelova posredstvom redivitih odvjetovanja (glasanja) saborski točni i izrični zaključci stvoreni, prestao je dalji povod učastvovanja istih zastupnika kod sabora tim više, što se je nakon ustanovljenih po odvjetovanju svih također bitnih formulacija jedino jošter o stilišćkoj redakciji formuliranih jur zaključaka raditi imalo.

¹⁸⁹ Isto, str. 613.

¹⁹⁰ Isporedi na istome mjestu.

Na očigled tih razloga žalim dakle gospodo, da, pošto bi opetno sazvanje krajiških zastupnika jedino uslijed novog opet previšnjeg naloga na c. kr. zemaljsko vojno zapovjedništvo slijediti moglo, nisam u stanju polag želje i tražbe visokoga sabora otpuštene krajiške zastupnike natrag pozvati. U Zagrebu dne 12. kolovoza 1861. Šokčević, s. r. ban.¹⁹¹

Čitanje banova odgovora izazvalo je oštru diskusiju, koja je, uglavnom, tekla ovako:

Eugen Kvaternik: »Moralo je neugodno dirnuti svakoga člana ove vis. kuće, slušajući razlog ustavnog bana glede dosadašnjeg sudjelovanja braće naše krajišnici na saboru. Ja se ne mogu slagati s onim razlogom, da su naša braća krajišnici pozvani iz sabora po ministru rata... naš preuzv. g. bun imao (je) postupati kao ustavni ban a ne kao zapovjedajući general. S toga predlažem, da se glede ovog otpisa preuzv. g. bana predstavka podnese Nj. Veličanstvu kralju, toga sadržaja, da sabor trojedne kraljevine u daljnje pretresivanje državopravnih pitanja bez zastupnika krajiških upusti se ne može, i baš s toga, što ista državopravna pitanja još riješena nisu, budući da najvažnija točka o tom, vijećanje o adresi završeno nije, dakle da se sabor obrati na kralja s molbom, da se krajišnici u sabor povrate, a do povratka njihova da se vijećanje o adresi odgodi; u protivnom slučaju pako, da ostajemo kod našeg dotičnog zaključka, i da sabor bez zastupnika krajiških ne može adresu sastaviti, niti je Nj. Veličanstvu predložiti.«

Protiv drugog dijela Kvaternikova prijedloga izjasnio se *Franjo Žužel*, iz straha da takva odluka ne dovede do raspusta sabora: »moje je mnijenje to, što sam već jedanput izrazio, da se čuvamo svega, čim bi se mogao sabor raspustiti...«. Sa Žuželom se složio i *Robert Zlatarović*. Protiv Kvaternikova prijedloga, a za dalje vijećanje o adresi bez krajiških zastupnika bio je i *Matiija Mesić*: »Kad bi nam do toga stalo, da budemo čim prije razagnani iz ove kuće, mogli bi svi pristati uz mnijenje g. Kvaternika...«. Iz oportunizma i straha, da će se sabor rastjerati, protiv Kvaternikova prijedloga ustao je i *Adolfo Veber*: »Ja se slažem sa svom gospodom govornicima, samo ne s g. Kvaternikom i s onima, koji misle da ne pošaljemo prije adresu i da ništa na njoj ne radimo dok se Krajišnici u sabor ne povrate. Proti tom hoću da govorim... Ja mislim da ovdje mora razbor vladati: zato sam ja proti onomu, što g. Kvaternik predlaže«. Protiv Kvaternikova prijedloga bili su još ovi zastupnici: *Josip Vuščić*, *Petar Očić*, *Mirko Kršnjavi*, *Nikola Horvat* i *Mihajlo Košćec*.

Odlučno su se založili za Kvaternikov prijedlog: *Dragojo Kušlan*, *Mirko Šuhaj* (uz koga su pristali i *Avelin Čepuljić* i *Djuro Križanić*), *Dragutin Jelačić* i *Slavoljub Vrbanić*. Njihovi govori su veoma značajni po tome, što se u njima i dalje dosljedno zastupa ona odlučna antidvorska i antiaustrijska politika, koja je dominirala saborom na njegovoj 55. i 56. sjednici, kada su još bili prisutni krajiški zastupnici i kada su izglasani znameniti zaključci o nešiljanju hrvatskih zastupnika u Reichsrath, i o tome, da Hrvatska nema nikakvih zajedničkih interesa s Austrijom.

Barun Kušlan. O tome ne ima dvojbe, da je taj čin preuzv. g. bana, što je krajišnike otpustio, nezakonit.

Što se tiče predloga g. Kvaternika, to je sasvim dosljedan zaključku ove vis. kuće, i zato predlog g. Žužela stoji sam sobom u protuslovlju.

Ako s jedne strane stoji, da je nezakonito postupanje sv. bana i dotično c. k. ministarstva rata; ako stoji, da vijećanje o državno-pravnim pitanjima još nije dokončano; ako stoji, da su krajišnici pozvani za rješavanje državopravnih pitanja.

¹⁹¹ Spisi sabora od god. 1861, sv. III, str. 80-81.

i ako stoji, da adresa još nije proglašena, i da se u stilizaciji adrese još mnogo šta promijeniti i dopuniti može, i da kod toga svi uticati moraju, koji su kod vijećanja bili: onda zahtijeva dosljednost, da budu krajišnici nazočni, kad će se o stilizaciji adrese vijećati. *Zato se slažem sasvim sa g. Kvaternikom, da se adresa in suspenso ostavi...*

Mirko Šuhaj. Da su nazori, iz kojih pismo svijet, bana proizlazi, i također razlozi ovdje navedeni proti našem ustavu, o tom ne ima dvojbe.

Meni se čini, da je ovo pismo posljedica one politike, koja se od vjekova s nami tjera, i koja se s ustavnim načelima nikako slagati ne može... *Mi svi znamo, da su Krajišnici uslijed zaključka, koga smo glede neštivanja zastupnika na carstveno vijeće učinili, otpušteni, i kao god s jedne strane žaliti moramo, da su krajiški zastupnici s toga, što su tom prigodom više uvažili dobro i korist opće domovine, nego li inih, njima nataknutih obzira, raspušteni:* tako s druge strane upitno postupanje s njima a i s nami najjasnijim je dokazom, da stara tradicionalna politika s nami i sada tako postupa, kao što je i prije postupala... Kao što sam kazao, državopravna pitanja nisu još riješena. Nije ugarsko, jer mi ne znamo, kakve prigovore će nam Madari na naš zaključak učiniti, a kod rješenja otih prigovora treba da budu prisutni oni, koji su kod satvaranja zaključka našega uplivali, i zato već sada treba, da se *krajiški zastupnici odmah natrag pozovu.*

Nije nadalje niti adresa svršena, buduć ovu kao važni državopravni spis smatrati moramo, s toga ju moramo pretresivati u nazočnosti krajišnika, koji su u znatnoj većini glas u tom obziru podigli... Ja mislim, da bi se Nj. Veličanstvo s predstavkom umoliti imalo, da *zastupnike krajiške bezodvlačno opet u sabor pozove,* a međutim da bi se vijećanje o adresi ostavilo in suspenso tako dugo, dokle nam na predstavku našu odgovor ne stigne.

Dragutin Jelačić. Da bi bili Krajišnici skupa s nami zaključili, da idemo u Reichsrath, ja pitam, da li bi bili onda odavde otpušteni? Ja kažem, da ne bi. Oni bi još uvijek s nami skupa ovdje sjedili kao dosada.

Iz toga se vidi, kako se s nami postupa... Gospodo! to nije lijepo, da se naša braća kao prosjaci, kao sumnjivi ljudi od nas odstrane na prosti Befehl jednog generala: zato treba da kažemo, da to nije pravo; oni moraju pri nas tako dugo ostati, dok ne budu riješena državopravna pitanja.

Zato sam toga mišljenja, da se vijećanje o adresi odgodi, dok se graničari ne povrate.

Slavoljub Vrbanić. ...Faktum je, da Krajina ima pravo zahtijevati, da se na ustavnu uredi; faktum je, da ima pravo na našem saboru udioništivovati; faktum je, da smo to tražili od Nj. Veličanstva, da bude Krajina zastupana na saboru; faktum je, da je bila Krajina pozvana za rješenje pitnja ad hoc, a faktum je i to, da državopravna pitanja za koja su Krajišnici pozvani bili, riješena nisu. Dakle ako to stoji, nisu se mogli krajiški zastupnici otpustiti prije, dok nisu riješena državopravna pitanja, za koja su oni bili pozvani na sabor.

S toga ako hoćemo dosljedni ostati, izjavimo Nj. Veličanstvu u predstavi naše zaključke učinjene u državopravnim pitanjima, i kažimo, da pošto smo mi zajedno sa krajiškim zastupnicima zaključke o državopravnim pitanjima stvorili, i pošto su oni poslije tih zaključaka i prije konačnog rješenja državopravnih pitanja, i naročito prije rješenja adrese kući otpravljeni, da se mi u sastavljanje i vijećanje o adresi bez njih upustiti ne možemo; s toga da molimo Nj. Veličanstvo, da se Krajišnici pozovu na sabor, da udioništivuju kod vijećanja adrese, a do toga da se vijećanje o istoj odgodi.

Eugen Kvaternik. Ja pitam, možemo li mi tako raskomadani, tako rastrgani vijećati o adresi? Ja velim, da se adresa bez nazočnosti Krajišnika niti u formi, niti u materiji ne može smatrati kao izraz čitavog naroda.

Ako je bečkoj vladi na našoj adresi što stalo, možete biti uvjereni, da će Krajišnici prije u sabor biti pozvani, nego se sabor raspusti.

Ako joj pako do naše adrese nije stalo, ona će i onako učiniti ono, što se njoj sviđilo bude.

...
Josip Briglević. Koja gospoda su za to, da se adresa uzme u pretresivanje, kad bude po odboru sastavljena?

Barun Kušlan. Ja imam prigovoriti proti formulaciji stavljenoj po pogl. g. potpredsjedniku pitanja, jer ovo pitanje već samo po sebi spada na ona državno-pravna pitanja, radi kojih su krajiški zastupnici pozvani na sabor, i da bi se o tom pitanju samo onda moglo valjano zaključiti, kad bi u saboru prisustvovala polovica verificiranih zastupnika naroda, brojeći ovamo također i krajiške zastupnike.

Buduć pako da je u ovoj sjednici nazočna polovica verificiranih zastupnika naroda ne brojeći ovamo krajiške zastupnike, to ne pripada kući sposobnost zaključivanja u onim pitanjima, u rješenje kojih graničarski zastupnici imaju uticati, dočim joj pripada sposobnost zaključivanja u svakom drugom pitanju, koje se tiče, kako rekoh, organizatornog uređenja naše zemlje.

Stavoljub Vrbančić. Ili stoji, da imamo državopravna pitanja riješiti zajedno s Krajinom, ili ne stoji. Ako stoji, mora biti prisutnih polovica verificiranih članova, računajući ovamo i krajiške zastupnike, inače nismo vlastni riješiti ove državopravno pitanje bez njihovog upliva.

Zato se slažem sa g. baronom Kušlanom, da nismo vlastni svoj glas dati za ovo pitanje bez Krajine.

Josip Briglević (predsjedavajući): ...Ja dakle stavljam pitanje: koji su za to, da se predstava podnese Nj. Veličanstvu, u kojoj se traži povratak Krajišnikah zato, jer državopravna pitanja još konačno riješena nisu?

(Suk.)

(U ostalom, da li će se o adresi bez Krajišnika vijećati, složi se kuća u tom, da će se to onda odlučiti, kad će adresa biti po odbora sastavljena.)¹⁰²

Na 61. saborskoj sjednici od 14. VIII pročitana je *Predstavka*, upućena kralju, u kojoj se protestira protiv neustavnog otpućivanja krajiških zastupnika i zahtijeva, da se oni »u ovaj sabor odmah natrag pozovu, u buduće pako da se ovakovi neustavni postupci uklone«.¹⁰³ Poslije kraće diskusije, u kojoj je *Vrbančić* izjavio da se ne slaže »niti sa stilizacijom niti sa sastavkom« *Predstavke*, izabran je odbor ad hoc (*Kušlan, Vrbančić, Rački, Mrazović, Vardijan*), koji će izraditi i podnijeti saboru novu stilizaciju predstavke, uvaživši primjedbe, iznesene u diskusiji sa strane *Vrbančića, Kušlana* i drugih.¹⁰⁴ Tako stiliziranu predstavku je sabor prihvatio.¹⁰⁵

Na 64. sab. sjednici pročitana je molba »žitelja civilnog i krajiškog Siska, da se krajiški Sisak sa civilnim spoji, i da mu se naslov slobodnog i kraljevskog trgovačkog grada podijeli«. Usprkos dobro obrazložene principiijelne intervencije zastupnika Baloga: »Drugo na dnevnom redu stojeće je pitanje krajiško. Ja mislim dakle, da bi se ovaj predmet obustavio, dok se ovo pitanje ne riješi. Mi radimo da se *Krajina provincijalizira, a sada tražimo, da se jedan grad od nje odcijepi; tim bi dakle predmijevali, da Krajina ima opstati*«, - sabor je prihvatio prijedlog *Franje Lovrića*, da se predstavkom na kralja preporuči molba grada Siska.¹⁰⁶

¹⁰² *Dnevnik sabora 1861*, str. 633, 634, 635, 637, 638.

¹⁰³ *Spisi Sabora od god. 1861*, sv. III., str. 81-82.

¹⁰⁴ *Dnevnik Sabora 1861*, str. 642-643.

¹⁰⁵ Vidi saborski »Članak LXIV. o protestaciji sabora trojedne kraljevine proti naredbi banovoj, kojom se krajiški zastupnici iz sabora otpraviše« - *Spisi sabora od god. 1861*, sv. I, str. 61.

¹⁰⁶ *Dnevnik sabora 1861*, str. 665.

Na šezdeset i petoj saborskoj sjednici napokon je stavljena na dnevni red rasprava zakonskog prijedloga o ukinuću Vojne Krajine.

Izvjestitelj krajiškog odbora Antun Starčević održao je na početku rasprave ovaj svoj znameniti govor o Granici:

Kao što je tvećenje i opstanak naše vojničke granice starinski grijeh, što ga je učinac proti zakonu i proti sreći našega naroda učinio i do danas nastavio, isto tako starinski je zahtjev naše kraljevine, da se ono bezakonje dokine. Gospodo, ja smatram za suviše izbrajati prošnje naših sabora, prošnje, kojima nastojahu oči naši oko svojih zakonitih kralja, da se sužanjstvo, u našoj domovini poznano pod imenom granice, ukine; mene je stid napominjati ona svečanu obećanja naših zakonitih kralja, obećanja kojima oni, drugde svetom kraljevskom rečju, da i prisegom toliko puta ujamčiše ukinuće ovoga nevoljništva, stid me je, velim, napominjati ona obećanja, a to, jer ona ni danas nisu ispunjena. Jer kad je nimalovredno i od prosta čovjeka, zadanu riječ ne držati, kako se dolikuje kralju ne ispuniti svoje dužno obećanje?

Ja bi rekao, da je providnost upravo ovome saboru odlučila, isposlovati dokinuće kako mnogih drugih, tako i ovoga bezakonja, koje se u našoj kraljevini vojničkim sustavom zove. Doista ovo visoko tijelo već je jednoglasno zaključilo, da su bezakonje mora prestati. Razlozi, koji su nas na taj zaključak ganuli, tako su poznani, da bi smjesno bilo izbrajati ih ali razjašnjivati...

Znamo da je granica cjelovit dio naše kraljevine, znamo da je i ona, kadno Habsburge izabraše oči naši za naše ustavne kralje, potpunu ustavnu slobodu uživala kako i ostala kraljevina, znamo da ju je Austrija Turčinu bila pronevjerila, znamo da joj pod Turčinom bijaše za mnogo bolje nego li ikada poslije, znamo da je Austrija iz one lijepe zemlje učinila neplodnu pustinju, iz onoga plemenitoga pučanstva hrpu robova, razbojnika, prosjaka. Kad dakle zahtijevamo da se ono ropstvo dourši, mi ne radimo drugo nego ispunjavamo najsvetije držanstvo (dužnost) naprama narodu našem.

Ali o našem pravu nitko ne sumnja, nego možda bi tko mogao pitati: je li doista nužno, je li prohibično da se granica upravo sada ukine?

Gospodo, mnogi se čude nad sadržajem one predstavke, što no sut ju naša braća graničari između nas na kralja otppravili, mnogi se čude nad sadržajem govora, što-no ih ona naša braća u ovome saboru izustiše, mnogi se, velim, čude, nad onim sadržajima, i misle da je ondje više kazano nego li je istina; nu ja, gospodo, ja rođeni i odgojeni graničar, kažem vam, da u onim sadržajima nije ni deseta istina o granici kazana, ja vam velim, da kad bi se europska komisija sastala, te na licu mjesta život i stanje naše braće u granici razgledala i opisala, još ni toj nepristranoj komisiji nitko ne bi u tome mogao vjerovati. Jer premda bi se riječ »pauka« s izrekom »austrijska uprava« u svim jezicima mogla zamijeliti, sasvim time razum čovječiji plaši se pojmiti, duh čovječiji traži se vjerovati, da jedna vlada može u tako strašno stanje doznati upravo onaj narod, komu je ta vlada svoj postanak i opstanak zahvaliti dužna. O spartanskim Helotima, o rimskim robovima, o američkim crncima, mnogo se štije; nu ja još ne najдох da je budi Helot, budi rimski rob, budi crnac američanski, nekriiv i neđužan od glada umirao, a naša braća po granici umiru, gospodo, od ljuta glada. Drugi govori ne imaju ravnoprava, ali ne imaju po tome ni držanstva (dužnosti), sam graničar žive bez svakoga prava, a optupan držanstvima bez broja. Svim ostalim robovima zapovijedaju gospodari jezikom koga robovi razumiju, samo graničaru zapovijeda se u jeziku koga graničar ne zna...

Gospodo, Austrija je granicu dogmala u ono stanje, u komu joj granica već ne može pomoći, nego samo škoditi. Ovu istinu treba iz očiju ne pustiti. — Prokletstvo pod kojim graničar pogiba, dolazi ponajprije iz onoga nasilja Austrije, koja ne dopušta da se graničar, osim u granicu, preseli, i da graničar nigdje ništa svoga ne ima, nego samo, kako Austrija kaže, uživa plod zemlje na koju je privezan, a to će razgovetno govoreći reći, da on od svih svojih plodova uziva samo ono, što mu Austrija ne može izmamiti ni oteti. Toga stanja naravska je posljedica, da graničar ne može imati verešiju, a od ovuda opet naravski slijedi, da će graničarska obitelj

sva od glada i od drugoga zla poginuti, bez da gdje dobije u posudbeno ime budi samo pet forinti: nitko ne će posuditi onomu, o kom zna da ništa svoga ne ima, da mu za namiriti dug ništa prodati ne može. Time posuđivanje u granici nije drugo nego najstrašnije lihvarjenje, plaćanje zajma nije drugo nego preporuka za novu posudbu, jedno i drugo, narzvska posljedica bezakonja, koje tamo vlada.

K tomu, mito je u granici tako mah preotelo, da se graničar, kako se po krajini veli, praznih šaka nikamo ne usuđuje, da ne ima opačine, koja se ne bi dala mitom izbrisati, da ne ima čovjeka tako poštena, koga najzadnji desetnik ne bi mogao unesrečiti, ako onaj poštenjak isto ima, pa ne da desetniku.

Ja sam mnoge čuo tužiti se na graničarske oficire. To, po mome objevidčenju, nije pravo. Graničarski su oficiri, kako i graničari, u svojoj struci gotovi mučenici. Jer dok se ostali oficiri uče samo vojničke stvari, graničarski oficir mora znati i vojništvo, i gospodarstvo, i upravu, i sudovnost, rečju on mora znati sve struke državnoga života. Pa što i gdje se uče ti oficiri sve te znanosti? U svojim školama uče se ponješto Boga moliti, računati, i nemački jezik, a sve drugo moraju se učiti na plećima, u toru i u žepu graničara. Kad se dakle na um uzme, da svagdje ima opačkih ljudi, da oficiri neposredno opće s narodom, pa da narod obično ne više na ruku, koja mačem maše, nego na mač koji ga udara, onda, gospodo, lahko je razumiti, zašto graničari uopće viču na oficire, dočim oficiri uopće samo svoju dužnost ispunjavaju. *Ne ljudi, nego sustav je, gospodo, uzrok nesreći graničara.*

To stanje granice kao što se ne može trpiti, isto tako ne može se ni popraviti kroz nikakove polakšice. Jer kako stoji s polakšicama u Austriji? Visoki će se sabor sjećati, da je Austrija prije nekoliko godina bila otpustila jedne godine nješto štibre, pa je slijedeće godine četverostruku štibru s naroda zderala. Ako Austrija kakovu polakšicu daje, ta polakšica ne stoji dulje nego li sila, u kojoj ju je Austrija učinila: što Austrija danas daje, to Austrija sutra s velikim ujmom opet otme. Gospodo, ta garba istina već se ukorijenila u srca i graničara.

Zato pita dobro ne samo naroda, nego i ono prestolja, da se granica odmah i sasvim ukine. Poslušajući odbor, upotrebivši i predstavku braće graničara na kralja, predstavku koju će ovaj visoki sabor u adresi svesrdna prisvojiti i podupirati, držao se kod sastavljanja ovoga zakonskoga članka slijedećih nazora:

Narodu i prestolju može se samo onda uspješno pomoći, ako se sustav vojničke krajine odmah, posve i navijeke ukine, te ako se i na ovu zemlju naš potpuni ustav udilj protegne...

Za pružiti i otvoriti pučanstvu veresiju, treba da graničar postane vlasnikom onoga što posjeduje. Šume, budući naroda, države naše hrvatske, kon što (pošto) se pučanstvo podmiri, pravedno je da služe na korist cele domovine.

Budući granica ne ima nikakovu korist iz ukinuća urbarskoga podložništva, pravedno je da graničari ne plaćaju urbarsku odštetu.

Isto tako kod preuređenja vojništva, kod ukinuća despotičkih ukaza, i kod opredjeljenja graničarskih zaklada, inadijaše poslušajući odbor u očima samo pravo i korist našega naroda.

Time, gospodo, ovaj predlog opširnije preporučivati, značilo bi, po mome sudu, vrijeme uzalodu tratiti: ukinuće sustava vojničkoga u našoj krajini, svih nas je, gospodo, najmilije čedo. Povijmo dakle, osovimo i odgojimo to čedo, kako to pita naše otadžbeništvo i dobro našega naroda...¹⁹⁷

Nakon pročitano g prijedloga zakonskoga članka predsjedavajući Josip Briglević postavio je ovo pitanje:

»Hoće li visoka kuća primiti u načelu zakonski članak o ukinuću vojničke krajine?

Svi: primamo...¹⁹⁸

Zatim se prešlo na raspravu o pojedinim dijelovima zakonskoga članka.

¹⁹⁷ Isto, str. 671-672.

¹⁹⁸ Isto, str. 673.

U toku te rasprave Starčević je morao intervenirati protiv onih diskutiranata, koji su, poput velikog župana Kukuljevića, gubeći iz vida opći narodni interes, zastupali partikularistička stanovišta o granicama pojedinih županija i predlagali, da se stvar ponovo uputi komisijama i odborima. U vezi s tim Starčević je rekao: »Ja opažujem, da odgadljati stvar na komisije ili na odbore, ništa drugo nije, nego jasno kazano, da sabor ne će da se granica ukine; jer, tko nam jamči, da ćemo se još sutra ovdje sastati? Ako pošljemo ovako nepotpuni zaključak u Beč, to je naravska stvar, da se može potvrditi; ali kada će se u život uvesti, i koliko će biti imenovanih vel. župana, ako territorium ne opredijelimo?

Tako i diploma Leopolda I. od g. 1703., kojom se Krajina ukida, nije se nikad u život privela.

*Odbor je pozvao braću krajišnike u sjednice; i ja vas mogu moja gg. osvjedočiti, da su Krajišnici bili zadovoljni s ovim razdjeljenjem ... da li ovaj ili onaj predjel spada pod županiju zagrebačku, ili ne, to je svejedno, samo da uživamo naša prava i našu slobodu.*¹⁹⁹

Poslije duže rasprave, vođene na 65. i 66. saborskoj sjednici, sabor je 24. VIII (67. sjednica) definitivno prihvatio ovaj

Članak LXXIV.

O ukinuću hrv. slavonske vojničke krajine i uređenju njezinom na ustavno

Na temelju izvješća, što ga je izaslani člankom XXI. §. 5. odbor ad hoc u pogledu preustrojenja vojničke krajine hrvatsko-slavonske ovome saboru podnio, bi pod gore naznačenim naslovom stvoreni sljedeći zakonski članak, koji se ima Nj. kralj. Veličanstvu potvrđenja radi ujedno sa adresom ovoga sabora podnijeti:

Pošto hrvatsko-slavonska vojnička krajina sačinjava cjeloviti dio trojedne kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije kao što i ostalo iste kraljevine tijelo; pošto je hrvatsko-slavonska vojnička krajina neustavnim načinom, da, uz prkos protestacijam naših sabora od ostaloga tijela trojedne kraljevine dalmatinsko-hrvatsko-slavonske otkinuta; pošto su i pređi Njegovoga Veličanstva sada vladajućega našega kralja nezakonito odejepljenje vojničke krajine od ostaloga tijela kraljevine dalm. hrv. slavonske, te uskraćenje vojničkoj krajini po zakonu pripadajućeg joj prastarog dalm. hrv. slavonskog ustava priznali, te više puta dokinuće nezakonitoga ovoga stanja u vojničkoj krajini po glasu čl. 11, 12: 1608, čl. 39: 1635; čl. 56 i 63: 1647; čl. 113 i 116: 1715; čl. 18: 1792, zatim rezolucije kralj. od 10. srpnja 1703 i 24. siječnja 1704, obećali, to sabor trojedne ove kraljevine zaključuje:

§. 1. Sustav hrvatsko-slavonske vojničke krajine ukida se za uvijek.

§. 2. Prastari i potpuni ustav trojedne kraljevine dalm. hrvat. slavonske proteže se ovim na zemljište, koje sačinjava hrv. slavonsku vojničku krajinu.

§. 3. Ustrojstvo županija ima se odmah uvesti. Okoliš dosadašnje ličke pukovine te satnije krpotska, brinjska i jezeranska od ogulinske pukovine sačinjava jednu županiju pod imenom županije krbavske; ostali okoliš ogulinske pukovine, osim sela Tuk i Begovo-Razdolje, koja će spadati na županiju riječku, zatim okoliš dosadašnje slunjske pukovine, osim Zumberka, koj će spasti pod županiju zagrebačku, zatim kotari ribnički i bosiljevački od županije zagrebačke, sačinjavaju županiju pod imenom županije slunjske. Okoliš dosadašnje prve banske pukovine osim satnije

¹⁹⁹ Dnevnik Sabora 1861, str. 676.

Lasinske, koja će spadati pod slunjsku županiju, zatim okoliš dosadašnje druge banske pukovine, osim Jesenovca, Drenboka, Krapja i Puške, koje će spasti pod županiju požešku, te vojničkog Siska, koji će se spojiti s provincijalnim Siskom, a potpadati županiji zagrebačkoj, sačinjava jednu županiju pod imenom Petrinjske županije. Okoliš dosadašnje gradiške pukovine spaja se sa županijom požeškom; okoliš dosadašnje brodске pukovine sa sadašnjom županijom virovitičkom, a okoliš dosadašnje varadinske pukovine sa sadašnjom srijemskom županijom. Okoliš dosadašnje križevačke i gurgjevačke pukovine spaja se sa županijom križevačkom, izim satnije kriške i kloštarske, koje će ujedno sa kotarima Moslavačkim i Prečecčkim od županije križevačke spadati pod županiju zagrebačku, kotari napokon podravski županije križevačke, i to naime kotar Ludbrečki i Koprivnički odcjepljuju se od županije križevačke te spajaju se sa županijom Varaždinskom.

Novopodignutim, dotično preuređenim županijama podjeljuje se pravo, da u prvoj skupštini svojoj ustanove mjesto županijskog sjedišta, i da verificiraju, ili ako ustreba, poprave svoje zemljišne međe. Dotični pako veliki župani sazvat će prvu skupštinu na mjesto, koje im se za najpriličnije svidilo bude.

§. 4. Za novo ustrojene županije imenovati će Nj. Veličanstvo odmah velike župane, i to isključivo sinove trojedne kraljevine, koji će donle, dok ne bude po saboru naputak izdan, ustrojiti novo uvedene županije po načinu sadašnjih županija.

§. 5. Svi dosadašnji politički ili upravni i sudbeni propisi, opstojeci u vojničkoj krajini, imaju svoju valjanost tako dugo, dok sabor trojedne kraljevine ne izradi dotične zakone; no ukida se odmah vojnički kazneni zakon, te se mjesto njega uvada privremeno onaj, koji valja u provincijalu hrvatsko-slavonskom; zatim ukidaju se odmah svi oni propisi i naredbe u vojničkoj krajini, koje se ne slažu s uvedenim ustavom.

§. 6. Od sada pod oružjem stojeće krajiške momčadi imaju se odlučiti broj momčadi, koji će stajati u razmjerju sa brojem služeće momčadi u provincijalu trojedne kraljevine, ustavnim zakonom ustanovljenim. S ovom vojskom postupati će se kao i s ostalom vojskom iz dosadašnjega hrvatsko-slavonskoga provincijala. Ostala krajiška momčad imaju se odmah dužnosti vojevanja riješiti i kući otpustiti. Novi način novačenja izraditi će za cijelu kraljevinu još ovaj sabor.

§. 7. Svi općinski pašnjaci postaju neograničenim vlasništvom dotičnih općina. Iz državnih šuma odijeliti će se općinama kolikoća razmjerna njihovim potrebama, a preostatak sačinjavati će državno dobro trojedne kraljevine.

§. 8. Sve javne zgrade, koje sada pod upravom državnom stoje, postaju dobrom dotičnih općina ili županija, na koliko su t. j. troškom općina ili pukovina sa-grade.

§. 9. Takozvani »Grenz-Proventen-Fond« i »Aprovisionirungs-Fond« imaju se pretvoriti u zemske zaklade.

§. 10. Svaka dosadašnja krajiška kuća postaje neograničenim vlasnikom sve svoje pokretnine i nepokretnine.

§. 11. Porez, koji se u provincijalu plaća za oštetu urbarskih zemljišta, ne smije se nikada protegnuti na dosadašnju vojničku krajinu.²⁰⁰

Na 75. sab. sjednici od 4. IX pročitana je »Predstavka županije zagrebačke u pogledu odazvanja krajiških zastupnika, da sabor drugu opetovanu predstavku na Nj. Veličanstvo u tom poslu pošalje«. Na to se razvila ova kratka diskusija:

Franjo Lovrić. Ovomu dopisu već je zadovoljeno, jer smo mi u tom poslu već naš zaključak učinili.

Kad odgovor na našu predstavku stigne, vidjet ćemo, što nam je dalje raditi. *Dragojo Kušan.* To se i ovdje traži, da se rješenje naše predstavke urgira. *Predsjednik.* Dikasterium je telegrafirao, da će odgovor ovih danah doći. (Čuje se: ad akta.)

²⁰⁰ *Spisi Sabora od god. 1861. Sv. I, str. 66-68.*

Antun Stojanović. Ja bi pako ipak toga muijenja bio, da nekoliko redaka napišemo i odgovor urgiramo.

Miroslav Kraljević: Ja se s time ne mogu složiti, da se entia non necessaria umnožavaju. Mi imamo ovdje telegr. depešu, gdje se odgovor obećava; mi ćemo dakle sigurno skoro odgovor dobiti, čekajmo dakle još 2-3 dana.

(Prima se.)²⁰¹

11. IX (81.sab. sjednica) predsjedavajući potpredsjednik Briglević predao je saboru »kraljevski otpis, prispijevši na predstavku radi otpusta krajiških zastupnika«. Na Vrbančićev prijedlog je zaključeno da se taj otpis štampa, razdijeli među članove, a onda opredijeli dan njegova pretresanja.²⁰²

Kraljevski otpis na sabor troj. kraljevine od 9. rujna 1861. u pogledu otpuštenih krajiških zastupnika...

Mi Franjo Josip prvi, po božjoj milosti cesar austrijski, kralj ugarski i češki, kralj lombardeski i mletački, dalmatinski, hrvatski, slavonski, galicijski, vladimirski i ilirski, arkivojvoda austrijski itd. itd.

Časni, poštovani, poglaviti i vlemeožni, ugledni i plemeniti, mudri i obzirni, ljubljani, vjerni Naši!

Pošto je sabor trojeđae kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kako se to vidi iz preponizne predstave njegove od 16. kolovoza 1861. stvorio već zaključke svoje vrhu državno-pravnih pitanjah onih, koje smo naznačili u kraljevskih otpisih naših od 26 veljače 1861., br. 152. i od 12. ožujka 1861., br. 201. i koja smo kraljevskim otpisom našim od 9. svibnja 1861. br. 407. uputili na isti sabor, da ih riješi sudjelovanjem zastupnikah hrvatsko-slavonske vojničke Krajine: to za sada ne ima potrebe, da se natrag u sabor pozovu otpušteni već u zavičaj svoj zastupnici iste hrv.-slavonske vojničke Krajine.

A tako ni u tom, što krajiških zastupnikah sada nije na saboru, ne vidimo i nikakove zapreke, koja bi Vas priječila, uzeti u saborsko pretresivanje preponiznu adresu, kojom ste nakanili, stvorene već zaključke podnijeti premilostivoj kraljevskoj sankciji Našoj, jer svrha te adrese može biti samo pobližje obrazloženje, a ni pošto preinačenje sadržaja dotičnih zaključakah; vijećanje krajiških zastupnikah oko toga dakle ne samo da nije potrebno, nego je upravo suvišno.

Hoteći ipak i ovom prigodom Vjernostim Vašim dati dokaz previšnje blagonaklonosti i milosti Naše, nalazimo Vas premilostivo oprostiti od nakanjenoga predlaganja adrese, te Vam ujedno premilostivo dozvoliti, da po starodavnom saborskom običaju putem obične preponizne reprezentacije podnesete previšnjoj kraljevskoj sankciji Našoj satvorene od riječi do riječi dosadašnje Vaše zaključke.

Očekujemo pouzdano, da ćete tomu premilostivomu pozivu Našem s najvećom pripravnosću i svakim mogućim pospješjenjem zadovoljiti, te s obzirom na trajuce već četiri mjeseca saborovanje na to ozbiljno i očinski opominjući Vas, priuzdržavamo si učiniti potrebite naredbe, da se krajiški zastupnici opet pozovu tada, kada bi se u zgodno vrijeme opetovano morda uzela u pretres državno-pravna pitanja.

Koji u ostalom Vam sa Našom c. kr. mihošću blagonakloni ostajemo

Dano u našem glavnom i stolnom gradu Beču u Austriji, na dan četvrti mjeseca rujna, godine hiljadu osamsto šezdeset i prve.

*Franjo Josip I., s. r. Ivan Mažuranić, s. r. Franjo Žigrović, s. r.*²⁰³

Odmah po pročitanom kraljevskom otpisu *Dragojlo Kušlan* je, u vezi s diskusijom o raspuštanju ugarskog sabora izjavio: »Ja mislim,

²⁰¹ Dnevnik Sabora 1861, str. 757.

²⁰² Isto, str. 801.

²⁰³ Spisi saborski od god. 1861., sv. III. str. 155-156.

da je iz prije pročitane kr. otpisa tako rekuć izmed redaka njegovih čitati moći, da će sudbina našeg sabora ista biti, koja je i ugarskog.

S toga mislim, da nije sada vrijeme, da korimo djelovanje sabora ugarskoga, nego da solidarno postupamo na polju ustavnosti.²⁰⁴

U meritornu raspravu uzet je taj kraljski otpis na 85. sab. sjednici, 16. IX. U diskusiji govorio je samo jedan govornik, *Antun Stojanović*. On je između ostalog rekao:

Krajina hrvat-slavonska je naša krvava haljina, je stara briga, stara tuga i nevolja naša. Svetinja zakona i ugovora ne pomaže evo ni nam, a granicama još manje. — Ja bih skoro rekao, da je narod naš osuđen na to, da do vijeka smrtnu borbu bije za dobro svoje pravo. Kad pomislim, gospodo, na sve tegobe i zlo, koje naš narod pati, moram se čuditi, da je još jedan Hrvat i Slavonac i Srbin na svijetu; kad vidim, koliko nas ima, i kakovi smo, ne čudim se tomu, što nismo dalje dotjerali, nego se čudim, što smo dotle dotjerali.

Iz ovog najužjeg kraljevskog reskripta vidim, da se mi ničemu dobrom nadati ne imamo. Ovim najvišim kraljevskim reskriptom riješeno je pitanje o zastupništvu Krajišnika na ovom saboru. Glasom njegovim ne imaju Krajišnici ovdje pribivati, nego se veli, kad može biti zgodna dođe, te će se opet državno-pravna pitanja pretresivati, onda će se Krajišnici opet ovamo pozvati. Dakle ovdje se i to u dvojbu stavlja, da li će se državno-pravna pitanja pretresivati ili ne, dočim svi znamo, da smo pretresivanja istih tekar začeli... Na najviše kr. propozicije od 26. veljače, 12. i 27. ožujka, nismo mi, po mojem mnenju, nikada zaključka stvorili, koji bi se kraljevskoj sankciji za potvrđenje po starodavnom običaju podnijeti morao. Između naroda i kralja pretresa se tekar pitanje o priznanju prava naših i o povratku ustava. Dok se, moja gospodo, ovo pitanje ne riješi, o potvrđenju takovih zaključaka ne može biti razgovora. Kad mi na kralj. propozicije odgovoriti imamo kralju našem, tražimo priznanje prava naših, i povrat ustava našega hiljdogodišnjega. Tu, gospodo, ne može biti reprezentaciji mjesta, ne može biti razgovora o tom, da se ovi zaključci i odluke naše kraljevskoj sankciji podnesu.

Kad mi kažemo u zaključcima našim, da želimo savez s Ugarskom; kad mi kažemo, da ne možemo šiljati zastupnike na carstveno vijeće; tu ne može biti mjesta reprezentaciji, niti se može putem reprezentacije kralju kazati: »evo mi smo ovo zaključili, daj odobri«. Po ustavu našem samo je okrunjeni kralj vlastan zaključke na saboru stvorene potvrditi, a neokrunjeni kralj, ako i donesene saborske zaključke i članke potvrdi, ne mogu u smislu našega ustava kao zakonski članci valjati...

Drugo, u sjednici našeg sabora od 5. kolovoza je zaključeno, da se bezuvjetno adresa Nj. Veličanstvu poslati ima, koju će odbor ad hoc izraditi. Kad je ovaj zaključak donesen, bili su zastupani Krajišnici; sada u našoj vlasti ne stoji, da promjene činimo, i da otpustimo od onoga zaključka.

Treće, kr. reskript drži, da je to naša tegoba, što ne možemo u pretres uzeti adresu bez Krajišnika. Ali to nije tako. Nam je do toga stalo bilo radi načela, to jest, da krajiški zastupnici kod rješavanja ne samo državno-pravnih nego kod svih pitanja učestvuju, da se ustav naš starodavni i na Krajinu protegne, i da ga ona isto tko uživa, kao i mi... mi znamo, da niti adresom niti zaključkom ništa dobiti ne ćemo.

To su moji razlozi, s kojih ja predlažem, da sabor zaključci:

1) da se na previše kr. propozicije, u smislu zaključaka ovoga sabora, u prisuću krajiških zastupnika stvorenih, Nj. Veličanstvu odgovori adresom.

2) da se proti tomu, što zastupnici vojničke Krajine nisu natrag pozvani u ovaj sabor radi vijecanja o adresi i o ostalim državno-pravnim pitanjima, svečani prosvjed u zapisnik stavi.

(Ovaj predlog bude jednoglasno primljen.)²⁰⁵

²⁰⁴ Dnevnik Sabora 1861, str. 801.

²⁰⁵ Isto, str. 323-324.

Poslije toga se na istoj, 85. sjednici prešlo na raspravu o prijedlogu adrese, koja je poslije duge diskusije, vođene na 86., 87., 88. i 89. sjednici, uz mnoge ispravke, promjene i nadopune prihvaćena u definitivnoj stilizaciji tek na 90. saborskoj sjednici od 24. IX.²⁰⁶

Dijelovi adrese, koji se odnose na Krajinu, glase:

... Na jednaki način odcijepljena je do danas hrvatsko-slavonska krajina od matere zemlje, te je po imenu samo njezin cjeloviti dio. Predjeli oni, koji sada stoje pod vojničkom zapovijedu, bivši nekada slobodne županije, postaše iz vlastite nužde naroda našega oružanom i predvojnomo kršćanske civilizacije proti muhamedanskomu barbarstvu. U ime sv. križa, u ime svoje slobode rado je naš narod više vjekova ondje stražu stražio i krv prolivavao. Ali čim je nestalo prave potrebe vojničke krajine, čim tursko carstvo i samo trebuje pomoći za svoj opstanak, poželio je i naš narod u ovim krvavim stranama blagodati mira i građanskoga žića. Jedva se je karlovačkim mirom turska poplavica bila slegla u dublje korito, kada je kralj Leopoldo I. svojim previšnjim dopisom od 10. srpnja 1703. saborujućemu narodu hrvatskomu radosnu vijest oglasio, da mu za nagradu zasluga i žrtava pripaja svu banovačku, karlovačku i križevačku krajinu. Isto je tako bila slavne uspomene kraljice Marija Terezija god. 1741. čl. 49. obećala utjeloviti s Hrvatskom Liku i Krbavu, a Leopoldo II. odlukom od 13. siječnja 1791. i Franjo I. čl. 18. g. 1792. varaždinsku krajinu, te predijel med cestama Josipinom i Karolinom.

Nu pored svih onih najsvečanijih obreka, hrvatsko-slavonska krajina još danas stoji kao spomenik vojničke samovlade u Evropi, i kano nemstavn oaza u ustavnoj državi. Mi ne hteći ovdje opširnije opisivati crnim bojama nevoljno stanje naše Krajine izjavljujemo samo, da je ovaj sabor u svojoj 42. sjednici dne 15. srpnja t. g. jednođušno posvojio krajišničku molbenicu od 5. srpnja, te da ju u ime svoje i čitavoga naroda cijelom svijesti prava i pravde svojski podupire, kao što će se o tom opširnije obavijestiti Vaše Veličanstvo iz posebne predstavke, koju Vašem Veličanstvu u tu svrhu podnijeti odredismo skupa sa zakonskim člankom o ustavnom preustrojenju vojničke Krajine ...²⁰⁷

Zajedno s adresom upućena je kralju i ova predstavka sabora o ukinuću Vojne Krajine:

Zastupnici vojničke krajine učestvujući na našem saboru jesu po želji svojih upućenih sastavili molbenicu za podjeljenje ustava i ukinuće vojničkog zavoda na Vaše Veličanstvo, i ovaj sabor umolili, da ju kod Vašeg Veličanstva podupira.

Sabor ovaj je istu molbenicu svoje jednokrune braće u 42. sjednici dne 15. srpnja 1861. prisvojio, i zaključio, da ju Vašem Veličanstvu uz svoju smjernu adresu podnese.

Vaše c. kr. apoštolsko Veličanstvo! Patnja i bijeda naše jednokrune braće u Krajinu, štano ju proljevajući krv svoju za prejasni prestol Vašeg Veličanstva jur više vjekova podnosi, postigla je skrajnje granice, te ne mogaviš dulje trpjeti jade i nevolje nemilog vojničkog sustava, upirajući se na premuoge zakone i obećanja prejasnih svojih vladara predšastnika Vašeg Veličanstva, mole krajiški zastupnici, da se kod njih ukine već jedared strogost vojničke sile, pa da se uživanje ustavnih blagodat vojničkoj krajinu hrvatsko-slavonskoj također premilostivo podijeli, te tako da se ista krajina sa ustavnom braćom svojom u trojednoj kraljevini u jedno tijelo spoji, i na nju ustav protegne.

Molbu ovu krajiške naše braće (gledi br. 176.) privižu podupira sabor ovaj i preponizno moli, da Vaše c. kr. apošt. Veličanstvo dostoja željama i molbama naše jednokrune braće, koje su i naše, doskočiti, vojnički sustav u hrvatsko-slavonskoj krajinu ukinuti i nju u jedno tijelo s nami združiti, i ustavnost na nju premilostivo protegnuti.

²⁰⁶ Vidi na istome mjestu, str. 824-857.

²⁰⁷ Spisi sabora od god. 1861, sv. III, str. 197-198.

Da se preustrojenje na ustavnu vojničke krajevine hrvatsko-slavonske tim laglje postigne, sabor je ovaj u sjednicama svojim 65. i 67. dana 22. i 24. kolovoza 1861. izradio zakonski članak o ukinuću ove krajevine i uredjenju njenom na ustavnu (gled. čl. LXXIV.)...²⁰⁸

Zadnji dokument u vezi s Hrvatskim saborom iz godine 1861, u kome se pomijne Vojna Krajina, jest kraljevski otpis od 8. XI, kojim car i kralj Franjo Josip odgovara na saborsku adresu i raspušta sabor. Tu se neposredno o Krajini govori ovo:

... Prelazeć sad na posebne točke predloženih nam prepokornih predstavakah, scijenimo da prije svega moramo i sad kraljevskom našom riječi osigurati vjernosti vaše, da smo mi zemljište današnje hrvatske i slavonske vojničke krajevine, po primjeru slavnih naših predšastnikah, kao i po naših vlastitih, više putah ponovljenih previšnjih asekuracijah, vazda smatrali, i da ćemo ga smatrati i u napredak za cjeloviti sastavni dio trojedne naše kraljevine.

Ali vojnička krajiška sistema, opstojeća sada na onom zemljištu, uslijed koje je ono u obziru administrativnom odijeljeno od kompleksa matere-kraljevine, ne samo u pogledu jakosti ukupne države, nego osobito i u pogledu političnoga značenja i narodne budućnosti iste naše premile kraljevine, još je uvijek od tolike važnosti, da nam nije drugo od potrebe, nego samo omenuti na to i vjernosti će vaše udilj vidjeti, kako malo i okolnosti politične i vlastiti interesi matere-kraljevine savjetuju na to, da se sad onom sistemom bud kako stane bitno drmati.

Ništa manje, kakogod mi važnomu onomu zemljištu nikad nismo uskratili očinske svoje brižljivosti, tako i sad, nije tomu davno, povodom prepokorne predstave zastupnikah krajiških, koju bijahu podržrle i vjernosti vaše, u krilu ratnoga našega ministarstva, u pogledu povlasticah, koje bi se imale podijeliti mnogozasluzenoj Krajini, bismo odredili vječanja, kojih će uspjeti, tako se nadamo, zadovoljit primjerne želje naših krajišnjikah, ukoliko je to u sadašnjih okolnostih ikoliko samo moguće.

Osim toga je tvrda nakana naša ne ostati stojeć kod samih tih povlasticah, nego po potreboćah vremena i po razmjerjih matere-kraljevine preobrazujućih se malo po malo u izvjestne i izrazite forme, naći i u život uvesti još i inih analogijah i dodirnih toćakah u upravi i u zakonotvorstvu vojničke krajevine i njezine matere-kraljevine...²⁰⁹

Posredno tiću se Krajine i njenih saborskih zastupnika i ona mjesta kraljevskoga otpisa, koja sadrže stvarne uzroke raspuštanju sabora: njegove zaključke o nešiljanju hrvatskih zastupnika u Reichsrath i o nepriznavanju zajedničkih interesa Hrvatske s Austrijom, — čemu je znatno pridonijelo odlučno protivaustrijsko držanje krajišnjika i njihovo glasanje na 55. i 56. saborskoj sjednici. Ta mjesta glase:

... Mješte toga voliše vjernosti vaše naprama ukupnoj državi zauzeti držanje posve negativno i postaviti na mjesto pravih interesah kraljevine suhoparno pitanje prava, ne obaziruć se ni malo na to, da je uopće svako materialno pravo, polag zahtjevah mijenjajućih se s vremenom političnih i narodnih interesah državah i narodah, po samoj naravi, podržveno mnogim progresivnim preinakam ...

Kad s pouzdanjem i bez priuzeća podvrgnuta budu razsudi pravna i faktična odnošenja, stalno se nadati možemo, da nikad više ne ćemo čuti bestemeljne posvema tvrdnje one, da trojedna kraljevina s ostalimi kraljevinami i zemljami našimi nije skopćana nikakovimi skupnimi interesima ni poslovi...²¹⁰

²⁰⁸ Spisi sabora od god. 1861, sv. III, str. 205-206.

²⁰⁹ Spisi saborski od god. 1861., sv. III, str. 291.

²¹⁰ Isto, str. 289-290.

PRITISAK AUSTRIJSKIH VLASTI
I PROGONI KRAJIŠNIKA

Čim se neposredno poslije dolaska krajiških zastupnika u sabor 28. V pokazalo da su se nade Beča u vjernost i pokornost Krajišnika caru i general-komandi potpuno izjalovile, otpočeo je sistematski pritisak austrijskih vlasti i na krajiške članove sabora ne samo zakulisnom presijom, nego i javno, putem režimske štampe, i na puk u Krajini široko zasnovanom agitacijom, koju su po »najvišem nalogu« provodili oficiri u Vojnoj Krajini protiv njenog razvojačenja i sjedinjenja s Hrvatskom.

U broju 134. od 12. VI 1861 zagrebačkog *Agremer Zeitung*, službenog lista austrijske vlade, objavljen je oveći članak pod naslovom »Otvoreno pismo jednog Graničara hrvatsko-slavonskome saboru«. ²¹¹

Važnost ovog pisma, koji je sastavio tobože »jedan Graničar«, sastoji se u tome, što su u njemu sadržani osnovni principi službene austrijske politike u ljeto 1861, tako da je ono vjeran izraz shvaćanja i volje austrijske general-komande, dvora i bečke vlade.

Zbog toga, i zbog reagiranja pravih zastupnika graničarskog puka na ova lažna, tobože graničarska, a u stvari carsko-kraljvska i general-ralska shvaćanja, – potrebno je fiksirati osnovne teze *Otvorenog pisma*.

1. U njemu prije svega dolazi do izražaja neraspoloženje bečkih vlastodržaca prema Hrvatskome saboru. Lažni Graničar tvrdi, da su krajiški zastupnici došli u sabor nadareni »zdravim ljudskim razumom«, – pa strahuje, »Da li će oni iz Vaše (sadorske) sredine i otići onakvi, kakvi su u nju došli – s mirnim, nepristranim osjećanjima, zdrava duha i srca ...«. Za bečke vladajuće krugove je naime već tada duh koji je vladao hrvatskim saborom bio nezdrav, buntovan i pristran, – pa je postojala bojazan, da se tim opasnim duhom ne zaraze i inače po prirodi tako dobri i miroljubivi Graničari.

2. *Otvoreno pismo* smatra, da je glavna i najvrednija odlika Graničara – kojom se oni razlikuju od saborskih zastupnika iz civilne Hrvatske – njihova nepokolebljiva vojnička poslušnost i vječna vjernost, odanost i ljubav prema caru: «... Vi nas Graničare tretirate s izvjesnim nepovjerenjem, jer se bojite, da mi možda nismo s takvim unutrašnjim žarom privrženi domovini, kao što ste to vi, da mi naša patriotska osjećanja podčinjujemo našoj vojničkoj vjernosti. Pustite nas, moja gospodo, da neuprljanom očuvamo najveću ljudsku dragocjenost, našu vjernost; ona je ukorijenjena u našem osvjedočenju, u našoj ljubavi prema monarhu, pa – kao što naš Velebit prkosi pobješnjelim morskim valovima i svima nepogodama – tako neka se ta naša vjernost ne pokoleba ni u ovoj oluji, koja prijeti da se sruči nad zemljama Austrije. Pustite nas da poslovičnu podaničku vjernost Hrvata

²¹¹ »Offener Brief eines Grenzers an den kroatisch-slavonischen Landtag«.

pronesemo neumrljanu u budućnost, jer ta je vjernost u najnovije vrijeme hrvatsku naciju tako sjajno uzdigla».

3. Osim na vjernost caru i general-komandi, *pismo* poziva članove hrvatskoga sabora da ostanu nepokolebivo vjerni politici austorfiljskih carskih generala, kakav je bio Jelačić. »Pitajte – poziva pismo članove hrvatskog sabora – tugujuću udovicu ljubimca nacije, besmrtnog bana Jelačića ... ona će vam navodeći mnoge primjere znati da kaže, kako ljubav prema domovini i ljubav prema monarku mogu ići ruku pod ruku ...« Te slavne tradicije Jelačića bana i njegova vjernog i odanog službenika caru i Austriji treba da se drži harvatski narod u svom vlastitom i opće slavenskom interesu, jer se »Slaven ponosi na svoju vjernost koja je vječno ukorijenjena u njegovu sreću. Gospodo moja, ostanimo uvijek ono, što smo vazda bili ... Rijetko je kad sretan narod, koji kida sa svojim tradicijama«.

4. Na osnovi te tradicionalne jelačićevske vjernosti Hrvatski sabor iz godine 1861 treba da odredi dva osnovna i jedino ispravna pravca svoje politike u sadašnjosti: da stupi u najuže jedinstvo s Austrijom; da otkloni svaki sporazum i savez s Madžarskom, koja je i prije desetak godina bila rebelska prema caru i Austriji, i koja se i danas suprotstavlja volji bečkih vlastodržaca.

5. Hrvatsku može da usreći samo Habsburška dinastija, koja je »najstariji i najslavniji kneževski rod na svijetu ...«

6. Napokon autor *Otvorenog pisma* smatra, da narodni zastupnici Hrvatskoga sabora neopravdano napadaju na postojeće stanje u Vojnoj Krajini, koje nije ništa gore od onoga u ostaloj Hrvatskoj. Veoma je nadalje, opasno – upozorava pismo članove sabora – obećavati Graničarima »med i mlijeko«, ako se u njoj ukine vojnička uprava. Jer, razočarani Graničari će nasrnuti noževima na te članove sabora i pobiti ih bez milosti.

Na to carsko i kraljevsko »graničarsko« *Otvoreno pismo* odgovorio je 20. VI. u *Pozoru* pravi predstavnik graničarskog puka:

ODGOVOR

na otvoreno pismo jednoga Graničara saboru hrvatskomu u »Agramer Ztg.« br. 134.

Ti brate Graničare, koji si divan započeo, a ja Graničar, koji ti odgovoram, dakle ne zamjeri nitko, ako se u razgovoru ne složimo.

Velíš, da na poziv kralja dodjose poslanici graničarski u sabor trojedne kraljevine, nu ne napominješ, koliko je za oto moljakanja i prosjakanja trebalo. Dakako, ti si čovjek umjeren, pa onda ti je i razlog, da baš tako mora biti; nu da bude tebe, moj krasni zemljače, naš milostivni kralj za svjet upitao, ti mu zaisto svjetovao ne bi poslaništvo krajiško, jer gle, već sunljaš, kakvi će se ti poslanici kući povratiti. Eto ih buntovnim i nemirnim duhom među braću svoju! E, odao si se brate! ti nisi Graničar, ded pritegni se kajasom i od sablje pojasom, pa oštro viši, kad te zavrlice kući dođu: »einsperren! niederlegen!«²¹² ne bi li domovinu od zla spasio.

²¹² »Uapsiti! oboriti« – Komanda krajiških oficira kojom su izrgavali nepoćudne Krajišnike mrcvarenju i batinanju.

Nadalje podmećeš, moj krasni brate, hrvatskoj gospodi sumlju, kao da nas oni za sebi slične vatrene domoljube ne drže, zaradi toga dižeš našu vjeru i ljubav za do-

movinu u kralja vrhu vitoga Velebita i rešetom siješ našu slavu, koja se ori po Evropi zaradi junaštva našega; nu ne sjećaš se, da hrvatska gospoda to skoro izrekoše, da od Krajine ne mogu se već ni pomisliti gorljivi domoljubi i slobodoumni zastupnici, ne sjećaš se natpisa našem junaštvu: »Oto kani, li-kani, tutti-kani, Menschenfresser, Banditenführer, Reaktionäre.« Ala, gle ti slave, koja podiže »die kroatische Nation!« A to sve za oto, gdje smo svugdje junaci za tuđe maslo, a kod kuće božjuci za vlastitu koru kruha.

Dobro se sjećaš viteških djela koja za Austriju položismo, a ne pitaš: što učini Austrija za nas? Nude odgovori, za popom govori! Sebe diže na vrlunac ustavnoga života, a tebe moj graničaru! haci niže starog plota, da lijeske brstiš kao što ti je i baba brstio; pa to je tebi sve ništa, kad samo možeš biti graničar, koji kao takov stajljaš ljubav i vjeru carstva i domovine u srcu neumrlog Jelačića. Dobro kažeš i istina je, nu zašto ne kažeš, kako narod, osobito u Krajini, kaže: da je taj ljubimac carstva i domovine od žalosti umro, gdje ne postiže za narod ono što bi mu obećano; pa najkašnje kakvo mu ime nadjenuše zarad toga, što je svoju domovinu tako vatrečno ljubio; mani se dakle pitanja visoke njegove udove, jer je vrlo domorotka, pa joj je valjda veliki onaj muž svu svoju tugu i žalost u domoljubno srce prelio, te kad bi ti svaku kazala, duša bi ti se morala od žalosti raspasti, osobito ako ju imaš za rod i dom svoj graničarski, koji je vavjek vjeran bio kao i njegov neumrli ban, pak u čem bi pripoznano njemu ili rodu njegovu, 1848. i posljednjih godinah prolismo mi Graničari krv našu na sva četiri kraja Austrije, a to ne bez koristi za nju, jer bunu, koja bi ju sigurno iskorijenila bila, ugušismo i pomogosmo vladi, onako okovati austrijsanske pukove, kako nam od istih i od cijele Europe i hvala pripade, dok najposlije i nami tim ovjenčanim junakom njegve ne priklopi, koje sa buntovnikah skočiše, a gle, nami se lokot za njihovu utvrdu još ni danas kovati prestat nije.

Vidiš dakle, da si ti dokon nabrajati i u tvojoj se visokoj njemštini vrhu sabora hrvatskoga uznositi. Svjetuješ muževe, kojim ti, Bog i vjera, dorastao nisi; govoriš u ime sve ukupne Krajine, a ne češ da priznaš, da je Krajina poslala braću iz svoje sredine, koja će bolje za nju divaniti, nego ti, moj sebiradu. Tebi je lijepo, ja vidim odavle mučno ti se je dakle s tvojim ugodnim životom rastati »pašaluk nije šala«, jer tu ne fali ništa, kao ni u turskom rajju; a nude popijat brata Graničara, komu ti valjda zavrćeš vratom, kako je njemu, pa opet hoćeš, da za njega koju velikodušnu i to pred saborom progovoriš. Škoda, da tamo prispio nisi, imali bi vrli naši poslanici kršan nišan u tebi. Plašiš gospodu hrvatsku, da ne obećaju Graničaru meda i mljeka, jer da će ga doći s handjarom tražiti, kad uzvidi, da je prevaren.

Ne boj se moj lukavi zemljače, mi smo na obećanja, koja se nikad ne izvršuju, već odavno naučeni, a uprav ti kažem, da mi meda i mljeka imamo, i tek ćemo ga slatko i mirno uživati, kad nam krvopijah nestane. Namislio sam bio, da bi tvoje pismo onako prorešetao kako si zaslužio, nu vidim, da bi to nezahvalan posao bio, za rad toga pametnije mi je viknuti dječaku, da hvata volove za da nješto heljde usijem. Zadnju pako moju upravljam poslanicima našim, da te se mane kao kuge otrovne, ako bi morda nesrećom među njima bio. Neka se spomenu naputka svoje braće, koja je u glas vikala: »na kolac tko vjerom zamahne.« Slušao sam jednog starta krajišnika gdje viče: »ovo mi je kapa već 12 godinah u tamnu bila, pa dedec sinko radi, koji tamo ideš, da ju sunce ogrije«.

Graničar²¹³

Trebalo je uistinu imati one bezgranične privrženosti slobodi i onog, upravo revolucionarnog anticarskog i antiaustrijskog osvjedočenja, čime su pravi pučki zastupnici naroda u Krajini bili proniknuti i godine 1861 – pa onako otvoreno proglasiti onoga, koji propagira vjernost Habsburškoj dinastiji i Austriji: neprijateljem i tlačiteljem graničarskog puka, – a sve one austrijske vlastodršce, i cara, i general-komandu, čiju vlast pisac i dalje želi zadržati nad Krajinom: žigo-

²¹³ Pozor, God. II. broj 140. od 20. lipnja 1861. Str. 305-306.

sati kao krvopije. Isto je tako godine 1861 smiono bilo u ime krajiškoga puka proglasiti propagatora proaustrijske, procarske, antimadžarske službene politike – *kugom otrovnom*.

Uz to služi na čast tadašnjem uredniku, i izdavatelju *Pozora*, Ivanu Perkovcu i Slavoljubu Vrbančiću, koji su imali i hrabrosti i požrtvovnosti, da prime na sebe odgovornost i navuku gnjev dinastije i bečke vlade zbog objavljivanja takvog graničarskog odgovora službenoj carskoj politici Beča.

Pozor od 17. VI. (broj 137) prvi je skrenuo pažnju na agitaciju koju reakcionarni dvorski elementi vode, nastojeći da krajiški puk odvrate od razvojačenja i sjedinjenja Vojne Krajine s Hrvatskom:

Istom ovih dana imali smo priliku reći, da je grijешno svako nastojanje, kojim se potkapa vlast sakupljenoga sabora, jer se tim dira u najsvetije pravo naroda, u pravo zakonsko; do sada smo znali, da takovih grijешnika ima u provincijalu, a sada smo dobili pouzdane glasove, da ih ima i u Krajini. Pišu nam naši prijatelji, da zovu Krajišnjike, pa da ih pitaju, hoće li ostati Krajišnjici, ili će biti »paucie. Ima ih, dakako, koji vele, da će biti Krajišnjici, a ima ih i takovih, koji su dosta mudri reći: mi sada o tom ne imamo ništa govoriti, jer smo izabrali zastupnike za sabor, kojim smo dali vlast, da u to ime govore.

Kad bi se zla stvar mogla poštenim sredstvima braniti, mi ne bi marili, da svak o svoje nastoji, ali ovako moramo svečano protestirati proti tomu, što se narodu govori: ne idi onamo, desetak ćeš davati, a šume ne ćeš dobiti; ne vjeruj svojim poslanicima saborskim, oni nisu u Zagreb pošli, nego da plaću vuku i gospodski živa ...

Sutradan, 18. lipnja, podnio je u vezi s tom agitacijom krajiški zastupnik *Joco Popović* na 22. saborskoj sjednici ovu interpelaciju, koja je izazvala zanimljivu diskusiju:

»1. Je li nj. preuzvišenosti poznato, da se narod po Krajini po časnih vojničkih zavodi prevarnimi pitanji na neistinite odgovore glede svoga budućega državno-pravnoga položaja?

2. Hoće li nj. preuzvišenost trpiti, da se i nadalje taj nečisti posao u Krajini tjera ili ne.

3. Nj. preuzvišenost pripravna taj postupak obustaviti i pokarati.«

Preuzv. g. ban. Ja sam jučer čitao u »*Pozoru*«, i njeka gospoda su kazala, da su jedno pismo i telegrafičku depešu dobili.

Na to sam ja na sve regimente graničarske pisao ono, što je u ovoj stvari potrebno.

Ja molim onu gospodu, koja su pismo ili telegrafičku depešu dobili, da mi to priopće, da vidim, gdje se je to dogodilo.

Ja mislim, da nije moguće, da se je to u isto vrijeme u svim 10 regimentim dogodilo.

Ja mislim, da bi mi gospoda kazala, u kojim regimentima se je to dogodilo, da istragu odrediti uzmognem.

Mirko Horvat. Istom što su 2 mjeseca prošli, kada je Vaša Preuzvišenost zakletvu položila kao ban, da će ustav naš (čita iz dotične formule,) braniti i čuvati. pa smo imali već više puta dužnost, Vašu Preuzvišenost na to sjećati (ah!)

Gospodo: ne ima ni jednog člana u ovom saboru, koj ne bi priznao, da je Krajina cjeloviti dio trojedne naše kraljevine i da ima pravo na isti ustav, kao mi. Ne ima ni jedne strane naše domovine, gdje bi se bilo toliko navaljivalo na ustav naš, kao u Krajini. Njekoji oficiri dokazivajuć da je bolje biti rob nego slobodan čovjek, nastoje ga uputiti, da ako Krajina prestane, da će biti bauer, da će mu se oteti šume,

da će platiti desetinu. Ja mislim, da je Krajiški narod do samosvijesti i do osvje-
dočenja došao, da naš seljak nije rob, nego prost čovjek, koj može svojim imetkom
prосто raspomagati, dočim krajišnik ne samo da ne ima vlastine, nego je i istoj
zemlji pripočan.

Naš seljak ne plaća od vina desetinu, ne daje toliko krvi zato, da mu se slo-
boda otimlje, da ropstvo svoje samo potpomaže. (Živio.) Da se ovoj nepravdi i
spletkama u Krajinu doskoči, ja bi visokoj kući sledeći zaključak predložio:

Čita iz pisma:

1. Da se umoli preuzv. g. ban, da zabrani svako javno i potajno napadanje i vri-
jedanje ustava našega u vojničkoj Krajini, kao što i svako agitiranje za priuzdržanje
vojničke Krajine kao sustava, koji je sa povredom našega ustava ustrojen.

2. Da se u zapisnik stavi prosvjed proti svakoga napadanja na naš ustav u voj-
ničkoj Krajini, koja je cjeloviti dio trojedne kraljevine, te imade isto pravo na naš
ustav, kao i mi, pak dolazila ista napadanja od bečke vlade ili pako od zagrebačke
general-komande.

3. Da se od strane sabora izdade proglas na narod u Krajini živući:

a) da zastupnici njihovi u saboru nisu narod svoj aristokratima prodali;

b) da se svakoga potpisivanja molbenica za uzdržanje vojničke Krajine kane, dok
se sabor ne svršii;

c) da im se pravo njihovo na naš ustav kao što i vrijednost ustava protumači.

Andrija Brlić. Predlog g. Mirka Horvata tako je za Krajinu važan, da se na nj
pozornost obrati, i budući da je imenovan odbor ad hoc, koj imade izraditi osnovu,
na kom temelju će se ustav u Krajini uvesti, zato sam toga naijenja, da se to od-
boru ad hoc priopći, i da se obzir uzme na predlog g. Mirka Horvata.

Stavoljub Vrbančić. To stoji, da se je preuzv. g. ban prisegom zakleo, svojemu
narodu, da će braniti ustav ove zemlje, ali ne može se tajiti, da se usprkos ove
prisege nasrćuje na naš ustav, to je tim opasnije, jerbo je ban glava ove zemlje, i
ovo nasrtanje došlo je od one strane, koja zavisi od njegove sile i od njegove volje.

Ja mislim da je opomena g. Horvata onamo smjerala, ne da preuzvišenog g. bana
na dužnost opominje, nego da ovu visoku kuću pozornom učini, da se usprkos po
preuzv. g. banu položene zakletve još vavjek napadnuća na naš ustav čine.

Ja mislim, da su ove riječi shodne, da pozornost ove visoke kuće obrate.

Mirko Šuhaj. Ja sam osvjedočen, da ovaj posao ne proizlazi od preuzv. g. bana,
nego da je posljedica spletkata one nearetno politike, koja s nami od 300 jurve go-
dina tradicionalnom njekom dosljednošću vlada.

Ne dokazah li gospodo zastupnici jučer, da su tu visoku svoju apsolutistično-ger-
manistično-centralističnu politiku tjerajuća gospoda prvih 100 godina ustrojenjem
Krajine znameniti dio naroda našega protiva naročitoj njegovoj volji na neustavni
način uredila, a drugih 100 godina starodavni naš ustav posve uništiti nastojala, a
u trećih 100 godina zbilja nas i na dulje vrijeme otog ustava, najsvetijega našega
paladium lišila povodom i načinom, koj se pred bogom i svijetom ničim opravdati
ne mogu.

Tko o ubitačnim tim težnjama ne bi jošte osvjedočen bio, neka jedan samo pogled
baci na Krajinu i na Dalmaciju, te će vidjeti, da ono, što se od vlade obećava, i
na tolika naša zahtijevanja i moljakanja dozvoljava, ničim drugim nazvati ne može,
nego li pukom opsjenom. Ili može li se sadašnje zastupanje Krajine naše drugim ime-
nom krstiti? i nije li uprav ruglo za nas, da u isti onaj par, kad Nj. Veličanstvo
premilostivi naš vladar Dalmaciju kao cjeloviti dio našeg državnog tijela priznaje,
vlada Nj. Veličanstva izradi za ostale nasljedne pokrajine »Gemeindegesetz« i za
nju valjanim proglašuje.

Vidimo dakle, da se kod nas ne samo uopće, nego i napose, da se u pogledu
Krajine i Dalmacije o tom radi, da nam se ono, što izgleda ustavnosti pravedno i
posve temeljito želimo, ili neposredno uskratit, ili bar tako osujeti, da toli žučeni čiji
sjedinenja sustavnih naših čestica postići ne uzmognemo.

Zato držim, da je pitanje, o kom gospoda predgovornici prozboriše, tako važno,
da se na odsjeke otpravi.²⁴⁴

²⁴⁴ Dnevnik Sabora 1861, str. 182, 183, 184.

20. VI objavili su Krajiški zastupnici u *Pozoru* ovu Proklamaciju svojim biračima u Vojnoj Krajini:

ZASTUPNICI KRAJINE SVOJIM POVJERITELJEM U KRAJINI

Došao nam bijaše glas, da u Krajini oficiri puk naš zavadaju na misao, kono da mi ovdje o tom radimo, da stanje krajišnika, kad bi se ustav i na hrv.-slav. Krajinu protegnuo, bjednije i nevoljnije bude, koje stanje oni riječju »Paorija« označavaju, i tako glasove od gazda kućnih za pridržanje nesretnoga vojnoga upravljanja Krajine kupe.

U današnjoj saborskoj sjednici svjetli ban trojedne krajevine: zna li što-god o tom djelovanju častnika krajiških? imao je dobrotu odgovoriti, da ne samo takav gnusni posao njemu nije poznat, nego da ga je, saznavši za nj iz »Pozora«, otpisima na pukovnije razaslanima udilj ukorio i zabranio.

Braće naša Krajišnici! Dali ste nam najsvetiji znak vašega povjerenja time, što ste nas izabrali za svoje zastupnike; znajte dakle zato, da je opet i naša najsvetija namjera, da naše zastupništvo za vas dobar plod donese, da ovo vrijeme našega saborskoga poslovanja u Zagrebu upotrebimo za našu i vašu korist, da si olakšamo onaj teški jaram, koji nam ne da prilike, da iz naše zemlje sve one blagodati crpimo, koje u njezinom križu leže, niti da naš narod prosvćenim i samoupravnim narodom postane. Mi, koji s vama jednu sudbinu od kolijevke dijelismo i koji ćemo do groba pod jednim udesom ostati, mi znamo vaše nevolje i tuge, kojima vas je dosadanje vojničko gospodstvo pritikalo, znamo vaše bijede, kojima se svaki dan borite, mi znamo bolje nego vaši častnici: kako se može kobnoj našoj sreći na kraj stati: a mi i hoćemo da se s vas skinu ti tereti, koji vam dušu i tijelo more, jer vaši tereti i naši su tereti, vaši uzdisaji za popravu jesu i naši uzdisaji!

Samoživi ljudi teže, da uzdrže koru hljeba i šibiku gospodovanja nad vami, i nagovaraju vas, da učinite, što će njihovu samoživnost na vaš uštrb ovjekovječiti, kad vas nagovaraju, da s dosadanjim svojim stanjem zadovoljni, žuljivi i pokorni budete, a naših riječi i naših djela na saboru hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom da se odreknete.

Da to učinite: vi biste u svoje i naše srce nož otrovni činili, i zadali konačnu smrt političnu i moralnu, kojom od stoljeća mreimo, i sebi i nama!

Sjećajte se odgovornosti vaše prama vašem potomstvu, i vjerujte u dogovornost našu prama vama, jer smo mi pripralni, ako nam vaše povjerenje usčuvate, kad se u vaše naručje vratimo, dati vam razlog našeg djelovanja.

Čista nam je svijest, i radujemo se onom danu, kad ćemo vam moći kazati, da smo otvoreno radili za dostignuće ustavnog života za Krijainu i za stećenje po pravu nas idućih blagodati, koje po carskoj volji svi narodi carevine Austrijske a naj-pače naša braća po županijama hrvatsko-slavonskim obilno uživaju, i tako istom imenu paorije staro ropsko znamenovanje oduzimaju.

Vjerujte Bogu, da smo srcem i dušom vaši svoje i vaše dobro želeći zastupnici krajiški.

U Zagrebu 18. lipnja 1861.

Iz naše posebne skupštine držane u streljani.²¹⁵

Kolike je omjere poprimila oficirska agitacija u Krajini vidi se između ostalog i iz Pouzdanice zastupnika krajiške satnije kostajničke na zastupnike naroda hrvatsko-slavonskoga, upućene iz Kostajnice 14. VII 1861: »Dojdoše nam nepovoljni glasi, od vas mile braće naših za-

²¹⁵ *Pozor*, God. II. broj 140 od 20. lipnja 1861. Str. 306.

stupnika, da častnici naš narod ovdje u Krajini na takovo djelovanje upućuju, sa dosadanjim našim vojničkim stanjem da budemo zadovoljni, a da se vaših djela na saboru odrekne.

To je istinabog tako, kako je gore napomenuto, i tomu nije pogo- vora, jer isti štaps-officiri pod izlikom vizitacije po satnijama hode, te naš narod na vjekovječnu propast napućuju, nastojeći oko toga, da ovdje kod satnija liste na pukovnije delamo, te na sabor hrv.-slav.-dal- matinski u Zagreb šaljemo u namjeri, da se provincijala odrekne, a da naš dosadnji vojnički stalež s punom mjerom poprimimo . . . »²¹⁶

2. VII 1861 u broju 150: *Agramer Zeitung* objavljen je u rubrici *Priposlano*, s potpisom »Jedan pravi Graničar«, članak pod dugim na- slovom: »Odjek iz Granice u vezi s Odgovorom, štampanim u 140. broju *Pozora*, na otvoreno pismo jednog Graničara hrvatsko-slavonskom saboru, i u vezi s Proklamacijom graničarskih zastupnika stanovništvu Granice, štampanom na istome mjestu«.

Pisac članka (tobožnji »pravi Graničar«) najprije se slaže s *Otvorenim pismom*, a onda se okomljuje na autora *Odgovora*, jer ovaj »tako drskim i upravo buntovničkim ispadima« napada austrijsku vladu. Za- tim članak prelazi na denunciranje krajiških zastupnika koji su obja- vili pomenutu *Proklamaciju*: »da su naši (krajiški) zastupnici očuvali čistom svoju urođenu plemenitost i svoju poslovičnu vjernost prema našem premilom i bar kod nas Graničara još uvijek obožavanom mo- narhu, — nikad ne bi uputili graničarskom puku takav proglas, koji, bez obzira na to, što poziva Graničare na ustanak protiv njihovih vlasti, sadrži u sebi još i to zlo, da cijelom svijetu otvoreno objavljuje, kako sad već i Graničari odriču dužnu pokornost svome caru i kralju, pa bez obzira na najvišu odluku, koja njima izričito zabranjuje raspravljanje svih drugih odnosa osim državopravnih pitanja, — hoće da pri- svoje sebi pravo, da bez znanja i bez odobrenja monarha prepuste ure- đenje svojih unutrašnjih odnosa jednoj stranci, koja je već od početka sadašnjega pokreta neprijatelj svakog postojećeg poretka«. Na kraju se u članku upućuje ovaj apel na krajiške zastupnike: »Vjerujte nama braćo, Hrvati i Graničari! da dosadašnji način vaših opovrguća i va- ših izjava kod svakog pošteno mislećeg Graničara izaziva najveće ne- godovanje, i da pobija sve vaše na taj način iznesene argumente; jer i vi sami ćete dopustiti, da je sa sadašnjim duhom vremena sasvim ne- spojivo, ako se bilo koji narod bori za svoje pravo drugim, a ne za- konitim putem, i na način, koji prezire sve zahtjeve civilizacije i hu- manosti . . . »²¹⁷

EINGESENET.

Wiederhall aus der Grenze der im »Pozor« Nr. 140 gegebenen Erwiderung auf den offenen Brief eines Grenzers an den kroat.-slavonischen Landtag und der eben daselbst erschienen Proklamation der Grenzvertreter an die Bevölkerung in der Grenze.

²¹⁶ *Spisi sabora od god. 1861. sv. II, str. 234.*

²¹⁷ U njemačkome originalu cijeli članak glasi:

Wir kennen weder den Schreiber jenes Briefes, noch den Antwortgeber; aber beide Aktenstücke haben wir mit Aufmerksamkeit gelesen und gefunden, dass der Erstere leider nur zu sehr Recht hatte, indem er den Zweifel aufwarf, ob unsere Grenzvertreter eben so unverdorben und gesund an Leib und Seele zu uns zurückkehren dürften, wie sie in die Mitte der Landtags-Deputirten gekommen sind; denn unmöglich könnte ein unverdorberer, edel denkender Grenzer, eine so humane, herzliche, jede Nation, jeden Stand achtende und keinerlei Interessen verletzende Ansprache, mit so schnöder Perfidie, mit so gemeinen Gleichnissen, mit so unlauteren Verdächtigungen gegen die Person des gewiss hochherzigen Schreibers, dann mit solch unehrerbietigen, ja aufrührerischen Ausfällen gegen die Regierung beantworten; andererseits würden unsere Deputirten, wenn sie ihren angeborenen Edelsinn und ihre sprüchwörtliche gewordene Treue gegen unsern vielgeliebten, bei uns Grenzern wenigstens noch immer angebeteten Monarchen, rein bewahrt hätten, niemals einen solchen Aufruf an das Grenzvolk erlassen haben, welcher, abgesehen von der Provozierung eines Aufstandes der Grenzer gegen ihre Behörden, auch noch das Uebel in sich enthält, dass er den ganzen Welt deutlich erklärt, wie nun auch die Grenzer ihrem Kaiser und Könige den schuldigen Gehorsam verweigern, und ungeachtet der allerhöchsten Entschliessung, welche ihnen die Erörterung aller andern Angelegenheiten, mit Ausnahme der staatsrechtlichen Fragen ausdrücklich verbiethet, sich auf ungesetzliche und willkührliche Weise das Recht zueignen wollen, ohne Wissen und Willen des Monarchen, die Ordnung ihrer innern Angelegenheiten einer schon vom Anfange der gegenwärtigen Bewegung her jeder bestehenden Ordnung feindlichen Partei zu überlassen.

Brüder! — Wir wollen uns durchaus nicht in die politischen Angelegenheiten mengen, wir wollen weder für noch gegen Eure und Eurer neuen Freunde Ansichten streiten, aber dass wollen wir Euch sagen, dass, so lange uns die Schreiber der im »Pozors« so häufig gebrachten unwahren Artikel über die Grenze nicht bekannt waren, wir dieselben mit stillschweigenden Verachtung gelesen haben, dass wir aber durchaus nicht dulden können, den Namen »Grenzer« mit solchen, jede Bildung verläugnenden und verbrecherischen Aeusserungen in Berührung, und dadurch nicht nur die Kroaten, sondern auch die Grenzer als eine ungebildete und aller erhabenen Gesinnung baare Nation dargestellt zu sehen, welche jede Meinungsäusserung, die nicht mit ihren eigenen Wünschen harmonirt, nur mit Sewmähungen zu widerlegen vermag.

Glaubt uns Brüder, Kroaten und Grenzer! dass die bisherige Art Eurer Widerlegungen und Aeusserungen bei jedem redlich denkenden Grenzer die höchste Entrüstung hervorbringt, und alle Eure auf diese Weise vorgebrachten Argumente entkräftet; denn Ihr werdet selbst zugeben, dass es sich mit dem gegenwärtigen Geiste der Zeit durchaus nicht vertragen kann, wenn irgend ein Volk sein Recht auf anderem als gesetzlichem Wege und auf eine Weise verfehlet, welche allen Anforderungen der Civilisation und der Humanität Hohn spricht.

Wir bitten Euch demnach diesen schmerzlichen Wiederhall Eurer lärmenden Aeusserungen zu beherzigen, und den Namen Grenzer nicht mehr als den Träger der Rohheit und Barbarei im Angesichte der ganzen Welt an den Pranger zu stellen. Vinkovce, am 27. Juni 1861.

Ein wahrer Grenzer.

Povodom tog denuncijantskog članka, objavljenog u zagrebačkom režimskom njemačkom listu, trideset i devetorica krajiških narodnih zastupnika podnijela je saboru protiv urednika *Agramer Zeitung*a ovu tužbu, koja je pročitana na početku trideset i pcte saborske sjednice od 6. VII.:

Visoki sabore!

Saznavši mi krajiški zastupnici iz vjerodostojna izvora, da se u našem zavičaju protivu nam kojeakve spletke snuju, i da se svakojaka najpodlija sredstva upotrebljavaju, za nas pred našimi povjeriteljii ocrniti, i za nepovjerenje protivu našim

najiskrenijim i domoljubnim namjerama uzbuditi, izdasmu jedan u našem posebnom sastanku dne 18. lipnja t. g. obdržanom svestrano odobreni i primljeni proglas, za da se naprama našim povjeriteljem glede našeg prava i držanja na ovom visokom saboru trojedne kraljevine hrvatsko-slavonsko-dalmatinske opravdamo, te ovaj naš nevin nikoga niti u najmanjemu ne vrijeđajući proglas bi također u »Pozorn« hr. 140 obnarodovan.

Premda ovaj naš proglas ni riječi ne sadržava u sebi, kojim bi se ili visoka vlada ili itko drugi napao bio, to je ipak neki dopisnik tobož iz Vinkovaca »Agramer Zeitung« neobičnom drzovitosti ovaj proglas uzeo za povod, te je napisao odgovor i obnarodovao ga je u »Agramer Zeitung« od 2. srpnja t. g. hr. 150 pod rubrikom »Eingesendet« i naslovom »Wiederhall aus der Grenze, der in Pozor Nr. 140 gegebenen Erwiderung auf den offenen Brief eines Grenzers an den kroatisch-slavonischen Landtag und der eben doselbst erschienenen Proklamation der Grenzvertreter an die Bevölkerung in der Grenze.«

Ovim uopće u najneprijateljnijem domovine duhu nacrtanim, i svakomu razvitku i napretku domaćim protivnim odgovorom, ili bolje rekući pasquillom, koji osim golih najgadnijih sumnjičenja i psokah nikakvih pozitivnih faktah u sebi ne zadržava, koja bi mu za temelj isti služiti, mogla, nalazimo se mi niže potpisati krajišnički zastupnici duboko uvrijeđeni, i to s jedne strane kao zastupnici vojničke Krajine, a s druge strane kao sučlanovi ovog visokoga saborskoga tijela, jerbo onaj pod imenom »Ein wahrer Grenzer«, potpisani pisac bijedi i potvara nas zastupnike, da mi našim proglasom uzazivamo Krajinu na ustanak proti njezinim oblastim, a bacia na nas sumuju, kao da i mi Krajišnici svojemu caru i kralju dužnu pokornost uskraćujemo, te da mi tobož nezakonitim i svojevolum načinom hoćemo da si pravo prisvojimo, bez znanja i volje vladara prepušćati naše unutarnje uređenje jednoj već od početka sadašnjega pokreta svakom postojećemu redu tobož neprijateljskoj stranki.

Ovu gadnu svakoga temelja lišenu potvoru i predbacaj odbijamo mi s najvećim gnjevom od nas; jerbo mi ne radimo ništa po zakutih koje kakovih, mi radimo očito, i po našem osvjeđenju samo onako, kao što scijenimo, da bi za našu čitavu domovinu spasonosno i za razvitak duševni i materijalni našega naroda korisno biti moglo, a buntovnici niti smo bili, niti smo, niti želimo u buduće da budemo.

Mi pitamo sada: čime smo mi u proglasu našem uzazvali Krajinu na ustanak i pobunu proti njezinim oblastim?

Gdi smo mi ikojim našim dosadašnjim činom pokazali, da smo našu svemiru svijetu toli poznatu vjernost naprama premilostivnom našem vladaru ili naprama prejasnoj vladajućoj kući povrijedili?

Kako se usuđuje otaj tako imenovani »wahrer Grenzer« nu svakako bolje reći klevetnik, tako bezobrazno po svijetu trubiti, da si mi želimo posvojiti nezakonitim i svojevolumnim načinom pravo, bez znanja i volje našeg premilostivnog vladara naše unutarnje uređenje prepušćati jednoj svakomu poretku neprijateljnoj stranki?

Zar se nije ovaj visoki sabor na temelju starodavnih zakona i na temelju prvijšnjih kraljevskih otpisah sakupio?

Zar nije i nas Krajišnike Nj. c. kr. Veličanstvo naš premilostivni vladar Franjo Josip I. svojim otpisom od 9. svibnja t. g. u krug ovoga visokoga tijela pozvao?

Gdje smo mi do sada bez znanja i privoljcnja našega premilostivnoga vladara što god poduzeli, što se ne bi sa zadaćom našega poslanstva slagalo?

Može li se indikom na svijetu veća pogrda i poruga nanesti, nego li je ovim nazovi »odjekom« ne samo nama krajišnikom već i čitavom ovom vis. saborskom tijelu nanešena, dočim je otaj neznan pisac u svojoj bijesnosti i domovini neprijateljnoj zračnosti već do toga dopro, da se ne ustručava ovo visoko zakonotvorno tijelo, u kojem prvi i toliki naši dostojanstvenici sjede, nazvati strankom svakom postojećem poretku neprijateljnog?

Zar je naš svijetli ban-predsjednik, uzoriti stožernik Haulik, toliki vladike oboga vjeroispovijedanja, toliki velikaši, plemići, veliki župani, i ostali dostojanstvenici, koji su svi sučlanovi ovoga sabora, stranka svakom zakonitom poretku protivna?

Mi držimo, da se ovakova po svijetu putem »ovdašnjih novinah«, kojih bi dužnost bila dostojanstvo domovine uzližati a ne poukizivati i gđiti. raznešena ljaga mučanjem mimoći ne smije.

S toga usudujemo se mi niže potpisati krajišnički zastupnici visokom saboru predložiti, neka se urednik »Agramer Zeitung-a« g. Fr. Seraf Stauduar ozbiljno uzazove, da za tri dana imade pisca rečenog članka pod rubrikom »Eingesendet« od 2. srpnja t. g. odati i ime mu ovome vis. saboru prijaviti, i ako toga ne bi učinio, neka se protivu istom uredniku tiskarska parnica podigne, i neka se najstrožijoj kazni podvrgne, tim većma, što je ovime napadnuti novinarski članak, osim što neemeljito čast i dostojanstvo ovoga vis. zakonotvornoga tijela navlaš vrijeđa, očevdno proti svakomu naprijetku i intelektualnom razvitku, indli i proti blagostanju i unapređenju materijalnom i moralnom domovine naperen.

U Zagrebu, dne 5. srpnja 1861.²¹⁸

Nakon pročitane tužbe uzeo je riječ zastupnik *Vladislav Balog*:

»Ja mislim, da bi se preuzvišeni gospodin ban umolio, da pozove urednika »Agramer Zeitung-a« gosp. Stauduara, da izjavi, tko je taj članak pisao, a ako ne će toga učiniti, da se proti njemu parnica podigne.«²¹⁹ – »Na ov predlog narodnog zastupnika Ladislava Baloga bude odlučeno, da svijetli ban urednika »Agramer Zeitung-a« pozove, neka za tri dana pisca rečenoga članka oda, kojega ime se vis. tom saboru prijaviti ima, ako li rečeni urednik toga učiniti ne bi htio, da se proti istomu parnica tiskarska podigne, te da se kao uvreditelj ne samo krajišničkih zastupnika nego i cijelog vis. sabora strogo kazni.«²²⁰

Na trideset i devetoj sabsorskoj sjednici 11. VII. pročitano je ovo očitovanje urednika *Agramer Zeitung-a*:

Svijetli bane!

Usljed poziva Vaše preuzvišenosti od 8. ovog mjeseca br. 557 pr. imam čast Vašoj preuzvišenosti slijedeće očitovanje podnijeti.

Pozor denio je u br. 140 od 20. lipnja o. g. njeki proglas ovdje bavećih se krajišničkih poslanika na Krajišnike, u kom slijedeća veli:

»Samoživi ljudi teže, da uzdrže koru hljeba i šibiku gospodovanja nad nami, i nagovaraju vas, da učinite, što će njihovu samoživnost na vaš užtrb ovjekovječiti, kad vas nagovaraju, da s dosadanjim svojim stanjem zadovoljni, šutljivi i pokorni budete, a naših riječih i naših djela na saboru hrvatsko-slavonsko-dalmatinskom da se odreknete.

Da to učinite, vi biste u svoje i naše srce nož otrovni rinuli, i zadali konačnu smrt političnu i moralnu, kojom od stoljeća mreino, i sebi i nama«.

Ovaj, krajišnički puk na nepokornost podbadajući proglas proizveo je odgovor, koji je u broju 150 »Agramer Zeitung-a« naštampan.

Akoprem se je sastavitelj toga članka naproti meni imenovao, to bi ja ipak bio i u onom slučaju članak u novine primio, ako se sastavitelj niti ne bi bio imenovao; jer taj članak ne sadržaje ništa, što bi bilo protivno štamparskom zakonu, nego je napisan suprot onom proglasu i u smislu apstojećeg poretku; daklem polag mog mištenja i u interesu korisne stvari.

Budući da ja ma koju odgovornost za onaj članak na se primam, tako mislim, da polag apstojećeg štamparskog zakona nisam dužan imenovati dotičnog sastavitelja.

U Zagrebu dne 10. srpnja 1861.

Vaše preuzvišenosti najpokorniji sluga

Franjo Stauduar,
urednik »Agramer Zeitung-a«.²²¹

²¹⁸ Dnevnik Sabora 1861, str. 377-378.

²¹⁹ Isto, str. 378.

²²⁰ Isto, str. 378.

²²¹ Isto, str. 421.

Tom prilikom je zastupnik Slav. Vrbanić izjavio, da je »iz vjerodostojnih izvora doznao, da su ovi članci po nalogu ljudi velikog upliva uvršteni u zagrebačke (njemačke) novine«. Vrbanić je ujedno predložio »da se od strane sabora izdude proglaš na Krajinu, da su se braća Krajišnici dostojno vladali, i da nisu ništa uradili, što bi bilo na uštrb domovine ili napose Krajine«. ²²²

Sabor je, međutim, na osnovi prijedloga krajiškog zastupnika A. Brlića, jednoglasno zaključio da se urednik *Agramer Zeitung*a preda sudu zbog uvrede, nanesene saboru. ²²³

Na 63. saborskoj sjednici od 17. VIII pročitano je »Izvjješće banskog stola od 1. kolovoza 1861 br. 3214 o tom podnešeno preuzv. gosp. banu, da sudbeni stol županije zagrebačke nije pronašao proti uredniku *Agramer-Zeitung*a službenu istragu povesti poradi članka lista *Agramer-Zeitung*a od 2. srpnja t. g. pod br. 150 priopćenog s time, da neka uvrijeđeni graničari, na koliko se po istom članku uvrijeđene nađu, proti uredniku *Agramer-Zeitung* po propisu §. 467, 495. k. z. §. 42. tiskovnog reda radi uvrede poštenja kao osobni tužitelji budi sami budi kroz zastupnika pred sudbenim stolom zagrebačkim postupaju, bude na znanje primito«. ²²⁴

U saboru se o progonu Krajišnika prvi put povelu riječ već 1. V. 1861, na desetoj saborskoj sjednici, kada je »čitana molba dvaju krajišnika iz I. banske regimente, satnije Vrginmost, pobjegavših od kuće, što jih je zapovjedništvo satnije Vrginmost hotjelo zatvoriti dati za to, jer su otišli bili u Zagreb prilikom umještenja preuzvišenoga g. bana i kada je sabor otvoren, da se istuže. Ne uzdajući se vratiti kući, mole da ih sabor primi pod svoju zaštitu, da ih preda se pusti, njihove tegobe sasluša i da im od preuzv. g. bana pribavi *salvum conductum*.

Na ovu potonju molbu odlučio je sabor u smislu. §. 77. poslovnika. da tužeći se Krajišnici, ako su nazočni, stupe u sabornicu i da im se dozvoli, da svoje tegobe predlože.

Na to pristupe Krajišnici S. Perenčević i Samardžia i netom počnu izbrajati svoje tegobe, ponudi se preuzvišeni g. ban, da će on sam njihove tužbe izvan sabora točno saslušati dati, te da će ispitna djela saboru priopćiti: U tu svrhu izručene su preuzv. g. banu obadvije molbe uz povratak, a preuzv. g. ban obrekao je Perenčeviću i Samardžiji moljenu *salvus conductus* i beskažnjeni povratak k svojim kućam. ²²⁵

Na 24. saborskoj sjednici od 21. VI pročitani su podnesci vis. saboru, »podneseni po g. Vinku Križanu i Jovanu Dikću, bivšim stražmešterima slavne pukovnije križevačke molećih, neka bi vis. sabor blagoizvolio preporučiti ih seč. g. banu, da odredi novu istragu po nepristranim sudcima negraničarskim, kako da im se pruži prilika da opravdaju svoju nevinost, ili barem da im se povrate njihove časti, kojih su krivičnim načinom lišeni.

²²² Isto, str. 421.

²²³ Isto, str. 421.

²²⁴ Isto, str. 663.

²²⁵ Isto, str. 85.

Buduć da ovaj predmet ne spada na saborsko pretresivanje, odlučeno: da se ova molba svj. banu preporučiti.²²⁶

Krajiški zastupnik *Nikola Begović* je u svom saborskom govoru održanom 8. VII izjavio: »mene su iz gole i netemeljite sumnje stavili pod naročitu policiju.«²²⁷

Do specijalnih progona krajiških zastupnika došlo je poslije njihova povratka u Krajinu. Usprkos tome, što su neki zastupnici iz civilne Hrvatske u nekoliko mahova podnosili interpelacije o tim progonima i tražili od bana da podnese o njima konkretan izvještaj, – u saboru se sve do njegova raspusta malo što moglo saznati o toj, za austrijske vlasti neugodnoj stvari, pa se je zataškavanjem, prešućivanjem i izbjegavanjem ili odgađanjem podnošenja izvještaja prelazilo na dnevni red.

No iako se iz saborskog dnevnika i ostalih saborskih spisa ne može dobiti jasan uvid u pitanje progonjenih krajiških zastupnika nakon njihova otpućivanja iz sabora – ipak se o vrsti tih progona dađe zaključiti na osnovi činjenice, što se među onima, koji su bili izvrgnuti gonjenju, nalazi čak i onaj natporučnik *Bosanac* koji se u saboru držao lojalno, a na 56. saborskoj sjednici glasao za zajedničke interese s Austrijom.

Jedan od krajiških zastupnika, *Dimitrija Knežević*, izjavio je na 33. saborskoj sjednici od 4. VII: »... mi se bojati moramo, da će nas čak kad kući dođemo, za naše govore pod strogi odgovor pritegnuti, pak možda, ako se poglavarima našim sviđi, i pod oštru kaznu staviti.«²²⁸

Ta bojazan bila je opravdana. Na 66. saborskoj sjednici od 23. VIII narodni zastupnik *Slavoljub Vrbančić* upozorio je sabor na vijesti o progonu krajiških zastupnika poslije njihova povratka u Krajinu i na kraju svoga govora podnio u vezi s time prijedlog, koji je sabor prihvatio:

Slavoljub Vrbančić. »Ja sam iz pojedinih privatnih pisama dočuo, da braća naša Krajišnici, koji su bili zastupnici na ovom saboru, vrativši se kući, pate kojekakva progonsva radi toga zastupstva i svoga ponašanja na saboru. Ja mislim, da njima nitko niti najmanji prigovor glede toga ne može učiniti; a drugo, mi smo kao zaključak izjavili sudjelovanjem visoke ove kuće i preuz. g. bana nepovreduost zastupnika za ono, što ovdje govore i rade; naročito pako sam doznao, da je natporučnik g. *Bosanac* vratio se kući suspendiran od službovanja svoga, što je potpisao krajišku peticiju. Ovu peticiju odobrila je vis. kuća. odobrio je sabor, i izjavio, da će ju sa svom snagom podupirati. Mislim, da zahtijeva čast i dostojanstvo kuće, da se zauzme za braću svoju, jer isto ono, što se danas s njom zbiva, može se za koj dan s nami zbiti. Zato predlažem, da se sv. ban zamoli, i da se raspita, da li je istina, da se s krajiškim zastupnicima tako postupa kod kuće, i je li istina, da je natporučnik g. *Bosanac* skinut sa svog službovanja, i

²²⁶ Isto, str. 226.

²²⁷ Isto, str. 396.

²²⁸ Isto, str. 363.

ako je tako, da svojom vlasti isposluje, da budu nepovredivi krajiški zastupnici, i da bude natporučnik g. Bosanac s mjesta opet na svoju čast dignut.

(Prima se.) «.²²⁹

Na narednoj, 67. sab. sjednici od 24. VIII neki zastupnici su ponovo interpelirali predsjedavajućeg potpredsjednika sabora Briglevića o progonu natporučnika Bosanca i šikaniranju drugih krajiških zastupnika, nad kojima je po povratku kućama izvršen pretres i oduzeta im pisma:

Miroslav Kraljević. »Molim pogl. g. predsjednika, koji je uspjeh učinjene interpelacije zbog krajiškog natporučnika i bivšeg n. z. Bosanca.

Josip Briglević. Ja mogu na to odgovoriti, da sam bio kod preuzv. g. bana u tom poslu, i da mi je on kazao, da mu sudbenim putem radi Bosanca nije ništa do znanja prispjelo, i ako je što u stvari, da se to ne može drugim putem riješiti, nego sudbenim, a da *on u to ne ima nikakva upliva.*

Barun Kušan. *A glede onoga, što se bivši zastupnici krajiški progone? Josip Briglević. O tom preuzv. g. ban ništa ne zna.*

Barun Kušan. *Dakle sudbenim putem i to pred »Kriegsrecht!«*

Robert Zlatarović. Mi se tim odgovorom ne možemo zadovoljiti, nego moramo umoliti bana, da izvidi u koliko se obistinjuju progonestva krajiških zastupnika, i kakvi koraci su proti njim poduzeti.

Zaključeno: »da se preuzv. g. ban na novo upita, je da li je kakove mjere za doznanje i dokinuće prijavljenih progonestva krajiških zastupnika poduzeti izvolio, i ako nije, da u tom pogledu potrebita odmah odrediti blagoushtije.«²³⁰

Ban sve do kraja saborskog zasjedanja nije više podnio nikakav izvještaj o natporučniku Bosancu i o sudbini ostalih progonjenih krajiških zastupnika.

Na 96. saborskoj sjednici od 4. XI, — osam dana prije raspuštanja sabora — pročitana je »Predstavka sl. županije virovitičke, da se postupanje proti svećeniku Benakoviću, koji je u brod. pukovniji iz političkih obzira uapšen, čim prije izvidi, objelodani, te njega, kako je nevin, iz zatvora ispusti. Primito bi na znanje; pošto je preuzv. g. ban sabor izvijestio, da je predmet ovaj jur putem priziva podnesen c. kr. vrhovnom vojničkom sudištu u Beč, i da se je on sam postarao, da se taj predmet odmah riješi.«²³¹

Ni o daljoj sudbini aapšenog svećenika Benakovića nije više bilo u saboru govora. (O razlozima i o načinu njegova apšenja vidi veoma zanimljivu podatke u 199. broju *Pozora* od 31. VIII 1861 »Dopis iz brodske pukovnije, 22. kolovoza«).

U vezi s pritiskom i napadajima na krajiške narodne zastupnike sa strane austrijskih vlasti i režimske štampe, koja ih je proglašavala rebelima i otpadnicima od cara — veoma je značajno za smiono i po-

²²⁹ Isto, str. 683.

²³⁰ Isto, str. 692-693. — Vidi i zapisnik o 67. sjednici, na istome mjestu, str. 698.

²³¹ Vidi zapisnik o 96. sjednici — na istome mjestu str. 896.

žrtvovno držanje slobodarskog krajiškog puka otvoreno izražavanje solidarnosti sa takvim svojim zastupnicima. Navodimo ovdje dva takva dragocjena svjedočanstva. Jedno je već pomenuta Pouzdanica zastupnika kostajničke satnije, u kojoj se između ostalog kaže:

»Gospodo zastupnici naroda, i premila braćo naša! kao što smo mi u vas naše najsvetije povjerenje stavili, da se na našu i vašu korist kod toga saborskog poslovanja bavite, tim više budite i vi o nas ovde u Krajini uvjereni, i spomenite se naših na rastanku vama danih savjeta, jer ne ćete tamo navijeke ostati, pak kako ćete nama dati razlog vašeg djelovanja, a prije bi se iskra vatre iz mrtvog vodenjaka kamena izbila, neg bi se samo jedna duša u Krajini našla, koja bi se vaših na saboru djela odrekla, a na vječnu propast navesti primila . . . Mila braćo narodni zastupnici! kojim drumom vaše želje postupaju, onom stazom svi narodi Krajine naše hiteći grnu, samo ako vaši drumovi onim pravcem udaraju, kog ste nam na našem i vašem rastanku zavjerali . . . Ostajemo najponizniji u ime svih krajiških Hrvata: slavne 10. kostajničke satnije zastupnici. U Mjestu dana 14. srpnja 1861. Mijo Kostrić s. d., načelnik; Jovo Borota s. r., načelnik; Timo Damjančić s. r., načelnik; Matija Vuičić s. r., načelnik.«²³²
(Ta je pouzdanica pročitana na 45. saborskoj sjednici od 20. VII.)²³³

Prije nego što prijedemo na izvođenje sumarnog zaključka o ulozi krajišnika, treba ukratko da pomenemo ostalu njihovu saborsku djelatnost.

Ante Jakić je neko vrijeme (do 15. saborske sjednice) bio zamjenik odsutnog zastupnika iz civilne Hrvatske Jaćima Pavletića; tada je podnio prijedlog o pomaganju kazališta. Već kao krajiški zastupnik, Jakić je na 20. saborskoj sjednici od 15. VI podnio ovu interpelaciju: »Da li je istina da je poručeno dvorskim dikasterijom ovdšnjemu vijeću namjesničkome, neka bi se postaralo o tom, da se uklonjeni nadzornici ovozemnih učionica Jarc i Sladović, koje interpellant označuje kao glavne nosioce prijašnje narodnosti našoj pogibeljne sisteme opet namjeste prema svome prijašnjemu zvanju, ili da se za kanonike kapitula Zagrebačkoga višjemu mjestu preporuč«. ²³⁴ Nema nikakve sumnje da je ta Jakićeva interpelacija spriječila takvu rehabilitaciju pomenutih školskih nadzornika. – Na četrdeset i sedmoj saborskoj sjednici od 23. VII., – u vezi s prijedlogom osrednjeg odbora da se s raspravom o Dalmaciji počeka, dok ne stigne kraljev odgovor na predstavku sabora o tom pitanje – Jakić je ovako intervenirao: »Glede Dalmacije mislim da se ne bi čekalo na uspjeh ove predstavke, jer bi može biti do sudnog dana čekati mogli, nego o tom pitanju moglo bi se sada vijećanje preduzeti.«²³⁵ – Na 51. sab. sjednici od 30. VII Jakić je podnio prijedlog da se jedna konzularna agentura postavi u Bosni, u Bi-

²³² Spisi sabora od god. 1861, sv. II, str. 234–235.

²³³ Dnevnik Sabora 1861, str. 493.

²³⁴ Isto, str. 160.

²³⁵ Isto, str. 517.

haću.²³⁶ On je sudjelovao i u raspravljanju drugih problema, koji su bili stavljeni na dnevni red saborskih sjednica.²³⁷

Na 28. sab. sjednici pročitana je prijedlog krajiškog narodnog zastupnika *Jovana Trbojevića*: »da se drum, koji bi od Male Kapele vodio iz ogulinske regimente preko Jerenice na Škare u otočku pukovniju što prije izgradi.«²³⁸ Sabor je taj prijedlog prihvatio kao prešan.

Na 51. sjednici od 30. VII *Stjepan Perenčević* je predložio, da se onim članovima sabora, koji ne prisustvuju saborskome radu, »za oto vrijeme ne da plaća.«²³⁹ Perenčevićev prijedlog je prihvaćen.

Krajiški zastupnik *Andrija Brlić* izabran je za saborskog bilježnika, što je nesumnjivo bio izraz povjerenja sabora prema krajiškim zastupnicima nopće. Brlić je tu svoju dužnost obavljao sve do otpućivanja Krajišnika iz sabora (do 6. VIII).

Brojni krajiški zastupnici položili su pred saborom svoje priloge za Jugoslavensku Akademiju; među njima su naročito značajni prilozi najsiromašnijih pučkih predstavnika, koji su dali po 5 forinti (Reljković, Kajganović, Štengel i dr.), – ili po 10 fr. (Vujatović, Torbica, Guteša, Lučić i dr.). Zauzimanjem krajiških saborskih zastupnika sakupljeni su znatni prilozi i među narodom u Vojnoj Krajini.²⁴⁰ Da se tu radilo i o siromašnijim priložnicima, vidi se po tome, što je gradiška pukovnija sakupila i poslala saboru 29 forinti.²⁴¹

Osim Jakića, u sabor je ponovo izabran i bivši krajiški zastupnik *Josip Akšamović* (u Kutini).²⁴²

Na osnovi njihove djelatnosti u saboru i držanju izvan sabora mogu se ustanoviti ova bitna obilježja uloge Krajišnika godine 1861:

1. U Vojnoj Krajini je i godine 1861 kao i dotada postojala golema razlika u raspoloženju, u nacionalno-političkim shvaćanjima i u držanju između dva različita društvena sloja: vladajućeg, oficirsko-činovničkog na jednoj, i potlačenog puka na drugoj strani. Ta suprotnost je u doba narodnoga pokreta za slobodu godine 1861 poprimila oblike otvorenog sukoba. Taj sukob se manifestirao i u saboru. Carski ljudi, činovnici i oficiri (Luger, Bosanac, a na početku i Stipetić) bili su za očuvanje postojećeg stanja stvari, za dalje održavanje vojničkog sistema u Krajini i njene razdvojenosti od civilne Hrvatske. Predstavnici krajiškoga puka zalagali su se za bezodvlačno oslobođenje i Kra-

²³⁶ Vidi na istome mjestu, str. 541.

²³⁷ U vezi s Jukićem treba pomenuti još dvije zanimljive okolnosti: 1. poslije otpućivanja krajiških zastupnika, on je na 68. sjednici od 26. VIII prilikom biranja *Kazališnog odbora* pri tajnom glasanju dobio 23 glasa; 2. na 102. sjednici od 11. XI pročitano je saopćenje, da je bivši krajiški zastupnik Ante Jakić ponovo izabran za saborskog predstavnika grada Bakra. (Vidi *Dnevnik Sabora 1861*, str. 704 i str. 928.)

²³⁸ *Dnevnik Sabora 1861*, str. 287.

²³⁹ Isto, str. 541.

²⁴⁰ Vidi na istome mjestu, str. 536.

²⁴¹ Isto, str. 272.

²⁴² Isto, str. 736.

jine i ostale Hrvatske od Austrije i otvoreno se u saboru suprotstavljali činovničko-oficirskim shvaćanjima.²⁴³

Krajiški puk i njegovi pravi predstavnici u saboru 1861-e ostali su vjerni svojim slobodarskim težnjama iz 1848-e i iz vremena ranijih graničarskih buna protiv despotske vladavine Beča.²⁴⁴

2. Predstavnici krajiškog puka, i Hrvati i Srbi podjednako, najjednostavnije, najnedvosmislenije, odlučno, otvoreno i jasno su se zalagali za teritorijalnu cjelokupnost i punu nacionalnu slobodu i državnu samostalnost Hrvatske i prema Austriji i prema Mađarskoj. U historiji borbe za slobodu u toku druge polovice 19. stoljeća ostat će za uvijek slavne ove riječi krajiškog narodnog zastupnika Vase Maravića, izgovorene u saboru 8. VII 1861: »Krajina, kao član trojedne kraljevine – želi potpunu cjelokupnost njezinu, nipošto pako ne želi niti hoće da s njom zapovijeda u Pešti mađarski niti u Beču njemački narod, nego još želi, da naša trojedna kraljevina potpuno samostalna i neodvisna bude...«²⁴⁵

3. Osim Antuna Starčevića nitko među članovima hrvatskoga sabora iz godine 1861 nije ispoljavao tako duboku, silnu mržnju prema Austriji, kao što su to činili pučki predstavnici Krajine: »kad se sjetim – rekao je Ljudevit Slamnik na 31. sab. sjednici 2. VII – što je našoj domovini Beč zla počinio, i dan danas, jest gospodo, i dan danas neprestance radi, o, tad mi nijedna pravedna duša zamjeriti ne može, da se oježim i okamenim kad na nj pomislim.«²⁴⁶

U borbi za samostalnost Hrvatske prema Austriji zastupnici krajiškoga puka nisu samo zdušno pristajali uz one članove sabora, koji su se najodlučnije zalagali za tu samostalnost, nego su u toj borbi i prednjačili, i bili njeni inicijatori.²⁴⁷

Onim članovima sabora, za koje se smatralo da žele Hrvatsku preko Reichsratha podvrgnuti Austriji, – krajiški zastupnik Jovo Trbojević je u svom govoru od 8. VII prostosrdačno doviknuo: »e, gospodo, nemojte, nego gledajte da nas ne proklinje naš narod, nas i naše potomke!«²⁴⁸

Premda vezani vojničkom disciplinom, Krajišnici su se otvoreno izražavali protiv ratovanja za tuđe, austrijske i carske interese, i odlučno odbijali da budu u rukama reakcionarnih bečkih vlastodržaca sredstvo za ugušivanje slobode drugih naroda.

Krajiški zastupnici su u saboru prvi ustali protiv onog lažnog, prijevargnog nacionalizma bana Šokčevića i ostalih, manje ili više prikrivenih bečkih privrženika među saborskim članovima: »Proklet bio,

²⁴³ Vidi u ranijem izlaganju navedene saborske govore Brkića, Rafa, Akšamovića i drugih predstavnika krajiškoga puka.

²⁴⁴ Isporedi V. Bogdanov, *Društvene i političke borbe u Hrvatskoj*, nav. djelo.

²⁴⁵ *Dnevnik Sabora 1861*, str. 398.

²⁴⁶ Isto, str. 335.

²⁴⁷ Vidi, na primjer, raspravu o Reichsrathu, na istome mjestu, str. 584.

²⁴⁸ *Dnevnik Sabora 1861*, str. 399.

tko se za narodnost svoju krio, a tudina dvorio«. — »Opake udvorice, ne bilo im traga«. ²⁴⁹

4. Protiv izričite volje cara i austrijske general-komande, predstavnici krajiškoga puka su se odlučno zalagali za savez s Ugarskom u cilju zajedničke obrane protiv Beča, tog glavnog neprijatelja slobode. U vezi s uređenjem hrvatsko-ugarskih odnosa veoma su značajni govori onih krajiških zastupnika koji su zahtijevali savez ne samo s Mađarima, nego i sa svima nemadžarskim narodima Ugarske, predlažući njeno federativno preuređenje na bazi slobode i ravnopravnosti svih ugarskih naroda (Srba, Slovaka, Rumunja i dr.) U raspravljanju odnosa prema Ugarskoj došla je do izražaja još jedna važna okolnost: krajišnici su isto onako kao što su bili protiv bečkih ljudi, ustajali i protiv mađžarona, eksponenata Pešte u Hrvatskome saboru. »koi bi, žali Bože, svoju domovinu ... Mađaru na milost i nemilost ... predali«. ²⁵⁰

5. U saborskim govorima nekih krajiških zastupnika (premda su Krajišnici po pravilu izbjegavali svaki frazerski radikalizam došlo je do izražaja i revolucionarno raspoloženje puka, njegova gotovost da u borbi za slobodu upotrebi i oružani ustanak: »narodu je teško, narod je nezadovoljan, a narod je oboružan«. ²⁵¹ Zalaznici se za Kvaternikov prijedlog o punoj nacionalnoj slobodi i samostalnosti, Vrdoljak je ovako pobijao one članove sabora, koji su smatrali Kvaternikove zahtjeve neostvarivim: »vele bo mnogi, daj mi 100.000 bajoneta, pa ću ja prvi taj prijedlog potpisati ... Pa ako bi za otu svrhu i ustrebalo otih 100.000 bajoneta, zar ih mi ne imamo? ... Kad su se dakle naše bajonete tuda i tamo od nemila do nedraga turale, kad je naš svijet tuda i tamo potokom svoju krv za tuđe interese lijevao: zar da dvojimo onda za vlastite interese, za vlastiti dom i rod — naše, Evropi poznate vitezove upotrebiti?«. ²⁵²

Čak je i jedan od najumjerenijih krajiških zastupnika Dimitrije Knežević imao smionosti da u saboru to borbeno raspoloženje puka ovako izrazi: »naša djeca, naša braća — rekao je Knežević — ... pripravni su za slobodu našu krv prolijevati!«. ²⁵³

6. Kao što je bivalo prilikom svakog istinskog narodnog pokreta za slobodu i prije i poslije 1861. — tako je i te godine među hrvatskim i srpskim krajiškim pukom vladala potpuna sloga i jednodušnost. Isto tako su i u saboru jedinstveno nastupali i hrvatski i srpski zastupnici Krajine. Među onim krajiškim govornicima, koji su se u saboru naročito isticali kao beskompromisni pobornici punog nacionalnog oslobođenja od Austrije — bilo je isto tako Hrvata kao i Srba. Najoštrije protubečke izjave, predstavke i proklamacije za slobodu i samostalnost

²⁴⁹ Iz saborskog govora krajiškog zastupnika Begovića od 8. VII. Dnevnik Sabora 1861, str. 396.

²⁵⁰ Vidi govor Petra Vrdoljaka, — na istome mjestu, str. 405.

²⁵¹ Iz Saborskog govora Nikole Begovića, — isto, str. 396.

²⁵² Dnevnik Sabora 1861, str. 405-406.

²⁵³ Isto, str. 363.

Hrvatske – davali su i potpisivali zajednički, i gotovo u istome broju, i hrvatski i srpski predstavnici Vojne Krajine. Uz to su se Krajišnici u svojim govorima zalagali za slogu i za narodno jedinstvo Hrvata i Srba i izvan granica Krajine i Hrvatske, i zahtijevali da se narodna politika zasniva na obrani interesa sve jugoslavenske braće.²⁵⁴

7. Napokon treba upozoriti još na jednu značajnu okolnost. Predstavnici krajiškoga puka bili su jednodušni i jedinstveno nastupali u saboru samo u bitnim pitanjima narodne politike, svi su oni zahtijevali bezodvlačno ukidanje vojničkoga sistema u Krajini, njenu demokratizaciju i sjedinjenje s Hrvatskom; solidarno se zalagali za teritorijalnu cjelokupnost, za slobodu i samostalnost Hrvatske prema Austriji i bili za savez s Ugarskom u cilju borbe protiv zajedničkoga bečkog neprijatelja. Na osnovi njihova saborskog opredjeljivanja prema detaljima tih krupnih problema ili prema drugim pitanjima može se, međutim, zaključiti, da su ti zastupnici krajiškoga puka mislili svojom glavom, da nisu govorili po komandi i da ih nitko nije naučio šta treba u saboru da kažu. Otuda se u razmatranju načina realizacije hrvatsko-ugarskoga saveza i nekih drugih problema Brlić nije u svemu slagao s Jakićem i Slamnikom, a Akšamovićeva stanovišta se nije podudaralo ni sa jednim od njih. Diferencija u pogledima o različitim pitanjima postojala je i među drugim krajiškim članovima sabora. Sve to pokazuje da su pučki zastupnici Krajine samostalno iznosili svoja shvaćanja i imali vlastita osvjedočenja.

Glavni predstavnik demokratskog javnog mišljenja u Hrvatskoj godine 1861., Vrbančićev i Perkovičev *Pozor* je već nekoliko dana poslije dolaska krajišnika u sabor (u svom 124 broju od I. VI) – triumfirao: »Saborski odsjeci posluju marljivo; jučer se je vijećalo na novo na sve strane o kraljevskim predlozima; ne ima dvojbe o tom, da će prijedlog središnjeg odbora biti onakav, kakvoga mi želimo. I do sada je vazda ona strana nadvladala, koja glasuje sa poslanicima na gornjim klupama ljevice, a kamo li ne bi sada! Mnogim potajnim protivnicima krajiškoga zastupništva na saboru biti će vrlo nemilo, što su se prevarili u svom računu, te ne mogu reći glasno, tako da i drugi ljudi čuju, da su ovi oruđe natražnjaštva. Za nekoliko dana morali su se uvjeriti, da je istina, što smo mi već odavno znali, da Krajina ne može poslati nego slobodoumne zastupnike«. – 4. VI, u broju 126., *Pozor* na prvij stranici, u članku »Naši krajišnici« ovako govori o prvom nastupu krajiških zastupnika u Zagrebu: »... ne mogu propustiti, da općinstvu našem ne priopćim, koliko me je u sreću i dušu mojoj ganulo ovo uzvišeno i sjajno kretanje naše braće Krajišnika, slušajući njihove govore, iz kojih bi rekao vatra sijeva, i prava državljanska mudrost besjedu začinja i ravna, upitah sam sebe: ta je li to moguće, da su ovo ljudi iz Granice – iz toga gvozdenoga mora; jesu li to ljudi onakovi, za koje nam negdje prvo rekoše jedne njemačke novine, da će Granica na »komandu« na

²⁵⁴ Vidi, na primjer, u ranijem izlaganju saborske govore Ljudevita Slamnika, Josipa Akšamovića, Petra Vrdoljaka.

našem saboru govoriti? Oho! prevario si se, majčin sine, što si pomislio, da je gvozdena sila ubila prirodni jaki duh i samosvijest naroda našega; prevario se bogme i onaj ljuto, koji je proricao, da je Krajišnik naš odrvenjeli rob i besvjesno oruđe nekakovoga živoždera ljudskoga! Vidim ja to i kod ove prilike, da je Krajišnik zadržao zreli um i razum svojih pradjedova, koji umjedoše razabrati jezgru od ljuske, laž od istine . . . Komu vrane nisu mozga popile, taj se može evo još uvjeriti, da je Krajišnik politično zreo i sasvim dorastao čovjek. Mi to znadosmo. Nasmijasmo se svaki put, kad čusmo, da neprijatelji naroda našega drugačije o Krajišniku našem buče i telale. Ma ne laje kuca za selo već za se. Hodite ovamo vi mračnjaci! vi paralaze! što no svijet varate, pa da vidite, s koliko divnim dostojanstvom kreće se Krajišnik na slobodnom polju, kako on poznaje i visoko cijeni svoje dobrotvore, kako zrelo sudi o najvažnijim predmetima, koji se njegove i njegova bližnjega sreće tiču; hodite, velju vam, vi natražnjaci! da čujete, kako Krajišnik ljubi svoju domovinu, ali ne onakovu, kakovu mu ju vi gvođenim lancima i verigama nagrđiste; hodite, pa da čujete, kako žarko kuca junačko srce njegovo za narodnost svoju, ali ne onakovu, kakovu vi, zmije i jakrepi! u vašim zlopoznatim »dajće gemein dešulen«, osakatiste; u vašim sudovima besudnim – u vašoj pravdi nepravednoj . . . – Strepi . . . drkći . . . dok ne ugledaš, da je u muškim rukama sto hiljada ubojitih pušaka – a u po druga milijuna srdaca gnjev i osveta! –« Takvo oduševljeno pisanje *Pozora* su predstavnici krajiškoga puka u saboru čitavim svojim kasnijim nacionalno-političkim držanjem potpuno opravdali.

Rastajući se od sabora, krajiški zastupnici su u svojoj pismenoj Oprošnici od 7. VIII s mnogo skromnosti ovako ocijenili rezultate svoje saborske aktivnosti: »Gospodo i braćo! 75 dana boravismo u sredini vašoj, vijećajući o budućem udesu svekolike preljubljene domovine hrvatske naše; – ako i nismo visoku učenost, i veliku parlamentarnu vještinu, kano njeka stanovita gospoda, pokazali, tješi nas ipak duša naša, da smo po svom osvjeđenju, kako nas je zdravi razum, i žalostna prošlost naroda hrvatskoga učila, postupali, te tako se vraćamo u tužni zavičaj naš mirnom svijesti, da smo iskreno i prostodušno ispunili dužnost domorodnu, kako mislimo da je najprobitičnije za bolju budućnost svega naroda hrvatskoga našega.

*Uvjerenje nosimo sobom, da smo zapriječili nastavljenje nesrećne politike od god. 1848. prama Beču, koja je sav kredit u slobodnomnom političkom svijetu, na štetu naroda hrvatskoga potkopala bila, te smo tim po mnenju našem, kolik tolik povratili važnost političku narodu hrvatskom pred licem Europe, koju bijaše s nepovoljnih okolnosti izgubio.*²⁵⁵

Neposredno poslije udaljivanja krajiških narodnih zastupnika iz sabora, *Starčević* je na 57. sjednici od 9. VIII 1861 odao ovo priznanje držanju Krajišnika: »naša braća Graničari učinili su ovdje sve, što su učiniti mogli, oni se mogu s mirnom duševnošću kući povratiti . . .«²⁵⁶

²⁵⁵ Dnevnik Sabora 1861, str. 610.

²⁵⁶ Isto, str. 613.

Desetak godina kasnije, kada je (1870-e) pisao svoje »*Nekolike uspomenes*«, Starčević je ovako ocijenio držanje Krajišnika u Hrvatskome saboru iz godine 1861: »... već davno sav svet zna, da oni prosti građari, oni pravi sinovi i zastupnici naroda, god. 1861. pokazase više pameti, više uma, više državničke mudrosti, više poštenja, više otačbeništva, nego gg. biskup i Strossmayer i I. Mažuranić, i cela družba njihova.«²⁵⁷ Ocjenjujući na istome mjestu važnost saborskog zaključka od 5. VIII o nepostojanju zajedničkih interesa s Austrijom – koji zaključak je donesen najviše i zaslugom Krajišnika – Starčević piše: »Hrvatskoga sabora zaključak koj očituje da narod hervatski s Austrijom ne ima nikakovu skupnu korist, taj zaključak ja smatrah i po Hervate i po Austriju znamenitijim događajem i od istoga Solferina. On bijaše preznamenit po Hervate. Jer oni se njime izvukoše iz onoga sramotnoga i pogibeljnoga stanja u kojemu do tada bijahu, iz stanja u kojemu ih svi narodi smatrah za slepo oruđe despotizma Austrije...«²⁵⁸ Govoreći u svojim *Pismima Magjarolacah* o »jakosti naših seljana u saboru 1861.« – a gotovo jedini seljani su tu bili Krajišnici – Starčević kaže: »Rimljani u nijedno doba svojega života ne bi bili odoleli onakovoj navali, kakovoj odoliše oni naši seljani.«²⁵⁹ Prikazujući u istome djelu raspoloženje graničarskog puka, Starčević, očito i na osnovi svog iskustva s Krajišnicima iz god. 1861-e, utvrđuje: »U granici su mala gospoda za avancemenat, velika za mir, a sve ostalo pučanstvo, kako i u provincijalu, za slobodu.«²⁶⁰ Starčević je među svim suvremenim hrvatskim političarima bio najbolji poznavalac i objektivni prikazivač pravog stanja stvari u Krajini, i njegova ocjena o držanju Krajiških zastupnika u saboru 1861-e i o ulozi Krajiškoga puka u borbi za slobodu – u potpunosti odgovara utvrđenim historijskim činjenicama.

²⁵⁷ Ante Starčević: »*Nekolike uspomenes*«. Djela, knjiga III., str. 336.

²⁵⁸ Isto, str. 341.

²⁵⁹ Ante Starčević: *Pisma Magjarolacah*. Sušak 1879. Tiskom i nakladom Primorske Tiskare. I. Del. XVII.

²⁶⁰ Isto, str. 55.